

ІНСТИТУТ
ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ТА ПОЛІТИЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ

ПРОЕКТ ФІНАНСУЄТЬСЯ
ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

СПРОЩЕННЯ ПРОЦЕДУР ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ:

ОЦІНКИ ТА ОЧІКУВАННЯ БІЗНЕСУ

2017 / 2018

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ
ТРЕТЬОЇ ХВИЛІ ОПИТУВАННЯ
УКРАЇНСЬКИХ ІМПОРТЕРІВ
ТА ЕКСПОРТЕРІВ

Київ 2018

ДІАЛОГ
ЗІ СПРИЯННЯ
ТОРГІВЛІ

Проект «Діалог зі сприяння торгівлі»

Виконавець проекту:

Громадська організація «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій»

Партнер:

Асоціація транспортно-експедиторських та логістичних організацій України «УКРЗОВНІШТРАНС»

Фінансова підтримка:

Проект реалізується за фінансової підтримки Європейського Союзу

Автори звіту:

Оксана Кузяків, виконавчий директор Інституту економічних досліджень та політичних консультацій, керівник проекту "Діалог зі сприяння торгівлі" (аналітична редакція)

Ірина Федець, старший науковий співробітник Інституту економічних досліджень та політичних консультацій

Участь у підготовці матеріалів для проведення дослідження, зокрема коментарі та пропозиції до анкети, консультації з зацікавленими сторонами, презентації попередніх результатів тощо, брали Євген Ангел, Ігор Бураковський, Андрій Бутін, Вероніка Мовчан, Віталій Різник, Олена Рубанік, Наталія Фреїк (усі, ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій»).

Погляди, висловлені в цьому документі, можуть не збігатися з поглядами Європейської Комісії або інших керівних органів Європейського Союзу.

ГО «ІНСТИТУТ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПОЛІТИЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ»

01030 Київ, Україна, вул. Рейтарська 8/5-А,

тел.: +38(044) 278-63-42; +38 (044) 278-63-60; факс: +38(044) 278-63-36

institute@ier.kiev.ua

www.ier.com.ua

Зміст

СПИСОК ІЛЮСТРАЦІЙ	5
СПИСОК ТАБЛИЦЬ	9
СПИСОК СКОРОЧЕНЬ	9
ВСТУП	10
ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ	12
КОРОТКИЙ ОГЛЯД МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ	18
Підхід	18
ІНСТРУМЕНТИ ТА МЕТОДИ ЗБОРУ ІНФОРМАЦІЇ	18
ВИБІРКА ТРЕТЬОЇ ХВИЛІ	19
Порівняння даних	19
1. ДЕМОГРАФІЯ ПІДПРИЄМСТВ УЧАСНИКІВ ЗЕД	20
1.1. Розмір підприємств	20
1.2. Організаційно-правова форма	21
1.3. Тип власності	21
1.4. Сектор діяльності	21
1.5. Регіональний розподіл підприємств	22
1.6. Напрями торгівлі	23
2. ПЕРЕШКОДИ ДЛЯ ЕКСПОРТЕРІВ ТА ІМПОРТЕРІВ	27
2.1. Перешкоди для експортерів: національний вимір	27
2.2. Перешкоди для експортерів: аналіз для підприємств різних розмірів, секторів та регіонів	29
2.3. Перешкоди для імпортерів: національний вимір	32
2.4. Перешкоди для імпортерів: аналіз для підприємств різних розмірів, секторів та регіонів	33
3. МИТНИЦЯ	37
3.1. Оцінка митниці: ефективність, проблеми, оскарження дій митних органів	37
3.1.1. Оцінка ефективності роботи митних органів	37
3.1.2. Оцінки роботи митниці підприємствами різних розмірів, секторів та регіонів	39
3.1.3. Проблеми в роботі митниць	42
3.1.4. Проблеми в роботі митниці з точки зору підприємств різних розмірів, секторів та регіонів	44
3.1.5. Оцінка технічного оснащення митниці	46
3.1.6. Оскарження дій митних органів	47
3.2. Вартість процедур митного оформлення	48
3.3. Оцінка важливості неформальних відносин з представниками органів влади	56
3.4. Оцінка важливості неформальних відносин з представниками органів влади для підприємств різних розмірів, секторів та регіонів	58
3.5. Агрегований показник оцінки роботи регіональних митниць	61
3.6. Особливості окремих процедур, пов'язаних із переміщенням товарів через кордон	63
3.6.1. Процедури, пов'язані з переміщенням товарів через кордон	63
3.6.2. Проблеми, пов'язані з проходженням певних процедур	65
3.6.3. Рекомендації щодо вирішення проблем, пов'язаних із проходженням процедур	69
3.7. Співпраця з митними брокерами	72
3.8. Спільний митний контроль	73
3.9. Причини затримання вантажів під час прикордонного контролю	73

3.10.	НОВЕ НА МИТНИЦІ: «ЄДИНЕ ВІКНО», УПОВНОВАЖЕНІ ЕКОНОМІЧНІ ОПЕРАТОРИ, МІЖВІДОМЧІ МОБІЛЬНІ ГРУПИ	76
3.10.1.	«Єдине вікно»: результати 2017 року	77
3.10.2.	Оцінка роботи мобільних міжвідомчих груп	79
3.10.3.	Статус Уповноваженого економічного оператора	80
4.	ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ	82
4.1.	ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ НА ПІДПРИЄМСТВАХ	82
4.1.1.	Використання електронних документів	82
4.1.2.	Типи документів	84
4.2.	ДУБЛЮВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ТА ПАПЕРОВИХ ДОКУМЕНТІВ	88
4.2.1.	Поширеність практики дублювання документів	88
4.2.2.	Причини дублювання документів	89
5.	ВПЛИВ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ З ЄС ТА ОЧІКУВАННЯ ВІД НЕЇ	93
5.1.	Оцінка впливу зони вільної торгівлі з ЄС	93
5.2.	Очікуваний вплив зони вільної торгівлі з ЄС	96
6.	ФІНАНСУВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	100
6.1.	ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСУВАННЯ ЗЕД	100
6.2.	СТРАХУВАННЯ	101
6.3.	МІЖНАРОДНІ ПЛАТЕЖІ	102
7.	ЗАХИСТ ІНТЕРЕСІВ БІЗНЕСУ	106
7.1.	БІЗНЕС-АСОЦІАЦІЇ	106
7.1.1.	ЯК БІЗНЕС ВЕДЕ ДІАЛОГ З ДЕРЖАВНИМИ ОРГАНАМИ ЩОДО СПРОЩЕННЯ ПРОЦЕДУР ТОРГІВЛІ	106
7.1.2.	ЧАСТОТА ЗАХОДІВ У РАМКАХ ДІАЛОГУ МІЖ БІЗНЕСОМ ТА ВЛАДОЮ	109
7.1.3.	ЧЛЕНСТВО В БІЗНЕС-АСОЦІАЦІЯХ	109
7.1.4.	ПОСЛУГИ БІЗНЕС-АСОЦІАЦІЙ	112
7.1.5.	ГОТОВНІСТЬ ПЛАТИТИ ЗА ПОСЛУГИ БІЗНЕС-АСОЦІАЦІЙ	114
7.1.6.	ПРЕДСТАВЛЕННЯ ІНТЕРЕСІВ БІЗНЕС-АСОЦІАЦІЯМИ	114
7.2.	РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ РАД У ПРОСУВАННІ ПИТАНЬ СПРОЩЕННЯ ТОРГІВЛІ	116
8.	ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ	120
8.1.	ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ В УКРАЇНІ	120
8.2.	ОТРИМАННЯ ІНФОРМАЦІЇ В КРАЇНАХ-ПАРТНЕРАХ	122
8.3.	ВИКОРИСТАННЯ УРЯДОВИХ ПОРТАЛІВ	125
9.	ТРЕНІНГИ ТА НАВЧАННЯ	128
9.1.	ПРАКТИКА НАВЧАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ПІДПРИЄМСТВ ЩОДО ЗЕД	128
9.2.	ХТО ПРОВОДИТЬ НАВЧАННЯ	129
ДОДАТОК 1. ДЕЯКІ ЧИСЛОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ, ЩО ВИКОРИСТОВУВАЛИСЯ ПРИ ПОБУДОВІ АГРЕГОВАНОГО ПОКАЗНИКА ОЦІНКИ РОБОТИ МИТНИЦІ		132

Список ілюстрацій

Рис. 1. Види зовнішньоекономічної діяльності серед підприємств різних розмірів, % опитаних.....	21
Рис. 2. Види зовнішньоекономічної діяльності серед підприємств різних галузей, % опитаних.....	22
Рис. 3. Напрями торгівлі, % опитаних	24
Рис. 4. Напрями експорту (залежно від розміру підприємств), % опитаних	24
Рис. 5. Напрями експорту (залежно від виду діяльності підприємств), % опитаних	25
Рис. 6. Напрями імпорту (залежно від розміру підприємств), % опитаних	25
Рис. 7. Напрями імпорту (залежно від виду діяльності підприємств), % опитаних	26
Рис. 8. Перешкоди під час експорту, % опитаних	28
Рис. 9. Частка експортерів, що особисто стикалися з перешкодами при експорті, за регіоном, % опитаних	29
Рис. 10. Перешкоди під час експорту: за розміром підприємств, % опитаних	30
Рис. 11. Перешкоди під час експорту: за розміром підприємств, % опитаних (продовження)	30
Рис. 12. Перешкоди під час експорту: за сектором діяльності, % опитаних	31
Рис. 13. Перешкоди під час імпорту, % опитаних	33
Рис. 14. Частка імпортерів, що особисто стикалися з перешкодами при імпорті, за регіоном, % опитаних	34
Рис. 15. Перешкоди під час імпорту: за розміром підприємств, % опитаних.....	35
Рис. 16. Перешкоди під час імпорту: за розміром підприємств, % опитаних (продовження)	35
Рис. 17. Перешкоди під час імпорту: за сектором діяльності, % опитаних	36
Рис. 18. Оцінка ефективності роботи митних органів, % опитаних	37
Рис. 19. Оцінка ефективності роботи митних органів (за видом ЗЕД підприємств), % опитаних	38
Рис. 20. Оцінка ефективності роботи митних органів (за видом ЗЕД підприємств), балансовий показник	39
Рис. 21. Оцінка ефективності роботи митних органів (за розміром підприємств), % опитаних	39
Рис. 22. Оцінка ефективності роботи митних органів (за розміром підприємств), балансовий показник	40
Рис. 23. Оцінка ефективності роботи митних органів (за сектором), балансовий показник	40
Рис. 24. Оцінка ефективності роботи митних органів за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних з оцінкою роботи митниці як ефективної), % опитаних	41
Рис. 25. Проблеми у роботі митниць, % опитаних	42
Рис. 26. Проблеми у роботі митниць (за видом ЗЕД підприємств), % опитаних.....	44
Рис. 27. Проблеми у роботі митниць (за розміром підприємств), % опитаних	45
Рис. 28. Проблеми у роботі митниць (за сектором підприємств), % опитаних	45
Рис. 29. Оцінка технічного оснащення митниці, % опитаних	46
Рис. 30. Оцінка досвіду адміністративного або судового оскарження дій митних органів (серед підприємств, які мали такий досвід), % опитаних	48
Рис. 31. Порівняння часових та грошових витрат при експорті та при імпорті у другій хвилі опитування (у 2016 році порівняно із 2014 роком) та у третій хвилі опитування (у 2017 році порівняно з 2015 роком).....	49
Рис. 32. Динаміка грошових витрат при експорті у 2017 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення грошових витрат)	51
Рис. 33. Динаміка часових витрат при експорті у 2017 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення часових витрат)	52

<i>Рис. 34. Динаміка грошових витрат при імпорті у 2017 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення грошових витрат)</i>	54
<i>Рис. 35. Динаміка часових витрат при імпорті у 2017 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення часових витрат)</i>	55
<i>Рис. 36. Важливість неформальних стосунків з державними органами, % опитаних</i>	56
<i>Рис. 37. Важливість неформальних стосунків з державними органами за видом діяльності підприємств, % опитаних</i>	57
<i>Рис. 38. Важливість неформальних стосунків з державними органами за розміром підприємств, % опитаних</i>	57
<i>Рис. 39. Важливість неформальних стосунків з державними органами за сектором підприємств, % опитаних</i>	58
<i>Рис. 40. Важливість неформальних стосунків з державними органами за регіонами, % респондентів, які зазначили важливість таких стосунків хоча б з одним з перелічених органів</i>	60
<i>Рис. 41. Агрегований показник оцінки роботи регіональних митниць</i>	62
<i>Рис. 42. Частки опитаних підприємств, які проходили зазначені етапи митного оформлення, % опитаних</i>	63
<i>Рис. 43. Частки опитаних підприємств, які проходять зазначені етапи митного оформлення (за видом ЗЕД), % опитаних</i>	64
<i>Рис. 44. Частки опитаних підприємств, які проходять зазначені етапи митного оформлення (за розміром підприємств), % опитаних</i>	64
<i>Рис. 45. Частка підприємств, які стикаються з труднощами на зазначених етапах митного оформлення (при експорті та імпорті), % опитаних</i>	65
<i>Рис. 46. Проблеми на етапі попереднього митного оформлення, % опитаних</i>	66
<i>Рис. 47. Проблеми на етапі визначення митної вартості товару, % опитаних</i>	67
<i>Рис. 48. Проблеми на етапі надання сертифікатів походження товару</i>	68
<i>Рис. 49. Проблеми на етапі аудиту після митного оформлення, % опитаних</i>	68
<i>Рис. 50. Рекомендації щодо заходів, які потрібно вжити, щоб подолати проблеми, які виникають на етапі попереднього митного оформлення, % опитаних</i>	69
<i>Рис. 51. Рекомендації щодо заходів, які потрібно вжити, щоб подолати проблеми, які виникають на етапі прийняття рішень щодо митної вартості товару, % опитаних</i>	70
<i>Рис. 52. Рекомендації щодо заходів, які потрібно вжити, щоб подолати проблеми, які виникають на етапі постаудиту, % опитаних</i>	71
<i>Рис. 53. Відсоток підприємств, які працюють з митними брокерами (за розміром), % опитаних</i>	72
<i>Рис. 54. Оцінка ідеї спільного митного контролю на митницях України та країн-сусідів, % опитаних</i>	73
<i>Рис. 55. Причини затримання вантажів під час прикордонного контролю, % опитаних</i>	74
<i>Рис. 56. Досвід проходження митниці через «єдине вікно» (за розміром підприємств), % опитаних</i>	77
<i>Рис. 57. Досвід проходження митниці через «єдине вікно» за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки підприємств, що мали досвід проходження митниці через «єдине вікно»), % опитаних</i>	78
<i>Рис. 58. Бажання отримати статус Уповноваженого економічного оператора (УЕО) (за розміром підприємств), % опитаних</i>	80
<i>Рис. 59. Використання електронного документообігу у зовнішньоекономічній діяльності (за сектором підприємства), % опитаних</i>	82

Рис. 60. Використання електронного документообігу у зовнішньоекономічній діяльності за регіоном (регіони розташовані у порядку збільшення частки опитаних, які не подають документи державними органам в електронному вигляді), % опитаних	83
Рис. 61. Рейтинг документів за часткою виключно електронного формату, % опитаних	85
Рис. 62. Частка підприємств, що подають документи виключно в електронному вигляді (за розміром), % опитаних	86
Рис. 63. Частка підприємств, що подають документи виключно в електронному вигляді (за сектором), % опитаних	87
Рис. 64. Поширеність практики дублювання документів, % опитаних	88
Рис. 65. Поширеність практики дублювання документів, % опитаних	88
Рис. 66. Причини дублювання документів (серед підприємств, які повідомили, що змушені дублювати документи), % опитаних	89
Рис. 67. Причини дублювання документів (за розміром підприємства), % опитаних	90
Рис. 68. Причини дублювання документів (за сектором діяльності), % опитаних	91
Рис. 69. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств, % опитаних	93
Рис. 70. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств (за видом ЗЕД), % опитаних	93
Рис. 71. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств (за розміром підприємств), % опитаних	94
Рис. 72. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств (за сектором діяльності), % опитаних	94
Рис. 73. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств за регіонами (регіони розташовані у порядку зменшення частки підприємств, які позитивно оцінили вплив Угоди), % опитаних	95
Рис. 74. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років, % опитаних	96
Рис. 75. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років (за видом ЗЕД), % опитаних	97
Рис. 76. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років (за розміром підприємств), % опитаних	97
Рис. 77. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років за регіонами (регіони розташовані у порядку зменшення частки підприємств, які мають позитивні очікування щодо впливу Угоди), % опитаних	98
Рис. 78. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років (за сектором діяльності), % опитаних	99
Рис. 79. Інструменти фінансування ЗЕД, % опитаних	100
Рис. 80. Використання страхування при здійсненні операцій зі зовнішньої торгівлі (за розміром підприємств), % опитаних	101
Рис. 81. Використання страхування при здійсненні операцій зі зовнішньої торгівлі (за сектором діяльності), % опитаних	102
Рис. 82. Труднощі під час здійснення чи отримання міжнародних платежів, % опитаних	103
Рис. 83. Основні труднощі під час здійснення чи отримання міжнародних платежів (за розміром підприємств), % опитаних	104

Рис. 84. Основні труднощі під час здійснення чи отримання міжнародних платежів (за сектором діяльності), % опитаних	105
Рис. 85. Ведення діалогу щодо спрощення процедур торгівлі (за видом діяльності підприємств), % опитаних	106
Рис. 86. Ведення діалогу зі сприяння торгівлі підприємствами (за розміром підприємств), % опитаних	107
Рис. 87. Ведення діалогу зі сприяння торгівлі підприємствами (за сектором діяльності), % опитаних	107
Рис. 88. Частка підприємств, що не ведуть діалогу зі сприяння торгівлі з органами влади (за регіоном)	108
Рис. 89. Частота зустрічей та обговорень в рамках діалогу з державними органами щодо спрощення процедур торгівлі, % опитаних	109
Рис. 90. Членство у бізнес-асоціаціях (за видом ЗЕД), % опитаних	110
Рис. 91. Членство у бізнес-асоціаціях (за розміром підприємств), % опитаних	110
Рис. 92. Членство у бізнес-асоціаціях (за сектором діяльності), % опитаних	110
Рис. 93. Членство у бізнес-асоціаціях (за регіоном), % опитаних	111
Рис. 94. Послуги, що надаються бізнес-асоціаціями, % опитаних	112
Рис. 94. Шляхи представлення інтересів підприємств бізнес-асоціаціями, % опитаних	114
Рис. 96. Джерела інформації в Україні, % опитаних	120
Рис. 97. Джерела інформації в Україні (за видом ЗЕД), % опитаних	121
Рис. 98. Джерела інформації в Україні (за розміром підприємств), % опитаних	121
Рис. 99. Джерела інформації в Україні (за сектором діяльності), % опитаних	122
Рис. 100. Джерела інформації у країнах-партнерах, % опитаних	123
Рис. 101. Джерела інформації у країнах-партнерах (за видом ЗЕД), % опитаних	123
Рис. 102. Джерела інформації у країнах-партнерах (за розміром підприємств), % опитаних	124
Рис. 103. Джерела інформації у країнах-партнерах (за сектором діяльності), % опитаних	124
Рис. 104. Використання урядових порталів в мережі Інтернет, % опитаних	125
Рис. 105. Використання урядових порталів в мережі Інтернет (% опитаних, що використовують їх часто або іноді)	125
Рис. 106. Використання урядових порталів (за видом ЗЕД), % опитаних	126
Рис. 107. Використання урядових порталів в мережі Інтернет (за розміром підприємств), % опитаних	126
Рис. 108. Використання урядових порталів в мережі Інтернет (за сектором діяльності), % опитаних	127
Рис. 109. Проходження навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за видом ЗЕД), % опитаних	128
Рис. 110. Проходження навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за розміром підприємств), % опитаних	128
Рис. 111. Проходження навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за сектором діяльності), % опитаних	129
Рис. 112. Інституції, які проводили навчання підприємств щодо зовнішньоекономічної діяльності, % опитаних	129
Рис. 113. Частка підприємств, працівники яких проходять навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за регіоном), % опитаних	130
Рис. 114. Результати факторного аналізу: матриця факторних навантажень, коефіцієнти кореляції з «головним компонентом»	133

Рис. 115. Рейтинг регіонів за компонентами агрегованого показника оцінки роботи митниці: оцінка ефективності роботи митниці	133
Рис. 116. Рейтинг регіонів за компонентами агрегованого показника оцінки роботи митниці: оцінка технічного оснащення митниці	134
Рис. 117. Рейтинг регіонів за компонентами агрегованого показника оцінки роботи митниці: корупція на митниці – проблема	135

Список таблиць

Таблиця 1. Розподіл підприємств за розміром, кількість та % опитаних	20
Таблиця 2. Організаційно-правова форма опитаних підприємств, кількість та % опитаних	21
Таблиця 3. Кількість опитаних за секторами економіки та організаційно-правовою формою, кількість та % опитаних	22
Таблиця 4. Кількість опитаних у регіонах	23
Таблиця 5. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2017 році та порівняння з її діяльністю у 2016 році (за видом ЗЕД)	117
Таблиця 6. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2017 році та порівняння з її діяльністю у 2016 році (за розміром підприємств)	117
Таблиця 7. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2017 році та порівняння з її діяльністю у 2016 році (за сектором підприємств)	117
Таблиця 8. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2017 році та порівняння з її діяльністю у 2016 році (за сектором підприємств)	118
Таблиця 9. Показники, що характеризують роботи митниці, регіональний розріз	132

Список скорочень

БА – бізнес-асоціації

ДФС – Державна фіскальна служба

ЄС – Європейський Союз

ІЕД – Інститут економічних досліджень та політичних консультацій

ЗЕД – зовнішньоекономічна діяльність

ЗМІ – засоби масової інформації

МЕРТ – Міністерство економічного розвитку та торгівлі

МСП – малі та середні підприємства

ОДА – обласна державна адміністрація

ОЕСР – Організація економічного співробітництва та розвитку

СОТ – Світова організація торгівлі

ТПП – торгово-промислова палата

УЕО – уповноважений економічний оператор

Вступ

Спрощення процедур торгівлі є важливою складовою Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Затверджений урядом України План заходів із виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС¹ містить 136 зі 1943 пунктів, що стосуються тематики спрощення процедур міжнародної торгівлі та реформи митниці. Підхід Світової організації торгівлі (СОТ) до спрощення торгівлі означає зменшення бюрократії при перетині товарами кордону, а також спрощення доступу до інформації зі сприяння торгівлі в цілому². В українських реаліях зменшення бюрократії при перетині товарами кордону є вагомими внеском як у покращення ділового клімату в країні та створення умов для залучення інвестицій, так і у зростанні довіри бізнесу до державної політики³.

Існують різні інструменти моніторингу змін у сфері зовнішньоекономічної діяльності та спрощенні процедур торгівлі. У першу чергу, це міжнародні порівняння та рейтинги. Зокрема, мова йде про рейтинг легкості ведення бізнесу Світового банку (Doing Business report) та рейтинг спрощення процедур торгівлі Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). Результати міжнародних оцінок часто показують динаміку процесів з точки зору порівняння з іншими країнами, а це не повністю відповідає потребі оцінки напрямку та обсягів змін, що відбуваються. Так, відповідно до рейтингу Світового банку 2018 року Україна не продемонструвала прогресу в категорії міжнародної торгівлі – її загальний бал за витратами коштів та часу, пов'язаними з переміщенням товарів через кордон, залишився на рівні 2017 року⁴. При цьому, у відповідному рейтингу Україна зайняла 119 місце у світі, що менше за її результат у 2017 (115 місце) та 2016 (110 місце) роках. Натомість за попередні два роки Україні вдалося покращити свої позиції за показниками спрощення процедур торгівлі (trade facilitation) ОЕСР⁵. Середній бал України, за цими оцінками, зріс із 0,9 у 2015 році до 1 у 2017 році (за шкалою від 0 до 2 балів). При цьому, згідно з дослідженням 2017 року найсильнішими є позиції України за такими показниками, як залучення спільноти експортерів та імпортерів до розробки торговельного законодавства, збори та платежі, а також процедури апеляції, а найслабшими сторонами є внутрішня й зовнішня співпраця митних органів, а також автоматизація та легкість проходження митних процедур. Тобто, результати міжнародних порівняльних рейтингів є різними й не мають на меті оцінити зміни політики з точки зору безпосередніх учасників процесів, а саме - представників бізнесу. Тому виникає потреба в розробці національного інструменту виміру прогресу в сфері сприяння та спрощення процедур міжнародної торгівлі саме з точки зору підприємств, що беруть участь у міжнародній торгівлі. До того ж, важливим є регіональний вимір запровадження тих чи інших заходів: за результатами багатьох досліджень ділового середовища в Україні, саме практика застосування тих чи інших регуляторних норм відрізняється на місцях.

З метою оцінювання впливу змін у політиці та практиці органів влади й регуляторного середовища у спрощенні процедур торгівлі та оцінці рівня залучення бізнесу до діалогу з владою у сфері розробки заходів зі сприяння торгівлі на національному та регіональному рівнях Інститут економічних досліджень та політичних консультацій у рамках проекту «Діалог зі сприяння торгівлі», що реалізовується за фінансової підтримки Європейського Союзу, розробив спеціальний національний інструмент – «Моніторинг спрощення процедур торгівлі». Цей інструмент

¹ Постанова Кабінету Міністрів України № 1106 від 25 жовтня 2017 року

² «Спрощення процедур у сфері зовнішньої торгівлі» випуск №3, серія статей «Розуміємо ключові питання торговельної політики», Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, Київ, 2014.

³ Підприємства, що зазначають відсутність проблем із перетином кордону товаром або дають кращі оцінки роботи митниці, частіше вважають державу партнером, а не ворогом бізнесу відповідно до висновків консультативної роботи «МСП та держава: як відновити взаємну довіру», Київ, 2016

http://www.ier.com.ua/ua/sme_development/Policy_papers_LEV?pid=5617

⁴ Ease of Doing Business in Ukraine – Trading across Borders

<http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine#trading-across-borders>

⁵ Ukraine – Trade facilitation Performance <http://compareyourcountry.org/trade-facilitation>

є системою заходів зі збору, узагальнення та аналізу інформації для виявлення перешкод при веденні зовнішньоекономічної діяльності в Україні, та, у підсумку, системою визначення пріоритетних економічних, правових та регуляторних заходів, необхідних для покращення середовища ведення бізнесу в частині спрощення процедур торгівлі в Україні з точки зору самого бізнесу. Зокрема застосування інструменту спрямоване на досягнення таких цілей:

- виявити проблеми, із яким стикаються учасники ЗЕД у процесі взаємодії один з одним та з державними органами (з органами місцевого самоврядування);
- оцінити рівень поінформованості учасників ЗЕД та з'ясувати, якої саме інформації задля оптимізації процедур торгівлі їм бракує;
- відстежувати ставлення (очікування, настрої, громадську думку) учасників ЗЕД до впровадження реформ зі спрощення торгівлі.

Окрім цього, моніторинг змін у сфері ЗЕД є частиною моніторингу виконання Угоди про асоціацію, що є важливим інструментом оцінки процесу реформ у країні.

Для збору інформації для моніторингу використовується кількісний метод соціологічного дослідження – національне опитування підприємств.

Аналітичний звіт «Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу 2017/2018 рік» продовжує серію аналітичних документів, що готуються експертами Інституту економічних досліджень та політичних консультацій у рамках виконання завдання з розробки та запровадження національного інструменту моніторингу й оцінки стану сприяння торгівлі (спрощення процедур міжнародної торгівлі). Регулярне проведення такого моніторингу та оцінювання є невід'ємною складовою процесу розробки й впровадження заходів політики сприяння торгівлі в Україні. У цьому документі представлено основні результати 3-го щорічного моніторингу. Перший та другий моніторинг відбулися, відповідно, у 2015/2016 та 2016/2017 роках.

У цьому звіті представлено результати та ключові висновки третьої хвилі опитування підприємств, що беруть участь у ЗЕД, та наводяться порівняння за результатами першої та другої хвиль опитування (де це дозволяють зробити методологічні вимоги). У першому розділі описано демографію підприємств, що займаються ЗЕД, у другому – проаналізовано основні перешкоди, з якими стикаються експортери та імпортери при здійсненні ЗЕД. Третій розділ стосується роботи митниці та оцінок різних процедур, з яким стикаються підприємці при оформленні товарів. Тут же представлено рейтинг регіональних митниць, побудований на основі оцінок опитаних. Четвертий розділ присвячено ситуації з електронним документообігом. У п'ятому розділі подано оцінки впливу зони вільної торгівлі з ЄС на діяльність підприємств та очікування щодо майбутнього. Шостий розділ присвячено питанням фінансування ЗЕД. Далі мова йде про інструменти захисту інтересів бізнесу, зокрема роль бізнес-асоціацій. Останній розділ присвячено питанням отримання інформації, що є важливими в контексті застосування заходів зі сприяння торгівлі. У кожному розділі проаналізовано результати в національному та регіональному вимірах, також окремо представлено показники для підприємств різних розмірів та видів діяльності.

Звіт підготовлений експертами ІЕД. Ми переконані, що економіка України та український бізнес виграють від спрощення процедур торгівлі, тобто від скорочення часових та грошових витрат, пов'язаних із експортно-імпортними операціями, від збільшення прозорості й передбачуваності регулювання торгівлі та від створення сприятливих умов для підприємств, що займаються ЗЕД, а наше дослідження буде корисним для фахової дискусії з питань сприяння торгівлі та створення кращих умов ведення бізнесу в країні.

Основні результати

Митні та інші процедури, пов'язані зі здійсненням зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД), залишаються складними для бізнесу. Велика кількість дозвільних документів, тривале очікування оформлення експорту та складні правила визначення походження товару залишаються вагомими перешкодами для експортерів, у той час як імпортерам перешкоджає складне митне та податкове законодавство й непрозоре визначення митної вартості товарів, що завозяться. Оцінка роботи митниці у 2017 році порівняно з 2016 роком покращилась, однак переважна більшість опитаних вважає, що потрібні зміни. Основними проблемами в роботі митниці, які залишаються актуальними з першої хвилі опитування у 2015 році, є недосконале митне законодавство, корупція та хабарництво, недостатня прозорість та відкритість митниці. Регіональні оцінки роботи митниць суттєво відрізняються. Усе це свідчить про потребу реформування митних органів у відповідності до вимог та зобов'язань України в Угоді про асоціацію з Європейським Союзом.

Демографія опитаних підприємств

- Серед опитаних підприємств-учасників ЗЕД представлені мікропідприємства (31%), малі підприємства (29,2%), середні (23,5%) та великі (16,3%).
- Опитані підприємства-учасники ЗЕД поділені на три категорії відповідно до виду операцій ЗЕД, які вони здійснюють. 41,9% опитаних це підприємства, що здійснюють як експорт, так й імпорт, 24,6% опитаних здійснюють виключно експорт, 33,5% – займаються лише операціями з імпорту.
- Опитані підприємства-учасники ЗЕД переважно працюють у сфері промисловості та торгівлі.
- Основним напрямком ЗЕД (як для експорту, так й для імпорту) для опитаних підприємств є країни Європейського Союзу.

Перешкоди для експортерів

- У 2017 році 19% експортерів особисто стикалися з певними перешкодами. Ця частка зменшилася порівняно з 2016 роком, коли вона складала 27%.
- Трьома основними проблемами українського експорту є недостатній рівень якості транспортної інфраструктури, велика кількість дозвільних документів та відсутність спрощених правил визначення походження товару.
- Вплив такої перешкоди, як непередбачуваність торговельної політики України, що займала перше місце в рейтингу перешкод у 2016 році, зменшився, і у 2017 році вона знаходиться на четвертому місці цього рейтингу. На цю перешкоду найчастіше вказують середні та великі підприємства.

Перешкоди для імпортерів

- 29% опитаних імпортерів стикалися з певними перешкодами у своїй діяльності. Ця частка також менша, ніж у 2016 році, коли про перешкоди повідомили 35% імпортерів.
- Основні проблеми для імпортерів пов'язані з регулюванням та обміном іноземних валют. Це складність митного та податкового законодавства України, непрозорість визначення митної вартості товарів, курс валют та несприятливе валютне регулювання.
- Однак імпортери скаржаться на непрозорість визначення митної вартості та несприятливе валютне регулювання значно рідше у порівнянні з 2016 роком.

- Також у 2017 році зменшився вплив таких перешкод для імпортерів, як бюрократизація на митниці та непередбачуваність торговельної політики в Україні, але зросла частка імпортерів, що вказують на низьку якість транспортної інфраструктури.

Оцінка митниці: ефективність, проблеми, оскарження

- На думку більшості респондентів, на митниці потрібні зміни. У порівнянні з 2016 роком оцінки ефективності роботи митниці дещо покращились. Разом із цим, більшість респондентів вважає, що робота митниці потребує змін.
- Основними проблемами в роботі митниці, що залишаються актуальними з першої хвилі опитування у 2015 році, є недосконале митне законодавство, корупція та хабарництво, недостатня прозорість та відкритість митниці.
- У 2017 році поглибилася така проблема, як застарілість технічного оснащення митниці, у той час як вплив ряду інших проблем дещо послабився.
- Кожне п'яте підприємство має досвід адміністративного або судового оскарження дій митних органів. Для більшості з них це оскарження принесло певні успішні результати.
- У 2017 році збільшився відсоток підприємств, для яких оскарження дій митниці завершилось цілковитим успіхом, та скоротилася частка підприємств, що повідомили про неуспішний результат таких скарг.
- Близько третини як експортерів, так і імпортерів зафіксували збільшення грошових витрат, пов'язаних із проходженням митниці, у порівнянні з 2015 роком. Це менше за частку підприємств, для яких вартість митного оформлення не змінилася, але більше за частку тих, для кого вона зросла.
- Цей розподіл повторює результати 2016 року, де відсоток підприємств, для яких проходження митниці подорожчало, перевищує частку тих, для яких воно стало дешевшим, і при цьому частки підприємств, що повідомляють про подорожчання митних процедур, дещо зросли у 2017 році.
- З точки зору тривалості митних процедур, ситуація протилежна: частка імпортерів та експортерів, для яких час митного оформлення скоротився, перевищує частку тих, у яких митні процедури вимагали більше часу, ніж у 2015 році.
- Це відповідає результатам 2016 року, де при порівнянні поточних часових витрат із витратами у 2014 році, частка підприємств, що зафіксували їх зменшення, перевищила частку тих, для яких витрати часу зросли.
- Приблизно кожне третє опитане підприємство вважає за необхідне підтримувати неформальні відносини з представниками митних та податкових органів для ведення бізнесу.
- Всього 42% опитаних підприємств вважають за необхідне підтримувати неформальні стосунки хоча б з одним із органів влади, включаючи місцеві та центральні органи влади, а також правоохоронні органи та органи місцевого самоврядування. Що більший розмір підприємства, тим важливішими для нього є неформальні відносини з владою.
- Рейтинг областей, за агрегованим показником оцінки роботи митниць, очолюють Кіровоградська, Хмельницька та Чернігівська області, внизу списку розташувалися м. Київ, Дніпропетровська та Волинська області.

Проблеми на митниці

- Найпоширенішою митною процедурою для опитаних підприємств стало надання сертифікатів походження товару. Також більше половини опитаних мали досвід проходження таких процедур, як попереднє митне оформлення та прийняття рішення щодо митної вартості товару, а одне з п'яти підприємств проходило аудит після митного оформлення.
- Основні проблеми, про які повідомляють підприємства на етапі попереднього митного оформлення, – це значна тривалість процедури попереднього митного оформлення та неузгодженість українських та закордонних сертифікатів.
- Етап прийняття рішень щодо митної вартості товарів характеризується набором взаємопов'язаних проблем, що впливають із непрозорих правил та необґрунтованих вимог щодо підприємств, вартість товарів яких визначають на митниці. Це такі проблеми, як вимога митниці надати велику кількість додаткових документів для визначення вартості товару, відмова митних органів визнавати контрактну ціну товару, безпідставне, на думку опитаних, збільшення митної вартості товарів та інші.
- При наданні сертифікатів походження товару експортери та імпортери найчастіше стикаються з вимогою надавати велику кількість додаткових документів. Серед проблем на цьому етапі митного оформлення також часто називають значну тривалість, складність та непрозорість цієї процедури.
- А на етапі аудиту після митного оформлення (постаудиту) значна частка опитаних підприємств знову ж таки стикається з необґрунтованим збільшенням вартості товару, а також повідомляє про різний підхід до одних і тих же вимог законодавства з боку митників та аудиторів.

Рекомендації щодо вирішення проблем при митному оформленні

- Щоб вирішити наявні проблем на етапі попереднього митного оформлення, респонденти пропонують, насамперед, уніфікувати документи українського та міжнародного зразка, а також надати можливість підприємствам вносити зміни в митні документи на цьому етапі та автоматизувати цю процедуру.
- Щоб спростити прийняття рішень щодо митної вартості товару, опитані підприємства вимагають від митниці визначати вартість товару згідно з наданими підтверджувальними документами. Це головна рекомендація щодо цього етапу митного оформлення, яку висунуло дві третини опитаних.
- Серед інших рекомендацій – скоротити перелік документів, необхідних для визначення митної вартості, надати підприємствам доступ до «митної бази» цін та зробити цю процедуру в цілому більш прозорою.
- Для вирішення проблем при постаудиті опитані пропонують скоротити перелік документів, необхідних для його проходження, та зробити цю процедуру простішою та більш прозорою.

Співпраця з митними брокерами

- 84% опитаних підприємств користуються послугами митних брокерів.
- Частота співпраці з брокерами знижується зі збільшенням розміру підприємств.

Спільний митний контроль

- 79% опитаних підприємств позитивно оцінюють ідею спільного митного контролю на митницях України та країн-сусідів.
- Особливо у ній зацікавлені сільськогосподарські підприємства, а найменшою мірою – підприємства сфери послуг.

Причини затримання вантажів під час прикордонного контролю

- Черги на кордоні – це основна причина затримок вантажів під час проходження прикордонного контролю як при експорті, так і при імпорті.
- Також опитані досить часто повідомляють про такі причини затримок, як зауваження до документів та зміну митної вартості товарів – ці причини затримок переважно стосуються імпорту.

Нове на митниці: «єдине вікно», уповноважені економічні оператори, міжвідомчі мобільні групи

- У 2017 році зросла кількість підприємств, що мали досвід проходження митних процедур через «єдине вікно». Про це повідомило одне з чотирьох опитаних підприємств, у той час як у 2016 році такий досвід мало одне з п'яти опитаних підприємств.
- Водночас, якщо не враховувати підприємства, що працюють через митних брокерів, частка користувачів «єдиного вікна» у 2017 році становить 54%, що також більше, ніж було у 2016 році (42%).
- При цьому лише половина підприємств, які проходили митні процедури через «єдине вікно», підтверджують, що час проходження процедур у такому форматі не перевищує очікуваних чотирьох годин.
- Майже дві третини підприємств, що проходили митні процедури через «єдине вікно», подавали при цьому документи виключно в електронному вигляді.
- Більшість підприємств або не змогли оцінити діяльність мобільних міжвідомчих груп, або дали нейтральні оцінки, що також може бути ознакою того, що вони не знайомі з діяльністю цих груп достатньою мірою для того, щоб її оцінити.
- Найбільше позитивних оцінок роботи таких груп надають сільськогосподарські підприємства та ті, що здійснюють лише експорт.
- Частка підприємств, які хотіли б отримати статус Уповноваженого економічного оператора, практично не змінилася з 2016 року і становить 46% у 2017 році.

Електронний документообіг

- Більше половини опитаних підприємств надають документи державним органам в електронному вигляді. Ця частка зросла порівняно з 2016 роком.
- Електронний документообіг найбільше розповсюджений серед великих підприємств: дев'ять з десяти таких підприємств подають більшість або частину документів в електронному форматі.
- Платіжне доручення про сплату мита та транзитна декларація – це документи, пов'язані із ЗЕД, які опитані підприємства найчастіше подають виключно в електронному вигляді.
- Разом із цим, дві третини підприємств, які подають електронні записи документів, змушені дублювати їх документами в паперовій формі.
- Причиною цього найчастіше називають те, що при деяких процедурах вимагається надати оригінали документів. Серед інших причин дублювання документів опитані також зазначали бажання застрахуватися через недовіру до електронних носіїв та брак необхідних навичок для ведення електронного документообігу у держслужбовців.

Вплив Угоди про асоціацію з ЄС на діяльність підприємств

- Як оцінки, так і очікування щодо впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі зони вільної торгівлі, на діяльність підприємств покращилися порівняно із 2016 роком.
- У 2017 році одне з трьох підприємств вважає, що виграло від впровадження Угоди про асоціацію, а більш ніж половина підприємств очікує, що виграють у результаті Угоди протягом наступних п'яти років.

Особливо оптимістично щодо майбутнього впливу Угоди налаштовані підприємства сфери послуг, серед яких майже дві третини сподіваються на її позитивний вплив на свою діяльність.

Фінансування зовнішньої торгівлі

- Частина українських підприємств користується такими інструментами фінансування міжнародної торгівлі як акредитиви, банківські гарантії та кредити покупця і продавця. Однак найбільш поширеними способами розрахунків при міжнародній торгівлі є розрахунок передплатою та розрахунок післяплатою.
- Третина опитаних підприємств використовує страхування для здійснення операцій із зовнішньої торгівлі. Розповсюдженість страхування цих операцій збільшується із зростанням розміру підприємств. При цьому деякі підприємства, що страхували свої операції із ЗЕД, повідомили про значні витрати коштів та часу на цей процес.
- Приблизно половина експортерів стикалася з певними труднощами під час здійснення або отримання міжнародних платежів. Серед імпортерів ця частка ще вища – майже дві третини з них повідомляють про такі труднощі.
- Найпоширенішими проблемами, пов'язаними з міжнародним платежем, для опитаних підприємств є фінансові втрати через різницю в курсах купівлі та продажу валюти та через девальвацію валют, а також затримка платежів через необхідність закупівлі іноземної валюти та обов'язковий продаж іноземної валюти.

Захист інтересів бізнесу

- Одне з чотирьох опитаних підприємств підтримує діалог зі спрощення процедур торгівлі з органами влади.
- Більшість із цих підприємств спілкуються з владою через посередників, таких як бізнес-асоціації та торгово-промислові палати.
- 41% підприємств входять до бізнес-асоціацій.
- Що більшим є розмір підприємства, тим більш імовірно, що воно залучене до діалогу з владою з питань спрощення торгівлі та бере участь у діяльності бізнес-асоціації. Сільськогосподарські та промислові підприємства частіше входять до бізнес-асоціацій, ніж торговельні та підприємства сфери послуг.
- Серед послуг, які надають підприємствам бізнес-асоціації, найбільш поширена – це надання інформації та проведення семінарів і тренінгів.
- Приблизно дві третини опитаних підприємств готові платити за послуги бізнес-асоціацій, зокрема за захист прав бізнесу та консультації з питань експорту чи імпорту.

- Підприємства, що входять до ділових об'єднань, очікують, що ці об'єднання ініціюватимуть зміни до законодавства, готуватимуть коментарі до законодавства та проводитимуть зустрічі з представниками органів влади з метою захисту інтересів бізнесу.
- Половина опитаних не знайома з діяльністю громадської ради при Міністерстві економічного розвитку й торгівлі. Решта оцінює діяльність цієї ради на середньому рівні: на 3,1 бала за шкалою від 1 до 5.
- Найвищі оцінки діяльності ради надають виключно експортери та підприємства великого розміру.
- При порівнянні діяльності громадської ради за минулий рік більшість респондентів не зазначають змін. Серед решти респондентів відсоток тих, хто вважає, що робота ради покращилася, перевищує відсоток тих, хто вважає, що її робота погіршилася: значення відповідного індексу за шкалою від -1 до +1 складає +0,19.

Отримання інформації

- Підприємства користуються значно ширшим спектром джерел для отримання необхідної інформації про процедури в Україні, ніж у країнах-партнерах.
- В Україні джерелом такої інформації найчастіше є мережа Інтернет та митні брокери, тоді як за кордоном – покупці та постачальники і, знову ж таки, мережа Інтернет.
- Підприємства більшого розміру користуються більшою кількістю різноманітних джерел для отримання інформації – як в Україні, так і в країнах-партнерах.
- Серед українських урядових порталів, якими найчастіше користуються опитані підприємства, найпоширенішими є сайти Державної фіскальної служби та Кабінету Міністрів.
- Сільськогосподарські підприємства, як правило, частіше за інших користуються урядовими порталами. Винятком є лише сайт системи онлайн-закупівель ProZorro – він найбільш популярний серед підприємств сфери послуг.

Тренінги та навчання

- Працівники більше ніж двох третин опитаних підприємств не проходили навчання з питань, що стосуються здійснення зовнішньоекономічної діяльності, зокрема спрощення процедур торгівлі.
- Зі зменшенням розміру підприємств зменшується ймовірність проходження такого навчання їхніми працівниками.
- Навчання з питань торгівлі найчастіше проводять для підприємств торгово-промислові палати. Крім того, таке навчання проводять Державна фіскальна служба, а також бізнес-асоціації, незалежні експерти та громадські організації.

Короткий огляд методології дослідження

Підхід

Для проведення регулярного моніторингу спрощення процедур торгівлі Інститут економічних досліджень та політичних консультацій використовує підхід, заснований на «зворотному зв'язку» від представників підприємств, що займаються експортом та імпортом. Система «зворотного зв'язку» побудована на репрезентативному соціологічному опитуванні керівників підприємств, учасників зовнішньоекономічної діяльності. Опитування проводиться щорічно. Збір інформації відбувається в останній місяць року, за який дається оцінка, та перший місяць року, що йде за ним. Станом на червень 2018 року було проведено три хвили моніторингу та оцінки.

Перша, експериментально-розвідувальна, хвиля моніторингу відбулася у 2015/2016 роках, польовий етап збору інформації проходив у квітні-серпні 2015 року, враховуючи експериментально-розвідувальний характер дослідження, було опитано лише 381 українське підприємство, що займається ЗЕД. Друга хвиля моніторингу проходила у 2016/2017 роках, збір інформації для цієї хвилі відбувався в жовтні-грудні 2016 року, було опитано 1044 підприємства, що займаються ЗЕД. Третя хвиля проводиться у 2017/ 2018 роках, збір інформації відбувався в листопаді 2017 року – лютому 2018 року, було опитано 1019 підприємств-учасників ЗЕД. Польовий етапи другої та третьої хвиль опитування було здійснено компанією GfK Україна. Вибірki другої та третьої хвиль опитування є репрезентативними в національному та регіональному вимірах.

Інструменти та методи збору інформації

Для проведення моніторингу ІЕД розробив стандартизовану анкету для опитування підприємств. Анкета складається з регулярних питань, тобто тих питань, які ставляться підприємствам кожного разу при проведенні опитування, та спеціальних питань, тобто питань, що стосуються конкретних проблем, пов'язаних із впровадженням тих чи інших регуляторних норм, що є актуальними для конкретного періоду проведення моніторингу. Зокрема, анкета містить блок питань про перешкоди, з якими підприємства стикаються при імпорті та експорті на різних етапах переміщення товарів через кордон, а також їхні рекомендації щодо подолання цих перешкод. Інший блок питань стосується оцінки роботи митниці, зокрема оцінки оформлення митних процедур через «єдине вікно» та впровадження електронного документообігу, оцінки технічного оснащення митниць, переліку проблем та викликів, з якими підприємства стикаються при проходженні процедур при веденні ЗЕД. Також є блоки запитань щодо фінансування зовнішньої торгівлі, участі підприємств у бізнес-асоціаціях та питання їхнього розвитку через професійне навчання персоналу й отримання актуальної інформації, що стосується ЗЕД.

На основі регулярних питань розроблено систему показників, які дозволяють відстежувати зміни, що відбуваються. Зокрема, це динаміка часових та грошових витрат, яких підприємства зазнають унаслідок проходження митниці, основні перешкоди, з яким стикаються експортери та імпортери, оцінка роботи митних органів, доступ до інформації з питань міжнародної торгівлі тощо. Це важливі показники результативності урядової політики щодо спрощення процедур торгівлі.

Метод збору даних – це структуровані особисті інтерв'ю, проведені досвідченими інтерв'юерами, відповідно до розробленої й попередньо протестованої анкети. Усі інтерв'ю було проведено з власником або керівництвом опитаної компанії (директор, заступник директора, головний бухгалтер, керівник відділу або заступник керівника відділу, пов'язаного зі здійсненням експорту чи імпорту).

Вибірка третьої хвилі

Третя хвиля кількісного соціологічного опитування суб'єктів господарювання, що займаються ЗЕД, проводилася з листопада 2017 р. до лютого 2018 р. Опитування проводилося за вибіркою з 1019 підприємств. З них 251 підприємство (24,6%) здійснює лише експорт, 341 (33,5%) – лише імпорт. Ще 427 підприємств (41,9%) одночасно експортують та імпортують. Опитування охопило всі регіони України, крім Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також окремих районів Донецької та Луганської областей. На етапі аналізу даних контролювалася кількість спостережень для кожного параметра. У разі великої варіативності та кількості спостережень, недостатньої для забезпечення належного рівня точності, відповідні результати в цьому звіті не використовувалися. Детальніше про параметри вибірки написано в розділі «Демографія підприємств».

Порівняння даних

За більшістю запитань, результати третьої хвилі опитування порівнюються з результатами другої хвилі (2016 року) та, за деякими запитаннями, – з результатами першої хвилі (2015 року) опитування. У 2016 році було опитано 1044 українських підприємств, що займаються ЗЕД. З них 293 підприємства (28,1%) здійснюють лише експорт, 275 (26,3%) – лише імпорт. Ще 476 підприємств (45,6%) одночасно експортують та імпортують. Опитування охопило всі регіони України, крім Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, а також окремих районів Донецької та Луганської областей.

У 2015 році було опитано 381 українське підприємство, що займається ЗЕД. З них 105, або 28% з опитаних підприємств, здійснювали лише експорт, 28 (7%) – лише імпорт, більшість опитаних – 248 (65%) – здійснювали експорт та імпорт. Опитування проводилося в 16 областях України (Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Кіровоградська, Луганська, Миколаївська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська) та в місті Києві.

Зазначимо, що порівняння з першою хвилею опитування здійснюються лише для питань, формулювання яких не змінилося. Разом із цим, зазначаємо про можливий вплив розміру вибірки на відмінності в показниках. Результати другої та третьої хвиль опитування відбувалися за однаковою вибіркою та однаковими регулярними питаннями, тому результати повністю порівнювальні з урахуванням статистичних правил порівняння даних.

1. Демографія підприємств учасників ЗЕД

1.1. Розмір підприємств

Серед 1019 підприємств учасників ЗЕД, опитаних у 2017 році, 918 опитаних (90% від усіх підприємств у вибірці) відповіли на запитання про кількість працівників, назвавши конкретне число. Враховуючи чутливість цього запитання, методологія опитування передбачала можливість для респондента вказати замість числа категорію за розміром, до якої належить підприємство. Були запропоновані такі категорії: до 10 осіб, 11-50 осіб, 51-250 осіб та більше 250 осіб. 101 респондент (10%) використав лише цей варіант, назвавши категорію замість конкретної цифри.

При переведенні всіх опитаних підприємств у спільні категорії за кількістю працівників, було отримано таке наповнення категорій:

- 316 підприємств (31% від вибірки) у першій категорії (до 10 осіб). Для цілей аналізу ці підприємства будуть класифікуватися як мікропідприємства⁶. Середня кількість працівників – 5 осіб⁷.
- 298 (29,2%) у другій категорії – від 11 до 50 осіб. Такі підприємства будуть класифікуватися як малі підприємства. Середня кількість працівників – 25 осіб.
- 239 (23,5%) у третій категорії – від 51 до 250 осіб. Ці підприємства будуть класифікуватися як середні. Середня кількість працівників – 106 осіб.
- 166 підприємств (16,3%) у четвертій категорії – більше 250 осіб. Такі підприємства класифікуються як великі. Середня кількість працівників – 450 осіб.

Таблиця 1. Розподіл підприємств за розміром, кількістю та % опитаних

	Загалом	Здійснює лише експорт	Здійснює лише імпорт	Здійснює і експорт, і імпорт
До 10 осіб	316 (31,0%)	66 (26,3%)	182 (53,4%)	68 (15,9%)
11-50 осіб	298 (29,2%)	81 (32,3%)	114 (33,4%)	103 (24,1%)
50-250 осіб	239 (23,5%)	71 (28,3%)	32 (9,4%)	136 (31,9%)
Більше 250	166 (16,3%)	33 (13,1%)	13 (3,8%)	120 (28,1%)
Всього	1019 (100,0%)	251 (100,0%)	341 (100,0%)	427 (100,0%)

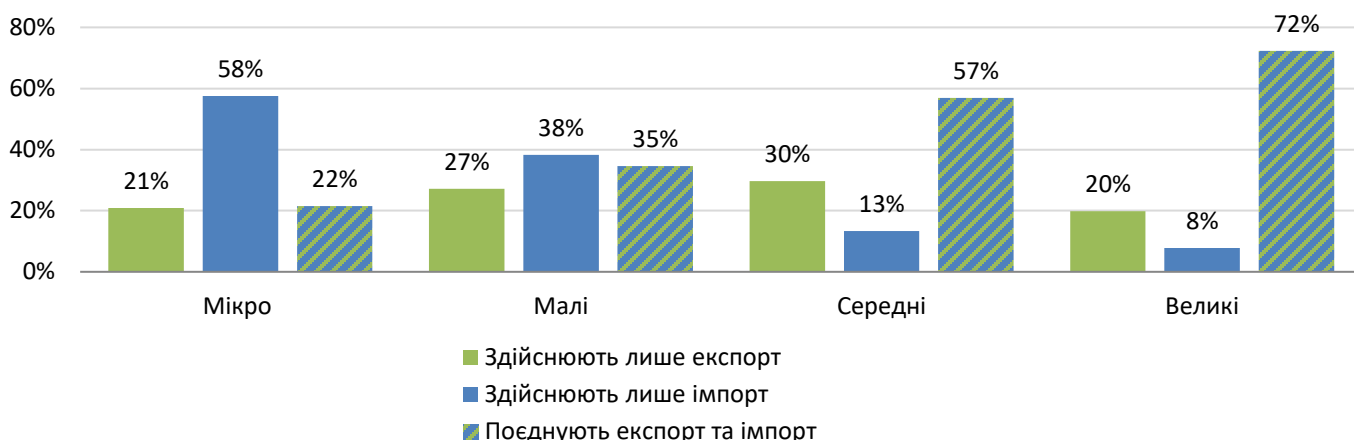
Більші за розміром підприємства переважно поєднують експорт та імпорт, тоді як менші за розміром частіше імпортують. Так, частка підприємств, що займаються як експортом, так і імпортом, поступово зменшується з 72% серед великих підприємств до 57% з числа середніх, 35% серед малих та складає 22% серед мікропідприємств. Натомість частка виключно імпортерів зменшується із зростанням розміру підприємств: якщо вони складають лише 8% великих підприємств, то серед мікропідприємств їхня частка зростає до 58%. Підприємства, що

⁶ Господарський кодекс України класифікує підприємства за розміром та обсягом річного доходу. У цьому звіті категорії підприємств (мікропідприємства, малі підприємства та середні підприємства) було визначено лише на підставі розміру (тобто кількості працівників).

⁷ Для обчислення середньої кількості працівників за категорією використовувалися лише валідні спостереження (із вказаною кількістю осіб). Через великі викиди в групі великих підприємств (розмах 192 – 6000 осіб) як середня міра використовується медіана.

здійснюють лише експорт, досить рівномірно представлені серед опитаних різних розмірів: вони складають від 20% до 30% опитаних у кожній групі підприємств за розміром⁸.

Рис. 1. Види зовнішньоекономічної діяльності серед підприємств різних розмірів, % опитаних

1.2. Організаційно-правова форма

Практично всі опитані підприємства-учасники ЗЕД (1015 підприємств) – юридичні особи. Серед опитаних була лише одна фізична особа-підприємець (0,1% вибірки). Найпоширеніші організаційно-правові форми представлених у вибірці підприємств – це товариства з обмеженою відповідальністю, що складають 70,2% опитаних, та приватні підприємства, які склали 13,7% вибірки. 3 респонденти не надали відповіді на запитання щодо організаційно-правової форми підприємства.

Таблиця 2. Організаційно-правова форма опитаних підприємств, кількість та % опитаних

Фізична особа-підприємець	1	0,1%
Приватне підприємство	139	13,7%
Державне підприємство (включаючи казенні)	47	4,6%
Товариство з обмеженою відповідальністю (усі види товариств)	715	70,2%
Акціонерне товариство (ПАТ, ПрАТ)	92	9%
Інша організаційно-правова форма	22	2,2%
Всього	1016	100%

1.3. Тип власності

Основна частка опитаних підприємств знаходиться в приватній власності фізичних чи юридичних осіб України (809 респондентів, 79,4% від загальної вибірки) та іноземних фізичних чи юридичних осіб (151 підприємство, 14,8%). У державній або комунальній власності знаходиться 50 підприємств (4,9% від загальної вибірки). 66 респондентів (6,5%) не надали інформації про тип власності підприємства.

1.4. Сектор діяльності

Опитані підприємства переважно працюють у сфері промисловості та торгівлі. Частина опитаних займається сільським господарством або працює в секторі послуг.

⁸ Зазначимо, що ці дані не відображають частку учасників ЗЕД серед тієї чи іншої категорії підприємств, виділених за чисельністю працюючих, тому що вибірка включає лише підприємства, що займаються ЗЕД, а підприємства, що не займаються ЗЕД, не були включені до вибірки. Дані характеризують лише сукупність підприємств, які займаються ЗЕД.

Серед підприємств, що здійснюють лише експорт, майже дві третини (586 підприємств або 57,5%) складають промислові підприємства. Приблизно третина виключно експортерів (338 підприємств або 33,2%) займаються торгівлею.

Підприємства, що займаються лише імпортом, представлені переважно сферою торгівлі (210 підприємств або 61,6%). Приблизно кожне четверте підприємство, що має лише імпорт, працює у сфері промисловості (95 підприємств або 27,9%).

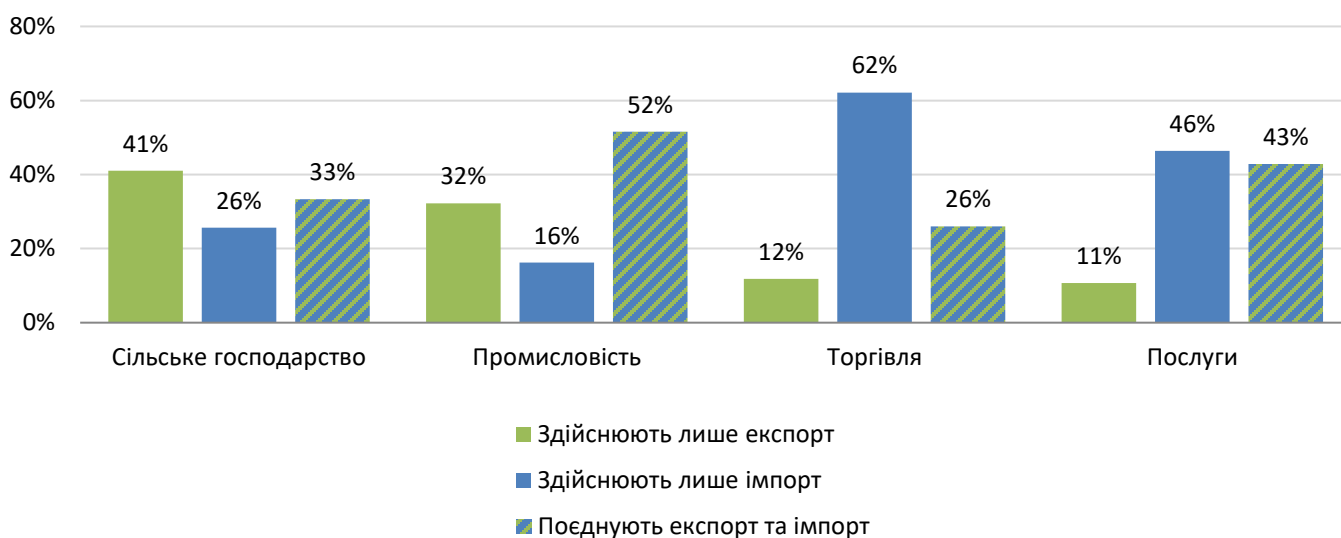
Підприємства, що здійснюють і експорт, і імпорт, зосереджені в основному в промисловому секторі (302 підприємства або 70,7%) та меншою мірою – у сфері торгівлі (88 респондентів або 20,6%).

Таблиця 3. Кількість опитаних за секторами економіки та організаційно-правовою формою, кількість та % опитаних

	Загалом	Лише експорт	Лише імпорт	І експорт, і імпорт
Сільське господарство	39 (3,8%)	16 (6,4%)	10 (2,9%)	13 (3,0%)
Промисловість	586 (57,5%)	189 (75,3%)	95 (27,9%)	302 (70,7%)
Торгівля	338 (33,2%)	40 (15,9%)	210 (61,6%)	88 (20,6%)
Послуги	56 (5,5%)	6 (7,6%)	26 (7,6%)	24 (5,6%)
Всього	1019 (100.0%)	251 (100.0%)	341 (100.0%)	427 (100.0%)

Аналіз структури вибірки, з точки зору секторів діяльності, підприємств показує, що серед сільськогосподарських підприємств переважають виключно експортери (41%). Більше половини промислових підприємств (52%) поєднують експортну та імпорتنу діяльність. Торговельні підприємства переважно здійснюють лише імпорт (62%), а серед підприємств сфери послуг представлені приблизно рівні частки виключно імпортерів (46%) та тих, що поєднують імпорт та експорт (43%).

Рис. 2. Види зовнішньоекономічної діяльності серед підприємств різних галузей, % опитаних

1.5. Регіональний розподіл підприємств

У регіонах було опитано від 15 (Луганська обл.) до 140 (м. Київ) підприємств. У таблиці вказано кількість опитаних підприємств залежно від виду зовнішньоекономічної діяльності в кожному регіоні:

Таблиця 4. Кількість опитаних у регіонах

	Загалом	Тільки експорт	Тільки імпорт	І експорт, і імпорт
Вінницька	47 (4,6%)	17 (6,8%)	9 (2,6%)	21 (4,9%)
Волинська	25 (2,5%)	12 (4,8%)	4 (1,2%)	9 (2,1%)
Дніпропетровська	45 (4,4%)	9 (3,6%)	20 (5,9%)	16 (3,7%)
Донецька	28 (2,7%)	8 (3,2%)	4 (1,2%)	16 (3,7%)
Житомирська	49 (4,8%)	20 (8,0%)	8 (2,3%)	21 (4,9%)
Закарпатська	33 (3,2%)	11 (4,4%)	5 (1,5%)	17 (4,0%)
Запорізька	38 (3,7%)	15 (6,0%)	9 (2,6%)	14 (3,3%)
Івано-Франківська	38 (3,7%)	9 (3,6%)	6 (1,8%)	23 (5,4%)
Київська	73 (7,2%)	8 (3,2%)	38 (11,1%)	27 (6,3%)
Кіровоградська	21 (2,1%)	4 (1,6%)	5 (1,5%)	12 (2,8%)
Луганська	15 (1,5%)	2 (0,8%)	4 (1,2%)	9 (2,1%)
Львівська	83 (8,1%)	14 (5,6%)	35 (10,3%)	34 (8,0%)
Миколаївська	30 (2,9%)	8 (3,2%)	9 (2,6%)	13 (3,0%)
Одеська	35 (3,4%)	6 (2,4%)	13 (3,8%)	16 (3,7%)
Полтавська	34 (3,3%)	5 (2,0%)	13 (3,8%)	16 (3,7%)
Рівненська	31 (3,0%)	10 (4,0%)	6 (1,8%)	15 (3,5%)
Сумська	31 (3,0%)	15 (6,0%)	6 (1,8%)	10 (2,3%)
Тернопільська	27 (2,6%)	9 (3,6%)	2 (0,6%)	16 (3,7%)
Харківська	59 (5,8%)	14 (5,6%)	24 (7,0%)	21 (4,9%)
Херсонська	24 (2,4%)	10 (4,0%)	6 (1,8%)	8 (1,9%)
Хмельницька	34 (3,3%)	10 (4,0%)	10 (2,9%)	14 (3,3%)
Черкаська	33 (3,2%)	10 (4,0%)	11 (3,2%)	12 (2,8%)
Чернівецька	21 (2,1%)	6 (2,4%)	3 (0,9%)	12 (2,8%)
Чернігівська	24 (2,5%)	11 (4,4%)	1 (0,3%)	13 (3,0%)
м. Київ	140 (13,7%)	8 (3,2%)	90 (26,4%)	42 (9,8%)
Всього	1019 (100%)	251 (100,0%)	341 (100,0%)	427 (100,0%)

1.6. Напрями торгівлі

Основним напрямом експорту опитаних підприємств є країни Європейського Союзу (72% експортерів). Приблизно третина експортерів торгує з іншими країнами Євразійського Економічного Союзу⁹ (37%), а майже кожен п'ятий експортер (19%) поставляє свої товари або послуги до Росії.

Імпортують українські підприємства переважно з країн ЄС (81% опитаних імпортерів), а також з Китаю (27%). Наступними за часткою імпортерів, що торгують з цими країнами, є Росія (13% імпортерів) та Туреччина (12%), а також інші країни Євразійського Економічного Союзу (12%).

Частка підприємств, що займаються експортом до ЄС, збільшується разом із зростанням розміру цих підприємств. Зокрема, тоді як серед мікропідприємств 68% експортерів торгують з ЄС, то серед великих підприємств ця частка сягає 77%. Підприємства більшого розміру частіше експортують товари або послуги в Росію (про це повідомили 24% середніх та великих підприємств порівняно з 15% малих та 8% мікропідприємств).

⁹ Тут і далі країни Євразійського Економічного Союзу (ЄЕС), за винятком Росії: Білорусь, Казахстан, Вірменія, Киргизстан.

Крім цього, великі підприємства частіше за інших постачають продукцію чи послуги в інші країни Євразійського Економічного Союзу (Білорусь, Казахстан, Вірменія та Киргизстан) та до Китаю.

Рис. 3. Напрями торгівлі, % опитаних

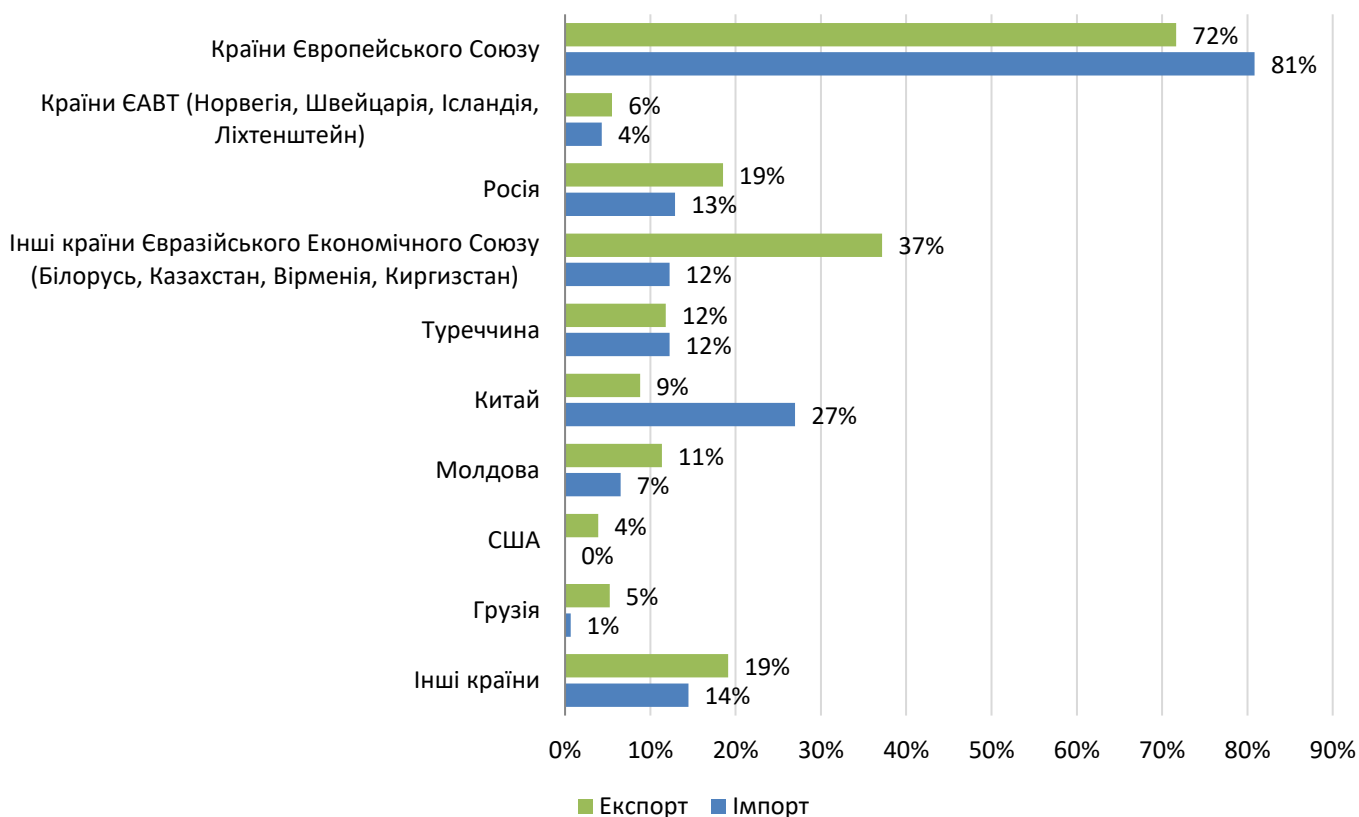
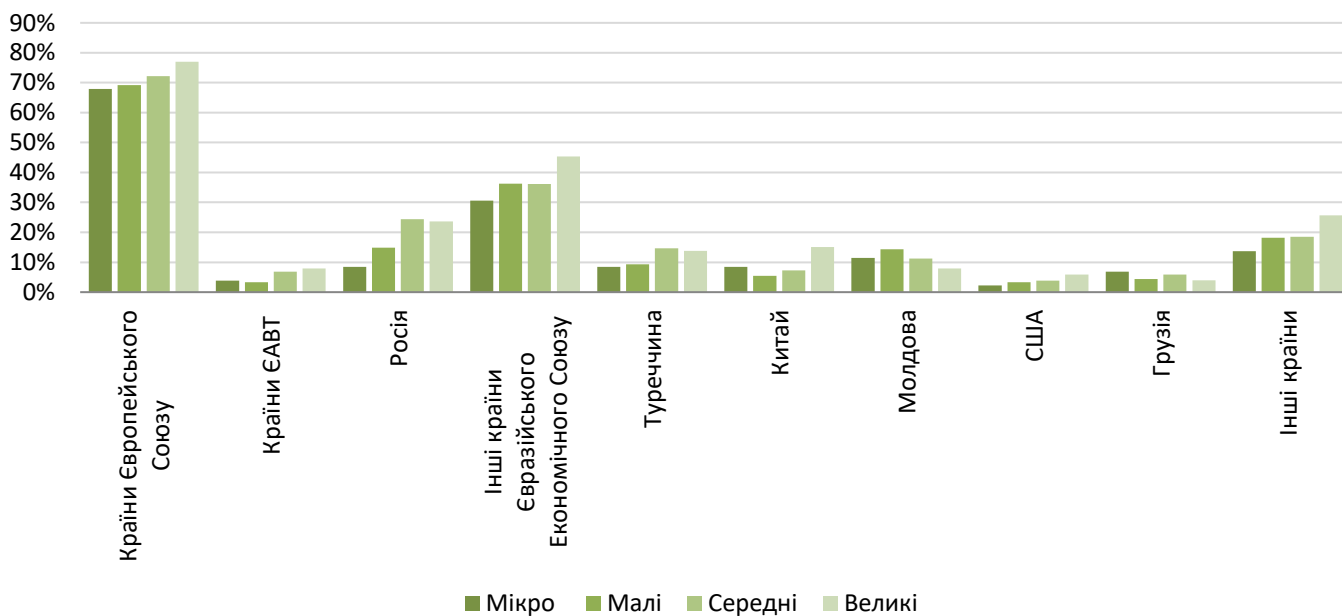

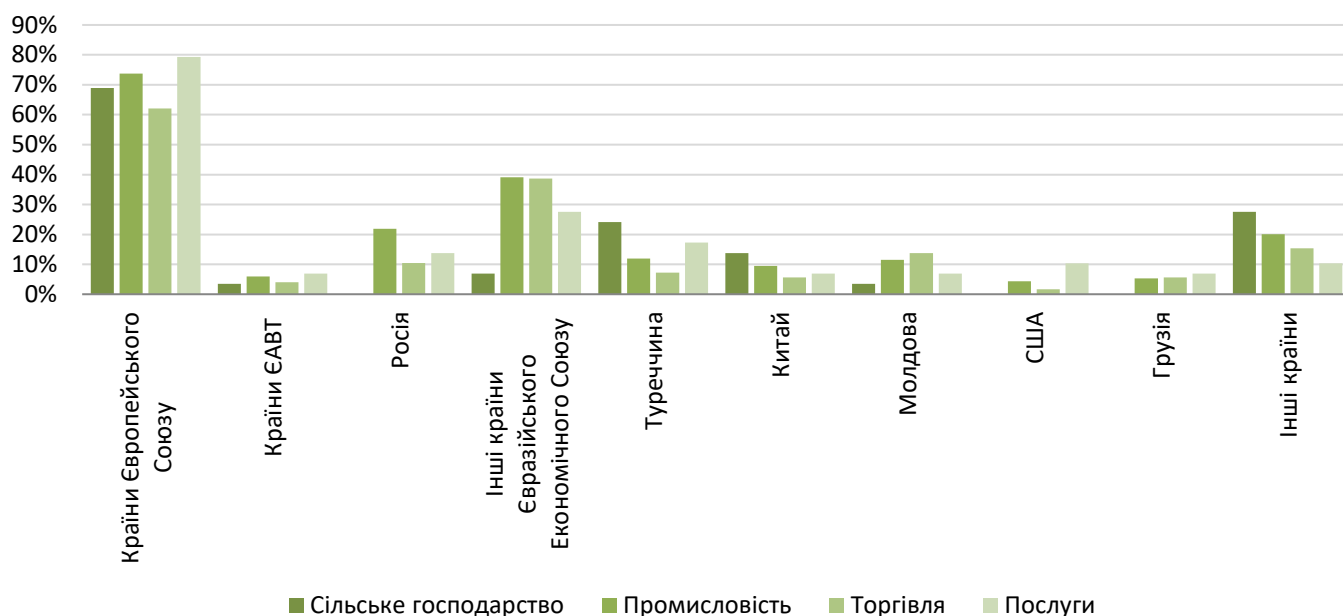
Рис. 4. Напрями експорту (залежно від розміру підприємств)¹⁰, % опитаних

¹⁰ Країни ЄАВТ (Європейської асоціації вільної торгівлі) – це Норвегія, Швейцарія, Ісландія та Ліхтенштейн.

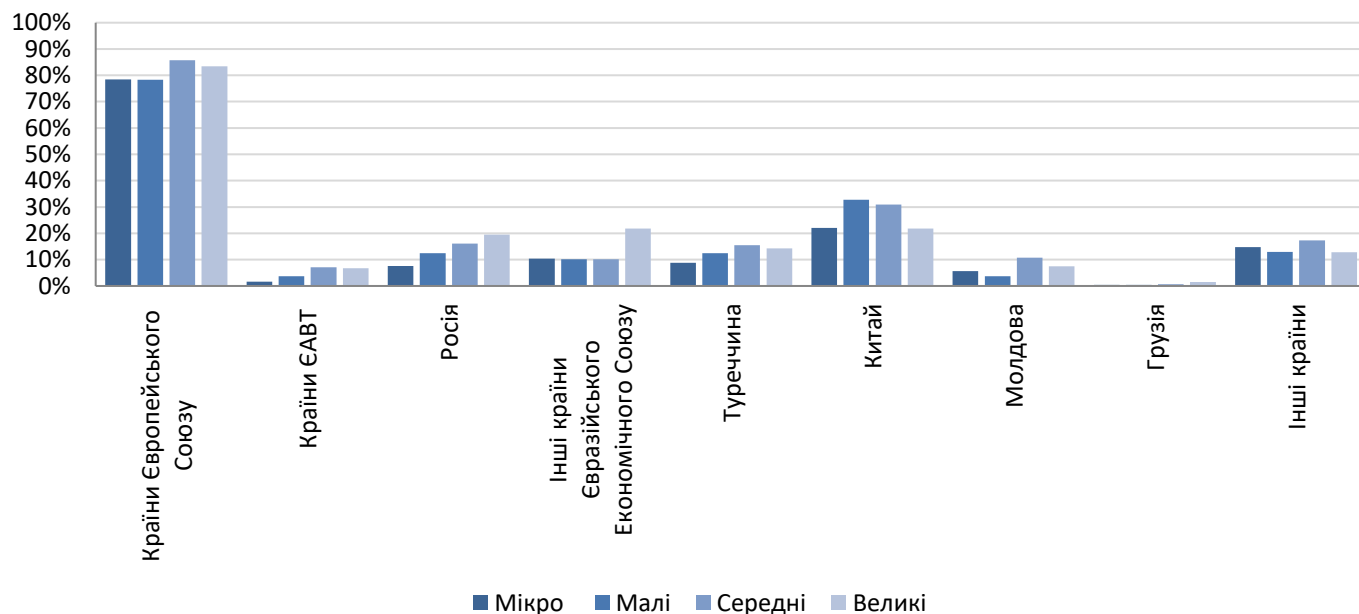
Майже чотири з п'яти експортери сфери послуг (79%) здійснюють експорт у країни Європейського Союзу. Це найвища частка підприємств, що здійснюють експорт до ЄС, серед підприємств різних галузей. ЄС є основним напрямком експорту для підприємств усіх галузей, але найменша, порівняно з іншими частка опитаних, що експортують в ЄС, представлена в торгівлі: 62%.

Рис. 5. Напрями експорту (залежно від виду діяльності підприємств), % опитаних

22% опитаних промислових підприємств експортують свою продукцію в Росію, у той час як серед підприємств сільськогосподарської галузі у вибірці не було представлено жодного, що експортує продукцію на російський ринок. До того ж, лише 7% с/г підприємств здійснюють експорт в інші країни Євразійського Економічного Союзу (Білорусь, Казахстан, Вірменію та Киргизстан), тоді як серед експортерів інших галузей відповідна частка опитаних знаходиться в межах від 28% до 39%. Натомість частка с/г підприємств, що експортують продукцію до Туреччини та Китаю, перевищує відповідні частки серед підприємств інших галузей.

Рис. 6. Напрями імпорту (залежно від розміру підприємств), % опитаних

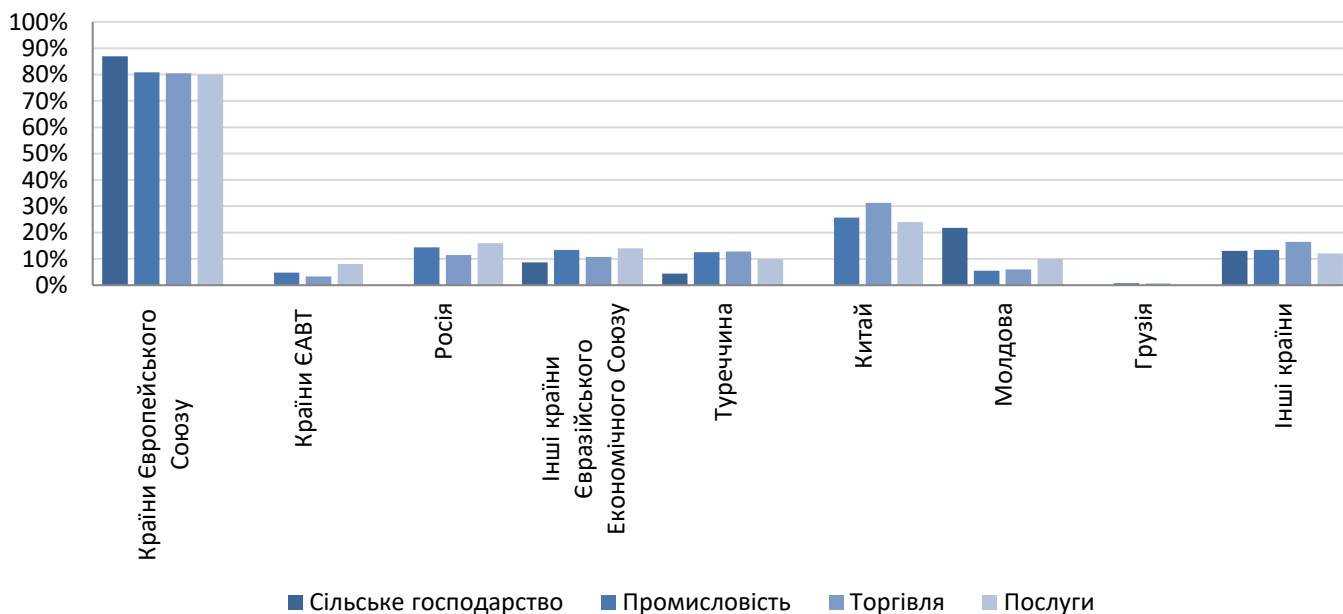

Підприємства-імпортери різних розмірів незначно відрізняються за часткою опитаних, що здійснюють імпорт з Євросоюзу. Частка тих, що імпортують з ЄС, у кожній категорії за розміром складає від 78% до 86%. Проте відсоток імпортерів, що торгують з Росією, збільшується разом із зростанням розміру підприємств. Зокрема, якщо 8% мікропідприємств імпортують свої товари чи послуги в Росію, то для малих підприємств відповідна частка зростає до 12%, для середніх – до 16%, а для великих – вже до 20%.

Імпортери великого розміру частіше за інших торгують з іншими країнами Євразійського Економічного Союзу (це Білорусь, Казахстан, Вірменія та Киргизстан): 22% з них імпортують з цих країн, тоді як для підприємств усіх інших категорій за розміром відповідна частка складає 10%. Найактивнішими імпортерами з Китаю, серед опитаних підприємств, є малі (33%) та середні (31%) підприємства.

Між підприємствами різних розмірів практично немає різниці у тому, яка частка з них здійснює імпорт з ЄС. На фоні інших лише дещо відрізняються сільськогосподарські підприємства, серед яких ця частка є найбільшою: 87%. Серед опитаних с/г підприємств не було жодного, що імпортує сировину або матеріали з Росії та Китаю. Серед імпортерів інших галузей частки опитаних, що торгують з Росією, приблизно однакові: вони знаходяться в межах від 11% до 16%. А найвища частка підприємств, що імпортують сировину або матеріали з Китаю, – серед торговельних підприємств: 31%.

Рис. 7. Напрями імпорту (залежно від виду діяльності підприємств), % опитаних

У підсумку, серед опитаних підприємств-учасників ЗЕД представлені мікропідприємства (31%), малі підприємства (29,2%), середні (23,5%) та великі (16,3%). Опитані підприємства учасників ЗЕД поділені на три категорії відповідно до виду операцій ЗЕД, які вони здійснюють. 41,9% опитаних це підприємства, що здійснюють як експорт, так і імпорт, 24,6% опитаних здійснюють виключно експорт, 33,5% – займаються лише операціями з імпорту. Опитані підприємства-учасники ЗЕД переважно працюють у сфері промисловості та торгівлі. Основним напрямком ЗЕД (як для експорту, так і для імпорту) для опитаних підприємств є країни Європейського Союзу.

2. Перешкоди для експортерів та імпортерів

2.1. Перешкоди для експортерів: національний вимір

19% опитаних експортерів повідомили про те, що стикалися з певними перешкодами при веденні ЗЕД у 2017 році. Ця частка зменшилась порівняно з 2016 роком, коли 27% експортерів вказали на певні перешкоди.

Найпоширенішими проблемами для експортерів у 2017 році стали низький рівень якості транспортної інфраструктури та велика кількість документів, необхідних для здійснення експорту. При цьому, частка опитаних, що скаржаться на незадовільну транспортну інфраструктуру, практично не змінилася (вона складала 26% у 2016 році та дорівнює 27% у 2017-му), але ця проблема вийшла на одне з провідниць місць у рейтингу перешкод у зв'язку з відносним зменшенням впливу інших перешкод для експортерів. Натомість частка підприємств, яким перешкоджає велика кількість документів, потрібних для експорту, зросла з 22% у 2016 році до 27% у 2017-му.

Приблизно одини із чотирьох експортерів, що стикалися з перешкодами при експорті, повідомляє про такі проблеми, як відсутність спрощених правил визначення походження товару (24%) та непередбачуваність торговельної політики України. І якщо негативний вплив відсутності спрощених правил визначення походження товару дещо посилюється порівняно з другою хвилею опитування (у 2016 році це було перешкодою для 21% експортерів), то передбачуваність торговельної політики України, з точки зору експортерів, покращилась: у 2016 році на цю перешкоду вказали 32% експортерів й вона очолювала рейтинг перешкод для експортерів за результатами 2016 року.

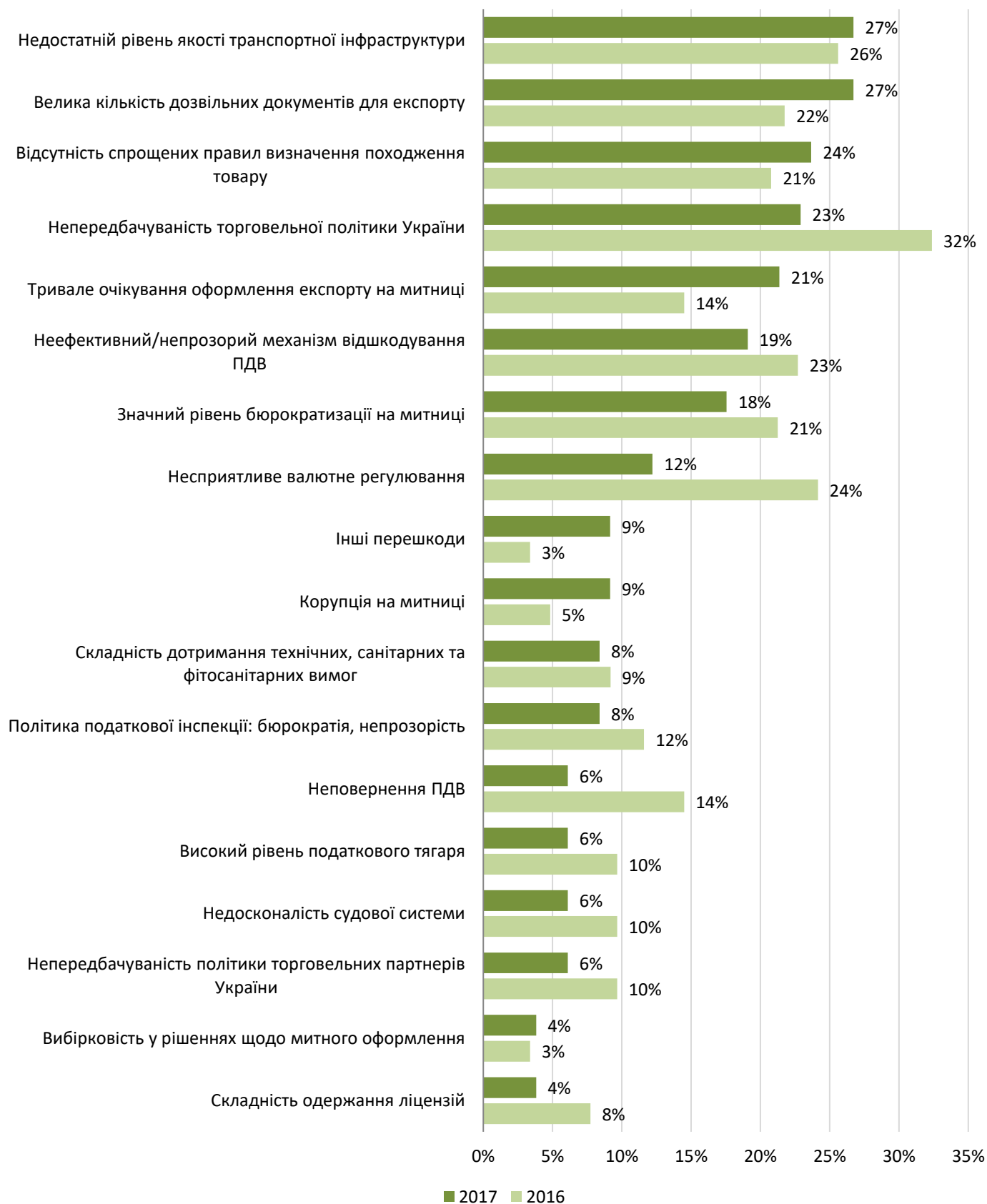
До перешкод для експорту, вплив яких збільшився у 2017 році, також належить тривале очікування експорту на митниці. У третій хвилі опитування 21% експортерів повідомили, що стикалися з цим явищем порівняно з 14% у другій хвилі. Дещо збільшилась і частка експортерів, яким перешкоджає корупція: відповідна частка зросла з 5% у 2016 році до 9% у 2017-му.

З іншого боку, вплив решти перелічених перешкод переважно зменшився. Особливо помітне зниження частки експортерів, що стикалися із певними перешкодами, відбулося у сферах валютного регулювання та повернення ПДВ. Так, якщо в другій хвилі опитування 24% підприємств називали несприятливе валютне регулювання проблемою при експорті, то в третій хвилі відповідна частка скоротилася до 12%. Подібна ситуація і з часткою експортерів, що повідомляли про неповернення ПДВ: вона зменшилась з 14% у 2016 році до 6% у 2017-му.

Також зменшився відсоток підприємств, що стикалися з проблемами неефективного або непрозорого відшкодування ПДВ (з 23% до 19%), значного рівня бюрократизації на митниці (з 21% до 18%), бюрократією та непрозорістю в податкових органах (з 12% до 8%). Експортери рідше стикалися з такими перешкодами, як високий рівень податкового тягаря та недосконалість судової системи (6% порівняно з 10% у 2016 році) та складність одержання ліцензій (4% порівняно з 8% у 2016 році).

Для порівняння, у 2015 році з певними проблемами при здійсненні експортної діяльності стикалися 64% експортерів. При цьому, рейтинг перешкод був дещо іншим. Так, найчастіше респонденти повідомляли про такі проблеми як неефективний чи непрозорий механізм відшкодування ПДВ (41%) та значний рівень бюрократії на митниці (41%). Більше третини експортерів (38%) повідомили про схожу проблему – велику кількість дозвільних документів, необхідних для здійснення експорту. Непередбачуваність торговельної політики України як перешкоду в 2015 році назвали 26% експортерів. Варто зазначити, що відмінності в результатах певною мірою можуть бути пов'язані як з об'єктивними факторами (спрощенням певних аспектів здійснення експорту), так і з методикою дослідження (відмінності у вибірках, формулюваннях запитань анкети тощо).

Рис. 8. Перешкоди під час експорту, % опитаних¹¹

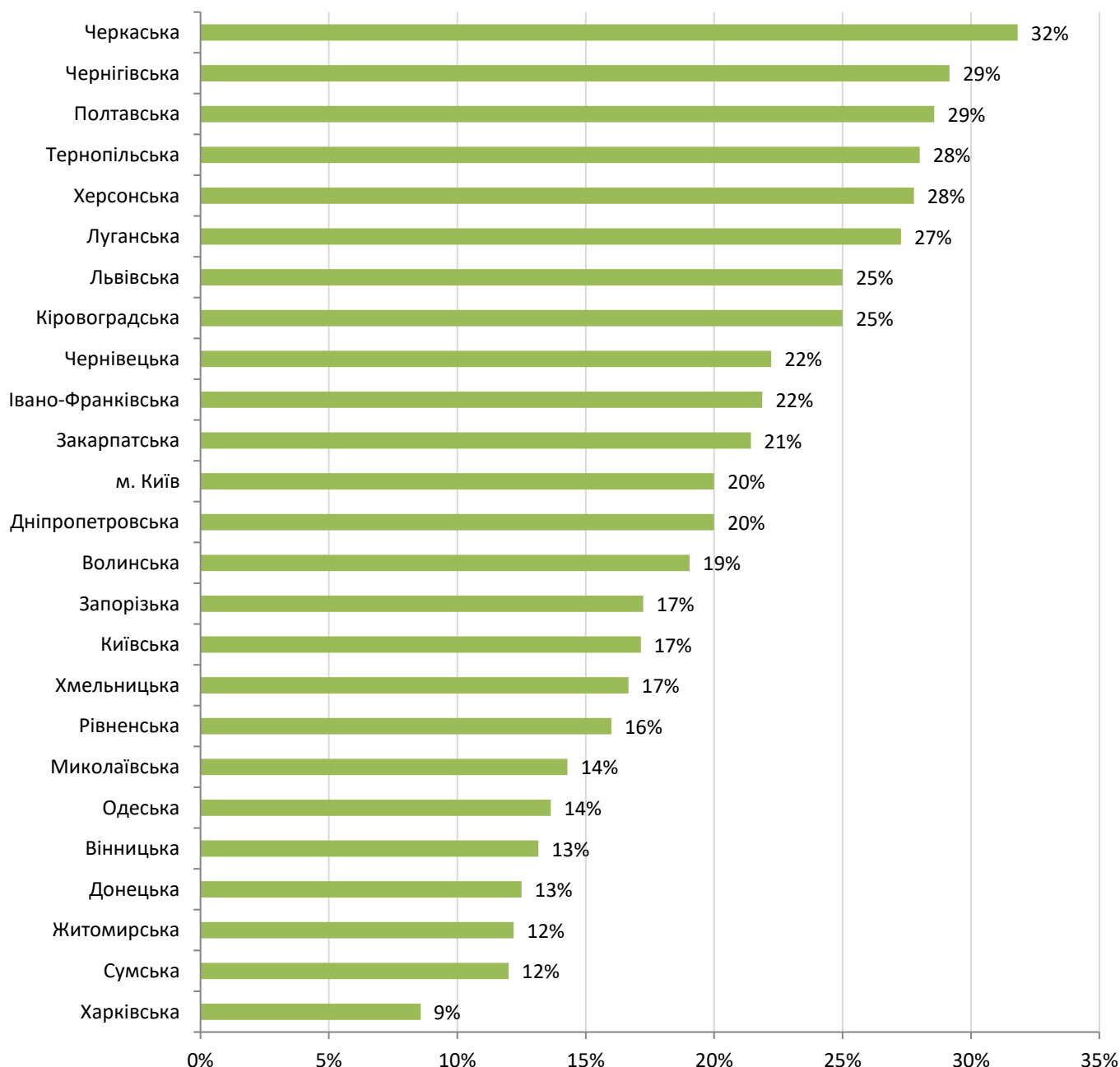
¹¹ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Підприємства, які займаються як експортом, так і імпортом, частіше стикаються з перешкодами при експорті (про це повідомили 21% цих підприємств), ніж підприємства, які лише експортують, (16%).

2.2. Перешкоди для експортерів: аналіз для підприємств різних розмірів, секторів та регіонів

Серед підприємств різних за розміром, про проблеми при експорті найчастіше повідомляють великі підприємства: 24% з них стикалися з певними перешкодами, тоді як серед інших категорій підприємств за розміром відповідна частка не перевищує 19%. З точки зору галузі, у якій працюють опитані експортери, найчастіше про перешкоди при експорті повідомляють представники сфери послуг (30%) та сільського господарства (24%). Серед промислових та торговельних підприємств ця частка менша і становить 18% опитаних для обох галузевих груп.

Рис. 9. Частка експортерів, що особисто стикалися з перешкодами при експорті, за регіоном, % опитаних

Відмінності у впливі перешкод при експорті можна побачити і в регіональному розрізі. Зокрема, практично кожен третій експортер Черкаської області (32%) стикався з певними проблемами при експорті у 2017 році. Це найбільша частка опитаних порівняно з іншими регіонами. Областями, де досить велика частка експортерів повідомляє про проблеми, також є Чернігівська (29%), Полтавська (29%), Тернопільська (28%), Херсонська (28%) та Луганська (27%). Найменшою мірою про перешкоди повідомляють експортери Харківщини: відповідна частка опитаних в області склала 9%.

Рис. 10. Перешкоди під час експорту: за розміром підприємств, % опитаних

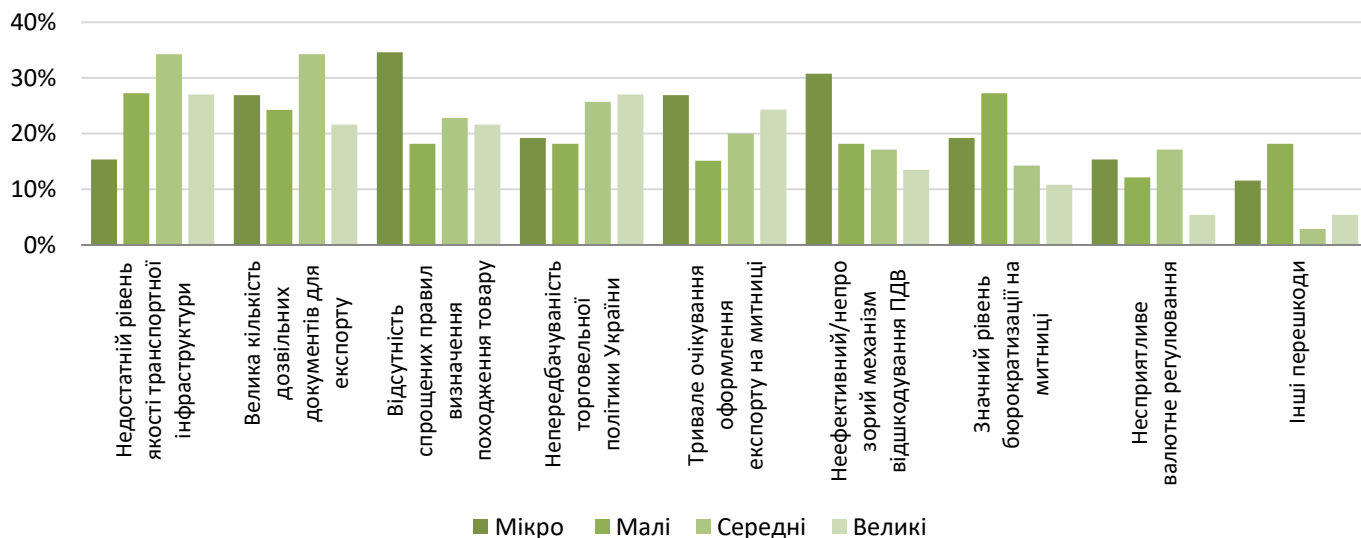
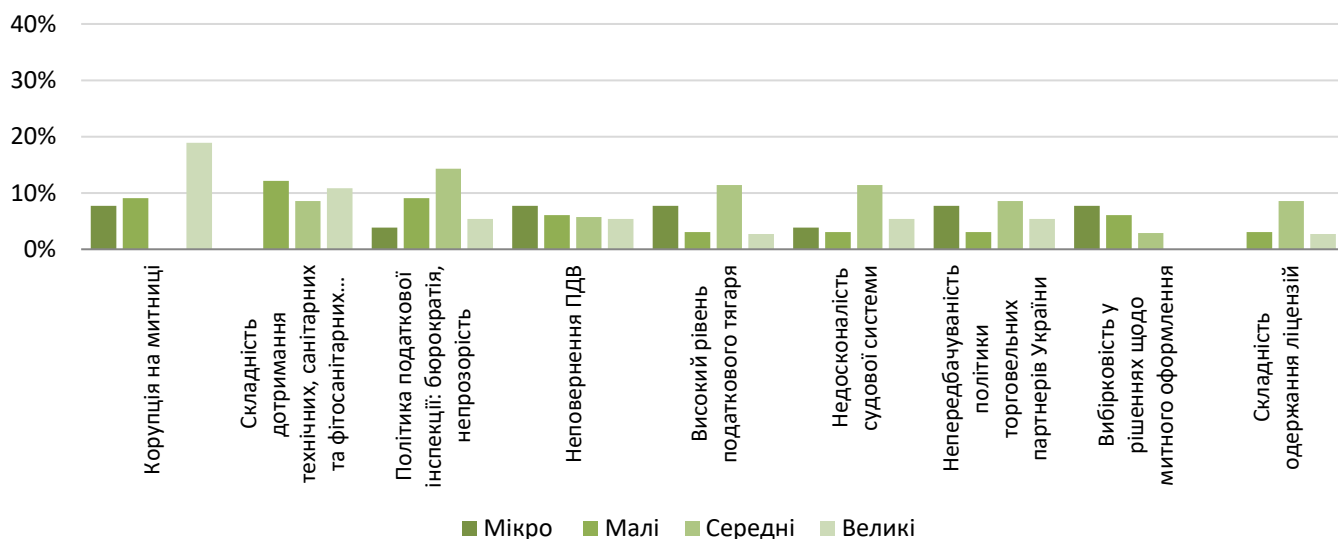

Рис. 11. Перешкоди під час експорту: за розміром підприємств, % опитаних (продовження)

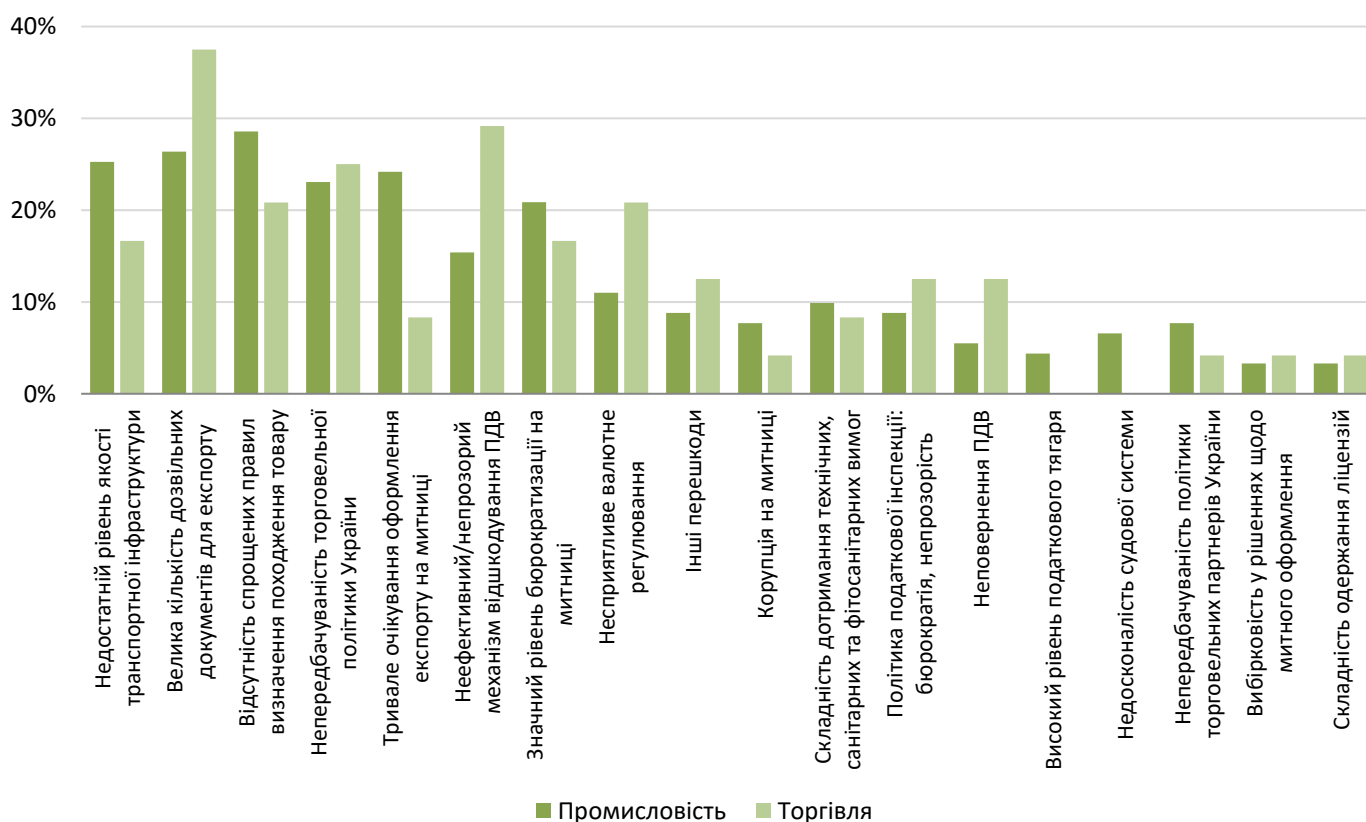
У різних групах експортерів актуальність тих чи інших проблем – неоднакова. Зокрема, у розрізі розміру підприємств спостерігається більший вплив двох основних перешкод для експортерів – неякісної транспортної інфраструктури та значної кількості необхідних документів – на підприємства середнього розміру. По 34% середніх підприємств повідомляють про ці дві проблеми при експорті, тоді як відповідні частки серед інших груп підприємств за розміром – менші. Про непередбачуваність торговельної політики України більшою мірою говорять середні (26%) та великі (27%) підприємства, ніж мікро- (19%) та малі (18%).

Мікропідприємства значно частіше від підприємств більшого розміру наголошують на проблемі відсутності спрощених правил визначення походження товару. Складність цих правил перешкоджає експортній діяльності

35% мікропідприємств. Також мікропідприємства частіше від інших стикаються з такими проблемами при експорті, як тривале очікування його оформлення на митниці (27%) та низька ефективність або непрозорість механізму відшкодування ПДВ (31%).

Між експортерами різних видів діяльності також спостерігаються відмінності в оцінці ряду перешкод. Оскільки серед підприємств, що працюють у сільському господарстві та у сфері послуг, було недостатньо респондентів для порівняння, такий аналіз можна здійснити лише для секторів промисловості та послуг. Опитування показує, що експортери, які працюють у сфері послуг, частіше стикаються з необхідністю подання великої кількості дозвільних документів (38% порівняно з 26% промислових підприємств), неефективним або непрозорим механізмом відшкодування ПДВ (29% порівняно з 15% промислових підприємств) та несприятливого валютного регулювання (21% порівняно з 11% промислових підприємств). Натомість промислові підприємства частіше вказують на такі перешкоди при експорті, як недостатній рівень якості транспортної інфраструктури (25% порівняно з 17% торговельних підприємств) та тривале очікування оформлення експорту на митниці (24% порівняно з 8% торговельних підприємств).

Рис. 12. Перешкоди під час експорту: за сектором діяльності, % опитаних¹²

У підсумку, у 2017 році 19% експортерів особисто стикалися з певними перешкодами. Ця частка зменшилась порівняно з 2016 роком, коли вона складала 27%. Трьома основними перешкодами для експортерів є недостатній рівень якості транспортної інфраструктури, велика кількість дозвільних документів та відсутність спрощених правил визначення походження товару.

Вплив такої перешкоди, як непередбачуваність торговельної політики України, яка займала перше місце в рейтингу перешкод у 2016 році, зменшився, і у 2017 році вона знаходиться на четвертому місці цього рейтингу. На цю перешкоду найчастіше вказують середні та великі підприємства.

¹² Через недостатню кількість респондентів розподіл у сільському господарстві та у сфері послуг не наведено.

2.3. Перешкоди для імпортерів: національний вимір

З певними перешкодами у своїй діяльності стикалися 29% опитаних імпортерів. Ця частка також менша, ніж у 2016 році, коли про перешкоди повідомило приблизно одне із трьох (35%) опитаних підприємств-імпортерів. Основні проблеми для імпортерів пов'язані із регулюванням та обміном іноземних валют. Зокрема, 38% імпортерів називають перешкодою складність митного та податкового законодавства України. Ця частка практично не змінилася порівняно з 2016 роком, коли на складність законодавства скаржилися 37% опитаних.

Але ця проблема стала основною для імпортерів у 2017 році у зв'язку з тим, що зменшилась частка опитаних, які повідомляли про непрозорість визначення митної вартості при імпорті. У 2016 році на цю проблему вказували 44% підприємств, що здійснюють імпорт, у результаті чого вона зайняла перше місце в рейтингу перешкод другої хвилі опитування. А за результатами третьої хвилі опитування, непрозорість визначення митної вартості була перешкодою для 28% імпортерів і відтак опустилась на друге місце рейтингу.

Одне з чотирьох підприємств, що здійснюють імпорт, (25%) відносить до перешкод курс валют, а одне з п'яти (20%) – несприятливе валютне регулювання. При цьому, якщо проблемність курсу валют незначно посилилася у порівнянні з 2016 роком (тоді це було перешкодою для 23% імпортерів), то негативний вплив валютного регулювання зменшився. У 2016 році про несприятливе валютне регулювання повідомляли 27% імпортерів.

З іншого боку, для опитаних імпортерів більш актуальним питанням стала якість транспортної інфраструктури. У 2017 році 19% опитаних звернули увагу на недостатній рівень її якості, у той час як у 2016 році ця частка становила лише 9%. Також у 2017 році імпортери почали дещо частіше наголошувати на прозорості митниці та на захисті інтелектуальної власності. Частка опитаних, що повідомляють про непрозорість процедур на митниці, зросла з 12% у 2016 році до 16% у 2017-му, а частка підприємств, що назвали перешкодою для імпорту низький рівень дотримання авторських прав і прав інтелектуальної власності, – з 2% у 2016 році до 6% у 2017-му.

Вплив низки перешкод при імпорті, навпаки, зменшився. Зокрема, менша частка імпортерів говорить про значний рівень бюрократизації на митниці (14% у 2017 році порівняно з 22% у 2016-му) та про непередбачуваність торговельної політики України (12% у 2017 році порівняно з 17% у 2016-му). Складність дотримання вимог санітарного, фітосанітарного та технічного регулювання була перешкодою для 8% імпортерів у 2017 році, що менше, ніж у 2016-му (15%). Крім цього, як і раніше, приблизно кожне десяте підприємство-імпортер серед тих, які стикалися з перешкодами, у 2017 році повідомляє про високий рівень корупції чи бюрократизації при налагодженні дистрибутивної мережі та про корупцію на митниці.

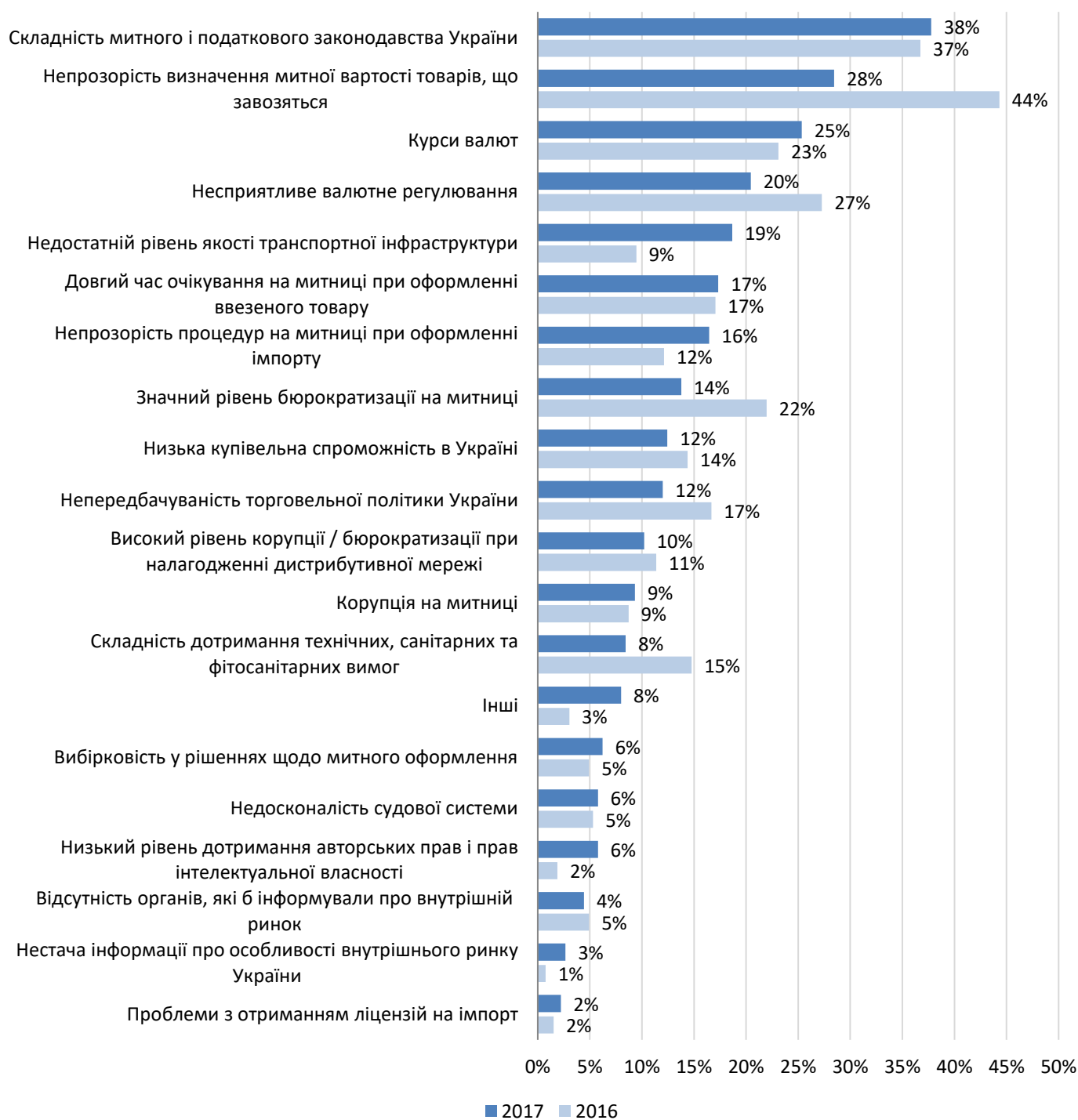
У 2015 році з різноманітними перешкодами під час здійснення імпорту стикалися 72% імпортерів. При цьому, більш ніж для половини підприємств основними проблемами були курси валют (62% опитаних імпортерів) та складність митного законодавства України (57%). Тоді 35% опитаних імпортерів повідомили про непрозорість процедур на митниці при оформленні імпорту та 24% – про довгий час очікування на митниці при оформленні ввезеного товару. Для 16% імпортерів перешкодою була корупція або бюрократизація при налагодженні дистрибутивної мережі, а для 13% – низька якість транспортної інфраструктури. У цьому випадку відмінності в результатах можуть бути частково пов'язані як з об'єктивними факторами (спрощенням певних процедур імпорту), так і з методикою дослідження (відмінності у вибірках, формулюваннях запитань анкети тощо).

Між підприємствами, що здійснюють лише імпорт, та тими, що мають як імпорт, так і експорт, спостерігається незначна різниця у тому, наскільки часто вони стикаються з перешкодами. Про певні перешкоди повідомили 31% виключно імпортерів та 28% підприємств, що поєднують імпорт з експортом.

2.4. Перешкоди для імпортерів: аналіз для підприємств різних розмірів, секторів та регіонів

Частка підприємств, що стикаються з перешкодами при імпорті, поступово зменшується зі збільшенням їхнього розміру. Так, якщо 32% мікропідприємств стикалося з перешкодами при імпорті, то серед імпортерів малого розміру ця частка складає 30%, середнього – 27%, а для великих підприємств знижується до 26%.

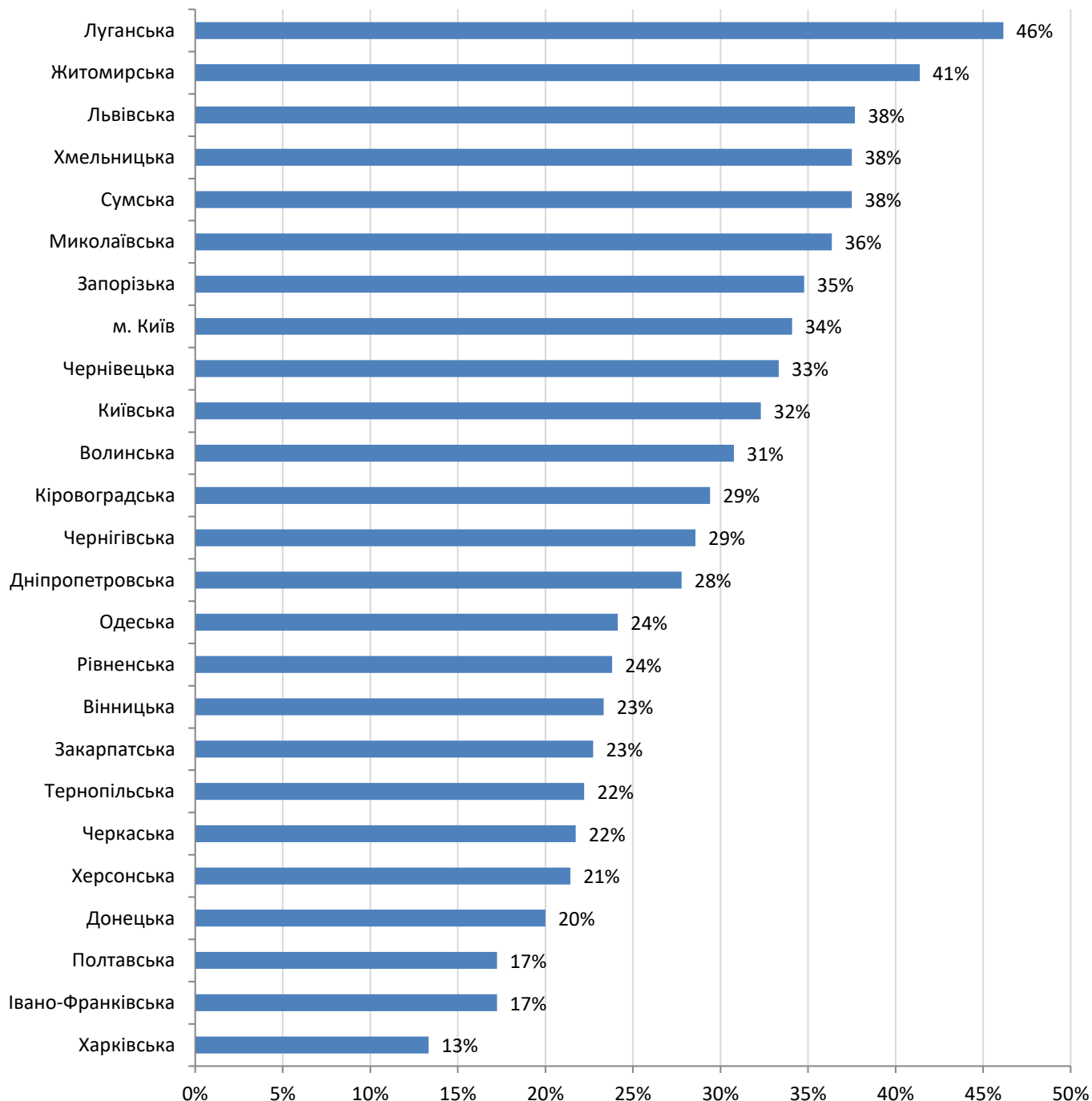
Рис. 13. Перешкоди під час імпорту, % опитаних¹³

¹³ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Серед підприємств різних видів діяльності сільськогосподарській підприємства рідше від інших повідомляють про певні перешкоди при імпорті. 22% с/г підприємств стикалися з такими перешкодами, тоді як серед підприємств, що працюють в інших сферах, відповідні частки вищі та приблизно однакові: 28% промислових підприємств, 30% торговельних та 38% підприємств сфери послуг зустрічали перешкоди при імпорті.

Рис. 14. Частка імпортерів, що особисто стикалися з перешкодами при імпорті, за регіоном, % опитаних

Між імпортерами в різних регіонах також спостерігаються відмінності в досвіді перешкод при імпорті. Найчастіше про це повідомляють імпортери Луганської області, де майже половина опитаних (46%) наштовхувалася на перешкоди при імпорті. Досить великі частки опитаних стикалися з перешкодами і в Житомирській області (41% імпортерів) та у Львівській, Хмельницькій і Сумській областях (по 38% імпортерів у кожній області). У Харківській області була зафіксована найменша частка імпортерів, що повідомляють про перешкоди: 13%.

Серед підприємств-імпортерів різних розмірів спостерігається різний рівень впливу тих чи інших перешкод при імпорті. Зокрема, складне митне та податкове законодавство виступає значно більшою проблемою для мікропідприємств, з одного боку, та великих підприємств, з іншого, ніж для підприємств малого та середнього розміру. На цю перешкоду вказують 46% імпортерів-мікропідприємств та 41% імпортерів великого розміру порівняно з 30% малих та 31% середніх. Більші за розміром підприємства дещо частіше стикаються з такою проблемою, як непрозоре визначення митної вартості товарів, які завозяться. Про цю перешкоду повідомили 32% великих та 31% середніх підприємств порівняно з 27% малих та 26% мікропідприємств.

Проблеми з курсом валют були найбільш гострими для імпортерів середнього розміру: 33% з них зазначили цю перешкоду, тоді як серед інших категорій підприємств за розміром відповідна частка не перевищує 25%. Середні підприємства також найчастіше скаржаться на бюрократизацію на митниці (22%). А проблема несприятливого валютного регулювання найбільш актуальна для мікропідприємств-імпортерів. 30% з них стикнулися з цією перешкодою, у той час як серед інших категорій підприємств за розміром – не більше 20%.

Рис. 15. Перешкоди під час імпорту: за розміром підприємств, % опитаних

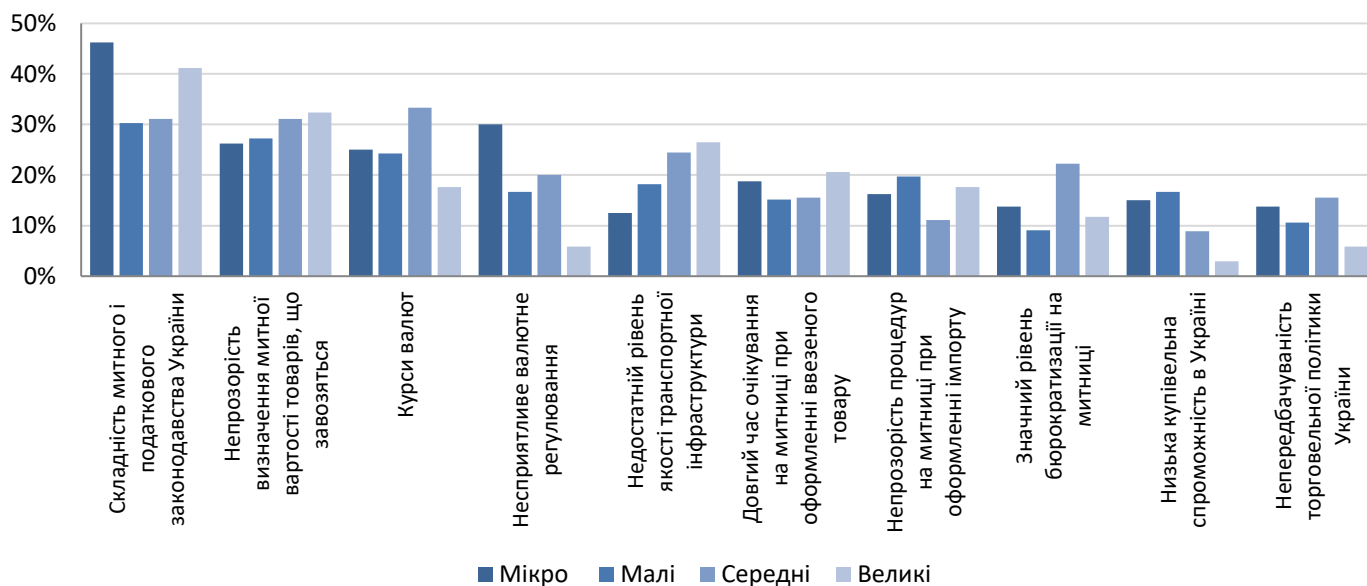
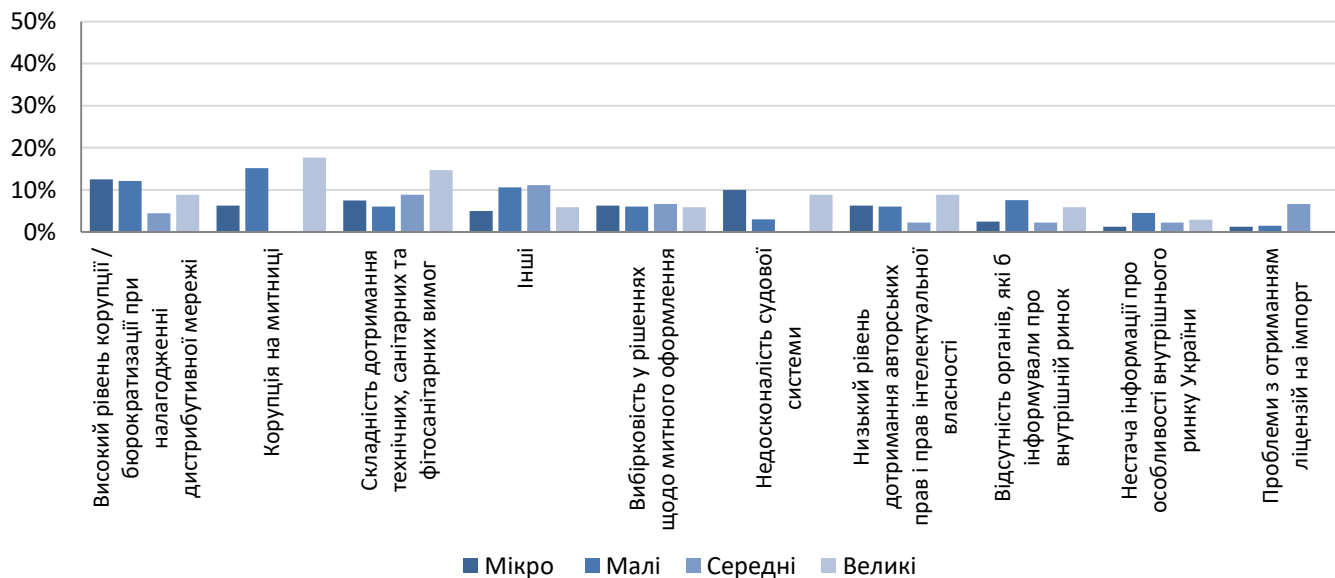

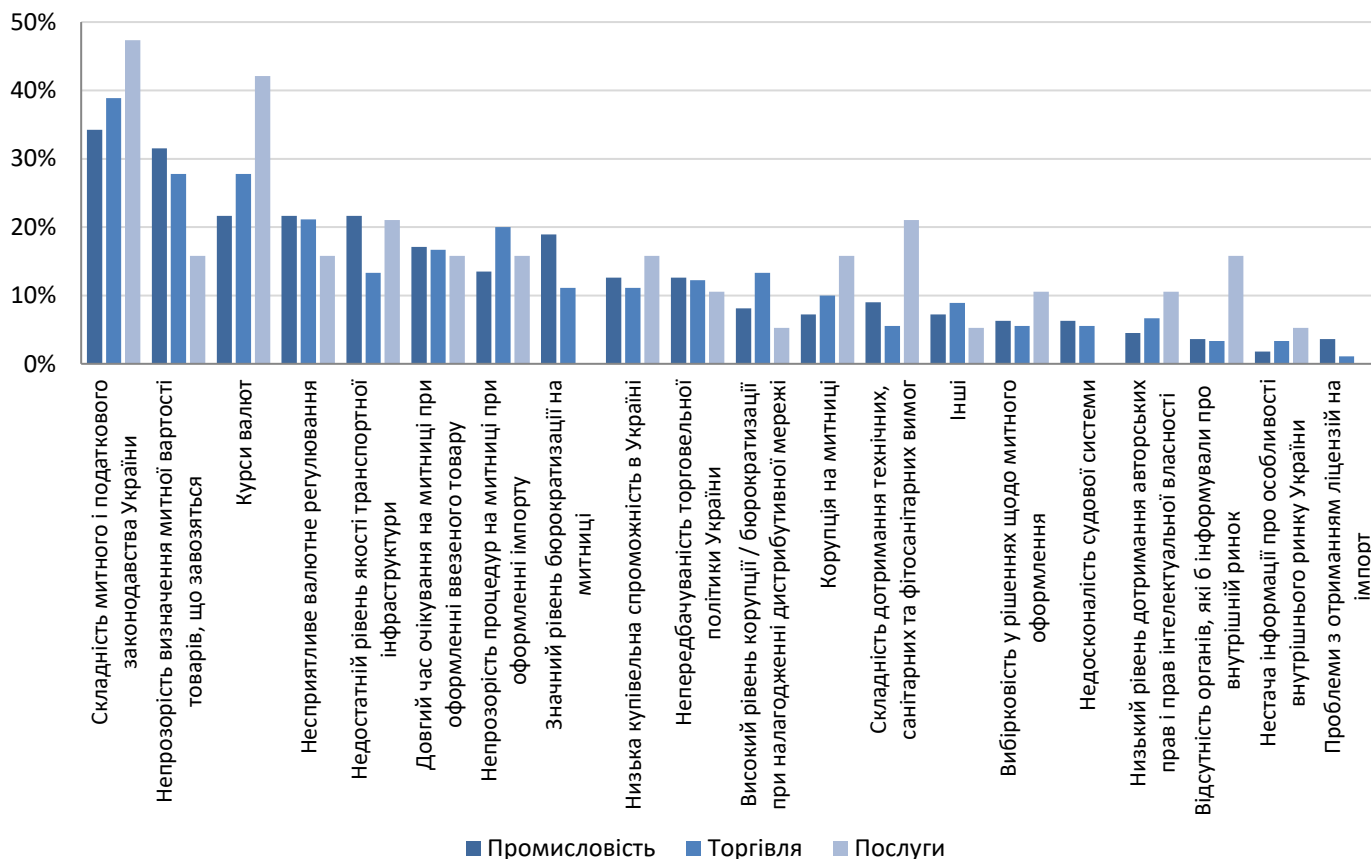
Рис. 16. Перешкоди під час імпорту: за розміром підприємств, % опитаних (продовження)

Імпорттери, що працюють у різних секторах, неоднаковою мірою стикалися з певними перешкодами. Оскільки опитаних в агросекторі недостатньо для проведення обчислень, порівняльний аналіз виконано лише для підприємств, що представляють промисловість, торгівлю та сферу послуг. Опитування показує, що підприємства сфери послуг більш гостро відчують вплив такої перешкоди, як складність митного та податкового законодавства та проблем із курсом валют. Так, на складнощі в законодавстві вказують 47% підприємств сфери послуг порівняно з 39% торговельних та 34% промислових підприємств. А курс валют є проблемою для 42% імпортерів у сфері послуг порівняно з 28% опитаних у сфері торгівлі та 22% – у промисловості.

Натомість проблема непрозорості визначення митної вартості більш актуальна для промислових (32%) та торговельних (28%) підприємств, ніж для тих, що працюють у сфері послуг (16%). А торговельні підприємства не настільки часто вказують на низьку якість транспортної інфраструктури. Про цю проблему повідомляють 22% промислових підприємств та 21% торговельних порівняно з 13% підприємств сфери послуг.

Рис. 17. Перешкоди під час імпорту: за сектором діяльності, % опитаних¹⁴

У підсумку, 29% опитаних імпортерів стикалися з певними перешкодами у своїй діяльності. Ця частка також менша, ніж у 2016 році, коли вона складала 35%. Основні проблеми для імпортерів пов'язані з регулюванням та обміном іноземних валют. Це складність митного та податкового законодавства України, непрозорість визначення митної вартості товарів, курс валют та несприятливе валютне регулювання. Однак імпортери скаржаться на непрозорість визначення митної вартості та несприятливе валютне регулювання значно рідше в порівнянні з 2016 роком. Також у 2017 році зменшився вплив таких перешкод для імпортерів, як бюрократизація на митниці та непередбачуваність торговельної політики в Україні, але зростає частка імпортерів, що вказують на низьку якість транспортної інфраструктури.

¹⁴ Через недостатню кількість респондентів розподіл у сфері сільського господарства не наведено.

3. Митниця

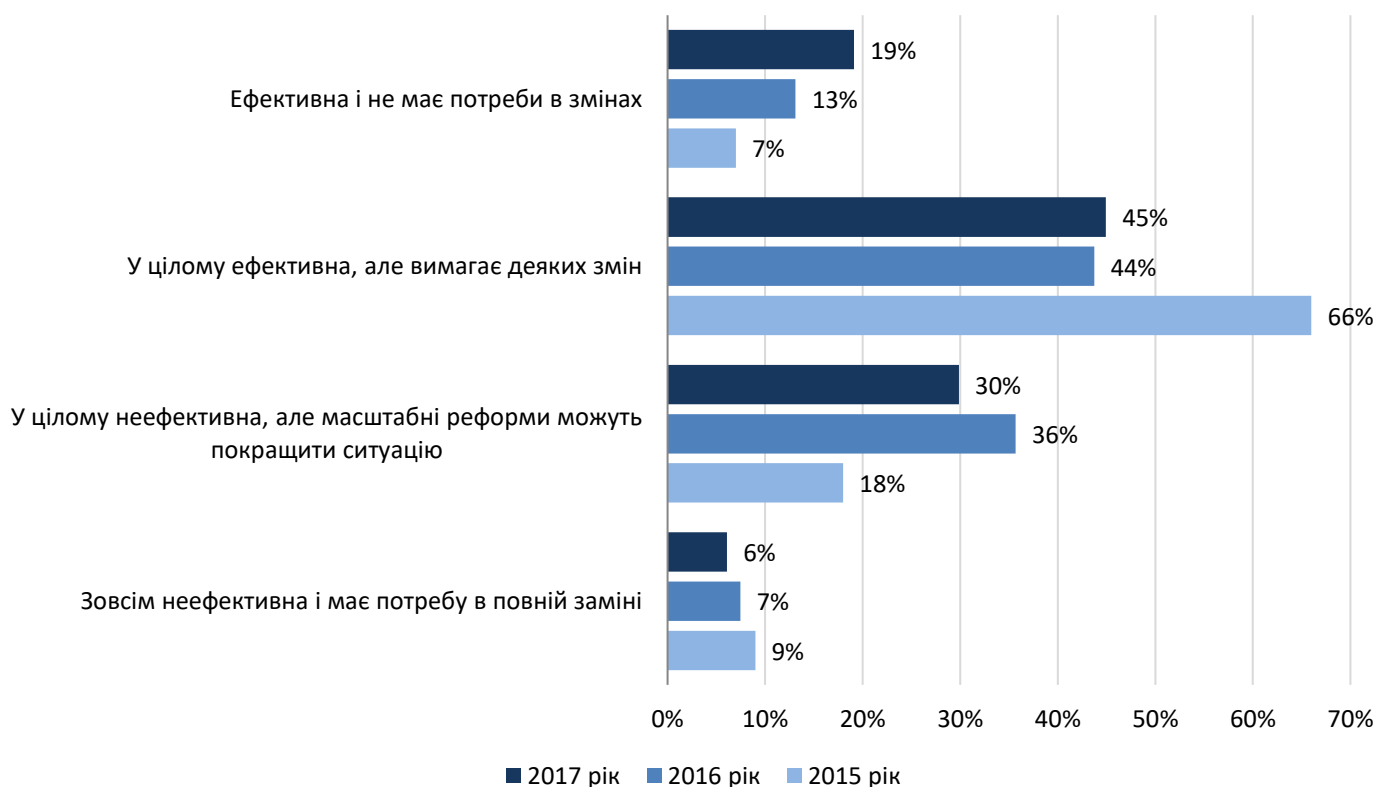
3.1. Оцінка митниці: ефективність, проблеми, оскарження дій митних органів

3.1.1. Оцінка ефективності роботи митних органів

Більшість опитаних підприємств вважає роботу митниці ефективною, хоча лише 19% респондентів при цьому дотримується думки, що немає потреби змін у роботі митниці. 45% респондентів, хоча й вважають роботу митниці в цілому ефективною, додають, що вона вимагає деяких змін. Разом із цим, 30% вважають, що робота митних органів у цілому неефективна, але масштабні реформи можуть покращити ситуацію. 6% опитаних вважають, робота митниці зовсім неефективна й потребує суттєвих змін.

Протягом трьох років проведення цього опитування було зафіксовано зростання частки респондентів з найкращими оцінками роботи митниці: так у 2015 році 7% опитаних зазначали, що робота митниці ефективна та не потребує змін, у 2016 році таких було вже 13%, а у 2017 році відповідна частка зросла до 19%. Разом з цим, частка опитаних, які відмічають потребу у певних змінах у роботі митниці, при цьому оцінюючи її загалом позитивно, була найбільшою у 2015 році, коли частка таких підприємства становила 66%, опитаних, далі вона скоротилась до 44% у 2016 році та практично не змінилась у 2017 році (45%).

Рис. 18. Оцінка ефективності роботи митних органів, % опитаних

Приблизно третина опитаних другий рік поспіль відповідає, що робота митниці в цілому неефективна, але масштабні реформи можуть покращити ситуацію. У 2017 році частка опитаних, що висловили цю думку, склала 30%, що дещо менше, ніж у 2016 році (36%). У 2015 році відповідна частка опитаних була значно меншою: 18%. Частка опитаних переконаних, що робота митниці зовсім неефективна і потребує повної заміни зменшується. У 2015 році 9% респондентів висловлювались за повну заміну митниці, у 2016 році – 7%, а у 2017 році – вже 6%.

Загалом, оцінка роботи митниці покращилася у 2017 році порівняно з 2016 роком, хоча більшість опитаних як у 2016, так і у 2017 році відмічають потребу у змінах у роботі митниці.

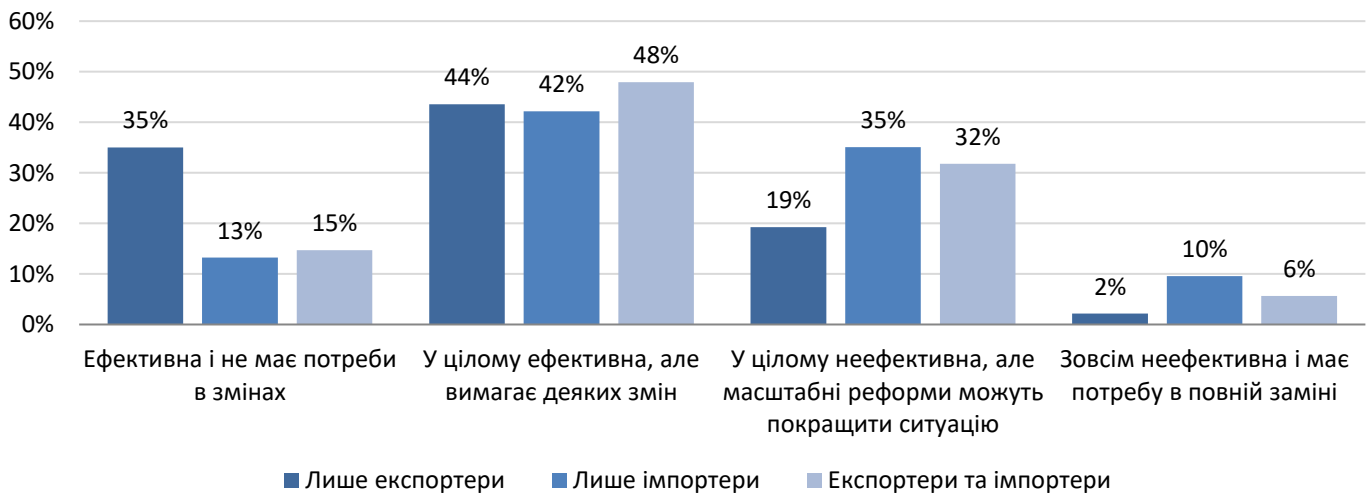
Вставка 1. Балансовий показник оцінки роботи митниці

Для наочності порівнянь ми побудували балансовий показник оцінки роботи митниці¹⁵. Варіант відповіді «ефективна» буде дорівнювати «1», варіант «у цілому ефективна» буде дорівнювати «0,5», варіант відповіді «у цілому не ефективна» буде дорівнювати «-0,5», а варіант відповіді «зовсім неефективна» – «-1». При перерахунку відповідей на питання про ефективність роботи митних органів за такою шкалою, отримуємо такі показники для різних років. Для 2015 року балансовий показник становить 0,20, для 2016 він дорівнює 0,10, й для 2017 балансовий показник становить 0,21. Таким чином, ми бачимо, що оцінки роботи митниці за результатами 2017 року суттєво покращились порівняно до 2016 і є приблизно такими ж, як в 2015 році. Однак тут слід зазначити, що різниця між 2015 роком та наступними періодами не є статистично достовірною через різний розмір вибірок.

Найменше зауважень до митниці – у підприємств, які здійснюють лише експорт. Так, 35% цих підприємств вважають, що робота митниці ефективна і не має потреби у змінах. Це значно більше відповідних часток як підприємств, які мають експорт та імпорт, (15%), так і тих, що здійснюють лише імпорт (13%). З іншого боку, підприємства, що здійснюють лише імпорт, оцінюють роботу митних органів більш критично: так, 10% представників цих підприємств вважають роботу митниці неефективною та такою, що потребує повної заміни. Це відрізняє підприємств, які є виключно імпортерами, від тих, що здійснюють як імпорт, так і експорт (6% з них схиляються до такої ж думки) та від підприємств, які здійснюють лише експорт, серед яких лише 2% вважають роботу митниці зовсім неефективною. Проте як серед підприємств, що займаються виключно експортом, так і серед тих, що мають лише імпорт, найбільша частка опитаних представлена тими, хто вважає роботу митниці в цілому ефективною, але такою, що вимагає деяких змін.

Серед підприємств, які здійснюють експорт та імпорт, майже половина (48%) підтримує твердження про те, що митниці потрібні деякі зміни, але її робота в цілому ефективна, а 32% вважають роботу митних органів неефективною, проте такою, що покращиться внаслідок масштабних реформ.

Рис. 19. Оцінка ефективності роботи митних органів (за видом ЗЕД підприємств), % опитаних

Балансові показники оцінки роботи митниці є найвищим відповідно для підприємств, що замаються лише експортом (0,45), для підприємств-імпортерів він дорівнює 0,07, а оцінки тих, хто займають й експортом й імпортом, дорівнюють 0,17. Можна припустити, що низькі оцінки для останньої групи, спричинені досвідом оформлення саме імпортних операцій.

¹⁵ Балансові показники – це показники, що описують різницю між позитивними та негативними оцінками, тобто є балансом. Такі показники використовуються в дослідження ділових тенденцій (Business Tendency Survey).

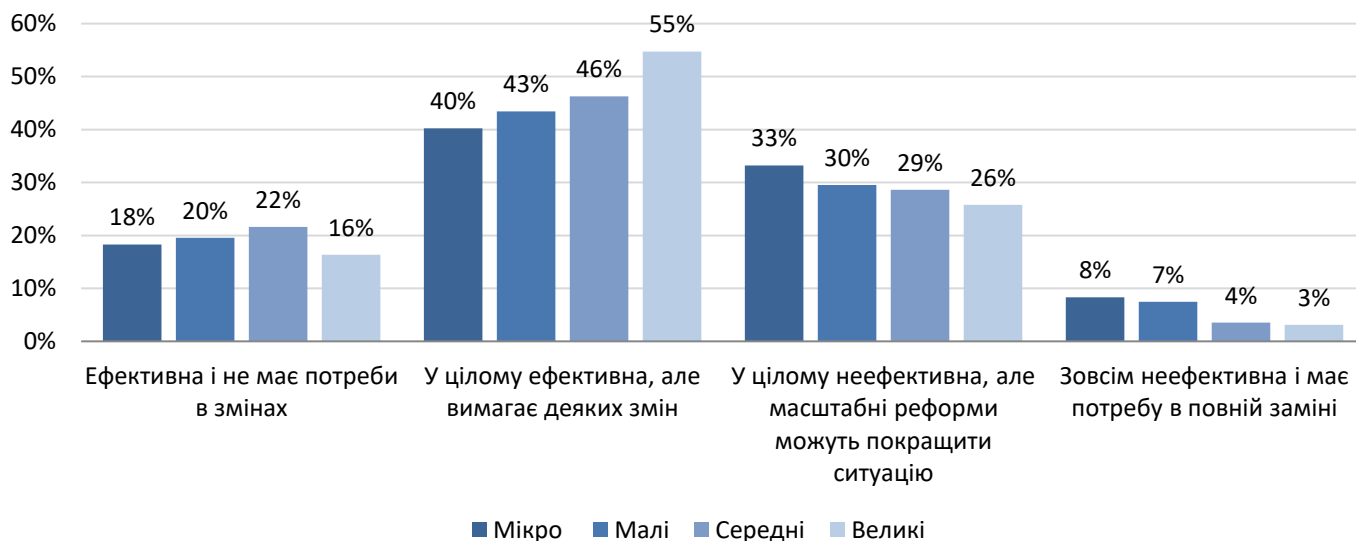
Рис. 20. Оцінка ефективності роботи митних органів (за видом ЗЕД підприємств), балансовий показник

3.1.2. Оцінки роботи митниці підприємствами різних розмірів, секторів та регіонів

У розрізі розміру підприємств можна побачити, що оцінка роботи митниці покращується із зростанням розміру підприємств. Мікропідприємства оцінюють роботу митниці найбільш критично: 8% з них вважають її зовсім неефективною і такою, що потребує повної заміни, а 33% – неефективною в цілому, проте допускаючи, що ситуація покращиться із масштабними реформами. Ці частки більші за частки підприємств інших категорій за розміром, що оцінили роботу митниці як неефективну.

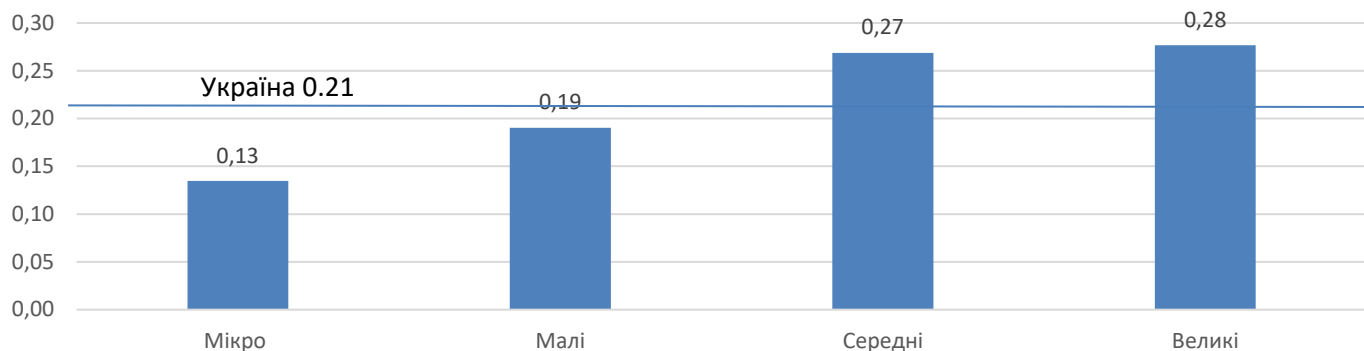
Рис. 21. Оцінка ефективності роботи митних органів (за розміром підприємств), % опитаних

Середні та великі підприємства оцінюють ефективність роботи митниці найкраще. При цьому частка великих підприємств що вважають митницю ефективною в цілому, але додають, що її робота вимагає деяких змін, – найбільша порівняно з іншими категоріями підприємств за розміром. Так 55% опитаних, що представляють великі підприємства, вважають ефективною в цілому. Проте цілком ефективною роботу митниці змогли назвати лише 16% великих підприємств – це менше, ніж відповідні частки усіх інших груп підприємств у розрізі розміру.

Відповідно балансовий показник оцінки роботи митних органів зростає зі збільшенням розміру підприємства.

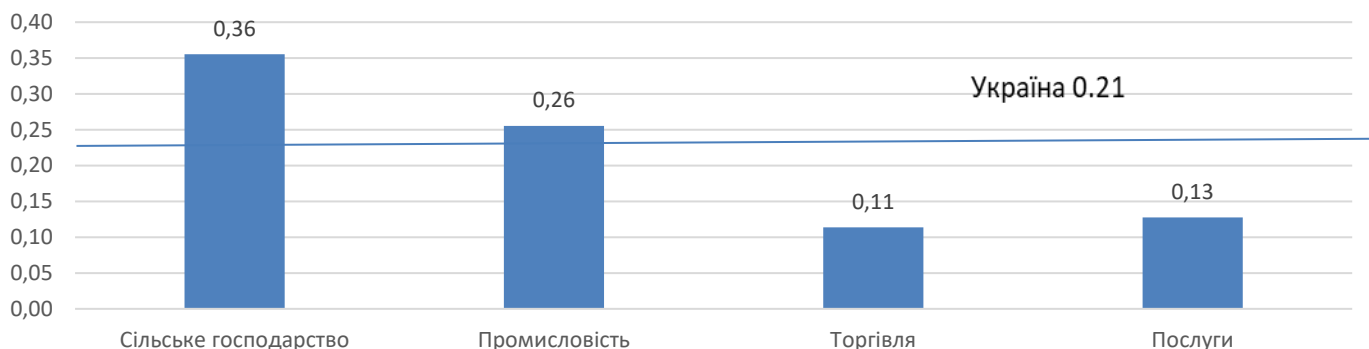
Рис. 22. Оцінка ефективності роботи митних органів (за розміром підприємств), балансовий показник

При порівнянні оцінок роботи митниці підприємствами, що представляють різні сектори економіки — найкращі оцінки у підприємств сільськогосподарського сектору. Так, 18% опитаних, що працюють у секторі сільського господарства, назвали роботу митниці ефективною та такою, що не потребує жодних змін, а 58% — ефективною в цілому, але такою, що вимагає деяких змін. Промислові підприємства також переважно надали позитивні оцінки роботі митниці. 21% з них вважають роботу митниці ефективною, а 46% — ефективною в цілому, але такою, що вимагає деяких змін.

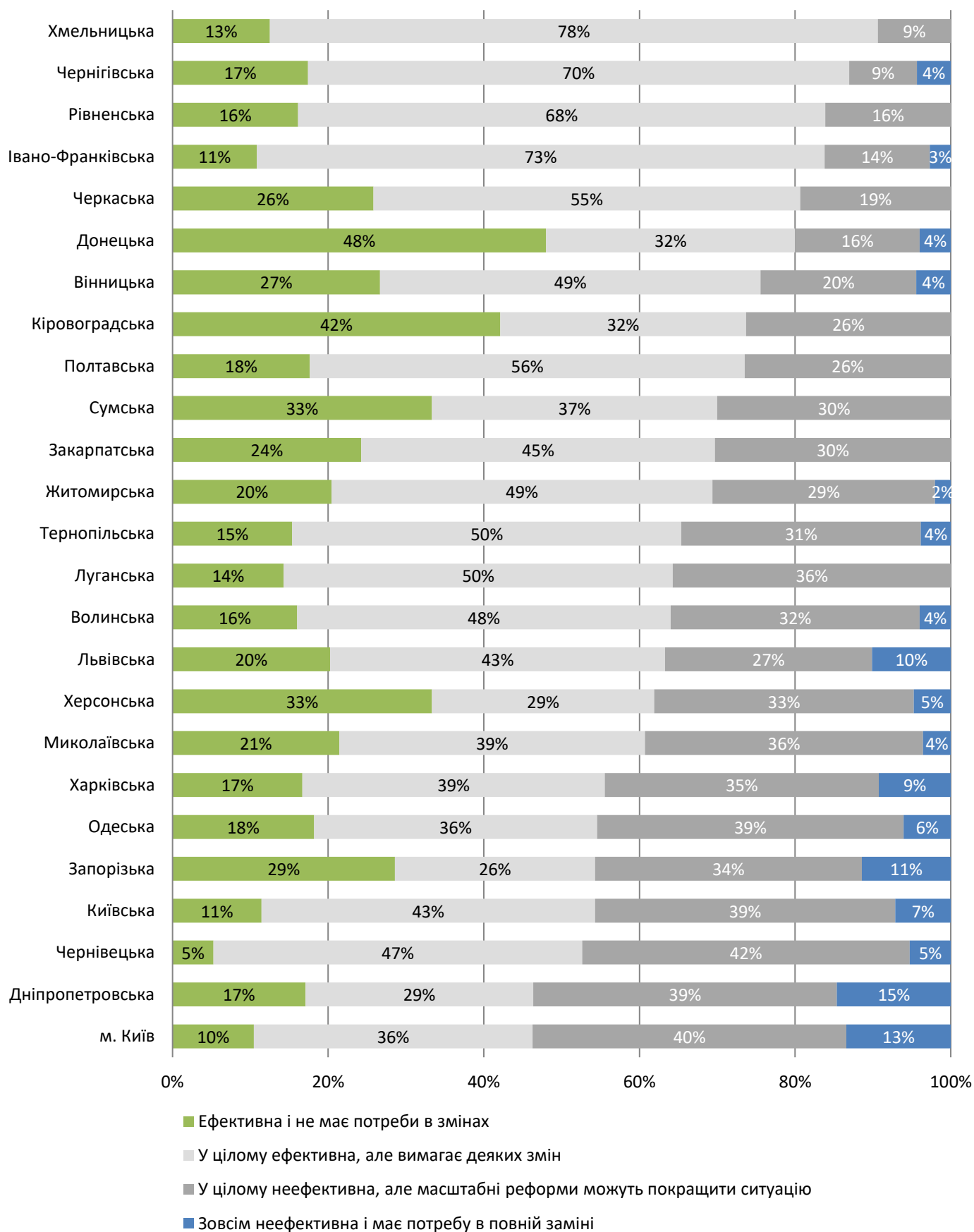
Хоча більше половини підприємств як торгівлі, так і сфери послуг, вважає роботу митниці повністю або в цілому ефективною, їхні оцінки не настільки високі, як оцінки сільськогосподарських та промислових підприємств. Зокрема, 16% торговельних підприємств та 18% підприємств сектору послуг назвали роботу митниці ефективною, при цьому не додаючи, що вона потребує змін. А 41% торговельних підприємств та така ж частка підприємств у сфері послуг вважають, що митні органи працюють ефективно, але їх робота вимагає деяких змін. Це менше, ніж відповідні частки підприємств сільськогосподарської галузі та промисловості. До того ж, приблизно кожне десяте підприємство у сфері торгівлі (9%) та у сфері послуг (10%) надає найнижчу оцінку митниці: вважає її роботу неефективною та такою, що має потребу у повній заміні. Балансовий показник оцінки роботи митних органів є найвищим для підприємств сільського господарства, а найнижчим для підприємств торгівлі.

Рис. 23. Оцінка ефективності роботи митних органів (за сектором), балансовий показник

Оцінки роботи митниці відрізняються і залежно від регіону, у якому працюють опитані підприємства. Так, найбільше підприємств, які вважають роботу митниці ефективною або в цілому ефективною у Хмельницькій області — 91% опитаних в цій області дотримуються такої думки. Високі оцінки роботи митниці також спостерігаються у Чернігівській області (87% респондентів оцінили роботу митниці як ефективну), в Рівненській (84%) та в Івано-Франківській (84%). Найбільш критичні оцінки роботи митних органів спостерігаються у місті Києві та у Дніпропетровській області. Лише 46% підприємств у цих двох регіонах вважають роботу митниці ефективною.

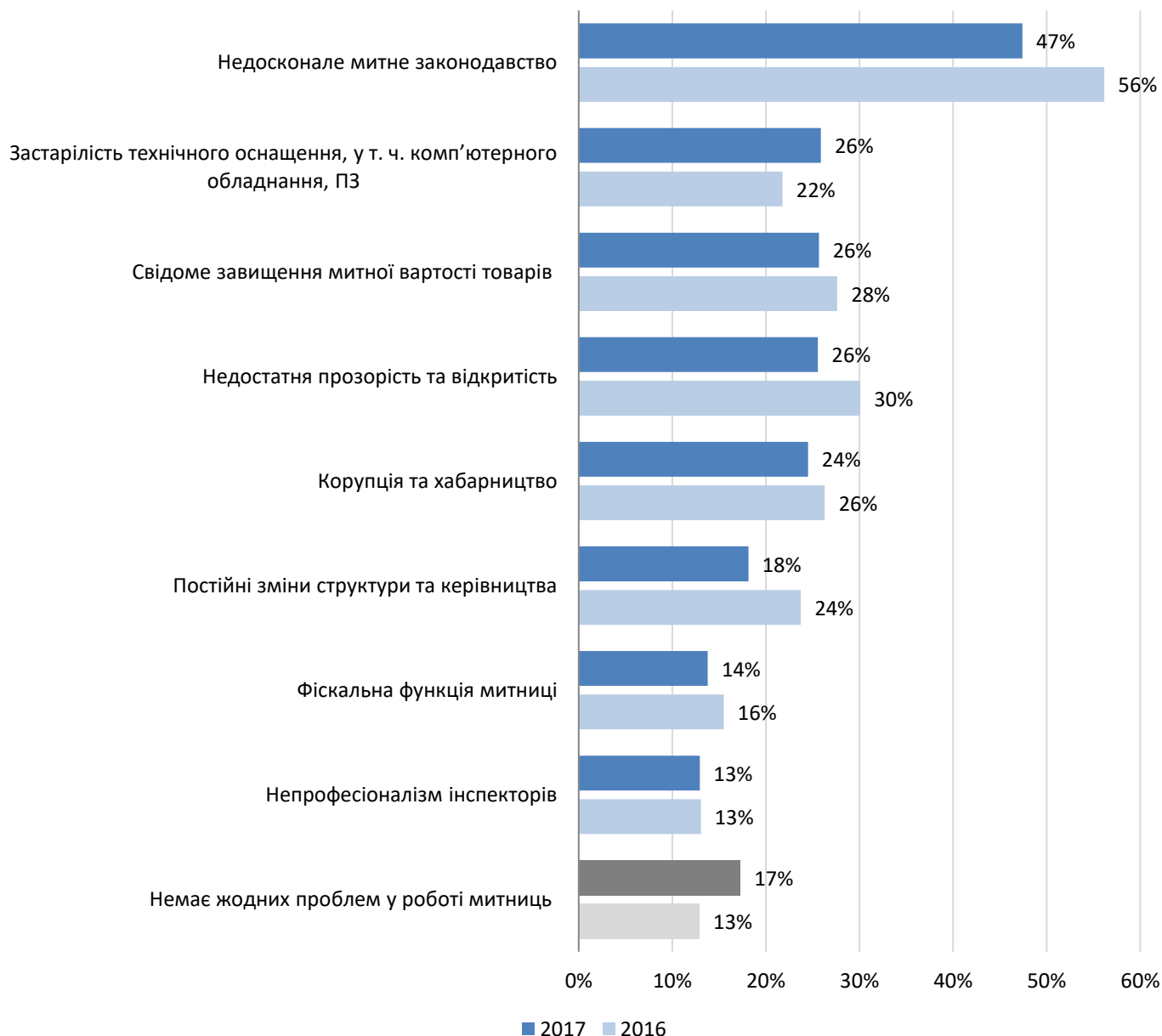
Рис. 24. Оцінка ефективності роботи митних органів за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних з оцінкою роботи митниці як ефективної), % опитаних

3.1.3. Проблеми в роботі митниць

Говорячи про конкретні проблеми у роботі митниць, представники підприємств, що займаються ЗЕД, найчастіше повідомляють про недосконале митне законодавство. На неї вказують 47% опитаних підприємств¹⁶, при цьому при ранжуванні проблем¹⁷ 30% опитаних поставили проблему митного законодавства на перше місце. Як і в 2016 році, недосконалість митного законодавства знаходиться на першому місці перешкод, пов'язаних із роботою митниць. Проте частка респондентів, які повідомили про цю проблему, зменшилась порівняно із 2016 роком, коли про труднощі, пов'язані із митним законодавством, повідомляли більше половини опитаних (56%).

Рис. 25. Проблеми у роботі митниць, % опитаних¹⁸

¹⁶ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді. Категорія респондентів, які вважають, що немає жодних проблем у роботі митниць, не перетинається з іншими респондентами, які обрали інші варіанти в цьому запитанні.

¹⁷ Кожен респондент міг вказати до трьох проблем, пов'язаних із роботою митниць, при цьому поставивши кожен з них на перше, друге або третє місце.

¹⁸ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Приблизно кожне четверте опитане підприємство називає такі проблеми на митниці, як застарілість технічного оснащення, у тому числі комп'ютерного обладнання та програмного забезпечення (ПЗ), а також свідоме завищення вартості товарів та недостатня прозорість та відкритість на митниці. Про кожну з цих проблем повідомили 26% респондентів. Варто відзначити, що на перше місце серед цих трьох проблем найчастіше ставили свідоме завищення митної вартості товарів (10% респондентів).

Застарілість технічного оснащення та недостатня прозорість та відкритість митниці стали першочерговими проблемами для 26% опитаних. Важливість проблеми застарілості технічного оснащення дещо зросла порівняно із 2016 роком, коли на неї вказувало 22% опитаних. Це може бути пов'язане із плином часу, за який не оновлене обладнання застаріло ще більше, або із поступовим переходом митниць на електронний документообіг, внаслідок чого невідповідність технічного оснащення, у тому числі комп'ютерного обладнання та ПЗ, стає все більш гострішою проблемою.

Натомість частки підприємств, що повідомляють про свідоме завищення митної вартості товарів та про недостатню прозорість та відкритість на митниці, стали дещо меншими. Зокрема, у 2016 році із свідомим завищенням митної вартості товарів стикалися 28% опитаних, а з браком прозорості митних органів – 30%. Це може бути наслідком кращого досвіду взаємодії підприємців із митними органами у 2017 році.

Корупція та хабарництво залишається проблемою приблизно для однієї четвертої опитаних підприємств. І хоча частка респондентів, що повідомляють про корупцію на митниці, дещо зменшилася порівняно із другою хвилею опитування (у 2016 році вони складали 26% опитаних, а у 2017 році – 24%), але досить значна частка опитаних (15%) ставить проблему корупції на перше місце серед усіх проблем на митниці.

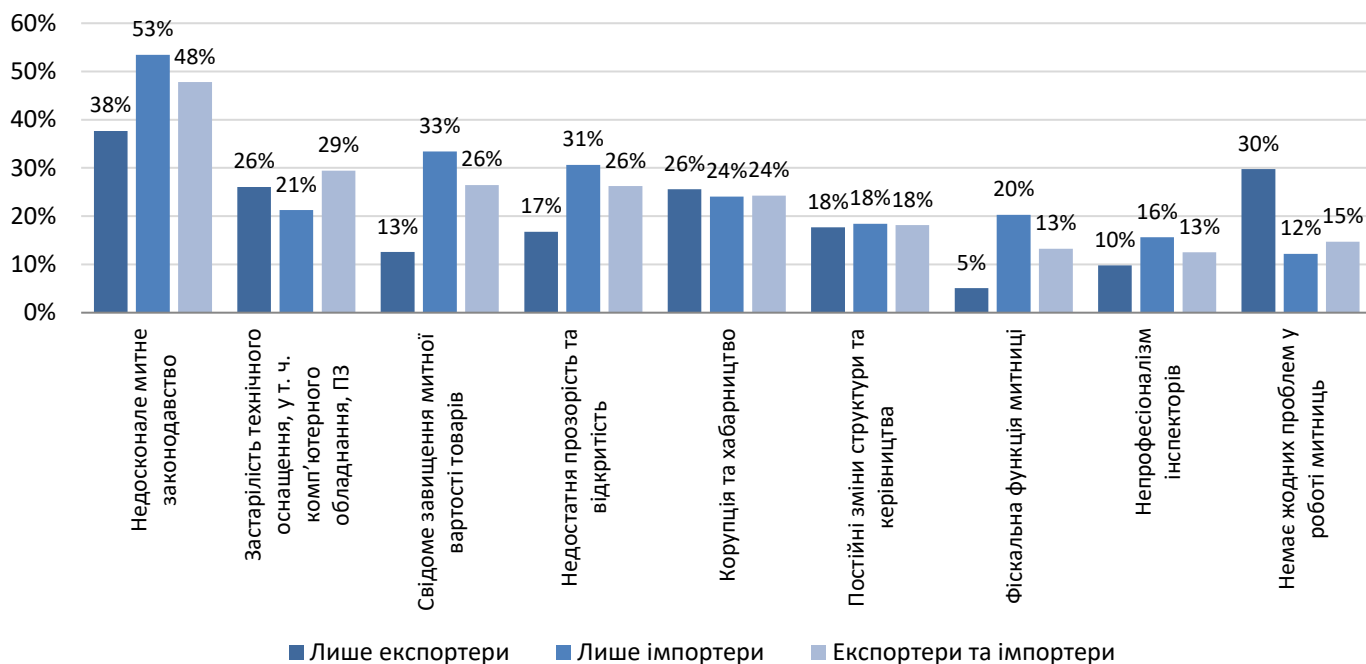
У третій хвилі опитування помітно зменшилась важливість такої проблеми для учасників ЗЕД, як постійні зміни структури та керівництва митниці: у 2016 році на неї вказували 24% опитаних, а у 2017 році – 18%. При цьому лише 4% респондентів зазначає цю проблему як першочергову. І практично незмінно два роки поспіль певна частка респондентів також говорить про фіскальну функцію митниці та про непрофесіоналізм інспекторів як про проблеми. У 2017 році 14% опитаних називали фіскальну функцію митниці проблемою, а 13% скаржились на непрофесіоналізм митних інспекторів. У 2016 році такі респонденти складали, відповідно, 16% та 13% опитаних.

У порівнянні із 2016 роком дещо збільшилась частка респондентів, які не стикалися із жодними проблемами у роботі митниці. У 2016 році такі підприємства складали 13% від всіх опитаних, а у 2017 році – вже 17%.

У першій хвилі цього опитування, яка пройшла у 2015 році, респонденти також оцінювали проблеми на митниці. Метод збору оцінок дещо відрізнявся (опитані підприємства ранжували кожну з п'яти запропонованих проблем за шкалою від 1 до 5 балів, де 1 бал означав, що респонденти вважають цю проблему найбільш значущою, а на 5 балів оцінювали найменш значущу проблему на митниці), але рейтинг проблем, про які повідомляли респонденти, був схожий на результати, отримані в другій та третій хвилях хвилі опитування.

Зокрема, у 2015 році найбільш значущою проблемою на митниці, на думку опитаних, було недосконале митне та податкове законодавство (у середньому цю проблему оцінили на 2,2 бала). Наступними в рейтингу вагомих проблем були корупція та хабарництво (2,5 бала) та недостатня прозорість та відкритість (2,6 бала). Таку проблему як постійні зміни структури та керівництва у 2015 році оцінили на 3,1 бала, а рейтинг проблем на митниці замикало таке явище як непрофесіоналізм інспекторів (середня оцінка – 3,9 бала). Звідси можна зробити висновок, що проблеми з митним законодавством, корупцією та браком прозорості на митниці залишаються актуальними для значної частки українських експортерів та імпортерів протягом трьох років.

Рис. 26. Проблеми у роботі митниць (за видом ЗЕД підприємств), % опитаних

Серед підприємств, що займаються різними видами зовнішньоекономічної діяльності, є відмінності у сприйнятті проблем на митниці. Так, недостатнє митне законодавство, яке є найбільш поширеною проблемою для респондентів загалом, становить відносно меншу проблему для підприємств, які здійснюють лише експорт. Крім цього, ці підприємства порівняно менше стикаються із такими проблемами на митниці, як свідоме завищення митної вартості товарів та недостатня прозорість та відкритість митних органів, а також рідше відносять до переліку проблем фіскальну функцію митниці. Майже одна третя підприємств, що мають лише експорт, (30%) не спостерігає жодних проблем у роботі митних органів.

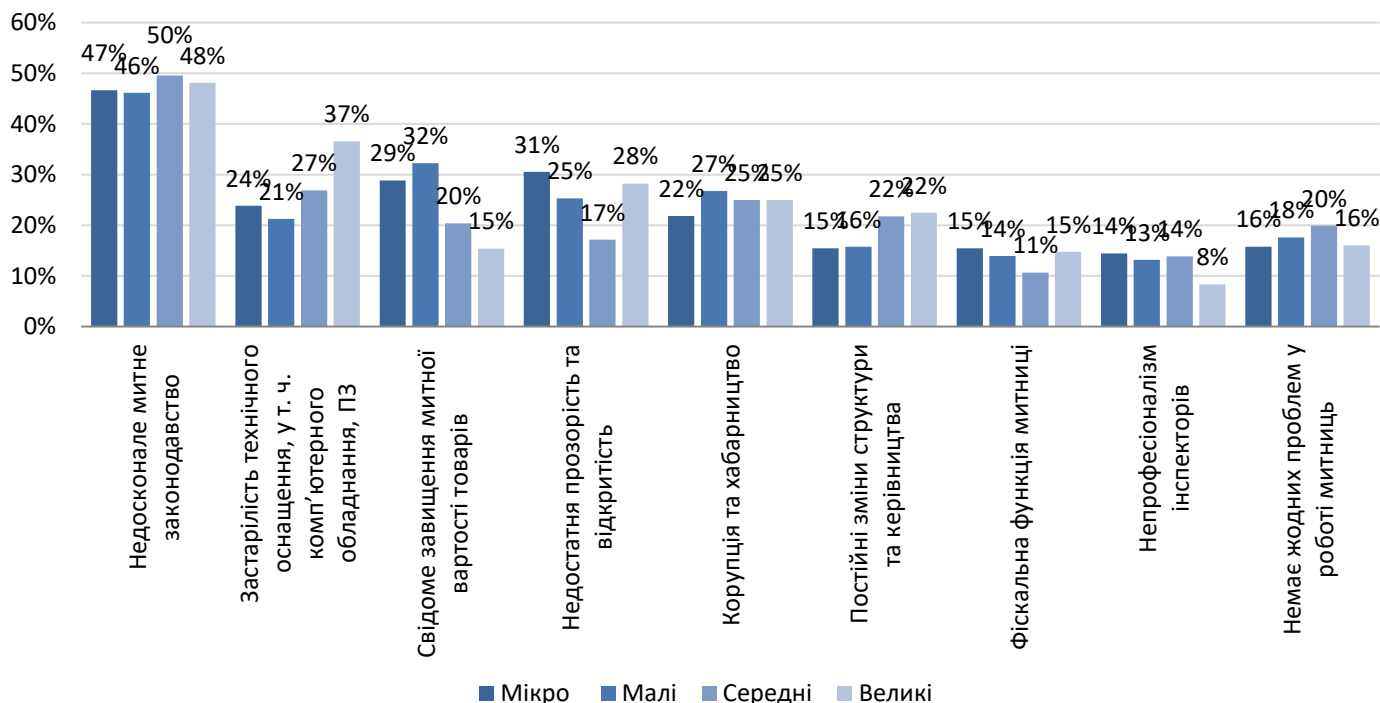
Підприємства-імпортери (як ті, що здійснюють лише імпорт, так і ті, що мають як імпорт, так і експорт) подібні між собою в оцінках проблем на митниці. Проте і серед них є невеликі відмінності в оцінці ряду проблем. Зокрема, це проблема свідомого завищення митної вартості товарів на митниці, про яку підприємства, що здійснюють лише імпорт, повідомляють частіше, ніж ті, що здійснюють як імпорт, так і експорт. Подібна ситуація і з оцінками проблем браку прозорості на митниці та здійснення митними органами фіскальної функції: про них також частіше повідомляють виключно імпортери. Разом з цим, підприємства-експортери (як ті, що здійснюють лише експорт, так і ті, що здійснюють як експорт, так і імпорт) більшою мірою вказують на проблему застарілого технічного оснащення митниць, ніж підприємства, які здійснюють лише імпорт.

3.1.4. Проблеми в роботі митниці з точки зору підприємств різних розмірів, секторів та регіонів

Між підприємствами різного розміру спостерігається різниця у оцінці проблем на митниці. Великі підприємства значно частіше за інших звертають увагу на проблему технічного оснащення митниць. Так, 37% представників великих підприємств вважають застаріле технічне оснащення митниць гострою проблемою, тоді як серед менших категорій підприємств відповідна частка респондентів не перевищує 27%. Підприємства меншого розміру більшою мірою повідомляють про свідоме завищення митної вартості товарів. Це актуальна проблема для 32% малих та 29% мікропідприємств, в той час як серед великих і середніх підприємств про неї повідомляють, відповідно, 15% та 20% опитаних. Натомість для підприємств більшого розміру порівняно вагомішою проблемою

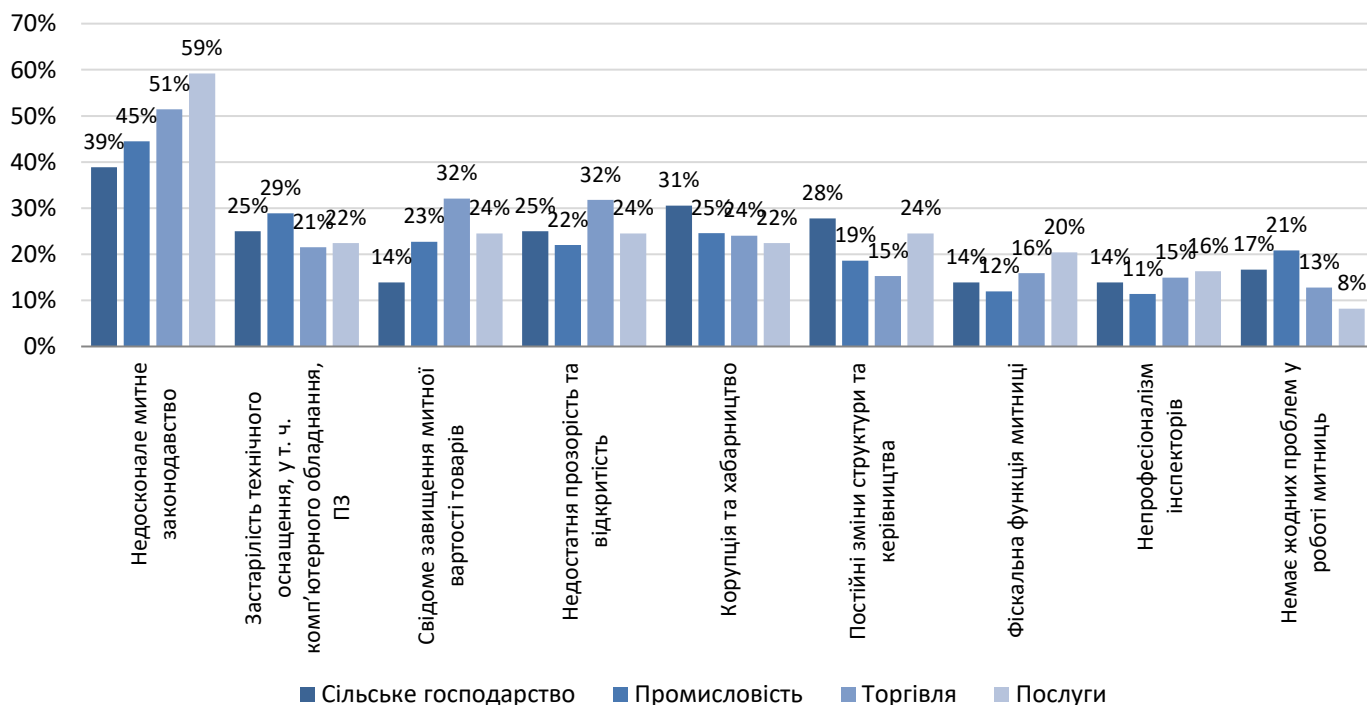
є постійні зміни керівництва та структури митних органів: на це скаржаться 22% середніх та великих підприємств, тоді як серед мікро- та малих підприємств – 15% та 16% відповідно.

Рис. 27. Проблеми у роботі митниць (за розміром підприємств), % опитаних

Деяку різницю між оцінкою проблем на митниці можна побачити між підприємствами, що представляють різні галузі економіки. Так, підприємства у сфері торгівлі та послуг частіше потерпають від недоліків митного законодавства, ніж сільськогосподарські та промислові підприємства. Більше половини підприємств у сфері послуг (59%) та торгівлі (51%) вказали на цю проблему.

Рис. 28. Проблеми у роботі митниць (за сектором підприємств), % опитаних

До того ж, приблизно третина торговельних підприємств скаржиться на свідоме завищення митної вартості товарів та брак прозорості митних органів – це більше, ніж відповідні частки інших галузей опитаних підприємств. У свою чергу, підприємства, що працюють у сфері сільського господарства, частіше від інших зауважують проблеми із корупцією та хабарництвом у митних органах, а промислові підприємства – проблеми із технічним оснащенням митниць.

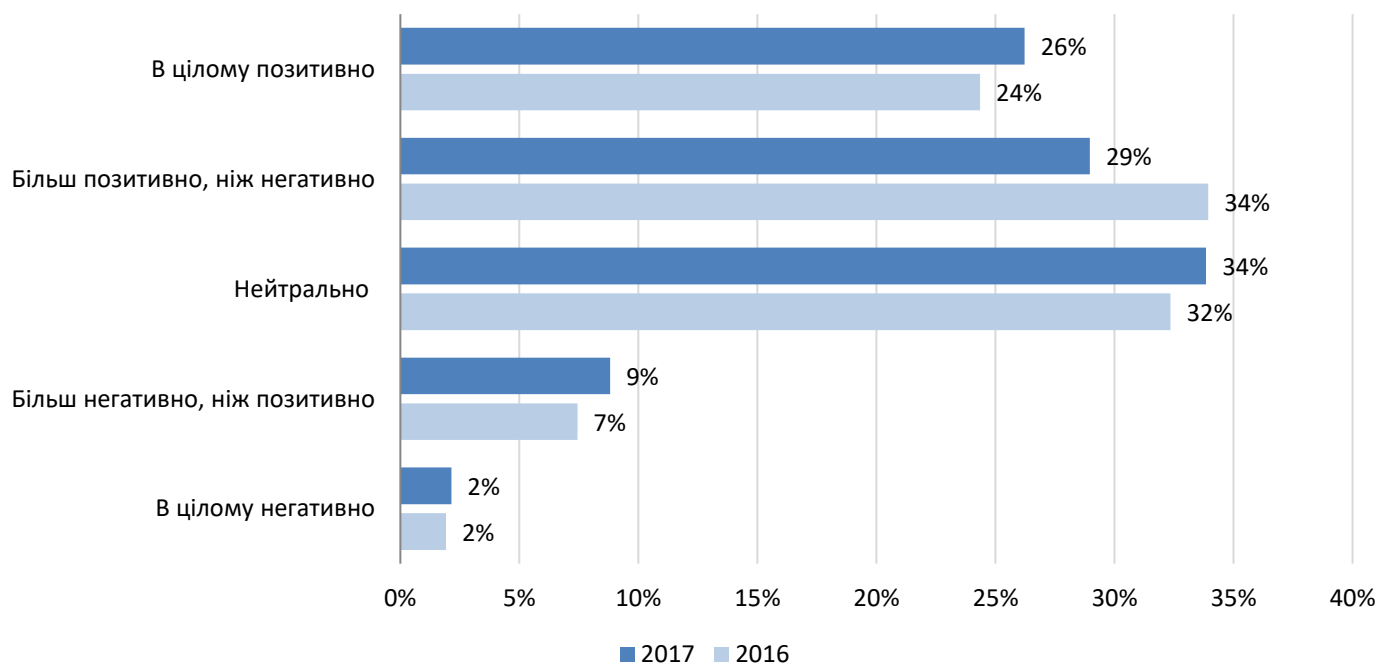
У різних регіонах України опитані підприємства оцінюють наведені проблеми на митниці як більш або менш гострі. Так, на недоліки митного законодавства найчастіше вказують у Волинській області (це актуальна проблема для 62% респондентів у цьому регіоні), а також в Одеській області (58%) та місті Києві (58%). Також це досить розповсюджена проблема для підприємств Чернігівської (56%) та Рівненської (55%) областей. На застаріле технічне оснащення митниць звертають особливу увагу у Донецькій області: про цю проблему повідомляє 48% місцевих підприємств із ЗЕД.

Свідоме завищення митної вартості товарів найбільше перешкоджає бізнесу у Чернівецькій (39%) та Вінницькій (36%) областях, а недостатня прозорість митних органів – підприємствам Полтавщини (47%), Черкащини (44%) та Миколаївщини (41%). А областями, де респонденти найчастіше повідомляють про корупцію та хабарництво на митниці, є Волинська (52%) та Дніпропетровська (43%).

3.1.5. Оцінка технічного оснащення митниці

Як і у 2016 році, у 2017 році більшість опитаних підприємств оцінюють технічне оснащення митниці позитивно або нейтрально. Зокрема, 55% респондентів оцінили технічне оснащення митниць в цілому або переважно позитивно. У 2016 році частка таких оцінок складала 58%. В цілому негативно або переважно негативно технічне оснащення митниць оцінюють 11% опитаних (у 2016 році – 9%), а нейтрально – 34% (у 2016 році – 32%).

Рис. 29. Оцінка технічного оснащення митниці, % опитаних

При цьому серед підприємств різних видів ЗЕД найкращі оцінки технічному боку діяльності митниці надають підприємства, що здійснюють лише експорт (62% з них оцінили технічне оснащення митниці в цілому або переважно позитивно). Серед підприємств, які мають як експорт, так і імпорт, позитивні оцінки надали менше опитаних: 56%, – а серед виключно імпортерів – 48%.

Серед різних категорій підприємств за розміром найкращі оцінки технічного оснащення митниць зустрічаються у категорії середніх підприємств: 61% з них оцінює його позитивно, в той час як серед інших категорій підприємств частка позитивних оцінок коливається від 52% до 57%.

Серед підприємств різних галузей немає суттєвих відмінностей в оцінці технічного оснащення митниць. Аграрні та промислові підприємства оцінюють технічне оснащення митниць дещо краще, ніж підприємства торгівлі та сфери послуг.

Оцінки технічного оснащення митниці суттєво різняться від регіону до регіону. Найкращі оцінки дають підприємства з Рівненської та Івано-Франківської областей (де 68% респондентів в цілому або переважно позитивно оцінюють технічне оснащення митниці), а також з Кіровоградської (67%), Вінницької (66%), Полтавської (66%) та Херсонської (65%) областей. Натомість найнижчі оцінки технічного оснащення митниці були від підприємств Волинської (лише 36% опитаних оцінили позитивно технічне оснащення митниці) та Тернопільської (39%) областей.

3.1.6. Оскарження дій митних органів

У 2017 році 55% опитаних представників підприємств, які замаються ЗЕД, повідомили, що ознайомлені з можливістю та процедурою адміністративного та судового оскарження дій митних органів. При цьому 19% опитаних підприємств мали досвід такого оскарження. Цей показник практично не змінився у порівнянні із 2016 роком. Тоді 59% респондентів повідомляли, що ознайомлені з можливістю та процедурою адміністративного та судового оскарження дій митних органів, а 20% підприємств мали досвід такого оскарження.

Підприємства, що здійснюють виключно експорт, набагато рідше від інших, повідомляють про досвід оскарження дій митних органів. Відповідно, представники таких підприємств, або не настільки добре ознайомлені із тим, як оскаржувати дії митних органів, порівняно із іншими опитаними, або не мають такої потреби. Так, лише 5% опитаних підприємств, які є лише експортерами, мали досвід адміністративного чи судового оскарження дій митниці. Серед підприємств, що здійснюють лише імпорт, ця частка суттєво більша: 20%. А найбільшим відсоток підприємств, які оскаржували дії митних органів, є серед підприємств, які мають як експорт, так і імпорт, де він становить 26%.

З точки зору поінформованості про можливість та процедуру такого оскарження частка респондентів, що представляють підприємства, які мають виключно експорт, що обізнані про таку процедуру, складає 49%, що менше за відповідні частки респондентів з числі підприємств, що мають лише імпорт, (56%) та тих, що мають як експорт, так і імпорт, (58%).

Великим підприємствам найчастіше доводилося оскаржувати дії митних органів. Практично кожне третє опитане велике підприємство (32%) повідомило про те, що має досвід такого оскарження. Серед інших категорій підприємств за розміром скажитися на дії митниці доводилося меншій частці підприємств: 16% середніх, 18% малих та 15% мікропідприємств. Також великі підприємства вирізняються більшою поінформованістю про можливість та процедуру адміністративного та судового оскарження дій митних органів. Зокрема, це відомо 63% респондентів, що представляють великий бізнес, тоді як серед інших категорій підприємств за розміром частка опитаних, що знають про це, коливається від 51% до 56%.

Підприємства торгівлі та послуг частіше стикалися з необхідністю оскарження дій митних органів, ніж промислові або сільськогосподарські підприємства. 26% підприємств сфери послуг та 22% торговельних підприємств повідомили про такий досвід, в той час як серед аграрних та промислових підприємств відповідні частки склали по 16%.

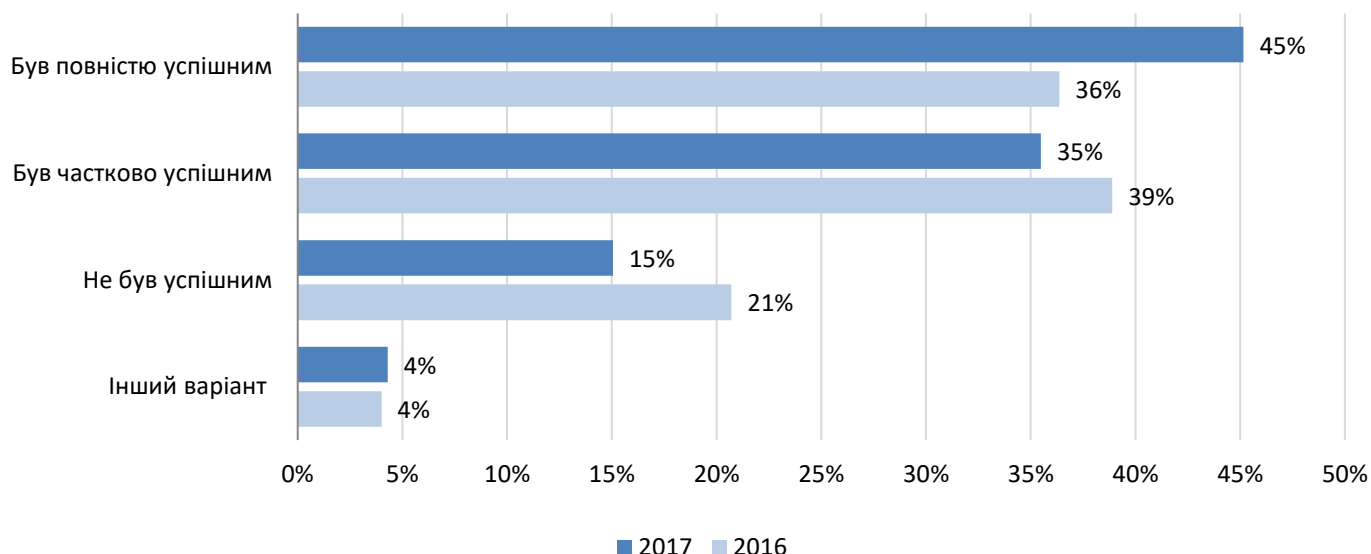
У регіональному розподілі найчастіше про досвід оскарження дій митних органів повідомляють підприємства Хмельницької та Харківської областей: 30% опитаних підприємств у кожній з цих областей доводилося

оскаржувати дії митниці. Крім цього, на митницю часто скаржилися у Рівненській та Луганській областях (по 29% підприємств), а також у Полтавській (26%) та Дніпропетровській (25%) областях.

Як і у 2016 році, для більшості підприємств, що мали досвід адміністративного або судового оскарження дій митних органів, цей досвід був частково або повністю успішним. При цьому у 2017 році збільшився відсоток підприємств, для яких оскарження дій митниці завершилось цілковитим успіхом, та скоротилася частка підприємств, що повідомили про неуспішний результат таких скарг. Так, якщо у 2016 році 36% підприємств, що мали досвід адміністративного або судового оскарження дій митних органів, повідомили про те, що він був повністю успішним, то у 2017 році ця частка зросла до 45%. А 15% підприємств, опитаних у 2017 році, не отримали успішного досвіду оскарження дій митниці. У 2016 році такі підприємства складали 21% опитаних.

Для 35% опитаних досвід оскарження дій митниці був частково успішним, що близько до відповідного значення у 2016 році (39%). До того ж, як в 2016, так і в 2017 році 4% респондентів надали інші відповіді, у тому числі зазначили, що цей процес ще тривав на момент опитування.

Рис. 30. Оцінка досвіду адміністративного або судового оскарження дій митних органів (серед підприємств, які мали такий досвід), % опитаних

Між підприємствами різних видів ЗЕД та різних галузей не спостерігається значущих відмінностей у результативності оскарження дій митних органів. Цей досвід був успішним у чотирьох із п'яти випадків для кожної категорії підприємств як за видом ЗЕД, так і за сектором діяльності. А серед підприємств різних розмірів існує певна відмінність у досвіді скарг на митні органи. Найбільшою успішністю такого оскарження відзначаються середні підприємства, для 89% яких воно обернулося повним або частковим успіхом. Натомість найрідше про успішність оскарження дій митних органів повідомляють великі підприємства: вони досягнули повного або часткового успіху у 76% випадках таких скарг.

3.2. Вартість процедур митного оформлення

Як і у другій хвилі опитування, у третій хвилі опитування, що проходила наприкінці 2017 – на початку 2018 року, українські підприємства, що здійснюють ЗЕД, порівняли свої витрати грошей і часу, пов'язані з усіма процедурами митного оформлення за дворічний період часу. Дворічний період для порівняння було обрано з огляду на те, щоб дати можливість експортерам та імпортерам оцінити зміни в митних процедурах у середньостроковій перспективі та охарактеризувати, як ці зміни вплинули на процес походження митниці.

Тому якщо у 2016 році респонденти порівнювали проходження митних процедур із 2014 роком, то у 2017 році порівняння відбувалося з 2015 роком. Опитані підприємства порівняли вартість проходження митних процедур у вимірі грошей та часу, затрачених при проходженні експорту та імпорту. У 2017 році продовжилася тенденція зменшення часових та збільшення грошових витрат при проходженні митних процедур – що було вперше зафіксовано у 2016 році.

Так, у 2017 році 32% підприємств-експортерів повідомили, що витрачали більше коштів при проходженні митних процедур, ніж у 2015 році. 19% експортерів зменшили свої витрати коштів на митниці порівняно із 2015 роком, а для майже половини експортерів (49%) обсяг витрачених коштів не змінився. У 2016 році частка експортерів, для яких вартість митних процедур у грошовому вимірі збільшилась (27%), перевищувала частку тих, для яких вона зменшилась (19%), а для решти 55% опитаних експортерів вартість проходження митних процедур у грошовому вимірі не змінилася. Отже, у 2017 році частка підприємств-експортерів, для яких зросли грошові витрати при митних процедурах, дещо збільшилась порівняно із другою хвилею опитування.

Як і у 2016 році, у 2017 році частка підприємств-експортерів, що повідомляють про скорочення часу проходження митних процедур, перевищує частку тих, для яких ця тривалість збільшилась. Зокрема, 44% підприємств-експортерів повідомили, що митні процедури займають у них менше часу, ніж у 2015 році. Це більше і за частку підприємств-експортерів у третій хвилі опитування, для яких тривалість митних процедур збільшилась (8%), і за частку опитаних, що повідомили про зменшення витрат часу на експортні процедури на митниці у 2016 році (відповідна частка становила 40%).

Решта опитаних у 2017 році (48%) не зафіксували змін у часових витратах при експорті порівняно з 2015 роком. У 2016 році частка експортерів, що не помітили змін в обсяг часу, який вони витрачають на митні процедури, становила 52%, в той час як відсоток тих, що повідомили про збільшення часових затрат, – 8%.

Рис. 31. Порівняння часових та грошових витрат при експорті та при імпорті у другій хвилі опитування (у 2016 році порівняно із 2014 роком) та у третій хвилі опитування (у 2017 році порівняно з 2015 роком)

Серед підприємств різних розмірів більшість опитаних повідомляє про те, що час, який вони витрачають на митні процедури при експорті, скоротився або не змінився. При чому ці дві частки опитаних практично рівні для майже всіх категорій підприємств за розміром. Винятком є лише малі підприємства, серед яких зменшення часових витрат на митні процедури при експорті зафіксувала менше частка опитаних (38%), а про те, що вони не змінилися, повідомила, відповідно, більша: 53%.

Мікро- та малі підприємства більшою мірою відчули подорожчання митних процедур при експорті, ніж середні та великі. Так, 41% малих підприємств та 34% мікропідприємств повідомили, що їхні грошові витрати під час

проходження митних процедур збільшилися. Для порівняння, частка середніх підприємств, що стикнулися із подорожчанням митних процедур, становить 26%, а великих – 27%.

З-поміж опитаних підприємств різних галузей з точки зору змін у витратах часу на митні процедури при експорті вирізняються підприємства сфери послуг. Вони повідомляють про зменшення таких витрат частіше за підприємства інших галузей. Час, що витрачається на митні процедури при експорті, скоротився за дворічний період для 52% підприємств у сфері послуг, тоді як серед торговельних підприємств про зменшення витрат часу на митні процедури за цей період повідомили 44% промислових, 42% торговельних і всього 36% сільськогосподарських підприємств. Причиною більшої економії часу для підприємств сфери послуг могли стати зміни в законодавстві, прийняті у 2016 році, які усувають ряд адміністративних бар'єрів для експорту послуг¹⁹.

При цьому грошові витрати при експорті послуг переважно залишилися незмінними. Частка підприємств сфери послуг, для яких не змінилася вартість митних процедур при експорті, становить 61%, що більше за частки інших категорій підприємств за сферою діяльності. Збільшення грошових витрат при експорті найбільше відчули сільськогосподарські підприємства (ці витрати зросли для 39% з них), але й серед підприємств, для яких проходження митних процедур при експорті стало дешевшим, частки сільськогосподарських (22%) та торговельних (21%) підприємств перевищують частки промислових підприємств (18%) та підприємств сфери послуг (13%).

Регіонами України²⁰, де збільшення вартості проходження митних процедур при експорті було зафіксоване найбільшою часткою респондентів, є Донецька та Полтавська області. В обох цих областях по 47% підприємств-експортерів повідомили про те, що витрачали більше коштів на митні процедури у 2017 році порівняно з 2015 роком. У Запорізькій та Миколаївській областях частки опитаних, що повідомляють про подорожчання митних процедур, також високі: 46% та 44% відповідно. Однак Запорізьку область від інших регіонів, де експортери часто повідомляють про подорожчання митних процедур, відрізняє те, що практично така ж частка опитаних експортерів області (42%) повідомляє про те, що для них митні процедури подешевшали. І це найбільша частка опитаних експортерів порівняно з іншими регіонами. Досить високі частки експортерів, що повідомляють про зменшення грошових витрат при експорті, також було зафіксовано у місті Києві та у Сумській області (по 32%).

У Хмельницькій області – найвища частка підприємств-експортерів, що повідомляють про зменшення часових витрат на митні процедури (58%). Скорочення часу на проходження митних процедур при експорті також було особливо помітне у Тернопільській області (про це повідомили 55% місцевих експортерів), та в Івано-Франківській та Кіровоградській (по 53%) областях. Разом з цим, Хмельниччина є одним із регіонів, де порівняно більша частка підприємств повідомляє про збільшення часових витрат на експортні процедури. Так, для 16% експортерів області проходження експортних процедур займає більше часу у 2017 році у порівнянні з 2015-м. Регіони із найбільшими частками опитаних, для яких тривалість митних процедур при експорті стала довшою, – це Миколаївська (18%), Рівненська (16%) та Донецька (16%) області.

Також варто зазначити, що якщо підприємства, що здійснюють лише експорт, та ті, що здійснюють як експорт, так і імпорт, приблизно однаковою мірою повідомляють про зміну часових витрат при експорті (для більшості з них вони зменшились або не змінилися), існує деяка відмінність між цими категоріями підприємств в оцінці змін вартості проходження митних процедур у грошовому вимірі.

¹⁹ У листопаді 2016 року Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо усунення адміністративних бар'єрів для експорту послуг)» (законопроект № 4496), що передбачає спрощення процедури укладення зовнішньоекономічних договорів та фінансової звітності при експорті послуг, а також скасовує валютний контроль для операцій з експорту послуг.

²⁰ Підвибірка з підприємств-експортерів у Луганській області у цьому запитанні була недостатньою для статистично значущих порівнянь.

Рис. 32. Динаміка грошових витрат при експорті у 2017 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення грошових витрат)

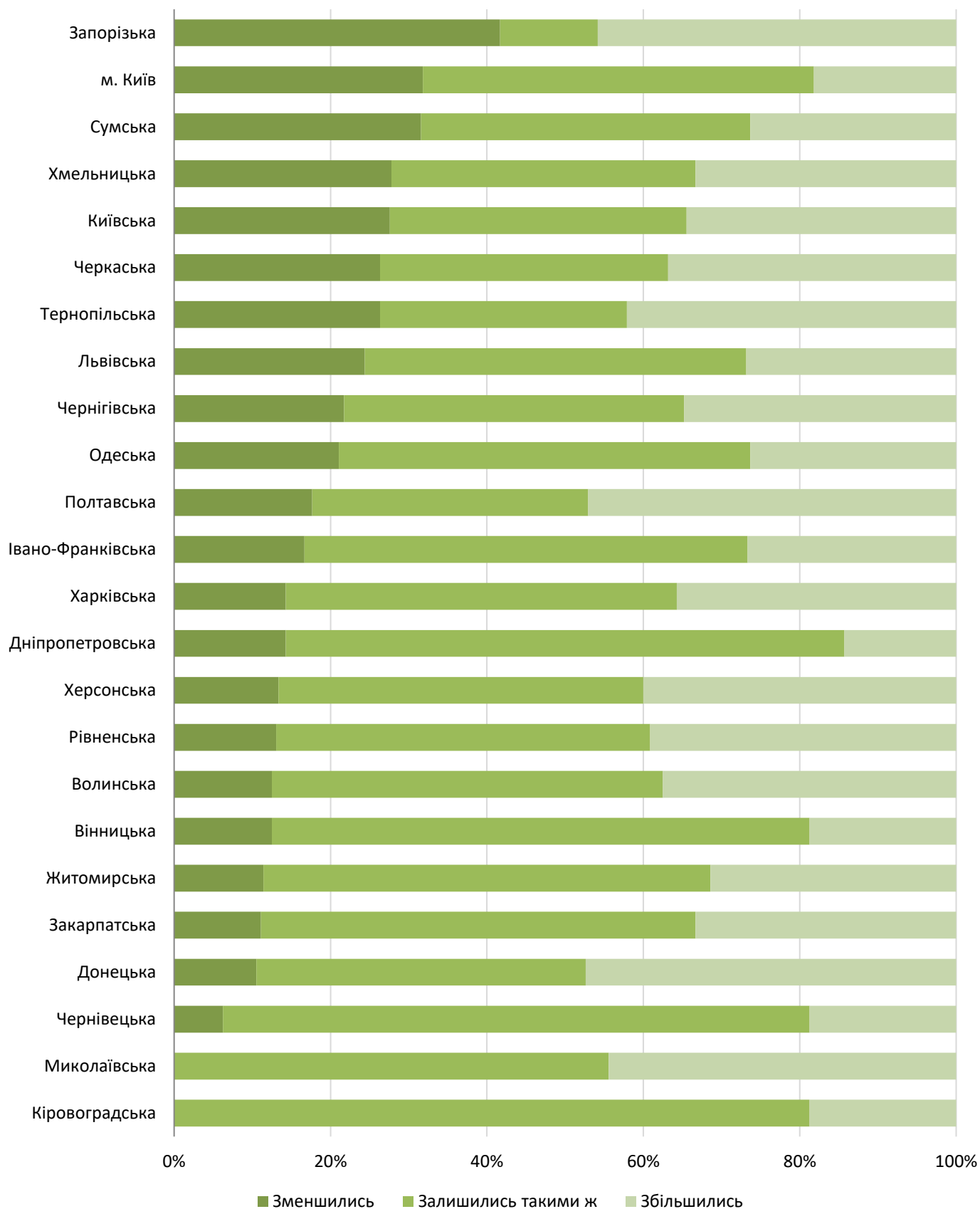
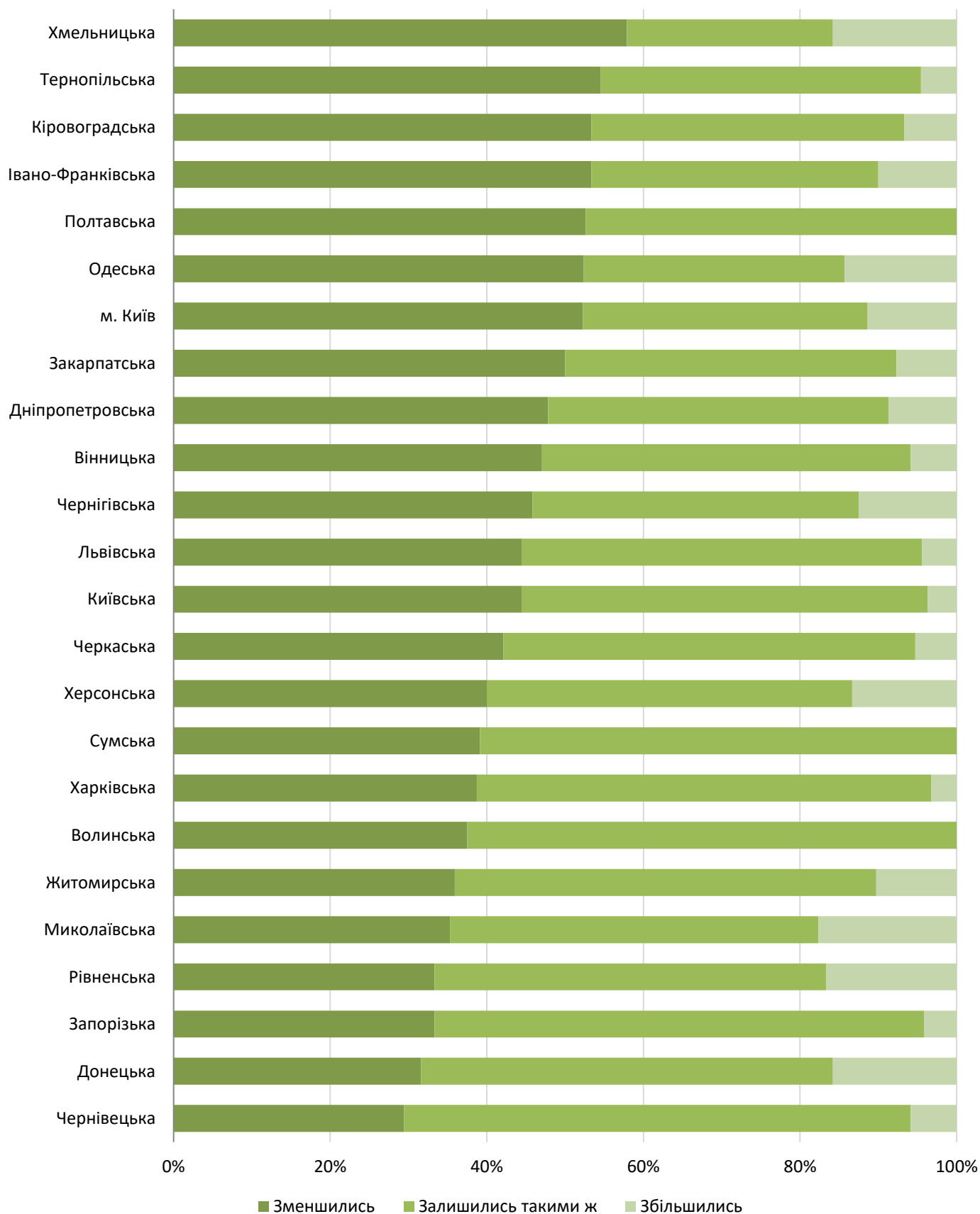

Рис. 33. Динаміка часових витрат при експорті у 2017 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення часових витрат)

Так, підприємства, що мають виключно експорт, частіше повідомляють про те, що їхні грошові витрати збільшились порівняно із 2015 роком (про це повідомили 38% цих підприємств), ніж ті, що мають як експорт, так і імпорт (відповідно 28%).

Вартість митних процедур при імпорті зросла для більш ніж третини опитаних підприємств. 37% підприємств-імпортерів повідомили, що митні процедури коштували їм дорожче у 2017 році, ніж у 2015-му. Це більше, ніж частка підприємств-імпортерів, які відзначили зростання вартості митних процедур у 2016 році порівняно із 2014-м (30%) та більше, ніж частка підприємств-експортерів, які повідомили про збільшення грошових витрат на митниці у 2017 році (32%). Разом з цим, 22% підприємств-імпортерів повідомили про зменшення грошових витрат при імпорті, а решта 41% – що ці витрати не змінились за дворічний період.

В оцінках змін часових витрат відповіді імпортерів практично повторюють ситуацію 2016 року з невеликими відмінностями як у бік зменшення тривалості митних процедур, так і у бік її збільшення. Зокрема, у 2017 році для 40% підприємств-імпортерів час проходження митниці при імпорті зменшився (у 2016 році – для 37%). Для кожного десятого підприємства-імпортера (10%) він збільшився (у 2016 році – для 8%). А половина опитаних імпортерів (50%) не помітили змін у часі проходження митниці (у 2016 році відповідна частка склала 54%).

Зменшення грошових витрат на митні процедури при імпорті відчуло приблизно кожне четверте мікропідприємство (26%). Це найбільша частка з-поміж інших категорій підприємств-імпортерів за розміром. Однак частка мікропідприємств, що повідомили про зростання вартості митних процедур, (36%) перевищує відсоток тих, що повідомляють про їх зменшення. Це справджується для всіх інших категорій опитаних імпортерів за розміром: у кожній з них респонденти частіше повідомляють про зростання вартості проходження митниці, ніж про її зменшення. Малі підприємства-імпортери особливо сильно відчували зростання вартості процедур на митниці: вона збільшилась для 42% підприємств цієї групи, а зменшилась лише для 22%.

З огляду на час проходження митних процедур при здійсненні імпорту, середні та великі підприємства дещо частіше повідомляють про його скорочення, ніж мікро- та малі підприємства. Більше половини мікро- та малих підприємств не відзначають змін у тривалості проходження митних процедур, що дещо перевищує відповідні частки більших підприємств за розміром.

В той час як грошові витрати при імпорті зросли приблизно для кожного третього підприємства у сфері сільського господарства (33%) та промисловості (36%), про їх зростання повідомляє менше підприємств сектору послуг: приблизно одне із чотирьох (24%). До того ж, частка опитаних, для яких видатки на митне оформлення імпорту зменшились за попередні два роки, найбільша серед підприємств, які надають послуги, (31%). Досить високою є ця частка і серед торговельних підприємств (29%), хоча останні відрізняються від інших і найбільшою часткою опитаних, що повідомляють про зростання вартості митних процедур при імпорті (40%). А найменше тих, що відчували зниження вартості оформлення імпорту, – серед сільськогосподарських підприємств (11%).

Сільськогосподарські підприємства також найрідше повідомляють про зменшення часових витрат при імпорті – це торкнулося лише 21% з них. Для порівняння, серед підприємств-імпортерів інших галузей відповідна частка становить від 38 до 44%. Тим не менше, сільськогосподарські підприємства не повідомляють про збільшення тривалості митних процедур частіше від інших – більшість з них (68%) не відчували жодних змін у часі проходження митниці при здійсненні імпорту. Ситуація із зміною вартості проходження митниці при імпорті не однакова у різних регіонах України²¹. Про збільшення грошових витрат при імпорті за попередні два роки найчастіше повідомляють у Донецькій області (59%), а також у Запорізькій, Рівненській та Тернопільській областях (по 50% імпортерів у кожному регіоні).

²¹ Підвибірка з підприємств-експортерів у Луганській області у цьому запитанні була недостатньою для статистично значущих порівнянь.

Рис. 34. Динаміка грошових витрат при імпорті у 2017 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення грошових витрат)

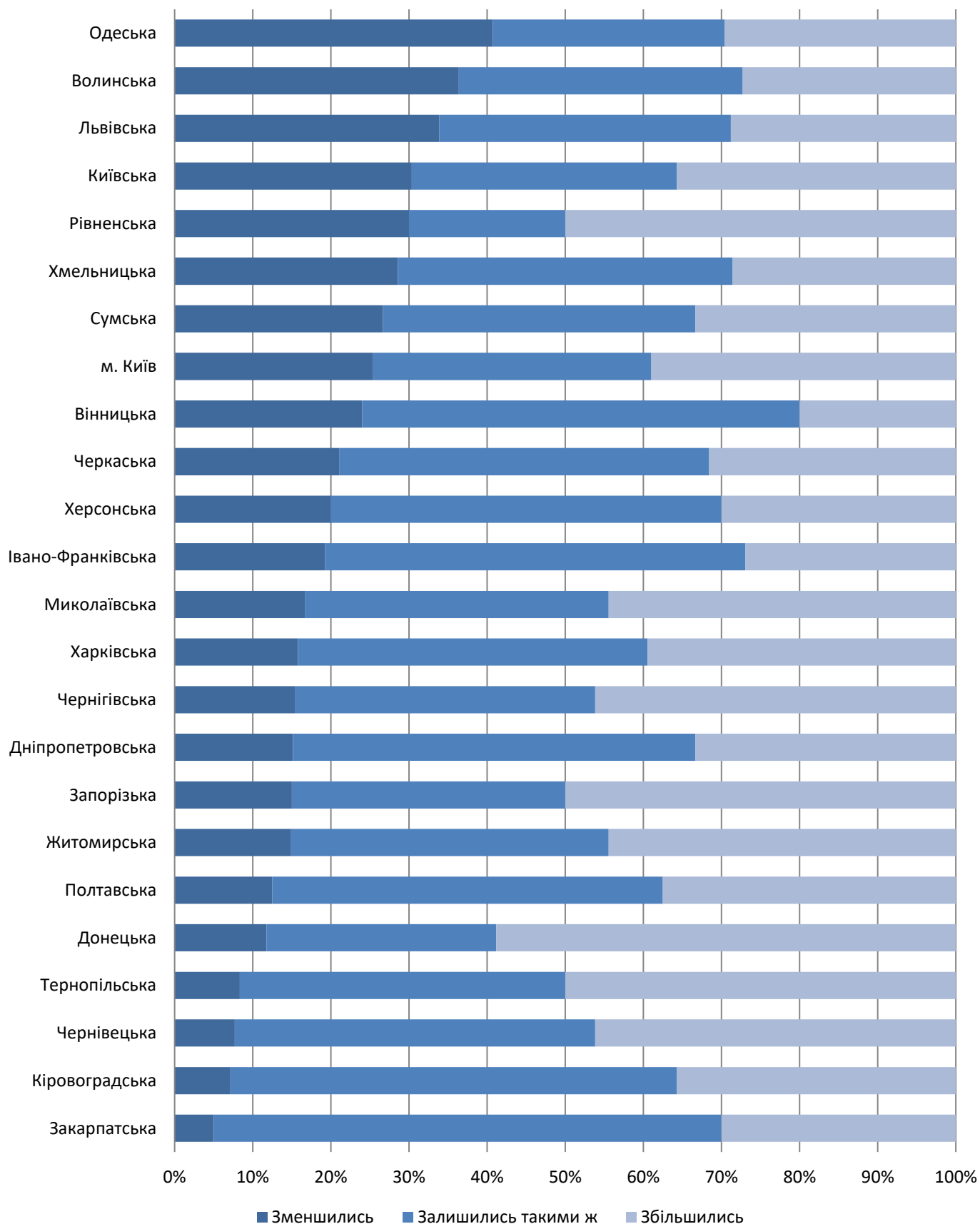
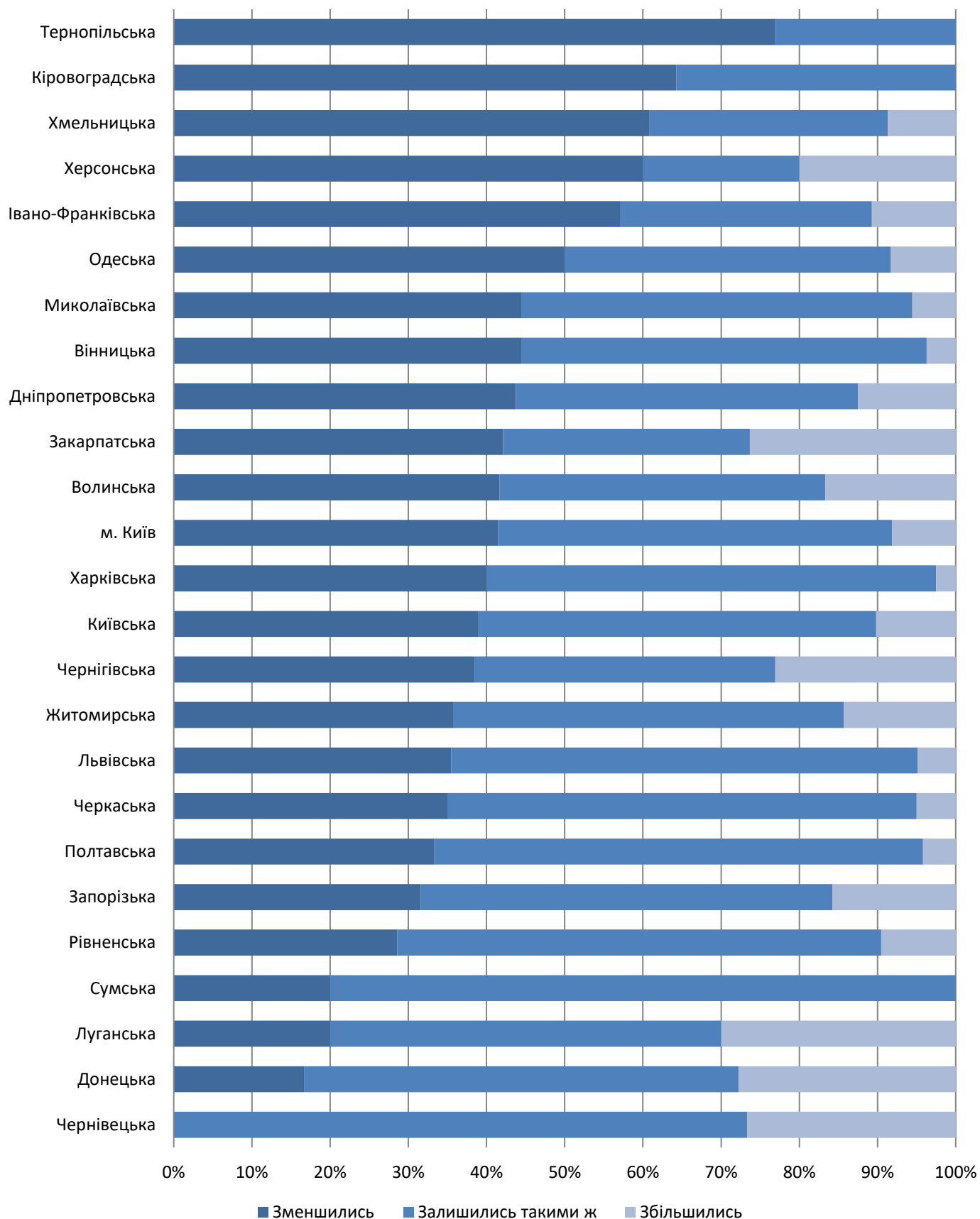

Рис. 35. Динаміка часових витрат при імпорті у 2017 році за регіоном (регіони розташовані у порядку зменшення частки опитаних, які повідомили про зменшення часових витрат)

Найбільші частки підприємств-імпортерів, для яких вартість проходження митниці при імпорті подешевшала, — в Одеській (41%), Волинській (36%) та Львівській (34%) областях. Час митного оформлення імпорту збільшився приблизно для кожного четвертого імпортера Донецької (28%), Чернівецької (27%) та Закарпатської (26%) областей, тоді як найчастіше повідомляють про скорочення часу, потрібного на проходження митних процедур, у Тернопільській області (77%).

Між підприємствами, що здійснюють лише імпорт, та тими, які імпортують та експортують, немає суттєвої різниці з точки зору змін у витратах часу на митні процедури при експорті. Останні дещо більше повідомляють про збільшення затрат часу (12%), ніж підприємства, які є виключно імпортерами (8%). Стосовно змін у грошових витратах між цими двома категоріями імпортерів спостерігається більш значуща різниця. Зокрема, підприємства, що здійснюють лише імпорт, частіше повідомляють про зменшення грошових витрат на митні процедури при експорті (26%), ніж ті, що здійснюють як експорт, так і імпорт (19%).

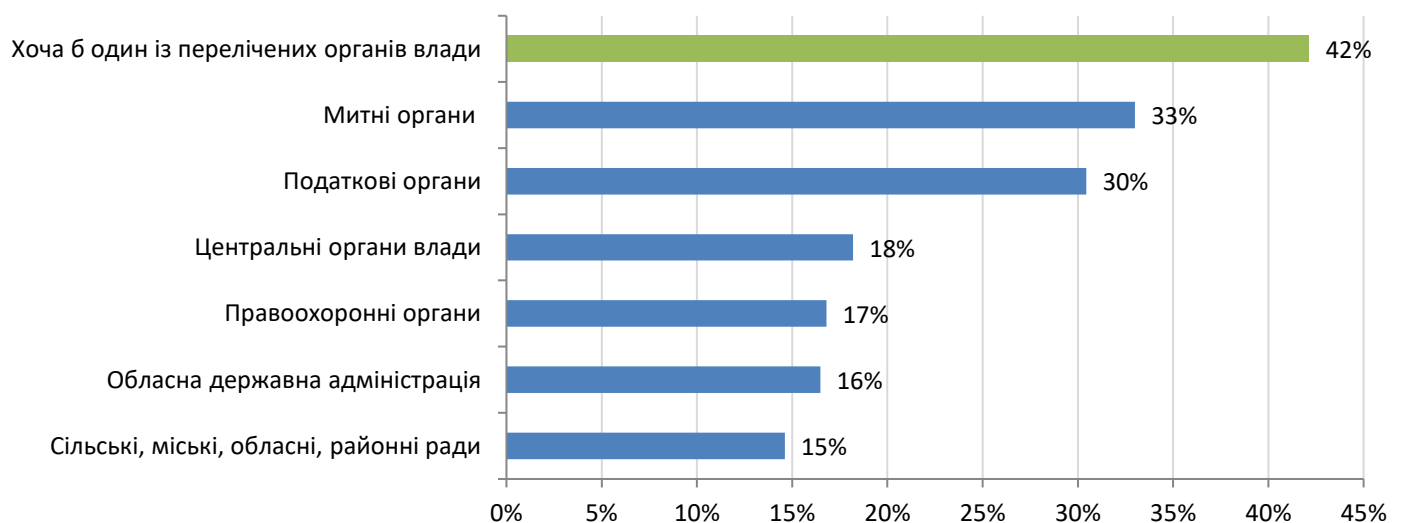
Але разом з цим підприємства, що мають лише імпорт, дещо частіше повідомляють і про збільшення грошових витрат при експорті (це відмітили 39% підприємств, що мають лише імпорт, порівняно із 35% підприємств, які мають і імпорт, і експорт). Тому у середовищі підприємств, що займаються виключно імпортом, немає однозначної оцінки зміни вартості митних процедур при імпорті за два попередні роки.

3.3. Оцінка важливості неформальних відносин з представниками органів влади

Учасники опитування надали власні оцінки того, наскільки, на їхню думку, для успішного ведення бізнесу важливо підтримувати неформальні стосунки з різними органами влади. Зокрема, респондентам потрібно було оцінити важливість неформальних зв'язків із такими органами, як обласна державна адміністрація, центральні органи влади, органи місцевого самоврядування (тобто сільські, міські, обласні та районні ради), правоохоронні органи, а також податкові органи та митниця.

За результатами ряду досліджень ділових настоїв, на думку представників самого бізнесу, неформальні відносини з владою є важливим для досягнення успіху в бізнесі²². Не стали виключенням результати й цього дослідження експортерів та імпортерів. 42% опитаних представників підприємств, що займаються ЗЕД, вважають, важливим або дуже важливим підтримувати такі відносини хоча б з одним із перелічених державних органів.

Рис. 36. Важливість неформальних стосунків з державними органами, % опитаних²³

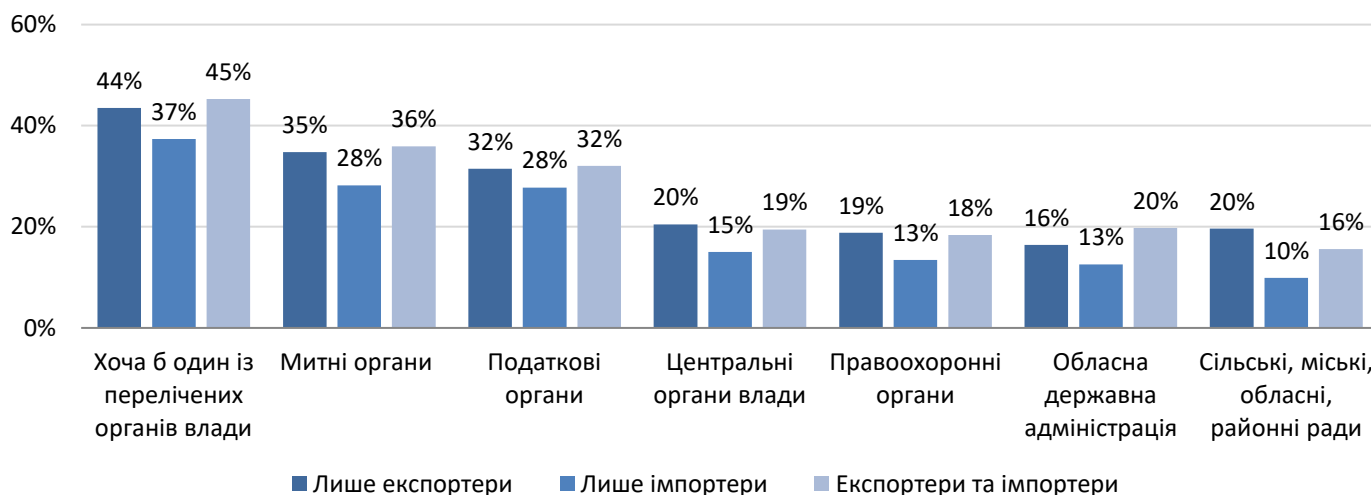
²² Наприклад, дивись «Щорічна оцінка ділового клімату 2016: національний та регіональний виміри», Київ 2017.

²³ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Рейтинг «важливих друзів» очолюють податкова та митниця: кожне третє підприємство вважає за потрібне підтримувати неформальні відносини з митними та податковими органами (відповідно 33% та 30% опитаних) для успішного ведення бізнесу. Важливість неформальних відносин з представниками інших органів є суттєво меншою: частка респондентів, що вибрала інші державні органи не перевищує 18%. Зокрема, для 18% опитаних підприємств важливі неформальні стосунки з центральними органами влади, а для 17% – з правоохоронними органами. Майже стільки ж опитаних вказало на важливість неформальних відносин з ОДА (16%) та з органами місцевого самоврядування (15%).

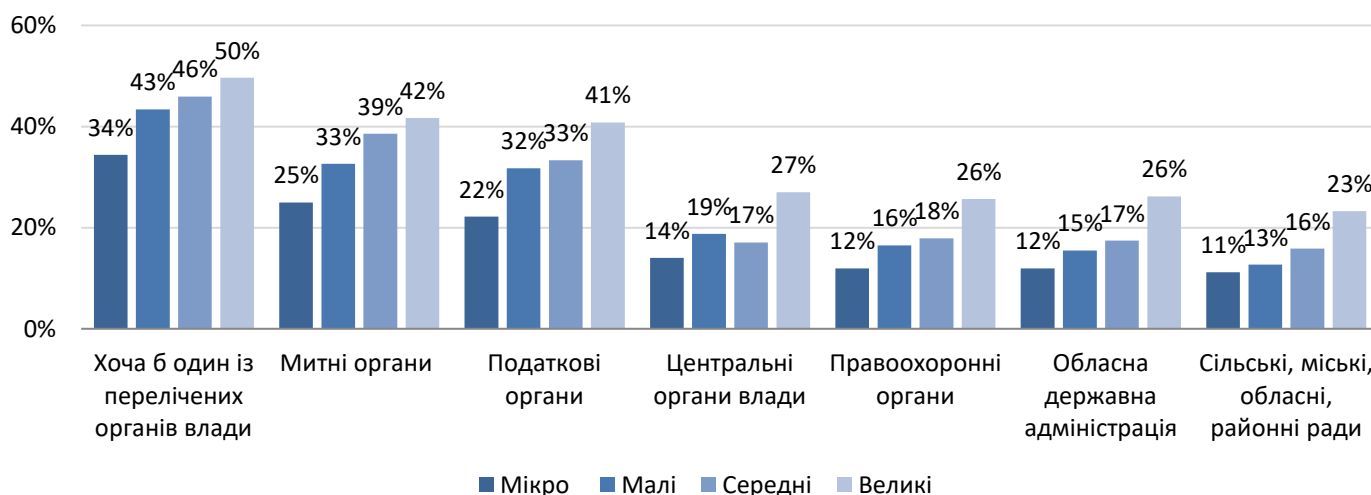
Неформальні відносини з органами влади важливіші для підприємств-експортерів більшою мірою, ніж для підприємств, що мають лише імпорт. Так, якщо 45% підприємств, що здійснюють як експорт, так і імпорт, а також 44% виключно експортерів вказали на важливість неформальних відносин з органами для ведення бізнесу, серед підприємств, що здійснюють лише імпорт, цей відсоток менший: 37%.

Рис. 37. Важливість неформальних стосунків з державними органами за видом діяльності підприємств, % опитаних

Різниця у поглядах на роль неформальних стосунків з владою між підприємствами-експортерами та підприємствами, що мають тільки імпорт, спостерігається відносно усіх перелічених органів влади: частки експортерів, які вважають важливими неформальні стосунки із кожним із цих органів, перевищують частку виключно імпортерів.

Рис. 38. Важливість неформальних стосунків з державними органами за розміром підприємств, % опитаних

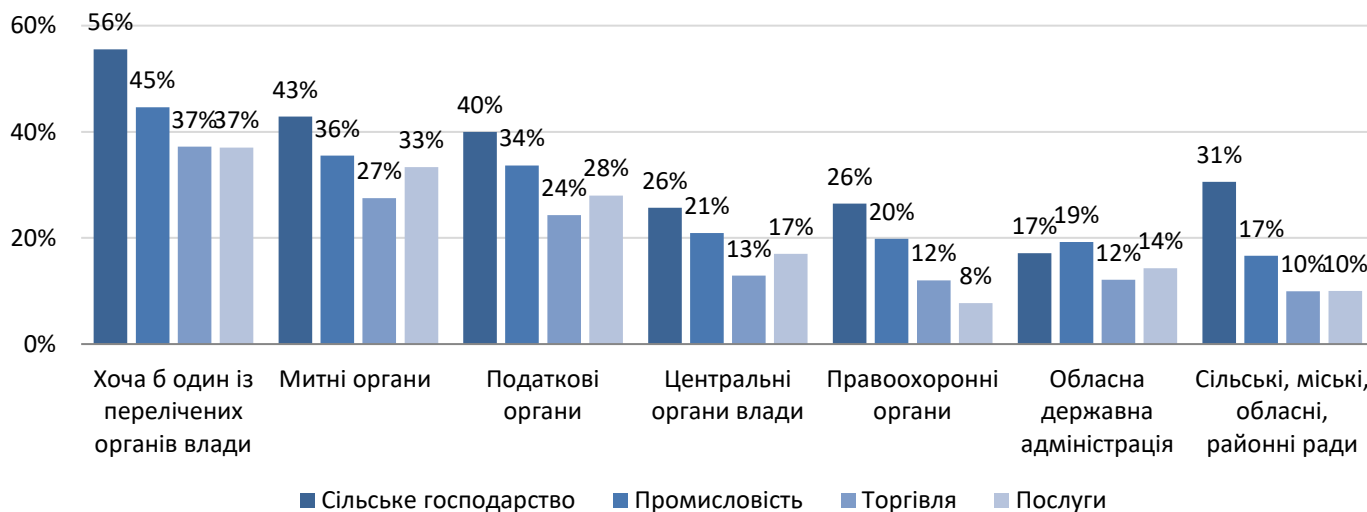
Найменшою ця різниця є у випадку податкових органів, з якими вважають за потрібне бути у неформальних відносинах приблизно кожне третє підприємство, що здійснює лише експорт, (32%), стільки ж підприємств, що мають як експорт, так і імпорт, (32%) та 28% підприємств, що лише імпортують.

3.4. Оцінка важливості неформальних відносин з представниками органів влади для підприємств різних розмірів, секторів та регіонів

Що більше підприємство за розміром, тим важливішими для нього стають неформальні стосунки з органами влади. Зокрема, якщо серед мікропідприємств приблизно третина (34%) вважає за потрібне підтримку неформальних стосунків хоча б з одним із перелічених органів влади, то серед малих підприємств таких вже 43%, а з-поміж середніх – 46%. А серед великих підприємств таких вже половина (50%). Тенденція збільшення важливості неформальних стосунків з владою для підприємств із зростанням їх розміру справджується для усіх перелічених органів влади. Особливо помітною є різниця у частці підприємств різних розмірів, що вважають за потрібне підтримувати неформальні відносини з податковими органами. Так, якщо приблизно кожне п'яте мікропідприємство (22%) повідомляє про важливість таких стосунків з податковими органами, то серед великих підприємств відповідна частка майже вдвічі більша – 41%. Подібна ситуація спостерігається і в оцінці важливості неформальних відносин з митними органами: найбільша частка опитаних, яка дотримується думки, що такі стосунки важливі, – серед великих підприємств (42%) і цей відсоток поступово зменшується разом із зменшенням розміру підприємств. Серед мікропідприємств відповідна частка становить 25%.

Крім цього, великі підприємства значно частіше від інших підприємств за розміром вказують на важливість неформальних стосунків із іншими переліченими органами влади. Так, приблизно кожне четверте велике підприємство вважає за потрібне підтримувати неформальні стосунки з центральними органами влади (27%), з правоохоронними органами та з ОДА (по 26%), а також з органами місцевого самоврядування (23%). Для порівняння, серед інших категорій підприємств за розміром частка опитаних, що вважають необхідними неформальні стосунки з цими органами влади для ведення бізнесу, не перевищує 18%.

Рис. 39. Важливість неформальних стосунків з державними органами за сектором підприємств, % опитаних

У галузевому розрізі підприємства сільськогосподарського сектору та промисловості відрізняються від підприємств сфери послуг та торгівлі більшою часткою тих, що вважають за необхідне підтримувати неформальні відносини з представниками органів влади. Найбільше таких підприємств – у агросекторі, де більше половини опитаних (56%) вказують на необхідність неформальних стосунків з владою для ведення бізнесу. У сфері промисловості відповідна частка опитаних менша і становить 45%. А у сферах торгівлі та послуг ці частки

найменші: по 37% підприємств кожної з цих галузей вважають потрібним підтримувати неформальні стосунки з представниками державних органів.

У випадку майже всіх перелічених органів влади найбільші частки підприємств, що вважають неформальні стосунки з органами влади необхідними, припадають на галузь сільського господарства. При цьому на другому місці за відсотком підприємств з такими поглядами, як правило, знаходиться сектор промисловості. Винятком є лише ОДА, неформальні стосунки з якими вважають важливими приблизно рівні частки промислових (19%) та с/г (17%) підприємств. А різниця між аграрними та іншими підприємствами особливо помітна в оцінці стосунків з органами місцевого самоврядування, які особливо важливі для с/г підприємств.

Між регіонами також спостерігається різниця у тому, як опитані підприємства оцінюють важливість неформальних відносин з представниками державних органів. Зокрема, найбільші частки респондентів, що вказали на важливість таких відносин хоча б з одним із перелічених органів влади, – у Волинській (63%) та Чернівецькій (62%) областях. У Миколаївській області відповідна частка опитаних помітно менша, але більша за половину опитаних і становить 56%. Також більше половини підприємств Рівненської області (52%) вважають необхідним неформальне спілкування з державними органами для ведення бізнесу.

Найменша частка підприємств, що вважають потрібним дружити з владою зафіксована у Закарпатській області (18%). Це значно менше навіть порівняно із Івано-Франківською областю, яка займає друге місце з кінця цього рейтингу: там неформальні стосунки з органами влади вважають необхідними 32% опитаних. А на третьому місці за найменшою часткою підприємств, що наголошують на важливості неформальних стосунків з органами влади, знаходиться Херсонська область, де вони складають 36%.

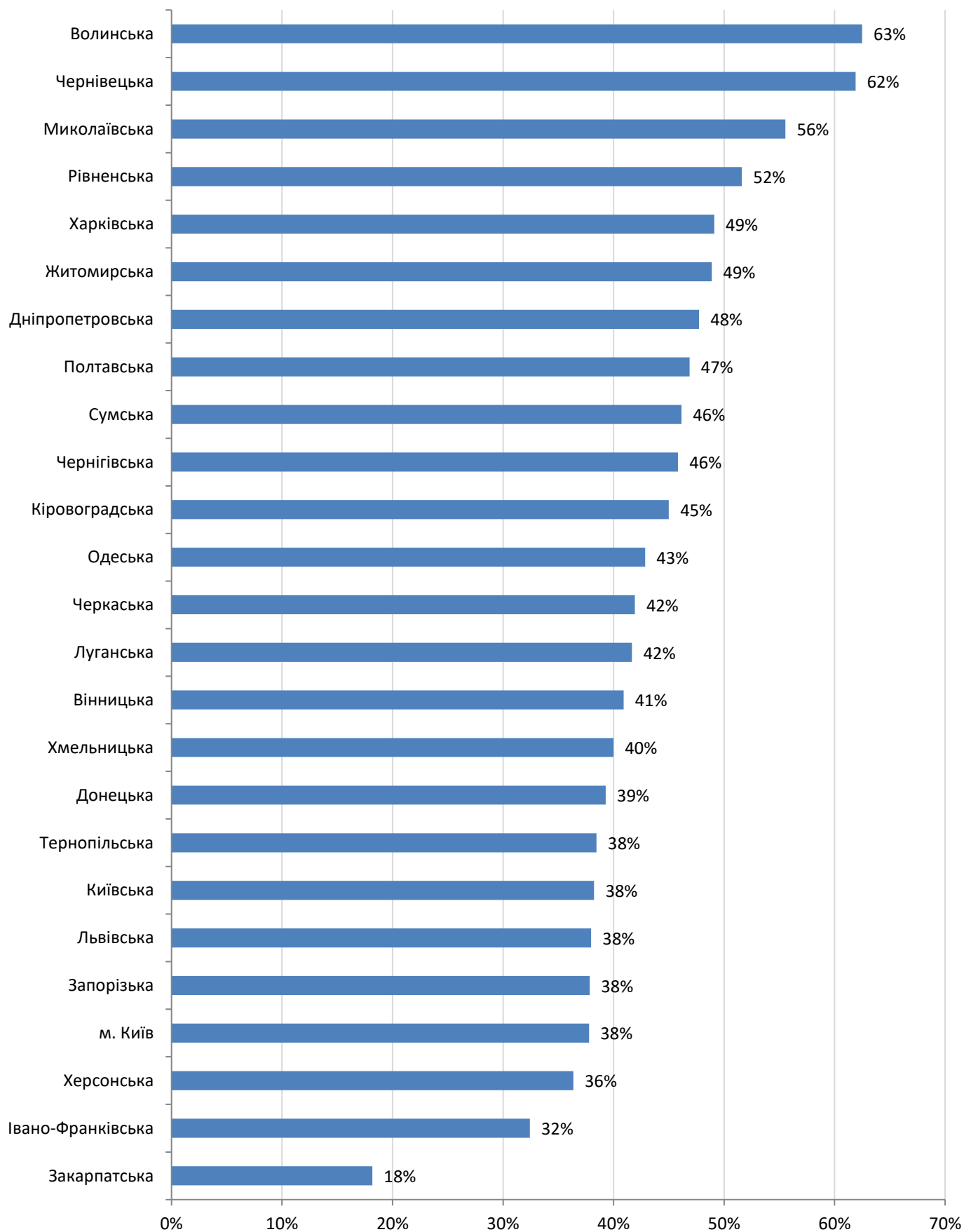
Якщо розглянути різні органи влади окремо, то між регіонами також є відчутна різниця у тому, яка частка підприємств тої чи іншої області вважає за необхідне підтримувати з ними неформальні стосунки. Так, у випадку митних органів найбільші частки підприємств, що зазначили важливість неформальних стосунків з ними, були зафіксовані у Чернівецькій (57%), Житомирській (49%) та Миколаївській (46%) областях. Найменші – у таких областях, як Луганська (17%), Закарпатська (18%) та Кіровоградська (21%).

Про важливість неформальних зв'язків із представниками податкових органів найчастіше повідомляють у Житомирській (45%) та Волинській (42%) областях, а найрідше – на Закарпатті (9%) та у Луганській (18%) і Херсонській (19%) областях. З центральними органами влади найбільшою мірою вважають за необхідне бути у неформальних зв'язках у Житомирській (39%), Чернівецькій (33%) та Харківській (31%) областях. А найменшою мірою вважають потрібними зв'язки з центральними органами влади у Закарпатській (3%), Сумській (8%) та Івано-Франківській (8%) областях.

Мати неформальні стосунки з правоохоронними органами найбільш важливо для експортерів та імпортерів Одеської (31%), Дніпропетровської (30%), а також Луганської (27%) та Харківської (27%) областей. Найрідше на необхідність неформальних стосунків з правоохоронцями вказують на Закарпатті (3%), а також у Кіровоградській (5%), Тернопільській (8%) та Івано-Франківській (8%) областях.

Неформальні відносинам з ОДА найбільш важливі з точки зору підприємств Житомирської (36%), Харківської (33%) та Луганської (27%) областей. А найменшу вагу неформальним відносинам з ОДА надають у Херсонській (5%) та Закарпатській (6%) областях, а також у Дніпропетровській, Полтавській та Черкаській (по 10% опитаних). А неформальні зв'язки з органами місцевого самоврядування найбільше цінують у Житомирській (35%) та Чернівецькій (29%) областях, тоді як найменше – на Закарпатті (3%) та у м. Києві (5%).

Рис. 40. Важливість неформальних стосунків з державними органами за регіонами, % респондентів, які зазначили важливість таких стосунків хоча б з одним з перелічених органів

3.5. Агрегований показник оцінки роботи регіональних митниць

Для оцінки роботи регіональних митниць був побудований агрегований показник, який узагальнює оцінки підприємств, які були описані у підрозділах вище. Цей показник поки що носить дослідницький характер через те, що перевірка його валідності та точності потребує декількох хвиль спостережень. В цьому підрозділі звіту ми наводимо перші розрахунки регіональних показників та будемо збирати відгуки від усіх зацікавлених сторін протягом регіональних презентацій цього звіту. На основі цих відгуків ми підготуємо спеціальну методологічну записку до кінця 2018 року, з детальним описом того, як працювати з агрегованими показниками.

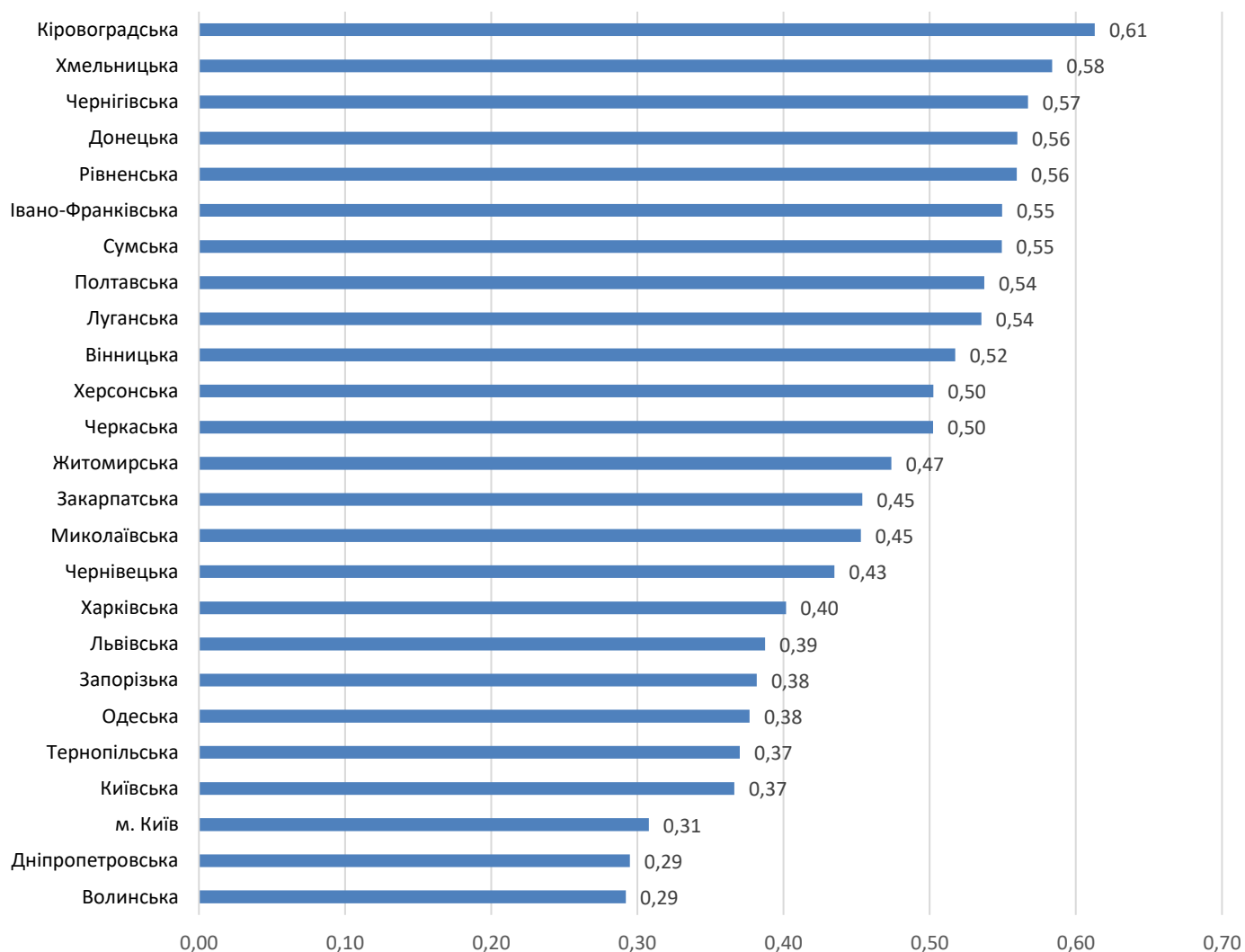
Для побудови агрегованого показника використовувався метод основних компонент – це метод факторного аналізу, який дозволяє групувати змінні, створюючи таким чином «головну компоненту», яка описує той чи інший процес або ситуацію. Для розробки показника було відібрано та проаналізовано вісім змінних, які, за гіпотезою авторів звіту, прямо або непрямо характеризують оцінки роботи митниці. Ці показники та їх регіональний розподіл наведені в Додатку 1. Після проведення кореляційного аналізу було залишено чотири показники, які мали найвищі коефіцієнти кореляції один із одним, а саме оцінка роботи митних органів, оцінка технічного оснащення митниці, оцінка впливу корупції як проблеми, що негативно впливає на роботи митниці та потреба мати неформальні зв'язки з представниками митниці як складова успішного ведення бізнесу. В результаті застосування статистичних процедур показників на першому етапі проведення факторного аналізу, показник «важливість неформальних відносин» був відкинтий для підвищення якості факторного аналізу. Результати факторного аналізу свідчать, що агрегована оцінка роботи митних органів прямо пов'язана з технічним оснащенням митниці та має зворотній зв'язок з рівнем корупції. Тобто, чим краще респонденти оцінювали технічне оснащення митниці тим краще вони оцінювали ефективність роботи митниці в цілому. Й навпаки, чим більшою є частка тих, хто вважає корупцію на митниці перешкодою. Тобто названі вище складові описують одне й теж саме явище, що дозволяє використати їх у якості складових певного агрегованого показника.

Таким чином, АГРЕГОВАНИЙ ПОКАЗНИК ОЦІНКИ РОБОТИ МИТНИЦІ складається з трьох компонентів: (1) оцінка роботи митних органів (шкала від -1 до 1), (2) оцінка технічного оснащення митниці (шкала від -1 до 1) та (3) оцінка корупції на митниці. Остання розраховується як різниця між 100 та, часткою респондентів, що вибрали корупцію в якості проблеми хоч б один раз, даючи відповідь на питання про проблеми в роботі митниці. Далі, отриманий показник приводиться до шкали від 0 до 100 через ділення на 100. Розраховується агрегований показник як середнє арифметичне з вказаних вище компонентів для кожного області окремо.

Рейтинг областей за агрегований показником оцінки роботи регіональних митниць, очолює Кіровоградська область. Тут відносно невисокі оцінки корупції та одночасно високі оцінки ефективності роботи митниці. Далі йдуть Хмельницька та Чернігівська області. Внизу списку знаходиться Волинська, Дніпропетровська області та м. Київ. Аналіз структури агрегованого показника тут свідчить, що Волинська область посідає низьке місце завдяки високим оцінкам корупції. м. Київ та Дніпропетровська область мають найгірше оцінки підприємств щодо ефективності роботи митниці (оцінки в цих двох областях мають від'ємний знак, що свідчить, що негативні оцінки переважають позитивні). Дніпропетровська область має високі оцінки корупції, а м. Київ завдячує низьким оцінкам рівня технічного оснащення митниці. Графічні зображення регіонального розподілу компонентів агрегованого показника оцінки роботи митниць можна знайти в Додатку 1.

Більш детальний аналіз агрегованого показника оцінки роботи митниць та регіонального рейтингу будуть представлені в аналітичних роботах, які будуть підготовані в рамках проекту «Діалог зі сприяння торгівлі» до кінця 2018 року.

Рис. 41. Агрегований показник оцінки роботи регіональних митниць

У підсумку, у порівнянні з 2016 роком оцінки ефективності роботи митниці покращились. Разом з цим, більшість респондентів вважає, що на митниці потрібні зміни. Основними проблемами в роботі митниці, які залишаються актуальними з першої хвили опитування у 2015 році, є недосконале митне законодавство, корупція та хабарництво та недостатня прозорість та відкритість митниці. У 2017 році посилилася важливість такої проблеми, як застарілість технічного оснащення митниці, в той час як вплив ряду інших проблем дещо послабився. Кожне п'яте підприємство має досвід адміністративного або судового оскарження дій митних органів. Для більшості з них це оскарження принесло певні успішні результати.

Рейтинг областей за агрегованим показником оцінки роботи митниць очолюють Кіровоградська, Хмельницька та Чернігівська області, внизу списку розташувалися м. Київ, Дніпропетровська та Волинська області.

Близько третини як експортерів, так і імпортерів зафіксували збільшення грошових витрат, пов'язаних із проходженням митниці, у порівнянні з 2015 роком. Це менше за частку підприємств, для яких вартість митного оформлення не змінилася, але більше за частку тих, для кого вона зростає. Цей розподіл повторює результати 2016 року, де відсоток підприємств, для яких проходження митниці подорожчало, перевищує частку тих, для яких воно стало дешевшим, і при цьому частки підприємств, що повідомляють про подорожчання митних процедур, дещо зросли у 2017 році.

З точки зору тривалості митних процедур ситуація протилежна: частка імпортерів та експортерів, для яких час митного оформлення скоротився, перевищує частку тих, у яких митні процедури вимагали більше часу, ніж у 2015 році. Це відповідає результатам 2016 року, де при порівнянні поточних часових витрат із витратами у 2014 році, частка підприємств, що зафіксували їх зменшення, перевищила частку тих, для яких витрати часу зросли.

Приблизно кожне третє опитане підприємство вважає за необхідне підтримувати неформальні відносини з представниками митних та податкових органів для ведення бізнесу. Всього 42% опитаних підприємств вважають за необхідне підтримувати неформальні стосунки хоча б з одним із органів влади, включаючи місцеві та центральні органи влади, а також правоохоронні органи та органи місцевого самоврядування. Що більший розмір підприємства, тим важливішими для нього є неформальні відносини з владою.

3.6. Особливості окремих процедур, пов'язаних із переміщенням товарів через кордон

3.6.1. Процедури, пов'язані з переміщенням товарів через кордон

Учасники опитування повідомили про те, які етапи митного оформлення вони проходять у своїй зовнішньоекономічній діяльності, та з якими труднощами стикаються на кожному з цих етапів. Так, 62% опитаних підприємств (65% у 2016 році) мали попереднього оформлення товарів. З цією процедурою найчастіше стикаються підприємства, які здійснюють імпорт та експорт: 69% з них проходили її регулярно або іноді. Дещо рідше попереднє митне оформлення проходять виключно імпортери (64%), а найрідше – підприємства, що здійснюють лише експорт (49%).

Серед різних категорій підприємств за розміром найчастіше проходити цю процедуру доводилося середнім (66%) та великим (64%) підприємствам, а найрідше з нею стикалися мікропідприємства (59%).

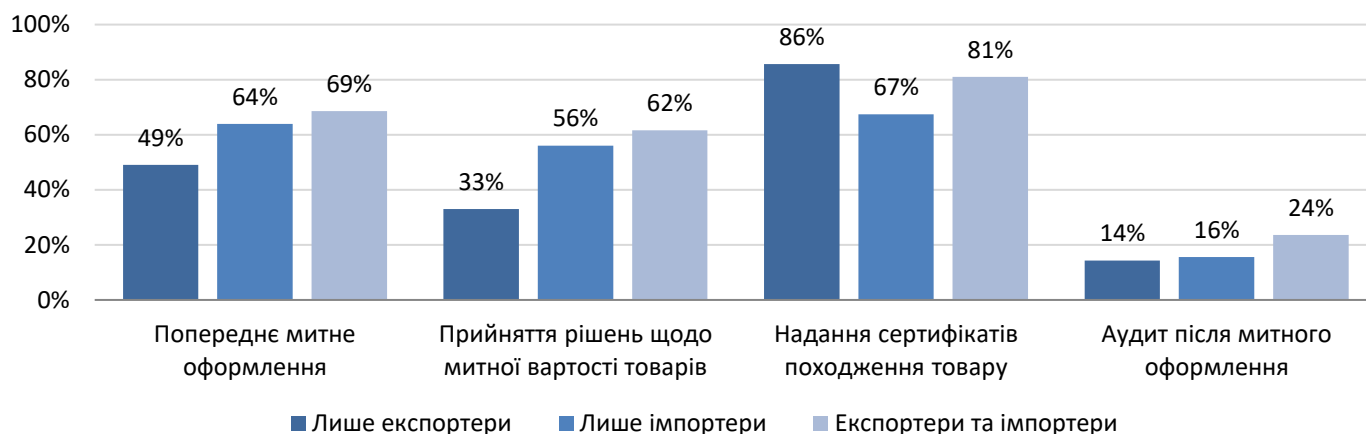
Рис. 42. Частки опитаних підприємств, які проходили зазначені етапи митного оформлення, % опитаних

Прийняття рішень щодо митної вартості товарів було актуальною процедурою для 53% підприємств, опитаних у 2017 році (56% у 2016-му). Підприємства, що не здійснюють імпорту (виключно експортери) порівняно рідше стикалися з цією процедурою. Але і серед них 33% опитаних повідомили, що проходили цю процедуру іноді або регулярно. А серед виключно імпортерів та тих підприємств, що мають як імпорт, так і експорт, частки опитаних, що стикалися з прийняттям рішень щодо митної вартості товарів, більші: відповідно 56% і 62%.

Між підприємствами різних розмірів практично немає різниці у частоті проходження цієї процедури: від 50% до 57% опитаних у кожній категорії за розміром стикалися із прийняттям рішень про митну вартість товарів.

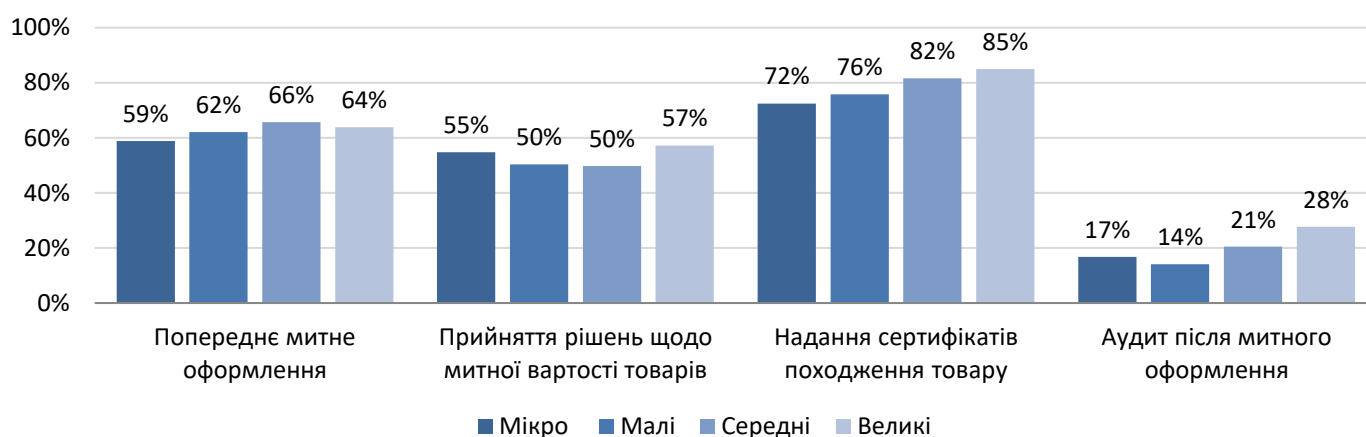
Рис. 43. Частки опитаних підприємств, які проходять зазначені етапи митного оформлення (за видом ЗЕД), % опитаних

Надання сертифікатів походження товару – це найпоширеніша процедура на митниці. Її проходило 78% опитаних підприємств (у 2016 році – 82%). Що більший розмір підприємств, тим частіше вони стикаються із цим етапом митного оформлення: 85% великих підприємств та 82% середніх регулярно або час від часу надають сертифікати походження товару. Серед малих підприємств ця частка є меншою (76%), і ще меншою – серед мікропідприємств (72%).

Підприємства-експортери частіше стикаються з необхідністю надання сертифікатів походження товару. Ці сертифікати надавали 86% підприємств, що здійснюють лише експорт, та 81% тих, що мають як експорт, так і імпорт. Ті ж підприємства, що здійснюють виключно імпорт, проходили цю процедуру рідше: 67% з них повідомили, що надавали сертифікати походження товару.

Рис. 44. Частки опитаних підприємств, які проходять зазначені етапи митного оформлення (за розміром підприємств), % опитаних

Аудит після митного оформлення або постаудит – це найменш поширений вид митного контролю для опитаних підприємств. 19% опитаних підприємств проходять його іноді або регулярно (у 2016 році – 22%). Ця процедура особливо актуальна для підприємств, які здійснюють як експорт, так і імпорт: одне із чотирьох таких підприємств (24%) проходять постаудит. Як серед виключно імпортерів, так і серед виключно експортерів ця процедура менш поширена: про проходження постаудиту повідомили, відповідно, 16% та 14% з них. Серед різних підприємств за розміром постаудит найчастіше проходили великі підприємства. 28% цих підприємств мали досвід проходження постаудиту, в той час як серед інших категорій підприємств відповідна частка становить від 14% до 21% опитаних.

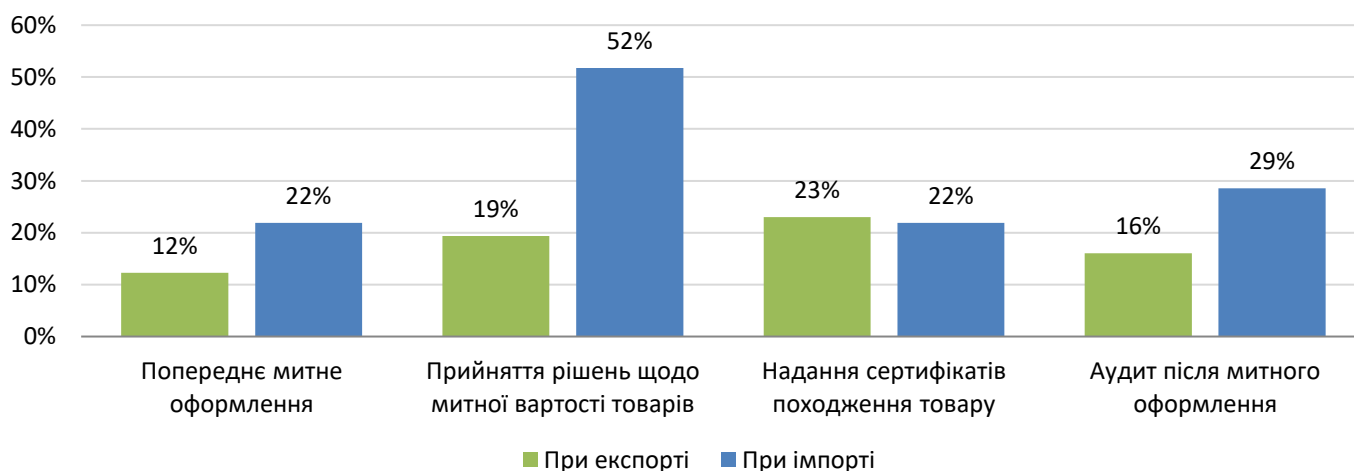
3.6.2. Проблеми, пов'язані з проходженням певних процедур

Опитані підприємства повідомили про проблеми, з якими вони стикаються при проходженні досліджуваних процедур, пов'язаних із переміщенням товарів через кордон. При цьому проблеми при експорті та при імпорті описані окремо.

Імпорттери частіше за експортерів повідомляють про те, що зустрічали певні труднощі при проходженні майже кожного етапу митного оформлення. Винятком є лише надання сертифікатів походження товару, де з труднощами стикалися 23% підприємств-експортерів і майже така ж частка (22%) підприємств-імпортерів. Найбільш проблематичною митною процедурою для імпортерів є прийняття рішень щодо митної вартості товарів. Це викликало труднощі для більш ніж половини (52%) опитаних імпортерів, які проходили цю процедуру. На цьому етапі митного оформлення також спостерігається найбільша різниця між експортерами та імпортерами з точки зору складнощів, пов'язаних із його проходженням: частка експортерів, що повідомили про проблеми при визначенні митної вартості товарів, суттєво менша: 19%.

Із проблемами при попередньому митному оформленні стикалася відносно невелика частка підприємств-експортерів: 12%. Імпорттери частіше повідомляють про проблеми на цьому етапі: 22%. Труднощі на етапі аудиту після митного оформлення зустрічали 16% експортерів та майже вдвічі більша: 29%.

Рис. 45. Частка підприємств, які стикаються з труднощами на зазначених етапах митного оформлення (при експорті та імпорті), % опитаних

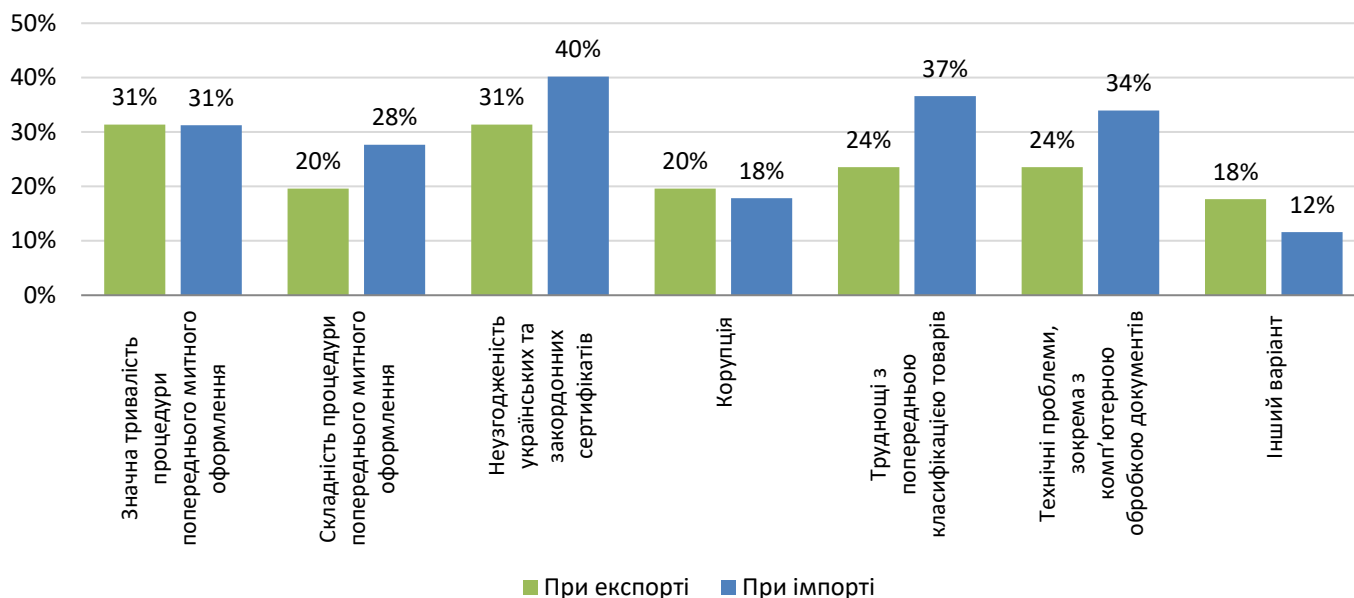

Основними проблемами, з якими стикаються як експортери, так і імпортери²⁴ на етапі попереднього митного оформлення, є значна тривалість процедури попереднього митного оформлення та неузгодженість українських та закордонних сертифікатів. Довгі терміни попереднього митного оформлення створюють труднощі приблизно для одного з трьох підприємств (31%) як при експорті, так і при імпорті. А на неузгодженість українських та закордонних сертифікатів звернули увагу 40% імпортерів та 31% експортерів.

Труднощі з попередньою класифікацією товарів частіше виникають при імпорті (на них вказали 37% імпортерів), ніж при експорті (24%). Подібна ситуація і з технічними проблемами на етапі попереднього митного оформлення. Про такі проблеми, зокрема із комп'ютерною обробкою документів, частіше повідомляють імпортери (34%), ніж експортери (24%). Частка опитаних, що вважають процедуру попереднього митного оформлення складною, також більша серед імпортерів (28%), ніж серед експортерів (20%).

²⁴ У цьому розділі порівнюються відповіді підприємств-експортерів (у тому числі виключно експортерів та підприємств, що здійснюють експорт та імпорт) та підприємств-імпортерів (у тому числі виключно імпортерів та підприємств, що здійснюють експорт та імпорт), які стикалися з проблемами на відповідних етапах митного оформлення.

Рис. 46. Проблеми на етапі попереднього митного оформлення, % опитаних²⁵

Корупція – це ще одна проблема, з якою експортери та імпортери стикалися однаковою мірою при здійсненні попереднього митного оформлення. Про цю проблему повідомили 20% експортерів та 18% імпортерів.

Етап прийняття рішень щодо митної вартості товарів характеризується набором взаємопов'язаних проблем, які особливо актуальні для імпортерів, але також торкаються експортерів. Ці проблеми випливають із непрозорих правил та необґрунтованих вимог щодо підприємств, вартість товарів яких визначають на митниці. Насамперед, це вимога з боку митниці надати велику кількість додаткових документів для визначення вартості товару. Про такі вимоги повідомили 55% імпортерів та 34% експортерів, які стикалися з певними труднощами на етапі визначення митної вартості товарів.

Це, відповідно, означає, що митні органи відмовляються визнавати ціну товару – про це повідомляє 54% імпортерів та 22% експортерів. А це, у свою чергу призводить до необґрунтованого збільшення митної вартості товарів – згідно з оцінками 51% імпортерів та 30% експортерів. Пов'язаною з цим проблемою для опитаних підприємств є визначення митної вартості товарів за ціною ідентичних товарів. На неї вказали 47% імпортерів та 25% експортерів.

Значна частка імпортерів (45%) вважає, що визначення митної вартості товарів відбувається непрозоро, а митну вартість неможливо передбачити завчасно. 37% експортерів погоджується з ними у тому, що підприємства не можуть спрогнозувати, якою буде митна вартість товарів, а 27% експортерів також називають визначення митної вартості товарів непрозорим. На відсутність доступу до митної бази, на яку посилаються митні органи при визначенні ціни товарів, скаржаться 41% імпортерів та 21% експортерів.

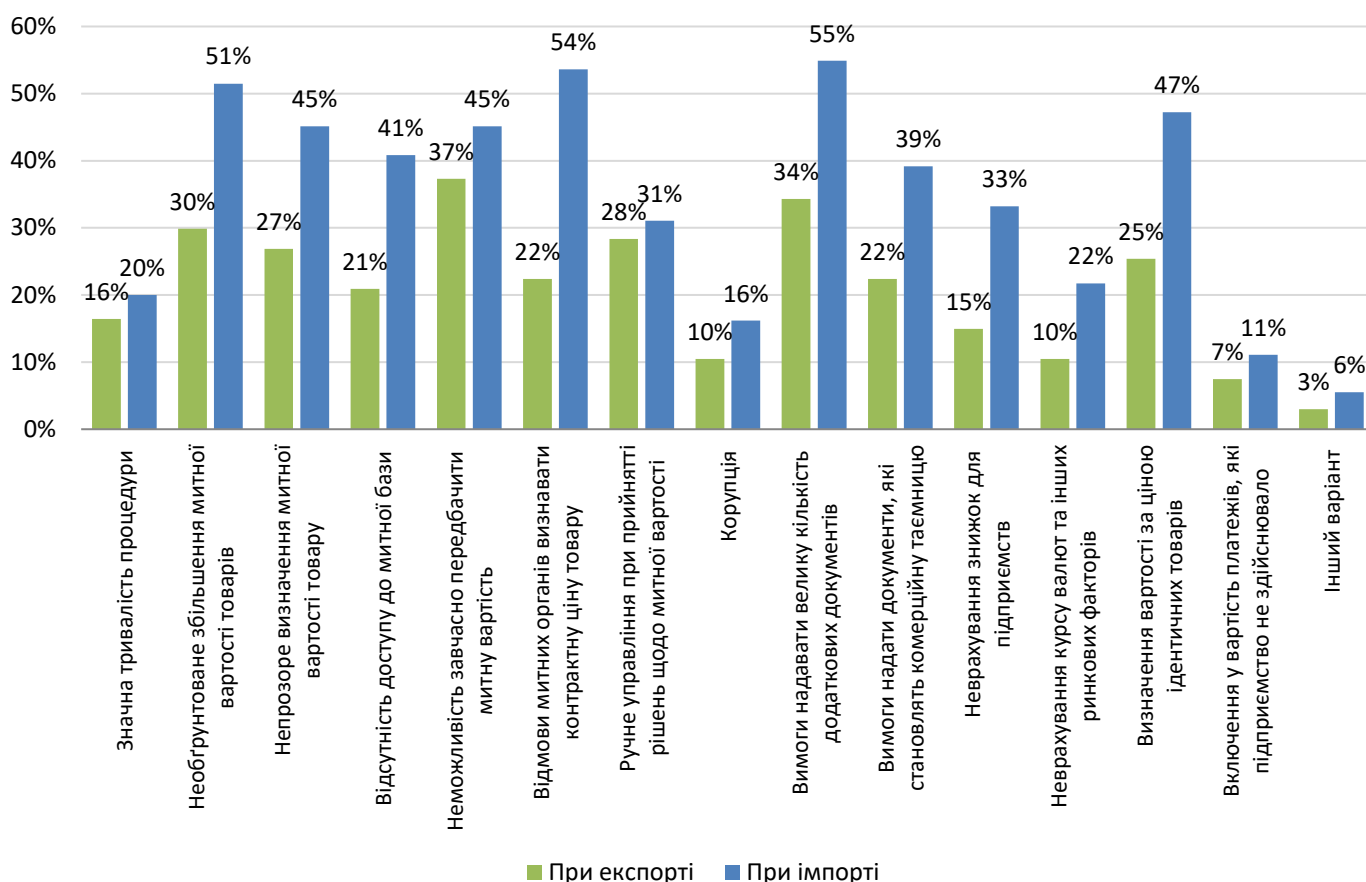
Ще одна проблема, яка виникає при поданні документів на етапі визначення митної вартості товарів, це те, що митниця може вимагати документи, що становлять комерційну таємницю або відносяться до внутрішніх документів підприємства. З вимогою надати внутрішні документи стикалися 39% імпортерів та 22% експортерів. За свідченням кожного третього підприємства-імпортера та 15% підприємств-експортерів, при визначенні митної вартості товару не враховують знижки для підприємств. Один із п'яти імпортерів (22%) та 10% експортерів

²⁵ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

повідомляють про те, що при визначенні митної вартості товарів на митниці не враховують курс валют та інші ринкові фактори, які могли вплинути на ціну товару.

Крім цього, є низка проблем на етапі визначення митної вартості товарів, про які повідомляють приблизно рівні частки експортерів та імпортерів. Скажімо, 31% імпортерів та 28% експортерів вважають, що митниця визначає вартість товарів у режимі ручного управління. 20% імпортерів та 16% експортерів скаржаться на значну тривалість процедури встановлення вартості товарів на митниці. А 16% імпортерів та 10% експортерів вказують на корупцію на цьому етапі митного оформлення.

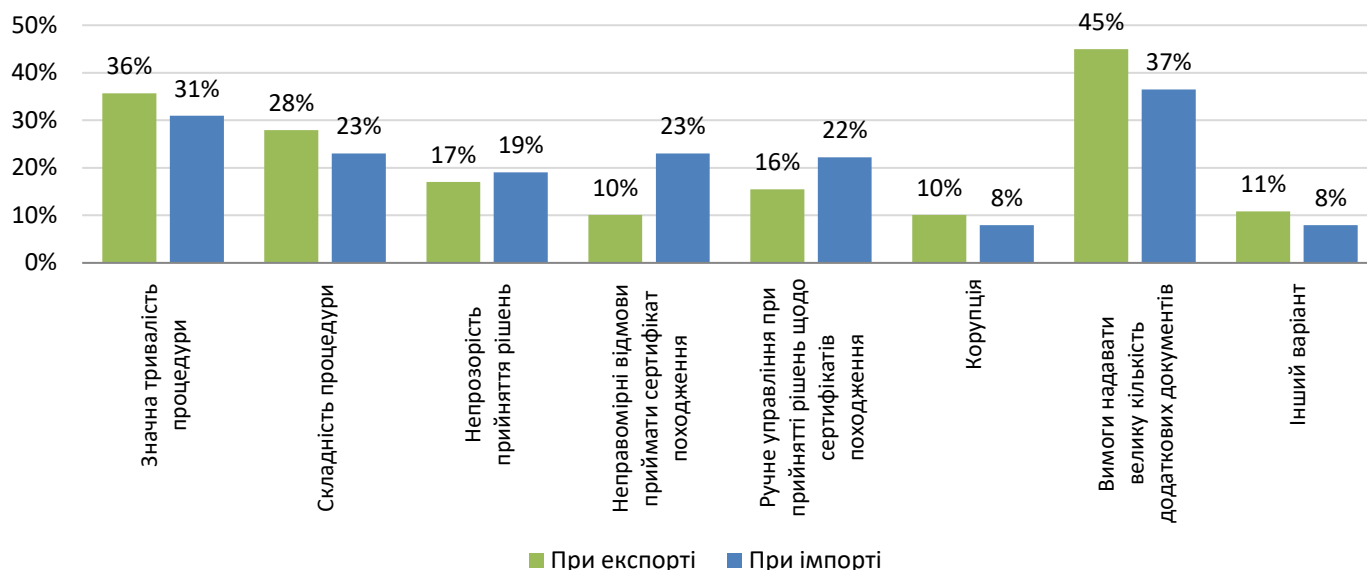
Рис. 47. Проблеми на етапі визначення митної вартості товару, % опитаних

Вимоги надавати велику кількість додаткових документів – це проблема, з якою найчастіше стикаються опитані підприємства на такому етапі митного оформлення, як подання сертифікатів походження товару. При чому з цією перешкодою для своєї діяльності частіше стикаються експортери (45%), ніж імпортери (37%). Друга за вагомістю проблема при поданні сертифікатів походження – це значна тривалість цієї процедури, про що повідомляє 36% експортерів та 31% імпортерів. Про складність цієї процедури повідомили 28% експортерів та 23% імпортерів.

З іншими труднощами при наданні сертифікатів походження товару на митниці стикалися менші частки опитаних. Так, 23% імпортерів повідомили про те, що отримували неправомірні відмови приймати сертифікат походження, а 22% – про те, що прийняття рішень щодо сертифікатів походження відбувається у режимі ручного управління. Експортери рідше стикалися з цими перешкодами: про необґрунтовані відмови митних органів повідомили 10% експортерів, а про розгляд сертифікатів у режимі ручного управління – 16%. Приблизно однакові частки імпортерів (19%) та експортерів (17%) назвали процедуру прийняття рішень на етапі надання сертифікатів походження товару непрозорою.

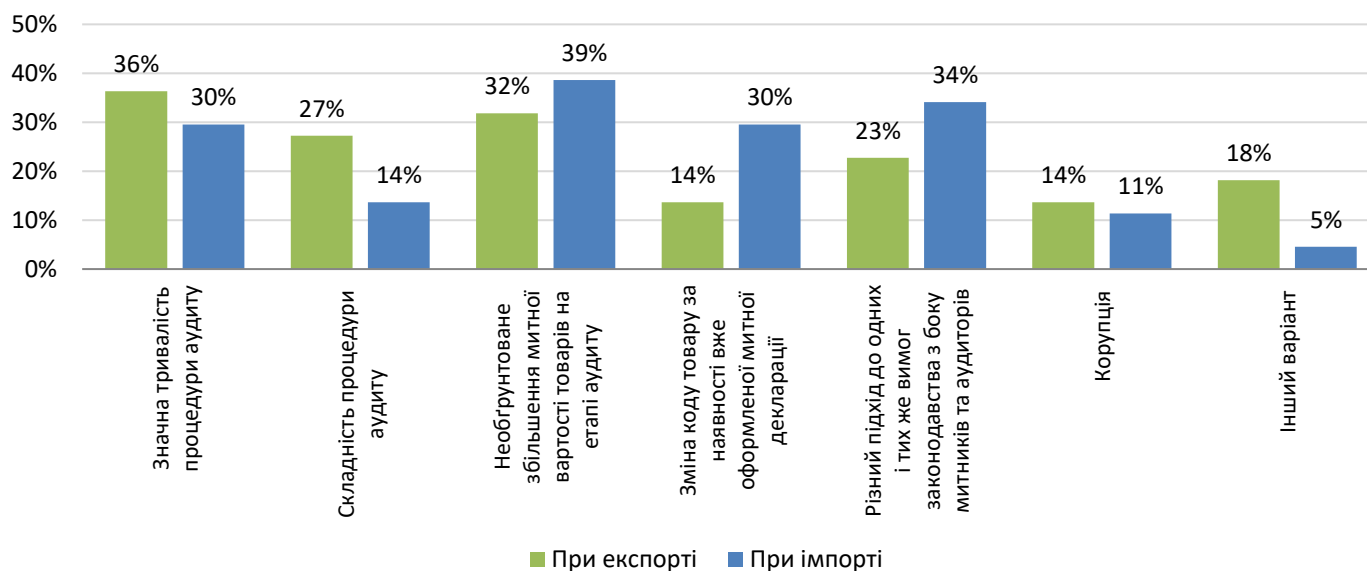
Рис. 48. Проблеми на етапі надання сертифікатів походження товару²⁶

На етапі постаудиту підприємства, що здійснюють ЗЕД, найчастіше повідомляють про такі проблеми, як необґрунтоване збільшення митної вартості товарів та про тривалі терміни цієї процедури. Зокрема, 39% імпортерів та 32% експортерів стикнулися з тим, що митна вартість товарів було необґрунтовано, на їхню думку, збільшено на етапі аудиту після митного оформлення. 36% експортерів та 30% імпортерів вказують на значну тривалість процедури постаудиту.

Значна частка опитаних – 34% імпортерів та 23% експортерів – повідомляють про неоднакову інтерпретацію законодавства посадовими особами: за їхніми словами, митники та аудитори мають різний підхід до одних і тих же вимог законодавства. Майже кожен третій імпортер (30%) стикнувся із зміною коду товару при постаудиті за наявності вже оформленої декларації. При експорті такі випадки трапляються рідше: про них повідомили 14% експортерів.

Рис. 49. Проблеми на етапі аудиту після митного оформлення, % опитаних

²⁶ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

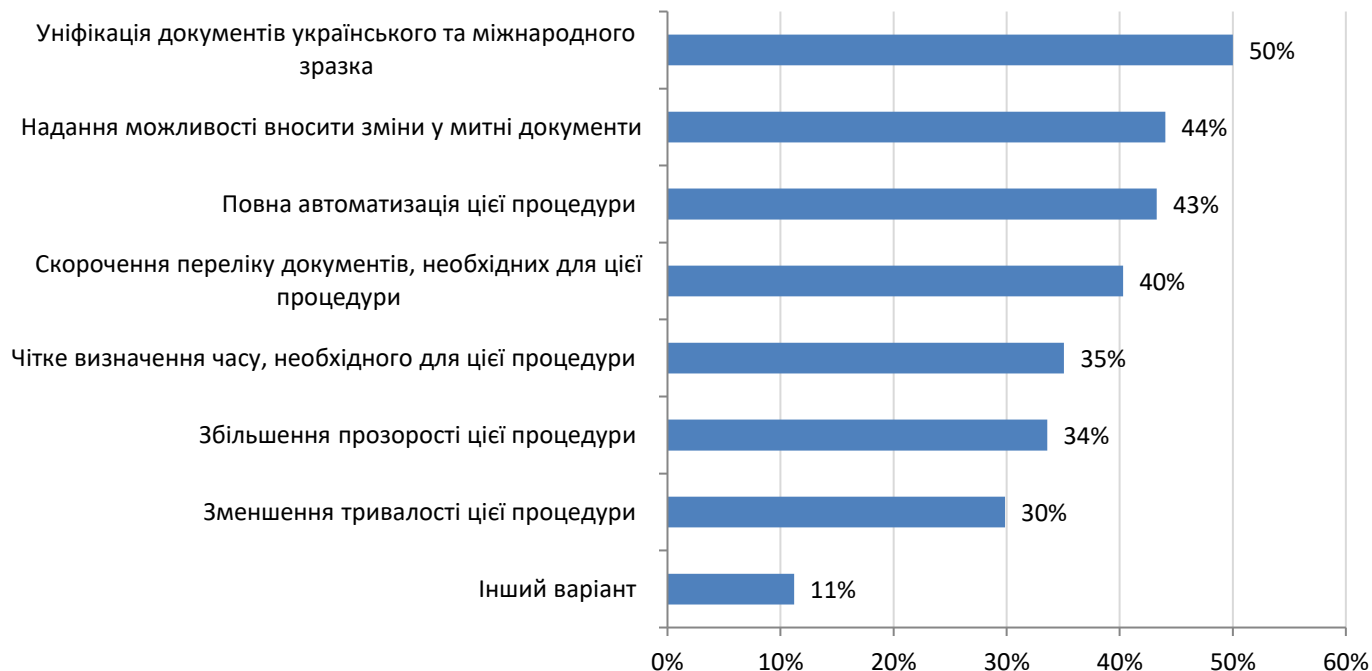
3.6.3. Рекомендації щодо вирішення проблем, пов'язаних із проходженням процедур

Представники опитаних підприємств надали власні рекомендації щодо того, як можна вирішити зазначені проблеми, що виникають у процесі переміщення товарів через кордон. Так, половина опитаних вважає, що уникнути труднощів при попередньому митному оформленні допоможе уніфікація документів українського та закордонного зразка.

44% опитаних пропонують надати можливість вносити зміни у митні документи на цьому етапі, а 43% – піти шляхом повної автоматизації цієї процедури. Значна частка опитаних, що підтримують повну автоматизацію, може свідчити як про бажання скоротити та спростити цю процедуру, так і про бажання уникнути корупції та забезпечити прозоре і передбачуване прийняття рішень митницею.

За скорочення переліку документів, необхідних для проходження попереднього митного оформлення, виступає 40% опитаних. А приблизно кожне третє підприємство підтримує такі кроки, як чітке визначення часу, необхідного для цієї процедури (35%), збільшення прозорості попереднього митного оформлення (34%) та зменшення його тривалості (30%).

Рис. 50. Рекомендації щодо заходів, які потрібно взяти, щоб подолати проблеми, які виникають на етапі попереднього митного оформлення, % опитаних²⁷

Для вирішення наявних проблем на етапі визначення митної вартості товару, на думку опитаних підприємств, перш за все потрібно, щоб митниця визначала вартість товару згідно з наданими підтверджувальними документами. На цьому наголошує два із трьох (64%) опитаних підприємств. Ця частка значно більша порівняно з рештою пропозицій для вирішення проблем при визначенні митної вартості, що свідчить про те, що така практика з боку митниці попередить виникнення проблем та непорозумінь для значної частки підприємств із ЗЕД на цьому етапі митного оформлення.

Третина опитаних вважає, що на етапі визначення митної вартості товарів потрібно скоротити перелік необхідних документів, які вимагають від підприємств для підтвердження ціни, (36%), а також збільшити прозорість цього процесу (34%) та надати підприємцям доступ до бази цін, яку використовує митниця, (31%). Частина респондентів

²⁷ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

говорить про потребу адміністративних змін на митниці, які б змінили її функцію як державного органу або підвищили б вимоги до її співробітників.

Рис. 51. Рекомендації щодо заходів, які потрібно взяти, щоб подолати проблеми, які виникають на етапі прийняття рішень щодо митної вартості товару, % опитаних²⁸

Так, 29% респондентів вважає необхідною реформу, яка позбавить митницю фіскальних функцій, а 24% пропонують ввести жорсткішу відповідальність для працівників митних органів. А деяка частка опитаних пропонує різні розв'язання для проблеми значних затрат часу для проходження цього етапу митного оформлення: або зменшити тривалість цієї процедури (17%), або хоча б чітко визначити час, необхідний для її проходження, (14%).

При вирішенні проблем, з якими стикаються підприємства на етапі постаудиту, варто почати із скорочення переліку документів, необхідних для його проходження. Цей крок підтримує найбільша частка (50%) опитаних підприємств. Значний відсоток респондентів наголошує на тому, що слід спростити цю процедуру (46%) та збільшити прозорість прийняття рішень при постаудиті (44%).

40% учасників опитування сподівається, що розробка ефективної служби пост-митного контролю та аудиту сприятиме вирішенню проблем, з якими стикаються підприємства на цьому етапі. Як і в рекомендаціях щодо інших етапів митного оформлення, частина підприємств (29%) пропонує скоротити тривалість постаудиту. А 21% респондентів вважають за необхідне обмежити повноваження митних органів.

²⁸ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Рис. 52. Рекомендації щодо заходів, які потрібно взяти, щоб подолати проблеми, які виникають на етапі постаудиту, % опитаних²⁹

Отже, найпоширенішою процедурою для опитаних підприємств стало надання сертифікатів походження товару. Також більше половини опитаних мали досвід проходження таких процедур, як попереднє митне оформлення та прийняття рішення щодо митної вартості товару, а одне із п'яти підприємств проходило аудит після митного оформлення.

При проходженні кожної з цих процедур опитані підприємства стикалися з певними проблемами. Основні проблеми, про які повідомляють підприємства на етапі попереднього митного оформлення, – це значна тривалість процедури попереднього митного оформлення та неузгодженість українських та закордонних сертифікатів. Етап прийняття рішень щодо митної вартості товарів характеризується набором взаємопов'язаних проблем, які впливають із непрозорих правил та необґрунтованих вимог щодо підприємств, вартість товарів яких визначають на митниці. Це такі проблеми, як вимога митниці надати велику кількість додаткових документів для визначення вартості товару, відмова митних органів визнавати контрактну ціну товару, безпідставне, на думку опитаних, збільшення митної вартості товарів та інші.

При наданні сертифікатів походження товару експортери та імпортери найчастіше стикаються з вимогою надавати велику кількість додаткових документів. Серед проблем на цьому етапі митного оформлення також часто називають значну тривалість, складність та непрозорість цієї процедури. А на етапі аудиту після митного оформлення (постаудиту) значна частка опитаних підприємств знову-ж таки стикається з необґрунтованим збільшенням вартості товару, а також повідомляє про різний підхід до одних і тих же вимог законодавства з боку митників та аудиторів.

Щоб вирішити наявні проблем на етапі попереднього митного оформлення, респонденти пропонують, насамперед, уніфікувати документи українського та міжнародного зразка, а також надати можливість підприємствам вносити зміни у митні документи на цьому етапі та автоматизувати цю процедуру. Щоб спростити прийняття рішень щодо митної вартості товару, опитані підприємства вимагають від митниці визначати вартість товару згідно з наданими підтверджувальними документами. Це головна рекомендація щодо цього етапу митного оформлення, яку висунуло дві третини опитаних.

²⁹ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Серед інших рекомендацій – скоротити перелік документів, необхідних для визначення митної вартості, надати підприємствам доступ до «митної бази» цін та зробити цю процедуру в цілому більш прозорою. Для вирішення проблем при постаудиті опитані пропонують скоротити перелік документів, необхідних для його проходження, та зробити цю процедуру простішою та більш прозорою.

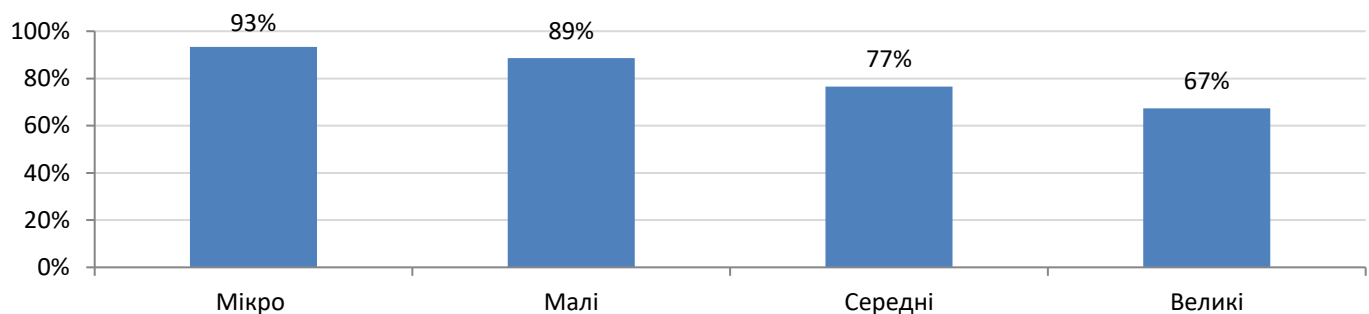
3.7. Співпраця з митними брокерами

Імпорттери та експорттери можуть проходити митне оформлення самостійно або за допомогою посередників – митних брокерів. Опитування 2017 року році показало, що значна частина підприємств працюють із митними брокерами: про таку співпрацю повідомило 84% опитаних (81% у 2016 році).

Найбільша частка підприємств, які працюють з брокерами, – серед тих, що здійснюють лише імпорт: 9 з 10 таких підприємств (90%) користуються послугами митних брокерів. Дещо менша частка – серед тих, які здійснюють лише експорт (86%). А підприємства, що здійснюють імпорт та експорт, порівняно рідше працюють з брокерами – про це повідомили 78% цих підприємств.

Із збільшенням розміру підприємств зменшується ймовірність того, що вони користуються послугами митних брокерів. Так, практично всі мікропідприємства (93%) співпрацюють з митними брокерами, а серед малих підприємств ця частка дещо менша: 89%. Далі відповідна частка зменшується для середніх підприємств: 77% з них повідомили про співпрацю з митними брокерами, а серед великих підприємств з ними співпрацює 67% опитаних.

Рис. 53. Відсоток підприємств, які працюють з митними брокерами (за розміром), % опитаних

Серед опитаних підприємств різних сфер діяльності промислові підприємства найрідше вдаються до послуг митних брокерів: приблизно чотири із п'яти з них (80%) повідомили про таку співпрацю. Сільськогосподарські підприємства частіше працюють з митними брокерами (84%). Серед підприємств сфери послуг про співпрацю з брокерами повідомили 86% опитаних, а серед торговельних підприємств – найбільша частка (89%).

У регіональному порівнянні можна побачити, що опитані підприємства найчастіше співпрацюють із митними брокерами в таких областях, як Черкаська (94%) та Луганська (93%), а також у Запорізькій та Дніпропетровській областях і в м. Києві (89%). Частка підприємств, що працюють із митними брокерами, найменша у Чернігівській (71%), Полтавській (74%) та Рівненській (74%) областях.

Підприємства, які співпрацюють із брокерами, дещо рідше стикаються з двома з чотирьох описаних етапів проходження митниці: попереднім митним оформленням та постаудитом. Так, 68% підприємств, що не працюють з митними брокерами, проходили процедуру попереднього митного оформлення, в той час як серед тих підприємств, що користуються послугами брокерів, про проходження цієї процедури повідомив 61%. Подібна ситуація і з постаудитом: досвід його проходження мають 25% підприємств, що не працюють з митними брокерами, та 17% підприємств, які з ними працюють.

Підприємства, які не співпрацюють із митними брокерами, як правило, не мають наміру розпочинати таку співпрацю. Лише невелика частка підприємств, що не користуються послугами брокерів, (3%) мають бажання працювати з брокерами. Це свідчить про те, що частина підприємств цілеспрямовано не залучає брокерів.

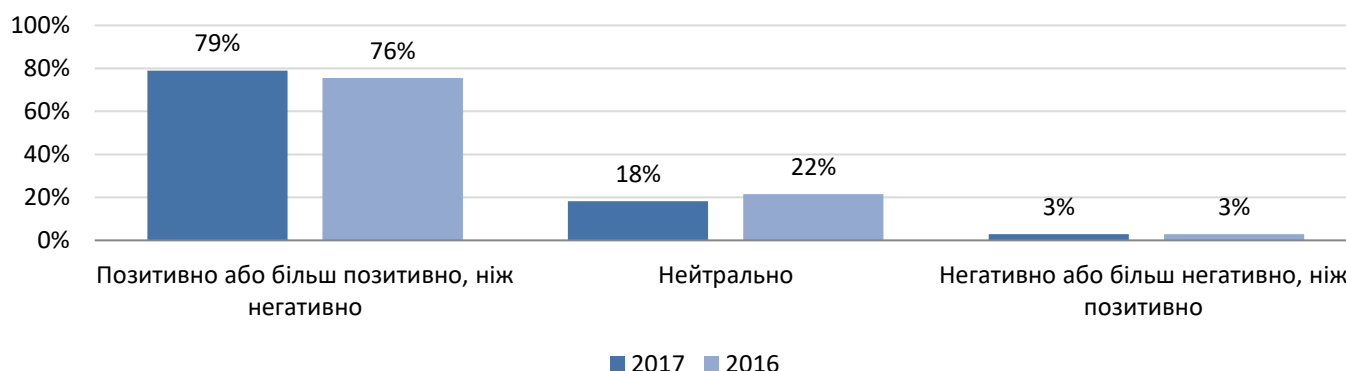
У підсумку, 84% опитаних підприємств користуються послугами митних брокерів. При цьому частота співпраці з брокерами знижується із збільшенням розміру підприємств.

3.8. Спільний митний контроль

У 2017 році учасники опитування вже вдруге надали свою оцінку ідеї спільного митного контролю на митницях України та країн-сусідів. Цю ідею знову оцінили цілком або переважно позитивно: її підтримали 79% респондентів (76% у 2016 році). 18% оцінили цю ідею нейтрально (у 2016 році – 11%), і лише 3% – цілком або переважно негативно (у 2016 році – також 3% опитаних).

При цьому великі підприємства оцінюють цю ідею дещо кращі, ніж підприємства менших розмірів. Так, 84% представників великих підприємств підтримали цю ідею, в той час як серед підприємств інших категорій за розміром відповідна частка знаходиться у діапазоні від 77% до 80%. Серед підприємств із різними видами ЗЕД немає суттєвої різниці у сприйнятті потенційного спільного митного контролю на кордоні, а серед підприємств різного сектору діяльності особливо вирізняється сфера послуг. Зокрема, лише 70% підприємств у цій сфері позитивно або переважно позитивно оцінили ідею впровадження спільного митного контролю, тоді як серед опитаних інших галузей ці частки – помітно більші: 78% промислових підприємств, 81% торговельних та 84% сільськогосподарських.

Рис. 54. Оцінка ідеї спільного митного контролю на митницях України та країн-сусідів, % опитаних

Ідею спільного митного контролю підтримує 9 з 10 опитаних Хмельницької області (90%). Це найбільша частка підприємств із позитивними оцінками цієї пропозиції у регіональному вимірі. Велику підтримку ця ідея знайшла і в Івано-Франківській (89%), Рівненській (87%) та Херсонській (86%) областях. Найменше позитивних оцінок надали цій ідеї в Запорізькій (61%) та Кіровоградській (63%) областях.

Отже, 79% опитаних підприємств позитивно оцінюють ідею спільного митного контролю на митницях України та країн-сусідів. Особливо у ній зацікавлені сільськогосподарські підприємства, а найменшою мірою – підприємства сфери послуг.

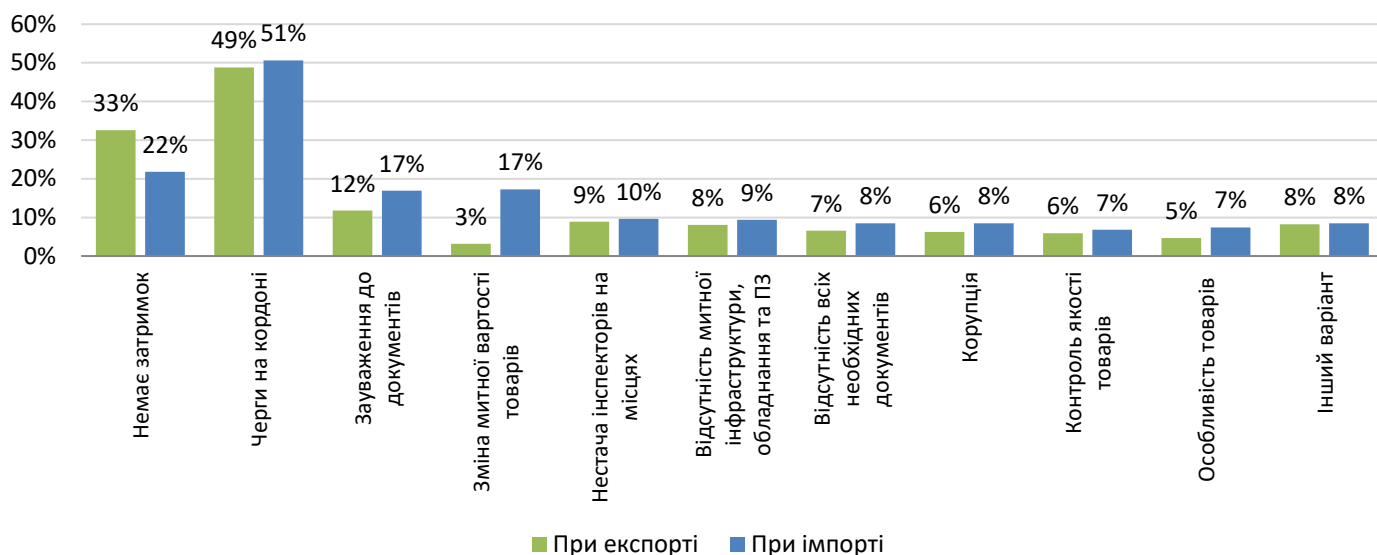
3.9. Причини затримання вантажів під час прикордонного контролю

Опитані підприємства повідомили про те, що під час здійснення прикордонного контролю можуть затримувати вантажі. Це відбувається із ряду причин, найголовнішою з яких є черги на кордоні. Це затримує митне

оформлення як при імпорті (про черги повідомляє 51% підприємств-імпортерів), так і при експорті (49% підприємств-експортерів).

Частина підприємств стикалася із зауваженнями до документів, що призводило до затримки вантажів для 17% імпортерів та 12% експортерів. Для одного із шести імпортерів (17%) причиною затримки вантажів була зміна митної вартості товарів. Експортери набагато рідше повідомляють про таку причину затримки вантажів (3%). Приблизно одне із десяти опитаних підприємств називає такі причини затримок під час прикордонного контролю, як нестача інспекторів на місцях (9% експортерів та 10% імпортерів) та відсутність митної інфраструктури, обладнання та програмного забезпечення (8% експортерів та 9% імпортерів). Крім цього, при імпорті підприємства частіше стикаються із затримкою вантажів, ніж при експорті. Так, в той час як 33% опитаних підприємств повідомили, що не було затримок їхнього товару при експорті, лише 22% повідомили про відсутність затримок при імпорті.

Рис. 55. Причини затримання вантажів під час прикордонного контролю, % опитаних³⁰

Підприємства-експортери різного розміру неоднаковою мірою стикаються із затримками вантажів під час проходження прикордонного контролю при експорті. Найчастіше про такі затримки із вантажами повідомляють представники великих підприємств: лише 24% з них зазначили, що затримок їх товарів не було. Зі зменшення розміру підприємства зростає частка підприємств, які не відчували затримок вантажів під час проходження прикордонного контролю. По 33% відповідно малих та середніх підприємств експортерів не стикалися з такою затримкою. А серед мікропідприємств спостерігається найвища частка опитаних, вантажі яких при експорті проходили без затримок — 41%. При імпорті відчутної різниці між імпортерами різних розмірів не спостерігається: у кожній категорії підприємств за розміром про затримки вантажів, які вони імпортують, повідомили від 18% до 25% опитаних.

Між підприємствами різних розмірів спостерігається різниця у факторах, які спричиняють затримки їхніх вантажів. Так, при експорті мікропідприємства рідше повідомляють про затримки в зв'язку з чергами на кордоні (це стало причиною затримок для 39% мікропідприємств), ніж підприємства, де працює більше 10 осіб (для цих категорій підприємств відповідні частки знаходяться в межах від 49% до 53%). У підприємств, де працює понад 10 осіб, також дещо частіше виникають затримки вантажів при експорті через зауваження до документів (від 11% до 14%), ніж у мікропідприємств, де на цю причину затримки вказали 8% опитаних. А великі та середні підприємства

³⁰ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

частіше повідомляють про нестачу інспекторів на місцях, що впливає на терміни оформлення вантажів, (13% та 12% відповідно), ніж малі (5%) та мікропідприємства (4%).

Якщо говорити про імпорт, то між підприємствами різних розмірів була зафіксована різниця у тому, наскільки вони часто стикаються із такими причинами затримок, як зауваження до документів та зміна митної вартості товарів. Зокрема, із зауваженнями до документів при імпорті найчастіше стикаються малі (21%) та середні (20%) підприємства, тоді як ця проблема є менш актуальною для мікропідприємств (15%) та великих підприємств (10%). А частота повідомлень про зміну митної вартості товарів як причину затримки їх ввезення збільшується із зменшенням розміру підприємств: про це повідомили 10% великих підприємств, 14% середніх, 18% малих та 22% мікропідприємств.

У галузевому розрізі опитаних підприємств також спостерігається різниця у тому, через які причини найчастіше затримували товар під час прикордонного контролю. Сільськогосподарські підприємства частіше від інших повідомляють про затримки вантажів при експорті через зауваження до документів (про це повідомили 22% с/г підприємств) та відсутність всіх необхідних документів (19%). Частка підприємств у інших категоріях за сектором, що стикалися із затримками через зауваження до документів при експорті, не перевищує 14%, а тих, яким затримували вантажі через брак необхідних документів, – 7%. Крім цього, с/г підприємства та підприємства сфери послуг частіше говорять про корупцію як про причину затримок вантажів при експорті (відповідно, 15% та 17% підприємств цих галузей), ніж промислові (6%) та торговельні (4%) підприємства.

При імпорті підприємства різних галузей неоднаковою мірою стикаються із затримками вантажів через черги на кордоні та зміну митної вартості товарів. Про черги на кордоні найчастіше повідомляють представники сфери послуг: у 62% цих підприємств через черги затримувався імпорт товарів. З чергами також часто стикалися торговельні підприємства (56%), а меншою мірою – промислові (46%) та сільськогосподарські (40%). А підприємства галузей торгівлі та послуг частіше повідомляють про затримки у зв'язку із зміною митної вартості товарів при імпорті (22% та 21% відповідно), ніж підприємства секторів промисловості (13%) та сільського господарства (15%). Натомість представники с/г підприємств частіше від інших скаржаться на затримки вантажів при імпорті через контроль якості товарів (20%) та брак необхідних документів (15%).

В цілому чотири із п'яти підприємств галузі послуг стикалося із затримками товарів під час прикордонного контролю при експорті (21% з них повідомили про затримки на кордоні), в той час як серед інших груп підприємств за сектором про затримки вантажів повідомляє приблизно два із трьох опитаних підприємств (34% промислових підприємств, 31% торговельних та 30% с/г підприємств не стикалися із затримками вантажів). Затримки вантажів при імпорті найрідше траплялися у с/г підприємств (30% з них вказали, що їхні вантажі не затримували) і майже на такому ж рівні – серед промислових підприємств (27%). Гірша ситуація – у сфері торгівлі та послуг, де лише 17% та 13% опитаних відповідно уникнули затримок вантажів при імпорті.

При розгляді причин затримок вантажів у регіональному вимірі спостерігається різниця між регіонами у повідомленнях про окремі причини таких затримок як при експорті, так і при імпорті. Зокрема, про затримки вантажів на кордоні при експорті найчастіше повідомляють підприємства таких областей, як Чернігівська (лише 6% опитаних у цій області повідомили, що їхні вантажі не затримували) та Волинська (11%). З іншого боку найбільша частка підприємств, що не стикалися із затримками вантажів при експорті, була зафіксована у Миколаївській (53%) та Одеській (47%) областях. У випадку імпорту областями, де підприємствам більше від інших затримують вантажі, є Волинська (лише 9% опитаних області повідомили про відсутність затримок вантажів при імпорті), Рівненська (11%) та Тернопільська (12%). А областю, де респонденти найчастіше повідомляють про відсутність таких затримок, є Херсонщина: 46% підприємств-імпортерів цього регіону не стикалися із затримкою товарів при імпорті.

Про затримки товарів через черги на кордоні при експорті найчастіше повідомляють підприємства Волинської (68%), Рівненської (64%) та Тернопільської (61%) областей. Найрідше з цієї проблемою при експорті стикався бізнес Миколаївської (21%) та Кіровоградської (25%) областей. При імпорті затримки через черги – найбільш поширена проблема знову-ж таки для підприємств Рівненської (67%), Тернопільської (65%) та Волинської (64%) областей, а також Закарпаття (65%). Найрідше через черги затримується імпорт у Донецькій (35%), Запорізькій (35%) та Кіровоградській (35%) областях.

Про брак інспекторів на місцях як причину затримки вантажів при експорті найчастіше повідомляють у Донецькій та Чернігівській областях (по 24% опитаних), в той час як у Луганській, Полтавській, Сумській, Черкаській та Чернігівській областях на цю проблему не вказало жодне підприємство-експортер. На Донеччині також частіше від інших регіонів повідомляють про затримки імпорту через те, що не вистачає інспекторів (24%), тоді як у таких областях як Вінницька, Луганська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська та Чернівецька жодне підприємство-імпортер не стикалося із затримкою вантажів при імпорті через недостатню кількість інспекторів.

Проблеми із митною інфраструктурою, обладнанням та програмним забезпеченням мають різний вплив на затримки вантажів під час прикордонного оформлення у різних регіонах. Про затримки вантажів при експорті через брак митної інфраструктури найчастіше повідомляють підприємства Тернопільської (22%), Черкаської (20%), Дніпропетровської (18%) та Закарпатської (16%) областей. Разом з цим, у низці областей – Донецькій, Луганській, Миколаївській, Сумській, Херсонській та Чернівецькій – жодне підприємство-експортер не повідомило про затримки вантажів через незадовільний стан митної інфраструктури.

З точки зору імпортерів у регіонах ситуація з митною інфраструктурою сприймається дещо по-іншому. Так, у Закарпатській та Сумській областях була зафіксована порівняно найвища частка респондентів, що повідомили про затримки вантажів при імпорті саме у зв'язку з браком відповідної митної інфраструктури (25% та 23% відповідно). А областями, де жоден опитаний імпортер не вказав на затримки, пов'язані із відсутністю митної інфраструктури, стали знову-ж таки Донецька, Луганська, Миколаївська та Чернівецька області, а також Хмельницька область.

Серед підприємств у регіонах неоднаково поширені скарги на корупцію як причину затримки вантажів під час прикордонного контролю. Так, у випадку затримок вантажів при експорті на корупцію найчастіше вказують у Дніпропетровській (18%), Черкаській (15%) та Тернопільській (13%) областях. З іншого боку, в Одеській, Рівненській, Сумській та Херсонській областях жодне підприємство не назвало корупцію серед причин затримки вантажів, які експортуються. Про те, що корупція виступає причиною затримок вантажів при імпорті, найчастіше повідомляють опитані Волинської та Тернопільської областей (по 18%). А областями, де на корупцію у контексті затримок вантажів при імпорті не вказав жоден респондент, є Вінницька, миколаївська, Полтавська, Сумська та Чернігівська.

У підсумку, черги на кордоні – це основна причина затримок вантажів під час проходження прикордонного контролю як при експорті, так і при імпорті. Також опитані досить часто повідомляють про такі причини затримок, як зауваження до документів та зміну митної вартості товарів – ці причини затримок переважно стосуються імпорту.

3.10. Нове на митниці: «єдине вікно», уповноважені економічні оператори, міжвідомчі мобільні групи

У третій хвилі опитування респонденти вже вдруге оцінюють нововведення на митниці, які почали діяти у 2016 році. Це, зокрема, технічні та адміністративні зміни, покликані автоматизувати митні процедури та посилити боротьбу з контрабандою. Так, ще у 2016 році на митницях була запроваджена автоматизована система «єдиного

вікна» при митному оформленні товарів і транспортних засобів. Принцип «єдиного вікна» передбачає здійснення всіх видів контролю за допомогою електронного обміну даними.

Також у 2016 році Державна фіскальна служба України оголосила про запуск міжвідомчих мобільних груп, завданням яких є попередження та виявлення порушень митного законодавства. До складу цих мобільних груп увійшли представники ДФС, Державної прикордонної служби та Національної поліції.

Крім цього, уряд здійснив крок до запровадження інституту Уповноваженого економічного оператора (УЕО) на митниці, який дозволить спростити митні процедури для окремих підприємств, що здійснюють ЗЕД, та таким чином наблизити митне законодавство України до митного законодавства Європейського Союзу, що передбачене Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Угода про спрощення процедур торгівлі (COT) також передбачає впровадження інституту УЕО.

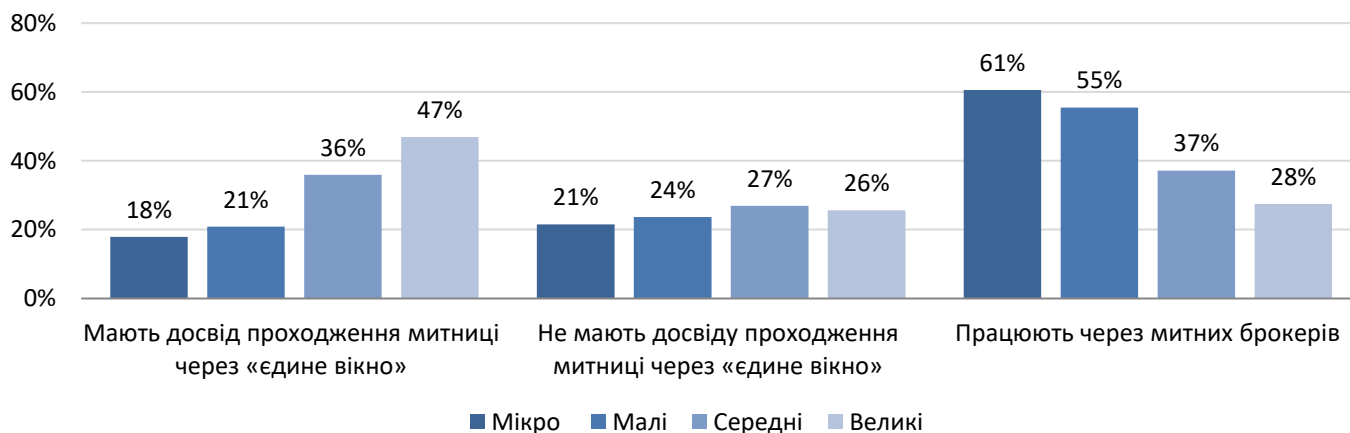
Опитані підприємства відповіли на ряд запитань, що стосуються цих нововведень. Вони описали власний досвід проходження митниці через «єдине вікно», оцінили ідею створення міжвідомчих мобільних груп та повідомили про те, чи мають бажання отримати статус Уповноваженого економічного оператора.

3.10.1. «Єдине вікно»: результати 2017 року

У третій хвилі опитування 28% підприємств повідомили, що проходили митні процедури через механізм «єдиного вікна». За результатами другої хвилі опитування, яка відбулася у 2016 році, ця частка була меншою: 20%. Без урахування підприємств, що працюють через митних брокерів, частка опитаних, що мали досвід проходження «єдиного вікна», становить 54%, що у свою чергу також перевищує відповідну частку 2016 року (42%).

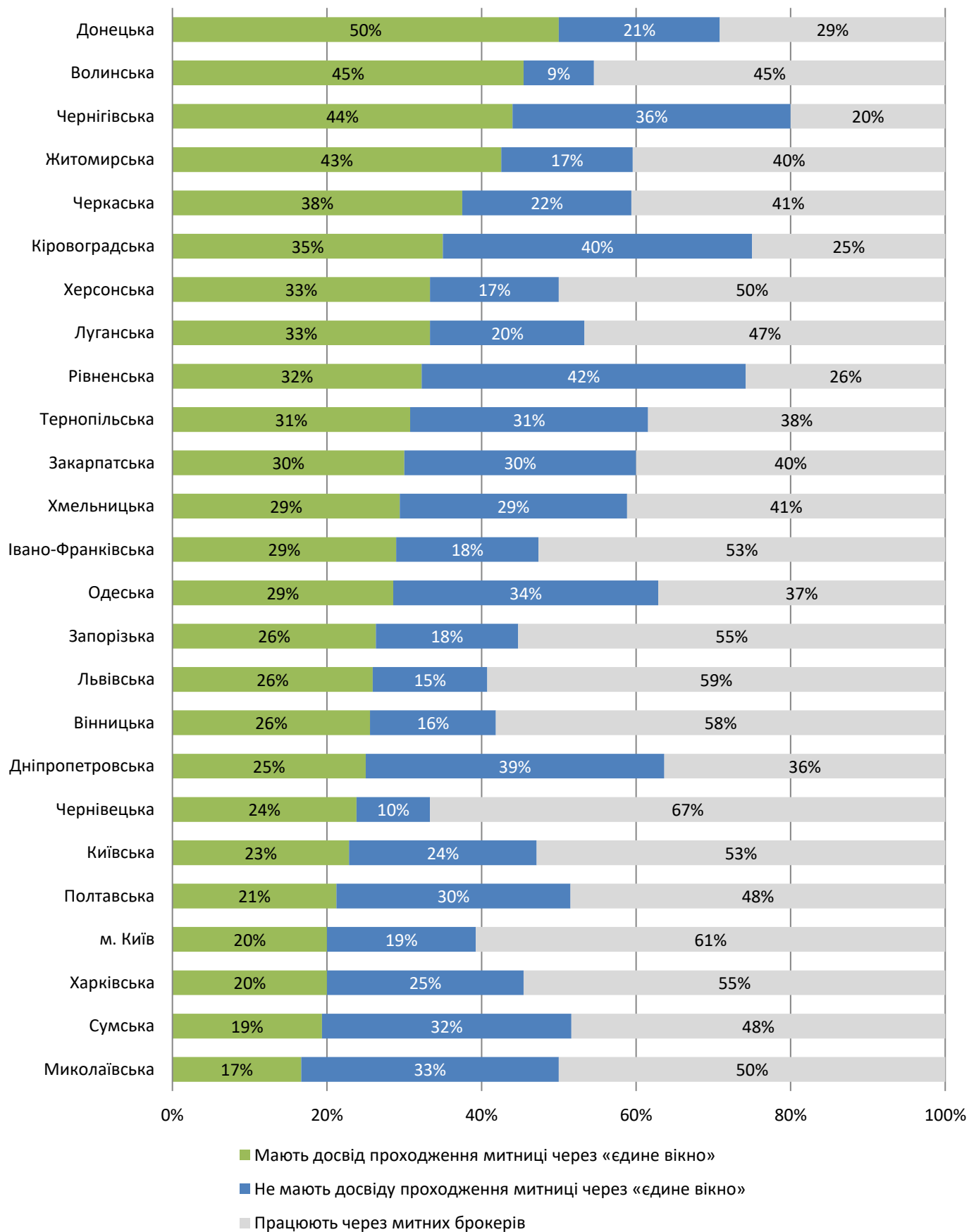
Підприємства з різними видами ЗЕД мають неоднаковий досвід використання «єдиного вікна». Найбільша частка підприємств, що проходили митницю через «єдине вікно» – серед підприємств, що здійснюють як імпорт, так і експорт (36% з них таким чином проходили митні процедури). Натомість ця частка менша серед підприємств, що здійснюють лише експорт, (28%) та ще менша – серед тих, які лише імпортують, (18%). При цьому серед виключно експортерів та виключно імпортерів причиною меншого відсотка опитаних із досвідом проходження процедур через «єдине вікно» є більша частка підприємств у цих категоріях, які користуються послугами митних брокерів.

Рис. 56. Досвід проходження митниці через «єдине вікно» (за розміром підприємств), % опитаних

Що більшим є розмір підприємства, тим більш імовірним є те, що воно має досвід проходження митного оформлення через «єдине вікно». Зокрема, якщо лише 18% мікропідприємств та 21% малих підприємств проходили митні процедури через «єдине вікно», то для середніх підприємств ця частка зростає до 36%, а для великих – до 47%. Разом з цим, із збільшенням розміру підприємств зменшується частка респондентів, що працюють через митних брокерів і тому не змогли вказати, чи у діяльності їхнього підприємства був досвід використання «єдиного вікна».

Рис. 57. Досвід проходження митниці через «єдине вікно» за регіонам (регіони розташовані у порядку зменшення частки підприємств, що мали досвід проходження митниці через «єдине вікно»), % опитаних

Серед підприємств різних секторів економіки найбільший досвід використання механізму «єдиного вікна» мають промислові підприємства: одне із трьох підприємств цього сектору (32%) повідомило про такий досвід.

У регіональному розрізі про проходження митних процедур через «єдине вікно» найчастіше повідомляють підприємства Донецької (50%), Волинської (45%), Чернігівської (44%) та Житомирської (43%) областей. Найменш поширеним цей досвід є серед підприємств Миколаївської (17%), Сумської (19%), Харківської (20%) та Полтавської (21%) областей, а також м. Києва (20%) – як правило, за рахунок частішої співпраці підприємств у цих регіонах з митними брокерами.

Скорочення тривалості проходження митних процедур – це одна з очікуваних переваг впровадження механізму «єдиного вікна» на митницях. Контролюючі органи повинні протягом 4 годин із моменту отримання електронного повідомлення і скан-копій документів від підприємства прийняти рішення щодо випуску товарів. В іншому випадку повинен діяти принцип «мовчазної згоди», тобто відповідний вид контролю повинен вважатися завершеним.

Опитані підприємства оцінили на своєму досвіді, наскільки добре працюють очікувані переваги «єдиного вікна». При оцінці часу проходження митних процедур через «єдине вікно» лише приблизно половина опитаних, що мали досвід використання «єдиного вікна», (53%) вказали, що час його проходження не перевищує чотирьох годин. 42% не погодились із тим, що «єдине вікно» скорочує час проходження митниці до чотирьох годин. А решта 4% підприємств, що проходили митницю через «єдине вікно», не змогли точно відповісти на це запитання.

Щодо використання принципу «мовчазної згоди» серед підприємств, що оформлювали товар через механізм «єдиного вікна», відповіді розподілилися приблизно на три подібні частини. Приблизно третина з них – 35% – вважають, що цей принцип застосовується у роботі «єдиного вікна», в той час як дещо менша частка – 29% – вважають, що він не застосовується. А дещо більше третини опитаних (37%) не змогли сказати, чи забезпечується у механізмі «єдиного вікна» принцип мовчазної згоди, – імовірно через те, що в їхній практиці не було випадків, коли цей принцип повинен був застосовуватися.

Крім цього, опитані підприємства, що проходили митні процедури через «єдине вікно», зазначали, чи всі документи подаються через «єдине вікно» в електронному вигляді. Приблизно два із трьох таких підприємств (63%) підтвердили, що подавали при цьому усі документи в електронному вигляді. Ця частка зросла у порівнянні з 2016 роком, коли приблизно половина підприємств (54%) повідомили, що подавали документи лише в електронному вигляді при проходженні митниці через «єдине вікно». 30% опитаних (36% у 2016 році) сказали, що не всі документи подаються в електронному вигляді, а 3% підприємств (2% у 2016 році) вважають, що жодні документи на «єдиному вікні» не подаються в електронному вигляді. Частка респондентів, що не змогли відповісти на це запитання, становить 5% (7% у 2016 році).

3.10.2. Оцінка роботи мобільних міжвідомчих груп

Оскільки в останньому кварталі 2016 року, коли проходила друга хвиля опитування, мобільні міжвідомчі групи на митницях лише починали свою діяльність, учасники опитування оцінювали саму ідею створення таких груп. Більше половини опитаних у 2016 році оцінили цю ідею позитивно або переважно позитивно. У 2017 році в рамках цього опитування респондентів попросили оцінити діяльність таких груп. Чотири з десяти опитаних (42%) не змогли відповісти на це питання – ймовірно, через те, що не мали досвіду або достатньо інформації про роботу цих груп. Решта опитаних дала переважно нейтральні оцінки, що також може свідчити про те, що вони не володіють інформацією про такі групи на достатньому рівні для того, щоб оцінити їхню діяльність. Так, 30% підприємств дали нейтральні оцінки діяльності мобільних міжвідомчих груп, 17% оцінили її в цілому або переважно позитивно, а 11% – в цілому або переважно негативно.

І якщо між підприємствами різних розмірів немає суттєвої різниці в оцінці діяльності мобільних міжвідомчих груп, то підприємства із різними видами ЗЕД та різних секторів мають надають інші оцінки цих груп. Так, підприємства, що здійснюють лише експорт, краще за інших оцінюють мобільні міжвідомчі групи: 21% таких підприємств надали позитивні оцінки порівняно із 15% виключно імпортерів та також 15% підприємств, що здійснюють як імпорт, так і експорт. Сільськогосподарські підприємства відрізняються від інших більш позитивними оцінками. Роботу мобільних міжвідомчих груп схвалюють 26% с/г підприємств, в той час як серед інших категорій опитаних за секторами відповідна частка не перевищує 17%. В регіональному розрізі найбільше позитивних оцінок роботи таких груп надають у Рівненській (29%) та Херсонській (29%) областях.

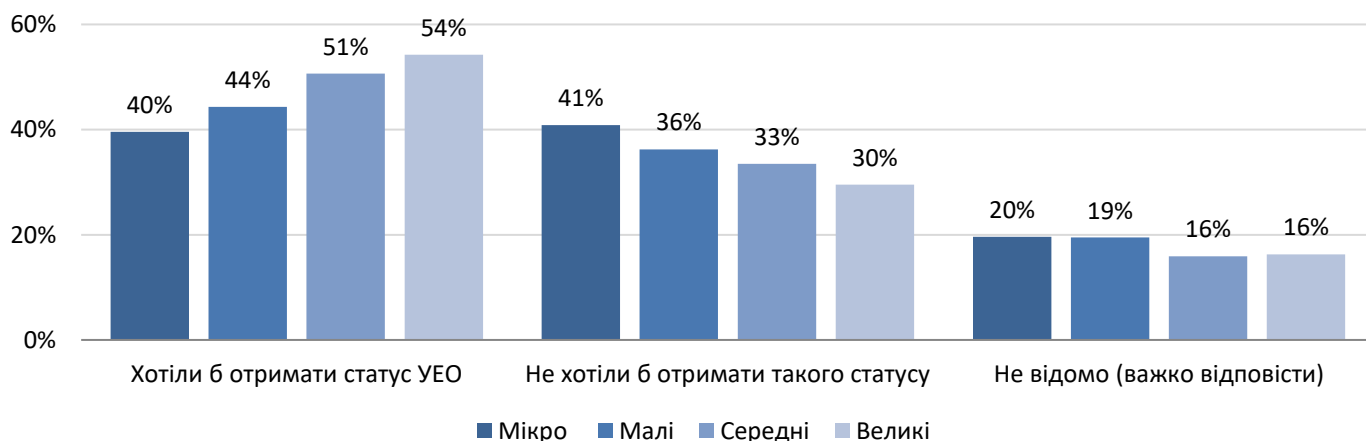
3.10.3. Статус Уповноваженого економічного оператора

Частка опитаних підприємств, які хотіли б отримати статус Уповноваженого економічного оператора (УЕО), який дає можливість користуватися спеціальними перевагами і спрощенням на митниці, практично не змінилася у порівнянні з другою хвилею опитування. У 2016 році 47% опитаних повідомили про те, що хотіли б отримати такий статус, а у 2017 році – 46%. 36% підприємств (34% у 2016 році) повідомили, що не бажають набутися статусу УЕО, а 18% опитаних (19% у 2016 році) не змогли відповісти на це запитання.

Найчастіше в статусі УЕО зацікавлені підприємства, що здійснюють як експорт, так і імпорт: 53% цих підприємств висловили таке бажання. Частка охочих стати УЕО зменшується серед виключно імпортерів (42%) і є ще меншою серед виключно експортерів (39%).

Із збільшенням розміру підприємств зростає частка тих, що хотіли б отримати статус УЕО. Зацікавлення у цьому статусі висловлюють 54% великих підприємств та 51% середніх. Для малих підприємств ця частка зменшується до 44%, а для мікропідприємств – до 40%.

Рис. 58. Бажання отримати статус Уповноваженого економічного оператора (УЕО) (за розміром підприємств), % опитаних

Найбільше зацікавлення у статусі УЕО висловлюють підприємства Волинської (68%) та Рівненської (65%) областей. Більше половини охочих отримати такий статус було зафіксовано у Херсонській (58%), Кіровоградській (57%), Чернігівській (56%), Івано-Франківській (55%), Луганській (53%), Миколаївській (53%) та Чернівецькій (52%) областях.

Отже, у 2017 році зросла кількість підприємств, що мали досвід проходження митних процедур через «єдине вікно». Про це повідомило одне із чотирьох опитаних підприємств, в той час як у 2016 році такий досвід мало одне із п'яти опитаних підприємств. Водночас, якщо не враховувати підприємства, що працюють через митних брокерів, частка користувачів «єдиного вікна» у 2017 році становить 54%, що також більше, ніж було у 2016 році (42%). При цьому лише половина підприємств, що проходили митні процедури через «єдине вікно», підтверджують, що час проходження процедур у такому форматі не перевищує очікуваних чотирьох годин.

Майже дві третини підприємств, що проходили митні процедури через «єдине вікно», подавали при цьому документи виключно в електронному вигляді.

Більшість підприємств або не змогли оцінити діяльність мобільних міжвідомчих груп, або дали нейтральні оцінки, що також може бути ознакою того, що вони не знайомі з діяльністю цих груп достатньою мірою для того, щоб її оцінити. Найбільше позитивних оцінок роботи таких груп надають сільськогосподарські підприємства та ті, що здійснюють лише експорт. Частка підприємств, які хотіли б отримати статус Уповноваженого економічного оператора, практично не змінилася з 2016 року і становить 46% у 2017 році.

4. Електронний документообіг

4.1. Електронний документообіг на підприємствах

4.1.1. Використання електронних документів

Серед підприємств, що здійснюють ЗЕД, досить поширений електронний формат обміну документами з державними органами. При цьому частка підприємств, що надають документи державним органам у електронному вигляді, зросла порівняно з 2016 роком. Зокрема, у 2017 році 55% опитаних підприємств повідомили, що надають державним органам документи у вигляді електронного запису (у 2016 році ця частка складала 45%), а 31% – надають частину документів в електронному вигляді (у 2016 році – 38%). Частка респондентів, які повідомили, що їхні підприємства взагалі не використовують електронні документи, дещо зменшилася у порівнянні з 2016 роком (17%) і склала 15%.

Підприємства, що здійснюють імпорт та експорт, використовують електронний документообіг частіше від інших категорій підприємств за видом ЗЕД. Так, 88% цих підприємств подають більшість або частину документів в електронному вигляді порівняно із 84% виключно імпортерів та 82% виключно експортерів.

З точки зору розміру підприємств найвищий рівень використання електронного документообігу спостерігається на великих підприємствах. Дев'ять з десяти підприємств великого розміру (93%) подають документи в електронному вигляді. Для підприємств менших розмірів ця частка знаходиться в межах від 81% до 86%. При цьому серед мікропідприємств була зафіксована найбільша частка опитаних, що подають більшість або всі документи у електронному вигляді, (60%), що вказує на те, що у цій категорії підприємств існує досить значна ймовірність швидкого розповсюдження електронного документообігу.

Між опитаними підприємствами, що представляють різні види діяльності, існує різниця у рівні запровадження електронного документообігу. Ним найчастіше користуються сільськогосподарські підприємства: 88% з них повідомили про те, що подають більшість або частину документів державним органам в електронному вигляді. Ця частка дещо менша серед промислових підприємств (86%) та ще менша – серед торговельних (84%). Найменш активно електронним документообігом користуються підприємства сфери послуг, серед яких більшість або частину документів державним органам в електронному вигляді надає лише чотири із п'яти опитаних (80%).

Рис. 59. Використання електронного документообігу у зовнішньоекономічній діяльності (за сектором підприємства), % опитаних

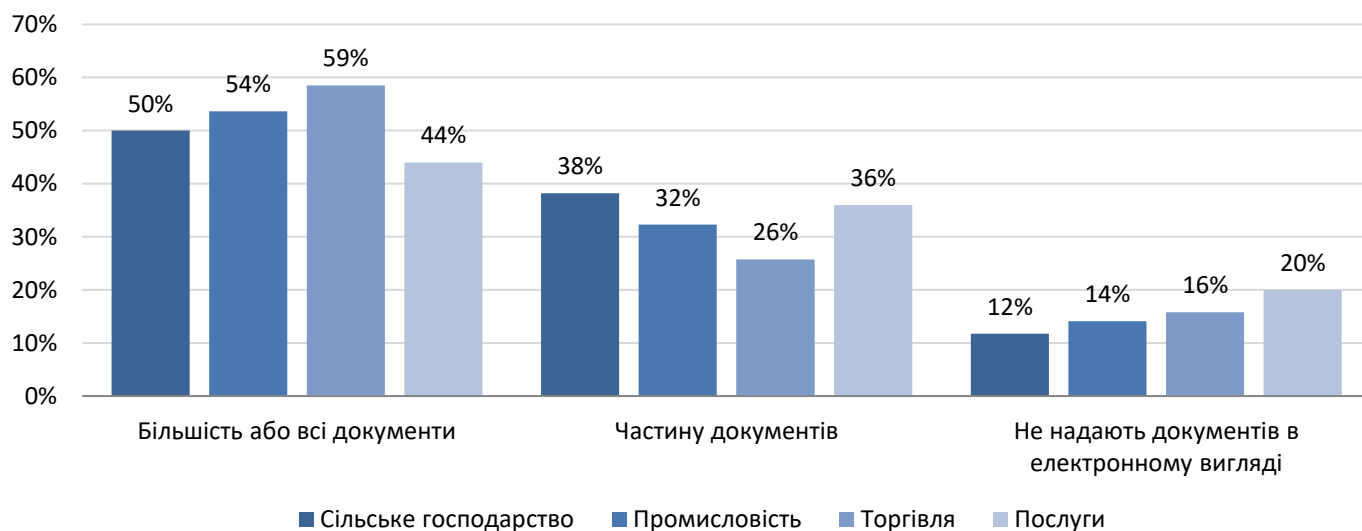
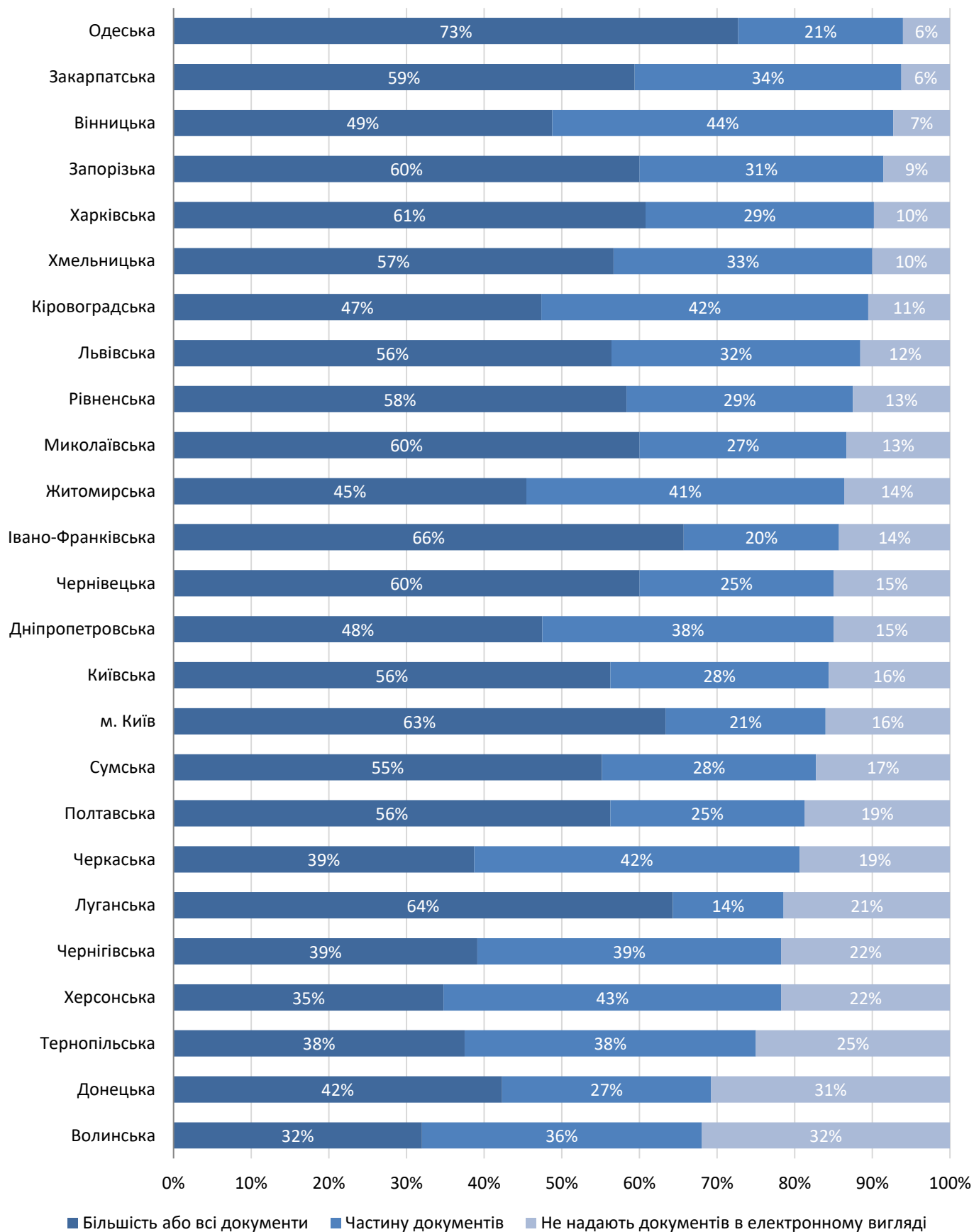

Рис. 60. Використання електронного документообігу у зовнішньоекономічній діяльності за регіонами (регіони розташовані у порядку збільшення частки опитаних, які не подають документи державними органам в електронному вигляді), % опитаних

Одеська, Закарпатська та Вінницька області – це регіони, де серед підприємств, що здійснюють ЗЕД, найбільш розповсюджений електронний документообіг. Лише 6% підприємств Одещини та Закарпаття та 7% підприємств Вінниччини повідомили про те, що не подають електронних документів в електронному вигляді. З іншого боку, у Донецькій та Волинській області електронний документообіг використовується найрідше: приблизно одне із трьох опитаних підприємств області повідомляє, що не подає документів державним органам в електронному вигляді. Досить низьким є показник впровадження електронного документообігу і на Тернопільщині, де ним не користується одне із чотирьох опитаних підприємств (25%).

Підприємства, що не використовують електронного документообігу, пояснюють це рядом причин. Найчастіше – це те, що при деяких процедурах у державних органах вимагається надати оригінали документів. Деякі підприємства, що не подають документів в електронному вигляді, пояснюють це обмеженнями з боку інших контрагентів, таких як приватні підприємства та митні брокери. Також окремі респонденти називали такі причини, як брак фінансів або брак навичок працівників для впровадження електронного документообігу, а також невиконання вимог щодо електронного документообігу державними органами.

4.1.2. Типи документів

Загальне збільшення електронного документообігу серед підприємств, які здійснюють ЗЕД, відбулося стосовно більшості документів, що подаються при здійсненні зовнішньоекономічних операцій, які ці підприємства у 2017 році частіше подавали в електронній формі, ніж у 2016-му. Насамперед, це платіжне доручення про сплату мита. У 2016 році за цим документом був зафіксований найвищий рівень використання виключно електронної версії: 67% опитаних, що подавали цей документ, робили це лише у вигляді електронного запису. У 2017 році ця частка зросла ще більше: 76% підприємств повідомили, що подають платіжне доручення про сплату мита лише в електронному вигляді.

Збільшилась і частка підприємств, що подають транзитну декларацію в електронному вигляді. У 2016 році вона складала 58%, а у 2017 зросла до 67%. У 2017 році зовнішньоекономічний контракт (договір) в електронному вигляді подавали 45% підприємств порівняно з 38% у 2016 році. Частіше використання електронної форми документів спостерігається і у випадку сертифікатів відповідності та транспортних документів. У 2016 році 31% підприємств подавали кожен із цих документів в електронному вигляді, тоді як у 2017 році частка тих, що користаються виключно електронною формою сертифікату відповідності, зросла до 39%, а підприємств, які подають транспортні документи лише в електронній формі – до 38%. Особливо суттєве збільшення електронного документообігу було зафіксоване для екологічних сертифікатів. Частка підприємств, що подавали цей сертифікат лише в електронному вигляді, зросла більш, ніж вдвічі: з 13% у 2016 році до 37% у 2017 році.

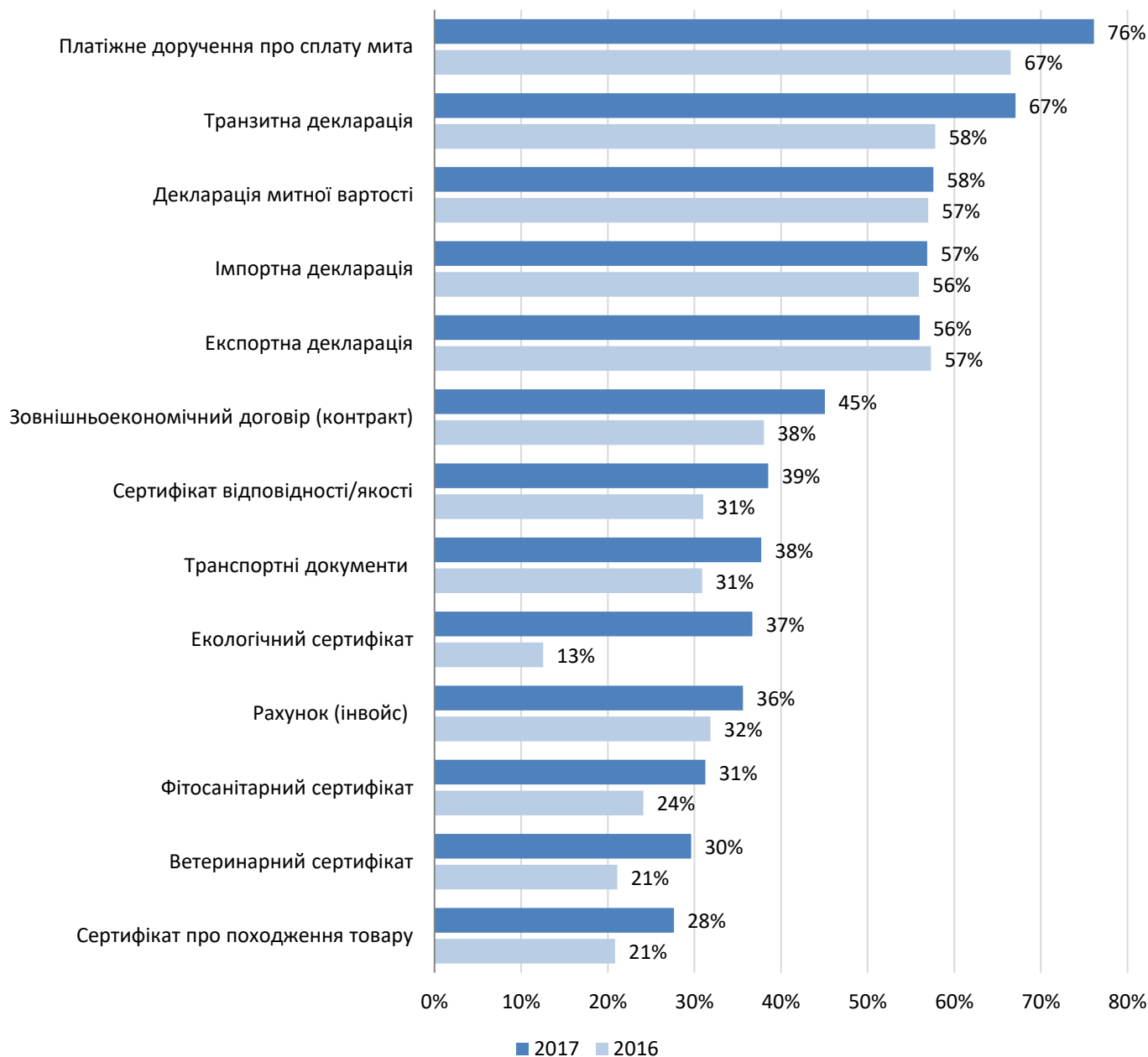
До того ж, приблизно одне із трьох підприємств, які подають ці документи, у 2017 році подавало фітосанітарний (31%) та ветеринарний (30%) сертифікати лише в електронному вигляді, а приблизно одне із чотирьох (28%) – сертифікат про походження товару. У 2016 році показник використання електронної форми документів становив 24% для фітосанітарних сертифікатів та 21% для ветеринарних сертифікатів та сертифікатів про походження.

Рівень подання низки документів підприємствами залишився досить високим, але не зріс порівняно із 2016 роком. Так, якщо у 2016 році 57% підприємств подавали декларацію митної вартості виключно в електронному вигляді, то у 2017 ця частка практично така ж: 58%. Практично незмінна частка опитаних користується лише електронною формою імпорتنих декларацій (56% у 2016 році та 57% у 2017 році) та експортних декларацій (57% у 2016 році та 56% у 2017 році).

Частина підприємств подає зазначені документи як в паперовому, так і в електронному вигляді. Враховуючи це, можна виділити низку документів із найвищим показником використання виключно в електронній формі або в електронній та паперовій формі. Це такі документи, як платіжне доручення про сплату мита (93% підприємств

подає його виключно або частково в електронному вигляді), декларація митної вартості (93%), імпортна декларація (92%), експортна декларація (92%) та транзитна декларація (91%). Дещо менша частка опитаних користується виключно електронною формою або обома формами для подання інвойсу (89%) та зовнішньоекономічного договору (88%).

Рис. 61. Рейтинг документів за часткою виключно електронного формату, % опитаних³¹

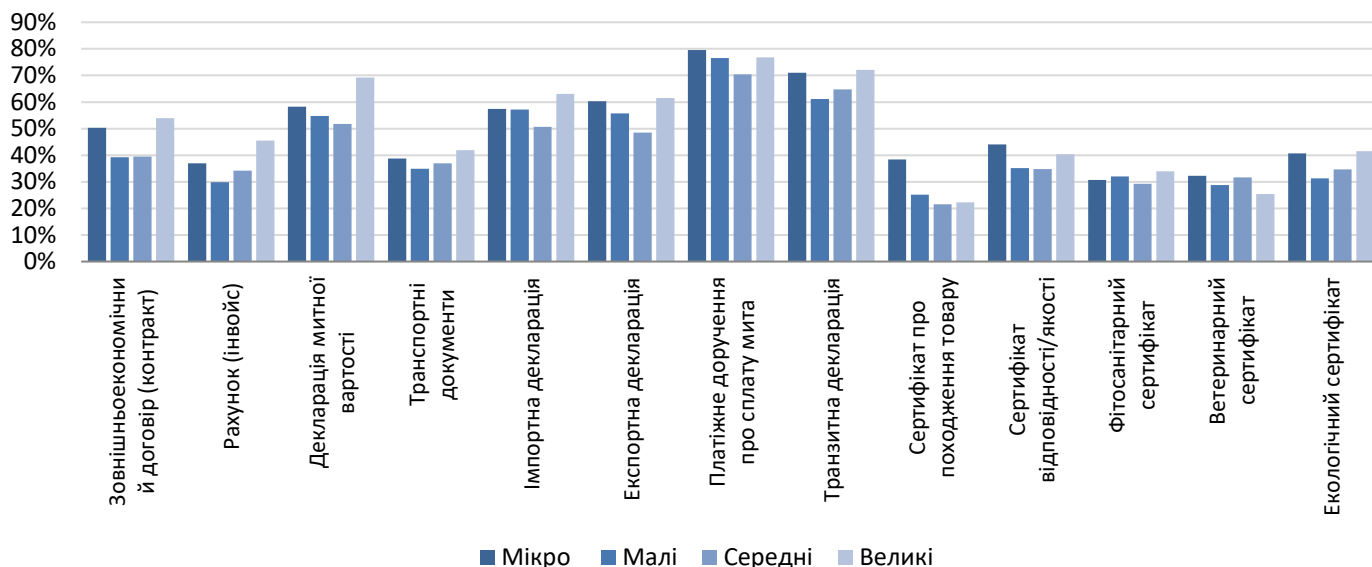

Підприємства, що здійснюють лише експорт, порівняно рідше користуються електронною формою для подання документів, що стосуються ЗЕД, ніж підприємства-імпортери. Зокрема, якщо частка підприємств, які подають платіжне доручення про сплату мита, серед тих, що здійснюють лише імпорт, сягає 82%, а серед тих, що займаються як імпортом, так і експортом, – 75%, то серед підприємств, які мають лише експорт, вона менша: 67%. Схожа ситуація і з транзитною декларацією, яку лише в електронному вигляді подають 72% виключно імпортерів, 69% підприємств, що мають імпорт та експорт, та тільки половина (50%) виключно експортерів. Також виключно

³¹ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

експортери помітно рідше користуються електронною формою декларування митної вартості (відповідний документ виключно в електронній формі подають 47% з них порівняно з 59% виключно імпортерів та 61% підприємств, що здійснюють імпорт та експорт). Крім цього, підприємства, які здійснюють лише імпорт, відрізняються як від виключно експортерів, так і від тих, що мають експорт та імпорт, вищим показником використання електронної форми таких документів, як імпортна та експортна декларації, сертифікат походження, сертифікат якості, фітосанітарний та ветеринарний сертифікати, а також транспортних документів.

Рис. 62. Частка підприємств, що подають документи виключно в електронному вигляді (за розміром), % опитаних

Між підприємствами різного розміру не завжди спостерігається різниця у рівні використання електронного формату документів. А у тих випадках, коли така різниця є, лідерами із запровадження електронного документообігу стають подекуди великі, а подекуди мікропідприємства – або як одні, так і інші. Скажімо, великі підприємства частіше за інших подають декларацію митної вартості лише в електронному вигляді. Про це повідомили 69% великих підприємств, тоді як серед інших категорій підприємств за розмірами ця частка не перевищує 58%. Така ж тенденція спостерігається і у використанні інвойсів, які в електронній формі подають 46% великих підприємств. Для інших категорій підприємств за розміром ця частка знаходиться в межах від 30% до 37%. Натомість частка опитаних, що користуються виключно електронною формою подання сертифікатів про походження товару, найбільша серед мікропідприємств (38%). А серед малих, середніх та великих підприємств ці частки коливаються від 22% до 25%.

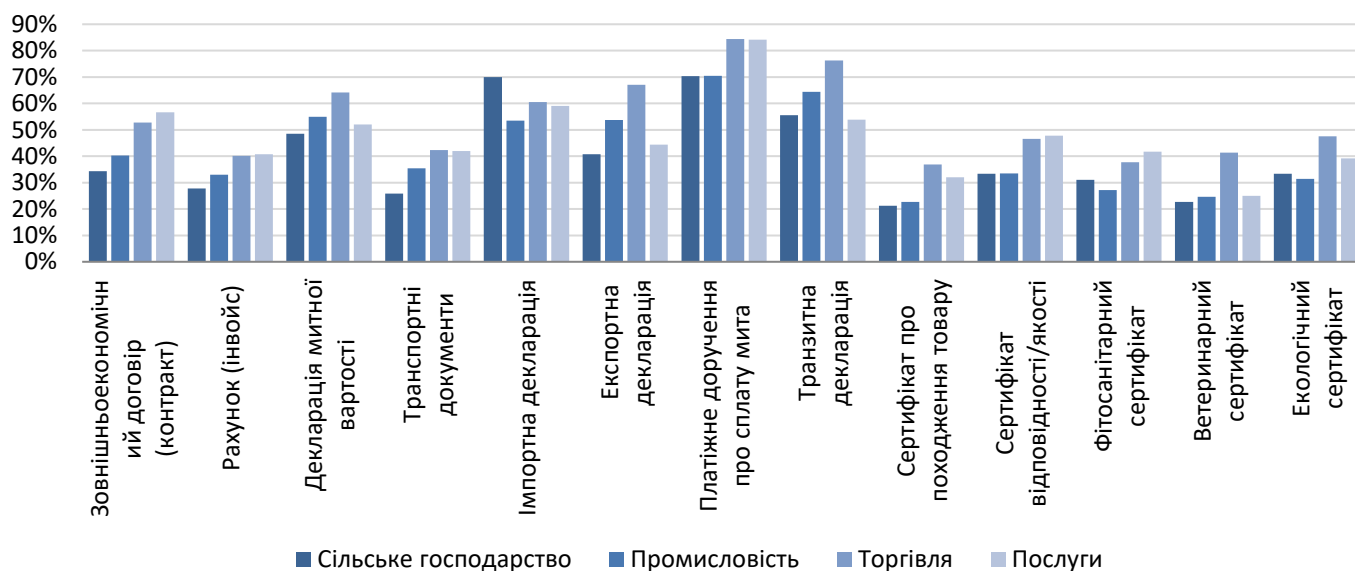
Щодо ряду документів найбільш активне запровадження електронного документообігу відбулося саме серед мікро- та великих підприємств. Так, 71% мікропідприємств та 72% великих подають транзитну декларацію лише в електронній формі, тоді як для малих та середніх підприємств ці частки становлять, відповідно, 61% та 65%. Половина мікропідприємств (50%) та 54% великих підприємств повідомили про подання зовнішньоекономічних контрактів лише в електронному вигляді. Для порівняння, в електронній формі ці документи подають 39% як малих, так і середніх підприємств. Електронну форму екологічних сертифікатів також найбільш часто використовують на великих (42%) та мікропідприємствах (41%). Серед двох інших категорій підприємств за розміром цей показник не перевищує 35%.

З точки зору виду діяльності підприємств можна побачити, що торговельні підприємства та підприємства сфери послуг переважно користуються електронними формами перелічених документів частіше, ніж сільськогосподарські та промислові підприємства. Це особливо стосується таких документів, як платіжне доручення про сплату мита, зовнішньоекономічний договір, сертифікат відповідності та фітосанітарний

сертифікат. Так, тоді як 84% підприємств у секторах торгівлі та послуг повідомили про те, що подають платіжне доручення про сплату мита виключно в електронному вигляді, відповідна частка серед с/г та промислових підприємств менша: 70%. Більше половини торговельних підприємств (53%) та підприємств сфери послуг (57%) користуються лише електронним записом при поданні зовнішньоекономічного договору, в той час як серед сільськогосподарських та промислових підприємств ці частка складають, відповідно, 34% та 40%. Одне із трьох підприємств (33%) у галузях сільського господарства та промисловості повідомило про те, що подає сертифікат відповідності в електронній формі. Для підприємств сфери послуг та торгівлі ці частки сягають, відповідно, 48% та 47%. Що ж до фіто санітарних сертифікатів, то різниця у рівні їх подання в електронній формі серед підприємств різних видів діяльності менш суттєва, але відповідні частки у цьому випадку також вищі для підприємств сфери послуг (42%) та торгівлі (38%), ніж для тих, що працюють у сферах сільського господарства (31%) та промисловості (27%).

Крім цього, торговельні підприємства використовують ряд документів в електронній формі частіше, ніж підприємства усіх інших галузей. Це такі документи, як транзитна декларація (її подають виключно в електронній формі 76% торговельних підприємств), експортна декларація (67%) та декларація митної вартості (74%). А у випадку імпорتنих декларацій найвищий рівень використання електронних форм подання був зафіксований серед сільськогосподарських підприємств: 70%. Серед підприємств інших галузей відповідна частка не перевищує 61%.

Рис. 63. Частка підприємств, що подають документи виключно в електронному вигляді (за сектором), % опитаних

У регіональному вимірі лідерами з впровадження електронного документообігу щодо більшості документів є Дніпропетровська, Житомирська, Одеська та Полтавська області, а також Київська область та м. Київ³². Також досить високим рівнем поширення електронного документообігу за переліченими документи вирізняються Кіровоградська та Харківська області. Зокрема, 62% підприємств Дніпропетровської області, 60% Києва та 57% Житомирської області подають зовнішньоекономічний договір лише в електронному вигляді. Інвойс виключно в електронній формі найчастіше подають підприємства Кіровоградської (55%) та Житомирської (51%), а також Києва (45%). За показником використання електронної форми декларацій митної вартості лідерство належить підприємствам Луганської (80%), Житомирської (74%), Дніпропетровської (71%) та Одеської (71%) областей.

³² Деякі документи були виключені з аналізу при регіональному порівнянні через недостатню кількість респондентів, що подавали ці документи, у регіонах.

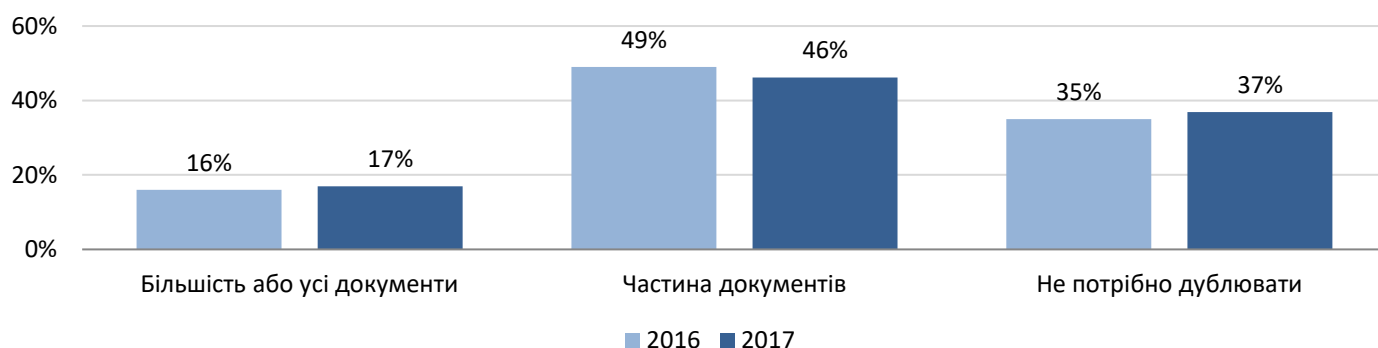
Транспортні документи тільки в електронній формі частіше від інших подають у Кіровоградській (59%) та Одеській (55%) областях, а також у Києві (52%). Імпортну декларацію найчастіше подавали лише в електронному вигляді підприємства Дніпропетровської, Київської, Кіровоградської та Харківської областей (по 71% у кожному регіоні), а також у Полтавській області (68%). Найвищий показник подання лише в електронній формі експортних декларацій зафіксовано у Харківській області (74%) та м. Києві (71%). Найбільша частка тих, що користуються виключно електронною формою подання сертифікатів походження товару, – у Дніпропетровській області (49%) та м. Києві (48%). А сертифікат відповідності у вигляді виключно електронного запису найчастіше подають підприємства Дніпропетровської (57%) та Житомирської (56%), а також Києва (56%).

4.2. Дублювання електронних та паперових документів

4.2.1. Поширеність практики дублювання документів

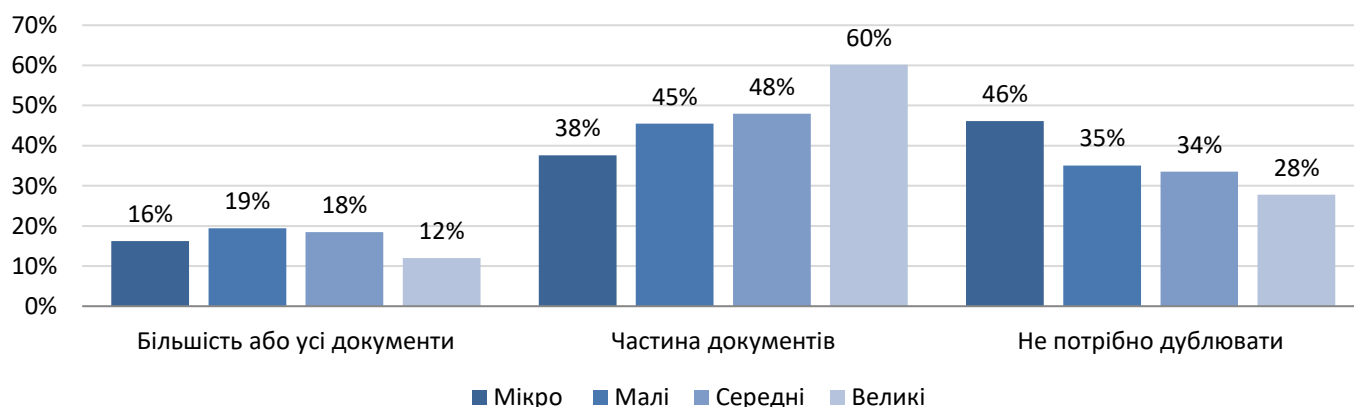
Навіть якщо підприємства подають документи в електронному вигляді, подекуди їм доводиться дублювати їх в паперовому форматі, тобто подавати один і той же документ і як електронний запис, і як паперовий документ. Як показує опитування, практика дублювання документів досить поширена серед підприємств, які здійснюють ЗЕД. У 2017 році 17% підприємств, що подають електронні документи, повідомили, що змушені дублювати всі або більшість документів у паперовому форматі. У 2016 році ця частка складала 16%. Крім цього, 46% підприємств (49% у 2016 році) вказали, що в паперовому вигляді потрібно подавати лише частину документів. А дещо більше, ніж третина (37%) подають документи лише в електронній формі без необхідності дублювання. У 2016 році ця частка була практично такою ж: 35%.

Рис. 64. Поширеність практики дублювання документів, % опитаних

Підприємствам, що здійснюють імпорт та експорт, найчастіше доводиться дублювати електронні документи паперовими. Про таку практику повідомили 68% цих підприємств порівняно з 60% тих, що здійснюють лише експорт, та 58% тих, які лише імпортують.

Рис. 65. Поширеність практики дублювання документів, % опитаних

Що меншим є розмір підприємств, тим рідше вони стикаються з необхідністю дублювання документів. Тоді як 72% великих підприємств доводиться дублювати більшість або частину електронних документів паперовими, то для середніх підприємств ця частка зменшується до 66%, для малих – до 65%, а серед мікропідприємств вона найменша: 54%. У секторальному вимірі дублювати документи найчастіше доводиться підприємствам сфери послуг: про цю практику повідомляють три з чотирьох (74%) підприємств цієї галузі. Найменш поширене дублювання документів у сфері торгівлі (55% опитаних).

Подвійне подання документів також по-різному розповсюджене у регіонах. Найбільша частка підприємств, яким доводиться дублювати електронні документи паперовими, була зафіксована у Луганській (91%), Чернігівській (89%) та миколаївській (83%) областях, в той час як найменша – у Херсонській області (39%).

4.2.2. Причини дублювання документів

Представники підприємств, що дублюють електронні документи в паперовому форматі, найчастіше пояснюють таку необхідність тим, що при деяких процедурах вимагається надати оригінали документів. Цю причину називає 41% опитаних, що значно більше за частки підприємств, які назвали інші причини дублювання документів.

Рис. 66. Причини дублювання документів (серед підприємств, які повідомили, що змушені дублювати документи), % опитаних

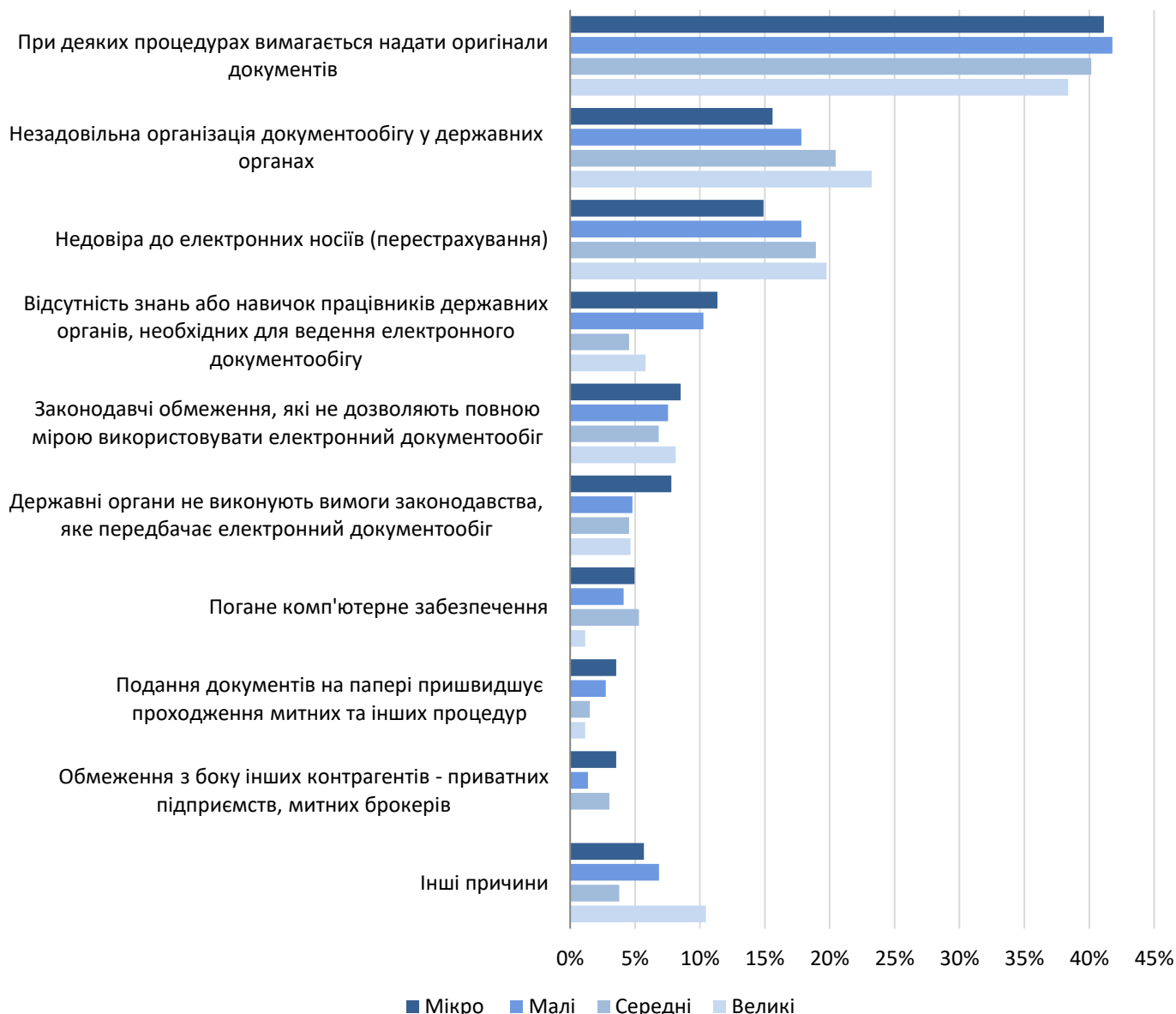

Приблизно одне із п'яти підприємств наводить такі причини дублювання документів, як незадовільна організація документообігу у державних органах (19%) та бажання застрахувати себе через недовіру до електронних носіїв (18%). Деякі підприємства (98%) повідомляють про те, що у працівників державних органів недостатньо знань або

навичок, необхідних для ведення електронного документообігу, через що бізнес змушений дублювати документи. Така ж частка опитаних (8%) вказує на законодавчі обмеження, які не дозволяють повною мірою використовувати електронний документообіг.

Скарги на незадовільну організацію документообігу у державних органах збільшуються із зростанням розміру підприємств, а довіра до електронних носіїв – зменшується. Так, якщо про недоліки з документообігом у державних органах повідомляє приблизно одне із шести мікропідприємств (16%), то серед великих підприємств ця причина актуальна для одного із чотирьох опитаних (23%). А 20% представників великих підприємств повідомили, що дублюють документи у зв'язку з недовірою до електронних носіїв. Ця частка поступово зменшується разом із зменшенням розміру підприємств і для мікропідприємств складає вже 15%.

Рис. 67. Причини дублювання документів (за розміром підприємства), % опитаних

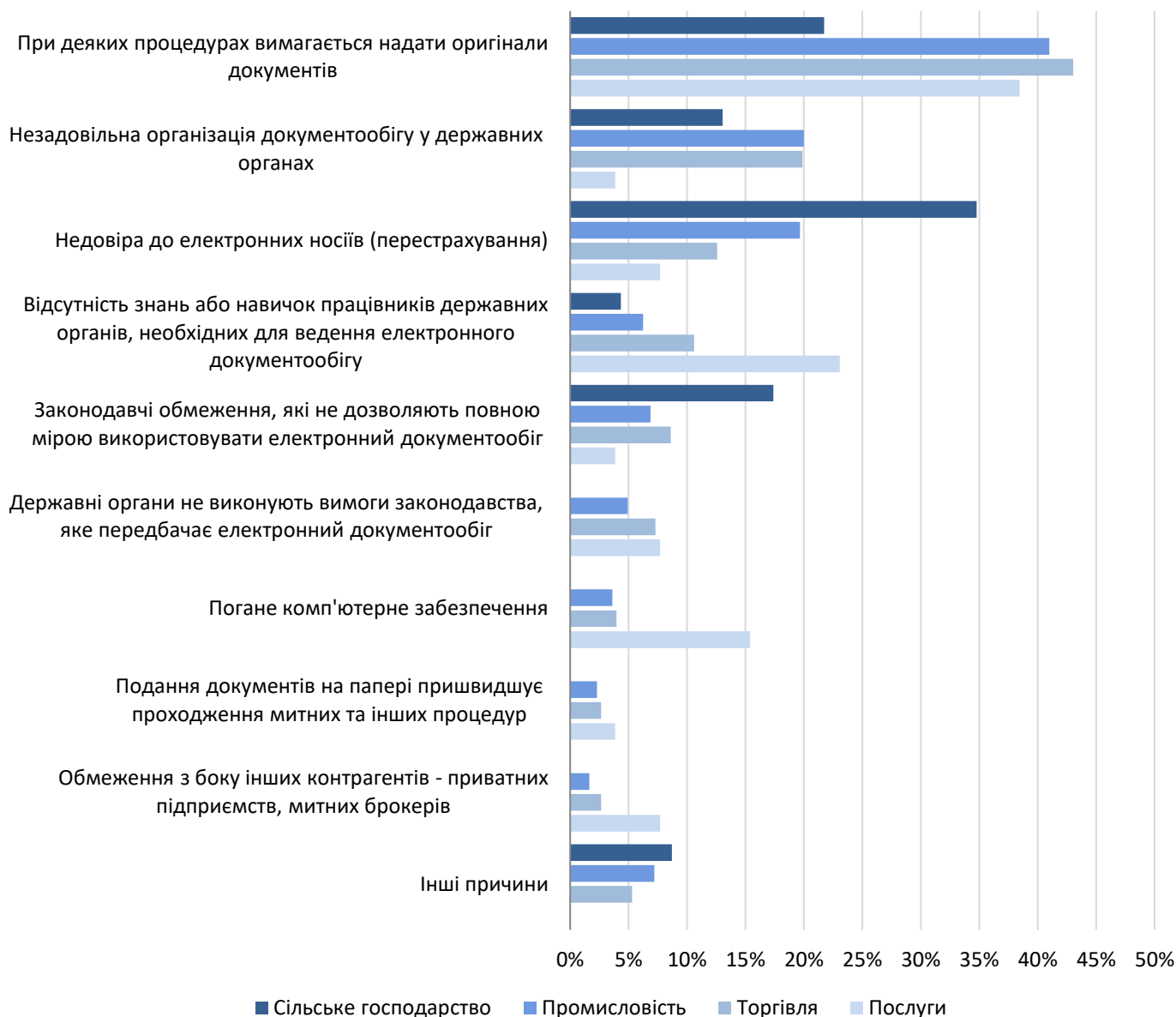

Також представники мікро- та малих підприємств частіше повідомляють про те, що працівникам державних органів бракує знань або навичок, необхідних для ведення електронного документообігу, ніж підприємства більшого розміру. Цю причину дублювання документів наводять 11% мікропідприємств та 10% малих порівняно

з 5% середніх та 6% великих. Крім цього, мікропідприємства дещо частіше від підприємств інших розмірів вказують на невиконання державними органами вимог законодавства щодо електронного документообігу (8%).

Деякі причини дублювання документів більше поширені серед підприємств окремих видів діяльності. Зокрема, сільськогосподарські підприємства частіше від інших дублюють документи у зв'язку з недовірою до електронних носіїв (35% с/г підприємств) та через законодавчі обмеження, які, за словами представників галузі сільського господарства, не дозволяють повноцінно використовувати електронний документообіг (17%). З іншого боку, серед с/г підприємств зафіксована найменша частка опитаних порівняно з підприємствами інших галузей, що дублюють електронні документи паперовими через те, що при деяких процедурах від них вимагають оригінали. На цю причину вказали 22% с/г підприємств порівняно з 38% підприємств сфери послуг, 41% промислових та 43% торговельних.

Рис. 68. Причини дублювання документів (за сектором діяльності), % опитаних

Підприємства сфери послуг частіше від інших стикаються з такими проблемами, як брак необхідних знань або навичок у працівників державних органів (23%) та незадовільне комп'ютерне устаткування, зокрема програмне забезпечення, (15%) через які вони змушені подавати документи як в електронному, так і в паперовому форматах.

Також підприємства сфери послуг дещо частіше від інших дублюють документи через обмеження з боку інших контрагентів, таких як підприємства та митні брокери.

Серед опитаних підприємств простежуються регіональні відмінності щодо того, як вони пояснюють необхідність дублювання документів. Так, на необхідність подання оригіналів документів найчастіше посиляються респонденти Чернігівської (60%), Сумської (54%) та Івано-Франківської (53%) областей. Найбільша частка опитаних, що повідомляють про незадовільну організацію документообігу в державних органах, – в Кіровоградській (40%), Хмельницькій (39%), Рівненській (36%) та Чернівецькій (36%) областях. На Херсонщині зафіксований найвищий відсоток підприємств, які не довіряють електронним носіям і тому дублюють документи, щоб застрахуватися, (42%). А про відсутність знань або навичок працівників державних органів, необхідних для ведення електронного документообігу, найчастіше повідомляють респонденти Кіровоградської (20%), Київської (16%), Харківської (15%) областей та м. Києва (15%).

У підсумку, серед підприємств, які здійснюють ЗЕД, досить поширений електронний формат обміну документами з державними органами. Більше половини опитаних підприємств надають документи державним органам у електронному вигляді. Ця частка зросла порівняно з 2016 роком. Електронний документообіг найбільше розповсюджений серед великих підприємств, серед яких дев'ять з десяти подають більшість або частину документів в електронному форматі. Платіжне доручення про сплату мита та транзитна декларація – це документи, пов'язані із ЗЕД, які опитані підприємства найчастіше подають виключно в електронному вигляді.

Разом з цим, дві третини підприємств, які подають електронні записи документів, змушені дублювати їх документами у паперовій формі. Причиною цього найчастіше називають те, що при деяких процедурах вимагається надати оригінали документів. Серед інших причин дублювання документів опитані також зазначали бажання застрахуватися через недовіру до електронних носіїв та брак навичок держслужбовців, що необхідні для ведення електронного документообігу.

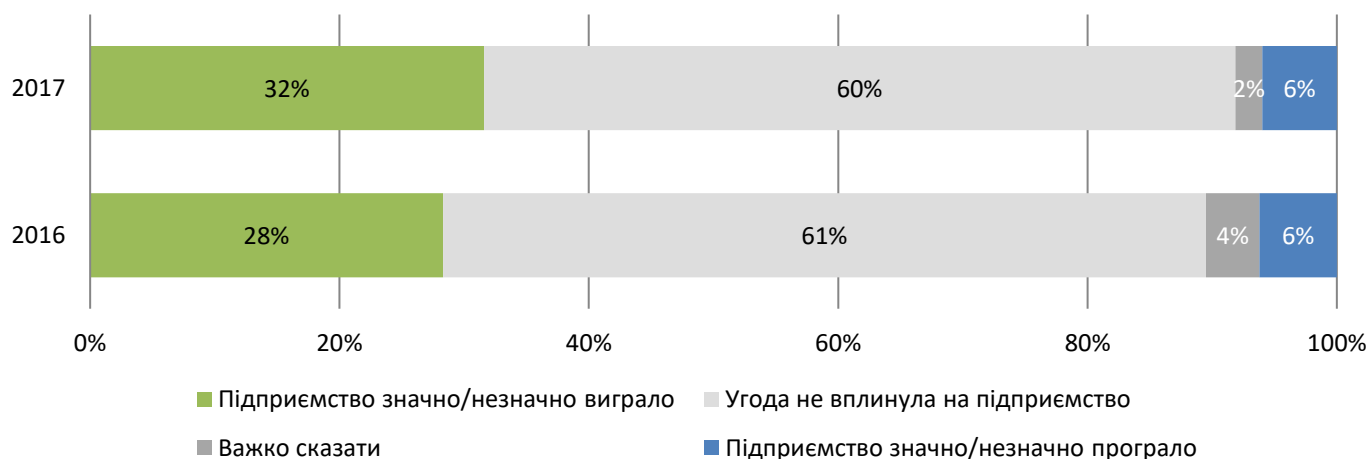
5. Вплив зони вільної торгівлі з ЄС та очікування від неї

Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС є важливою з огляду на весь процес реформ в Україні. В цьому розділі представлені оцінки підприємств-учасників ЗЕД. Опитані підприємства оцінили, як на їхню діяльність вплинула Угода про асоціацію з ЄС, у тому числі зона вільної торгівлі з ЄС, яка вступила в дію з 1 січня 2016 року.

5.1. Оцінка впливу зони вільної торгівлі з ЄС

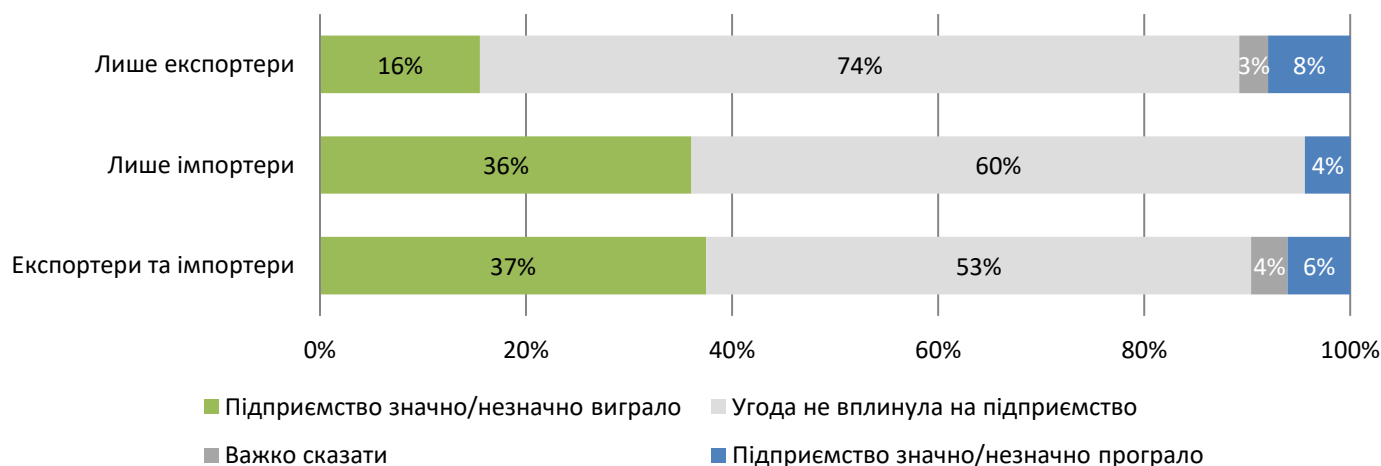
У 2017 році збільшилась частка підприємств, що позитивно оцінили дію Угоди з ЄС на свою діяльність. Так, один із трьох респондентів (32%) вважає, що їхнє підприємство виграло від Угоди, тоді як у 2016 році відповідна частка складала 28%.

Рис. 69. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств, % опитаних

Відсоток підприємств, які не відчули впливу Угоди про асоціацію, залишився досить великим (60%) і практично не змінився порівняно із 2016 роком, коли впливу Угоди не відчули 61% опитаних. 6% підприємств, як у 2016, так і у 2017 році, повідомили, що програли у зв'язку з початком дії Угоди про асоціацію. А частка опитаних, що не змогли надати оцінку впливу Угоди з ЄС на їхнє підприємство, дещо зменшилась порівняно з 2016 роком, коли вона становила 4%, до 2% у 2017 році.

Рис. 70. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств (за видом ЗЕД), % опитаних

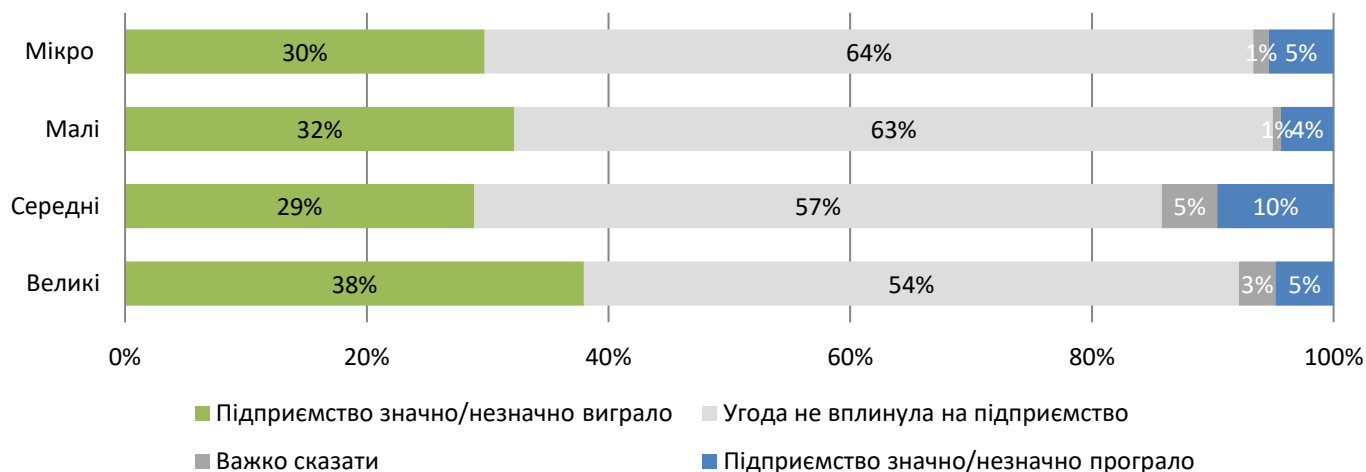

Серед підприємств, які здійснюють лише експорт, частка тих, що відчули позитивний ефект Угоди про асоціацію, – найменша. Лише 16% цих підприємств повідомили, що виграло в результаті дії Угоди, тоді як серед виключно імпортерів та серед підприємств, що здійснюють імпорт та експорт, ця частка вдвічі більша: 36% та 37% опитаних

відповідно. Виключно експортери також частіше від інших повідомляють про негативний вплив угоди. 8% з них повідомили, що зазнали втрат через впровадження Угоди про асоціацію порівняно із 4% виключно імпортерів та 6% підприємств, що займаються як експортом, так і імпортом.

Між мікро-, малими та середніми підприємствами немає суттєвої різниці в оцінці впливу Угоди про асоціацію. Приблизно кожне третє з них позитивно оцінює цей вплив, тоді як від 57% до 64% підприємств у кожній категорії не відчули впливу Угоди на свою діяльність. Деяка різниця між цими трьома групами підприємств за розміром спостерігається лише у тому, що кожне десяте підприємство середнього розміру (10%) оцінило вплив Угоди негативно, що вдвічі більше за відповідні частки малих (4%) та мікропідприємств (5%). Великі підприємства відрізняються від інших кращою оцінкою впливу Угоди: від неї виграли 38% таких підприємств.

Рис. 71. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств (за розміром підприємств), % опитаних

Позитивний вплив Угоди про асоціацію найбільшою мірою відчули підприємства у сфері послуг. Майже половина цих підприємств (48%) вважають, що виграли в результаті впровадження Угоди. Серед торговельних підприємств ця частка зменшується до 34%, а серед промислових – до 29%. Найменший виграш Угода з ЄС принесла сільськогосподарській галузі: лише одне із чотирьох с/г підприємств (26%) отримало від неї позитивні результати. Разом з цим, у сільському господарстві частка підприємств, що прогали в результаті впровадження Угоди, не набагато більша за середнє в Україні і становить 8%.

Рис. 72. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств (за сектором діяльності), % опитаних

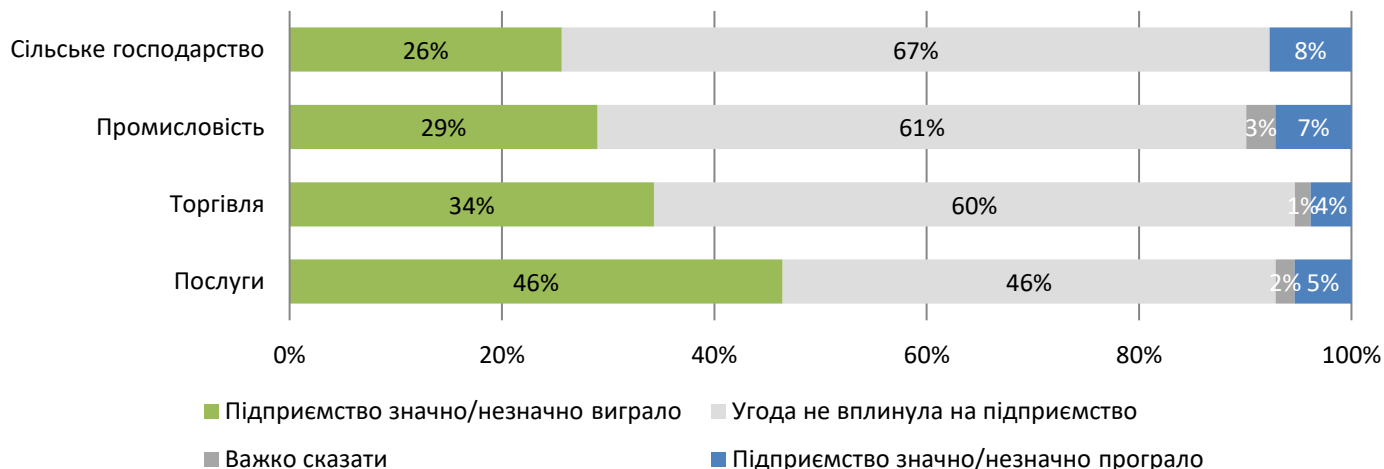
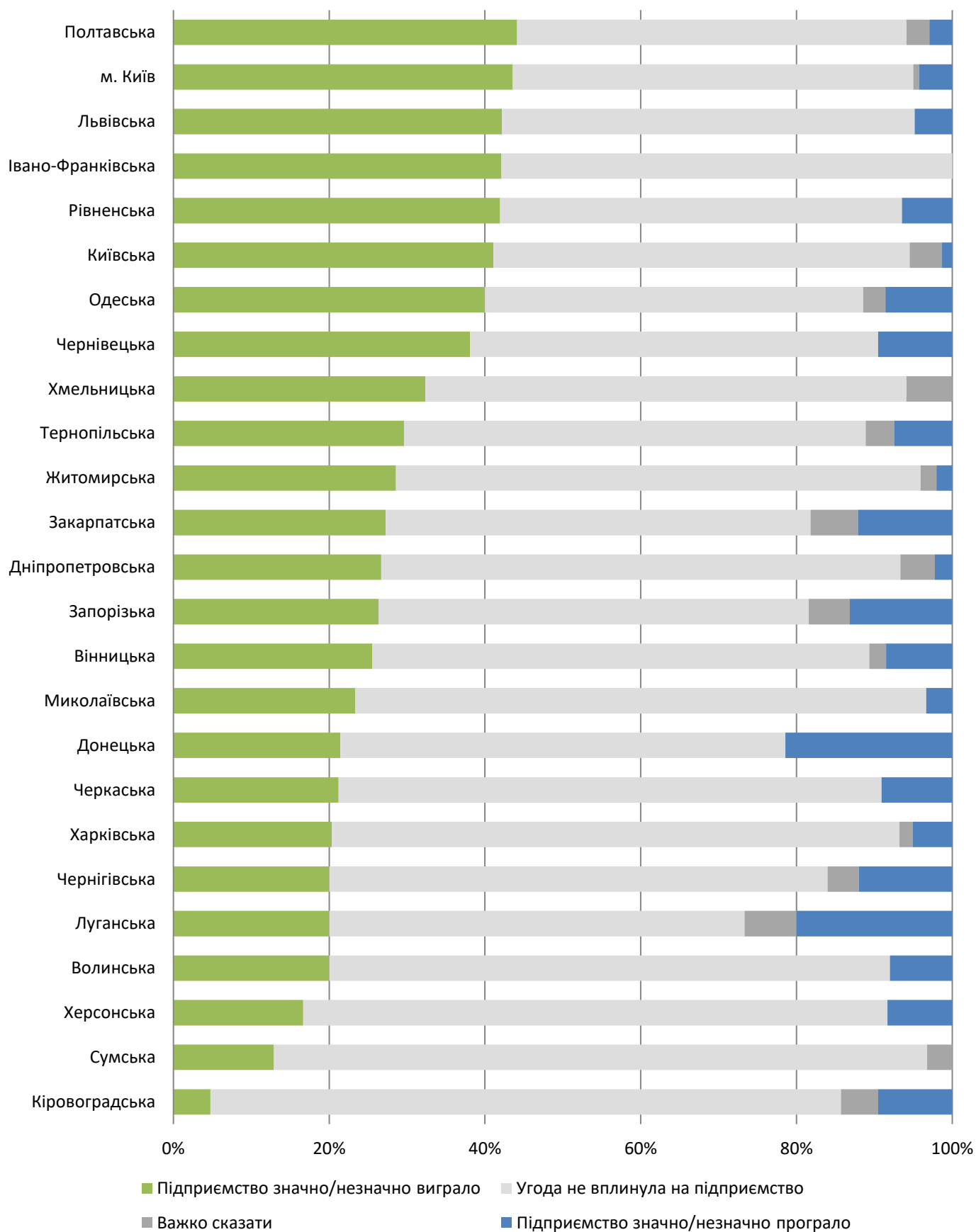

Рис. 73. Оцінка впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств за регіонами (регіони розташовані у порядку зменшення частки підприємств, які позитивно оцінили вплив Угоди), % опитаних

У регіональному вимірі найкращий ефект від Угоди про асоціацію було зафіксовано у Полтавській області та м. Києві – в обох цих регіонах 44% опитаних підприємств повідомили про те, що вони виграли в результаті Угоди про асоціацію. Областям з найбільшою часткою опитаних, що повідомляють про користь від Угоди для їхнього підприємства, є Львівська (42%), Івано-Франківська (42%), Рівненська (42%), Київська (41%), Одеська (40%) та Чернівецька (38%). А найменші частки підприємств із позитивними оцінками впливу Угоди – у Кіровоградській (5%), Сумській (13%) та Херсонській (17%) областях.

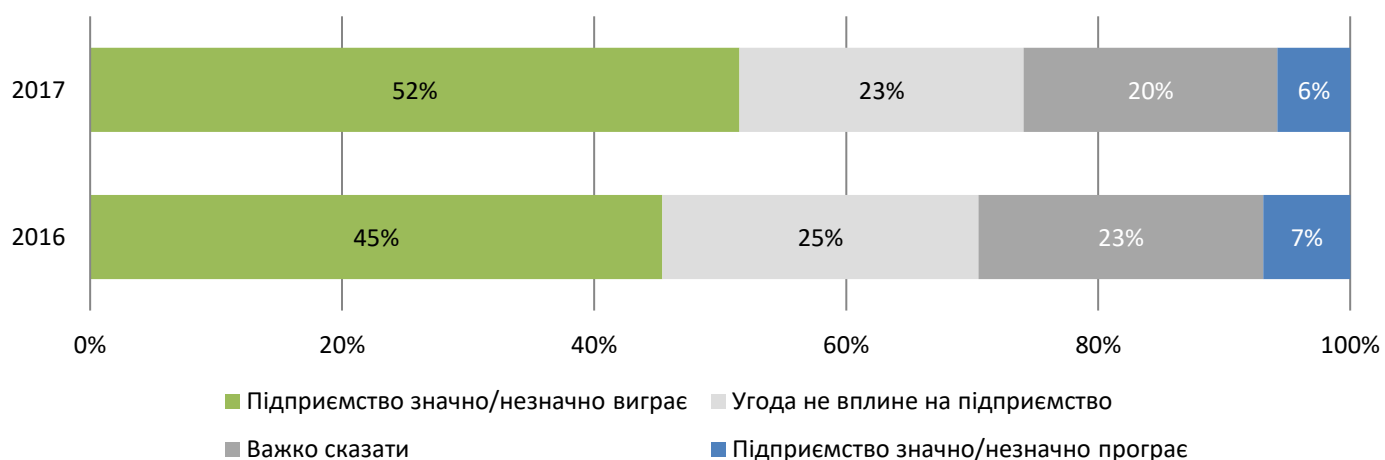
При цьому в областях, де було зафіксовано найменшу частку позитивних оцінок впливу Угоди про асоціацію, не значно більший відсоток негативних оцінок: скажімо, про програш від Угоди повідомили 10% підприємств Кіровоградської області та 8% – Херсонської. У Сумській області жоден з респондентів не вважає, що їхнє підприємство прогало від введення в дію Угоди про асоціацію. Разом з цим, найвища частка підприємств, що негативно оцінили вплив Угоди з ЄС на свою діяльність, була зафіксована у Донецькій (21%) та Луганській (20%) областях.

5.2. Очікуваний вплив зони вільної торгівлі з ЄС

Очікування від впливу Угоди про асоціацію з ЄС також покращились порівняно із 2016 роком. У 2017 році більше половини опитаних підприємств (52%) очікує, що протягом найближчих п'яти років вони виграють від цієї Угоди. У 2016 році відповідна частка була меншою: 45%. Невизначеність щодо потенційного впливу Угоди залишається досить значною, але дещо зменшилася у порівнянні з другою хвилею опитування. В той час як у 2016 році 23% респондентів не могли спрогнозувати ймовірного впливу Угоди на діяльність свого підприємства, у 2017 році на це запитання не відповіли 20% опитаних.

Рівень негативних очікувань залишається невисоким та практично не змінився із 2016 року, коли 7% підприємств вважали, що програють у п'ятирічному періоді в результаті впровадження Угоди з ЄС. У 2017 песимістичні очікування мають 6% підприємств. Разом з цим, приблизно одне із чотирьох підприємств у 2017 році (23%), як і в 2016-му (25%) не очікує, що Угода про асоціацію вплине на його діяльність.

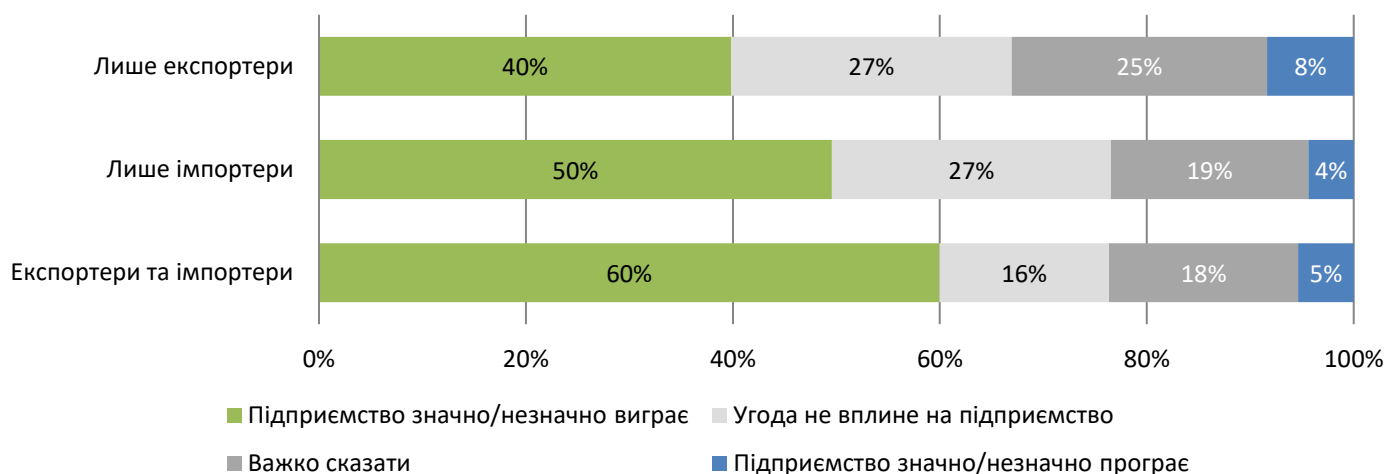
Рис. 74. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років, % опитаних

Підприємства з різними видами ЗЕД висловлюють неоднакові очікування щодо майбутнього впливу Угоди про асоціацію. Найбільш оптимістичними у цьому є підприємства, що здійснюють імпорту та експорту: 60% з них вважають, що виграють завдяки Угоді у п'ятирічному періоді. Серед підприємств, що здійснюють лише імпорту, виграшу від Угоди очікують половина опитаних (40%), а серед тих, що лише експортують, – 40%. Крім цього, серед виключно експортерів порівняно більше опитаних мають негативні очікування від Угоди: 8% з них вважають, що

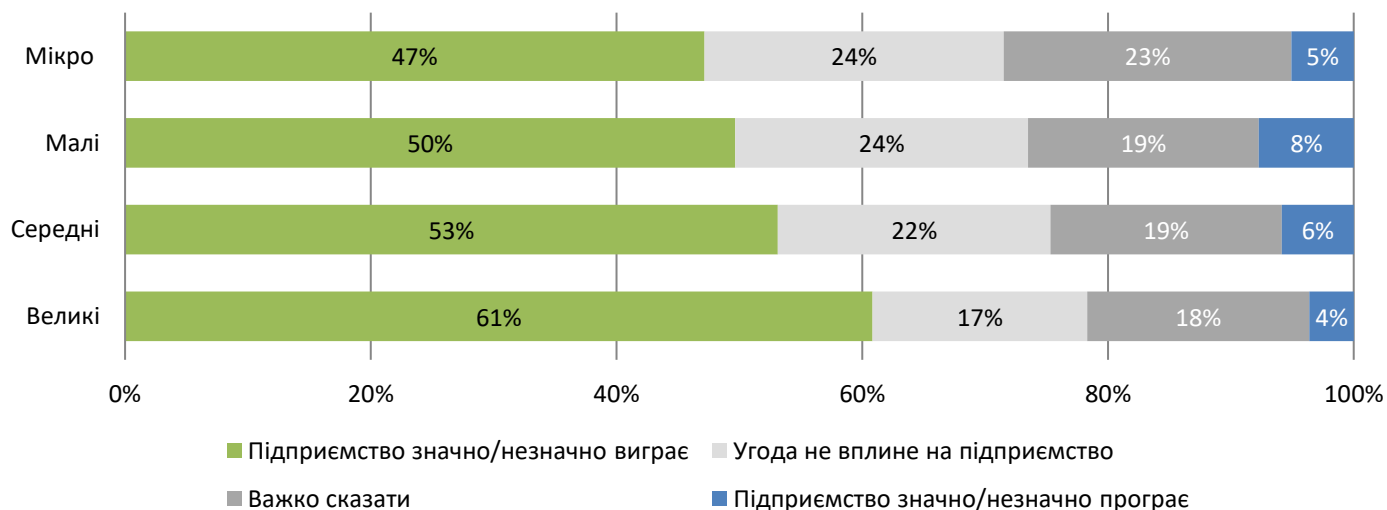
програють через впровадження Угоди. У цій категорії також зафіксована найбільша частка опитаних порівняно з іншими категоріями підприємств за видом ЗЕД, що не змогли спрогнозувати довготерміновий вплив Угоди з ЄС на свою діяльність: вона склала 25%.

Рис. 75. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років (за видом ЗЕД), % опитаних

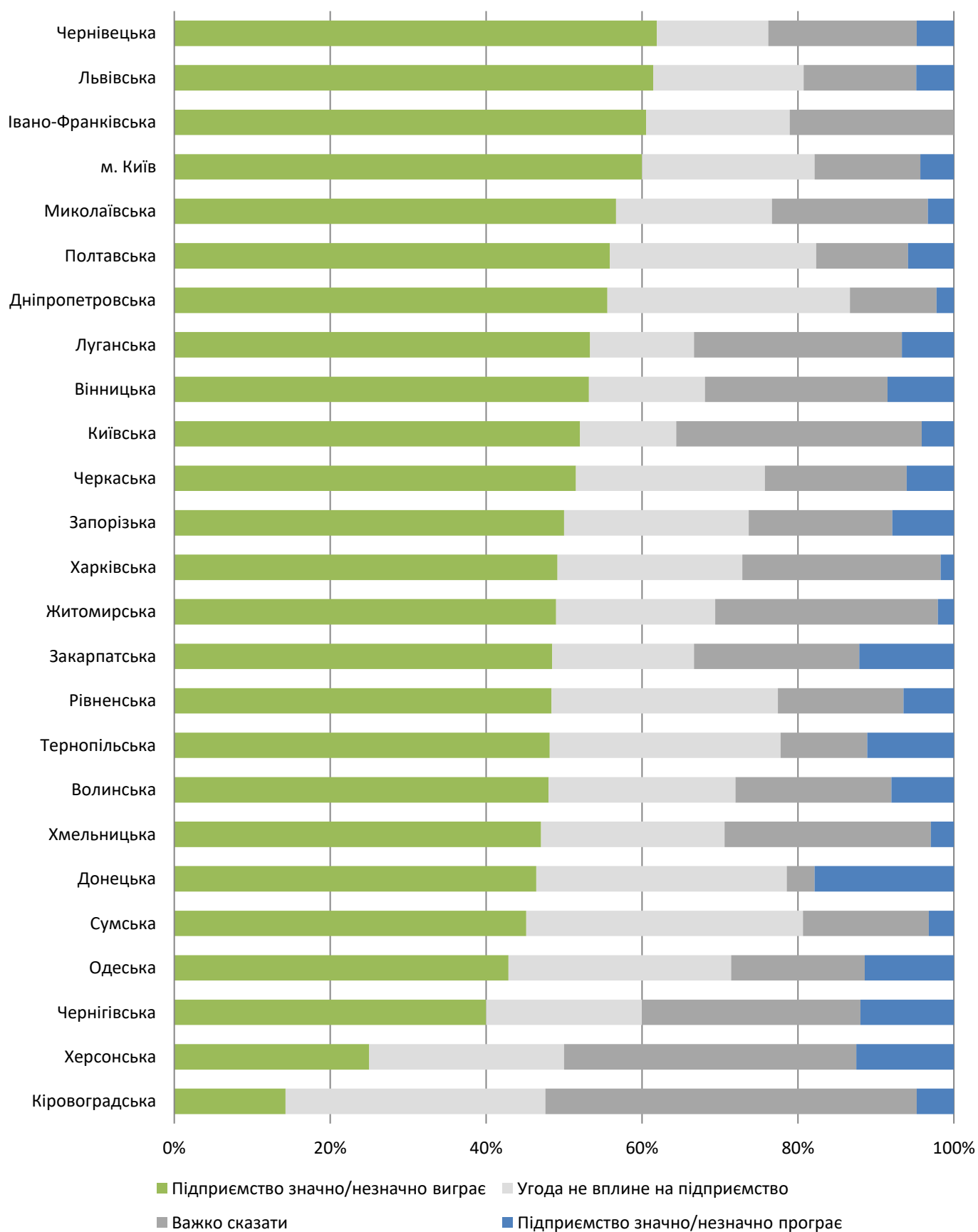
Оптимізм опитаних підприємств щодо майбутнього впливу Угоди про асоціацію з ЄС зростає разом із збільшенням їх розміру. Якщо серед мікропідприємств менше половини опитаних (47%) сподівається виграти у довгостроковому плані, то серед малих підприємств ця частка сягає половини опитаних (50%), а серед підприємств середнього розміру – до 53%. Найкращі сподівання щодо впливу Угоди з ЄС на свою діяльність мають великі підприємства: 61% з них надіються виграти у п'ятирічному періоді від впровадження Угоди.

Рис. 76. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років (за розміром підприємств), % опитаних

Мікропідприємства найменше впевнені у своєму майбутньому з точки зору впливу Угоди з ЄС. 23% представників цих підприємств не змогли спрогнозувати ймовірного впливу Угоди про асоціацію, в той час як серед респондентів, що представляють більші підприємства, ця частка коливається в межах від 18% до 19% у кожній категорії. Частка підприємств з песимістичними очікуваннями щодо впливу Угоди була зафіксована серед малих підприємств, де вона становить 8%.

Рис. 77. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років за регіонами (регіони розташовані у порядку зменшення частки підприємств, які мають позитивні очікування щодо впливу Угоди), % опитаних

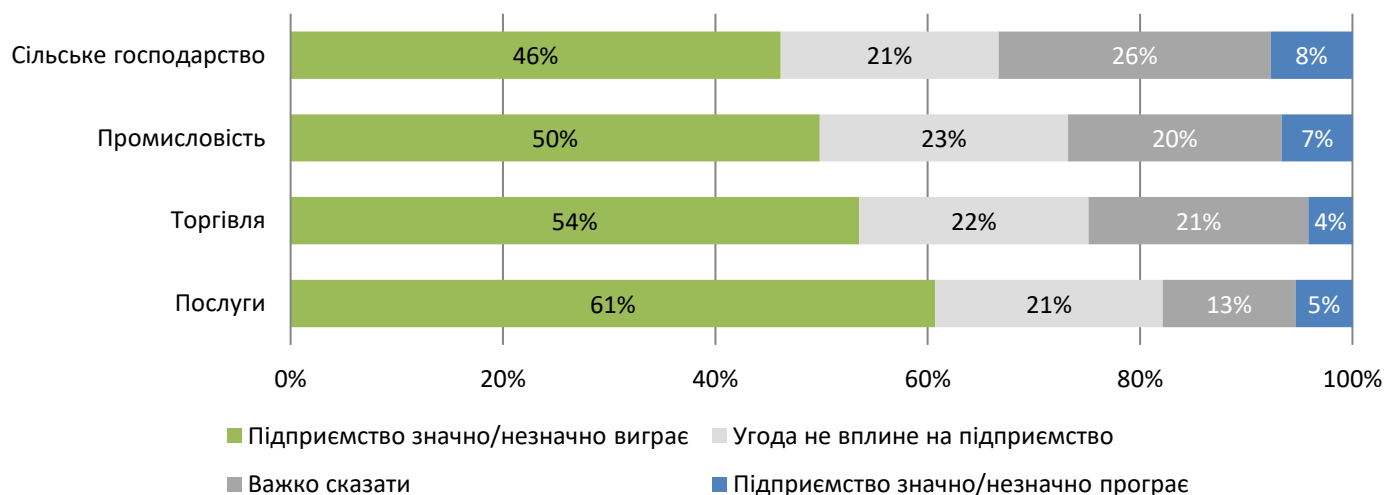

У регіональному вимірі на провідних місцях за рівнем оптимізму щодо майбутнього впливу Угоди про асоціацію з ЄС знаходяться підприємства західних областей та м. Києва. У Чернівецькій області 62% опитаних сподіваються, що їхнє підприємство виграє від Угоди, у Львівській та Івано-Франківській областях – 61%, а у Києві – 60%. Найменша частка підприємств, що очікують позитивних результатів від Угоди ЄС у п'ятирічному терміні – в Кіровоградській (14%) та Херсонській (25%) областях.

При цьому у Кіровоградській області – найбільша частка підприємств, які не можуть передбачити вплив Угоди на свою діяльність: майже половина (48%) респондентів області не змогли відповісти на це запитання. Найбільша частка підприємств, які передбачають, що програють в результаті Угоди з ЄС, зафіксована у Донецькій області: 18%. Також порівняно високі частки опитаних із песимістичними очікуваннями можна побачити у Херсонській (13%), Чернігівській (12%), Закарпатській (12%), Одеській (11%) та Тернопільській (11%) областях.

Сектор послуг надіється виграти від Угоди про асоціацію з ЄС більше від інших галузей. 61% підприємств цього сектору мають оптимістичні очікування від Угоди у довготривалій перспективі порівняно з 54% торговельних підприємств, 50% промислових та 46% сільськогосподарських. Негативних очікувань серед промислових та с/г підприємств (7% та 8% відповідно) дещо більше, ніж серед торговельних (4%) та підприємств сфери послуг (5%).

Рис. 78. Очікуваний вплив Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі ПВЗВТ, на діяльність підприємств протягом наступних п'яти років (за сектором діяльності), % опитаних

У підсумку, як оцінки, так і очікування щодо впливу Угоди про асоціацію з ЄС, у тому числі зони вільної торгівлі, на діяльність підприємств покращилися порівняно із 2016 роком. У 2017 році одне із трьох підприємств вважає, що виграло від впровадження Угоди про асоціацію, а більш, ніж половина підприємств очікують, що виграють в результаті Угоди протягом наступних п'яти років. Особливо оптимістично щодо майбутнього впливу Угоди налаштовані підприємства сфери послуг, серед яких майже дві третини сподіваються на її позитивний вплив на свою діяльність.

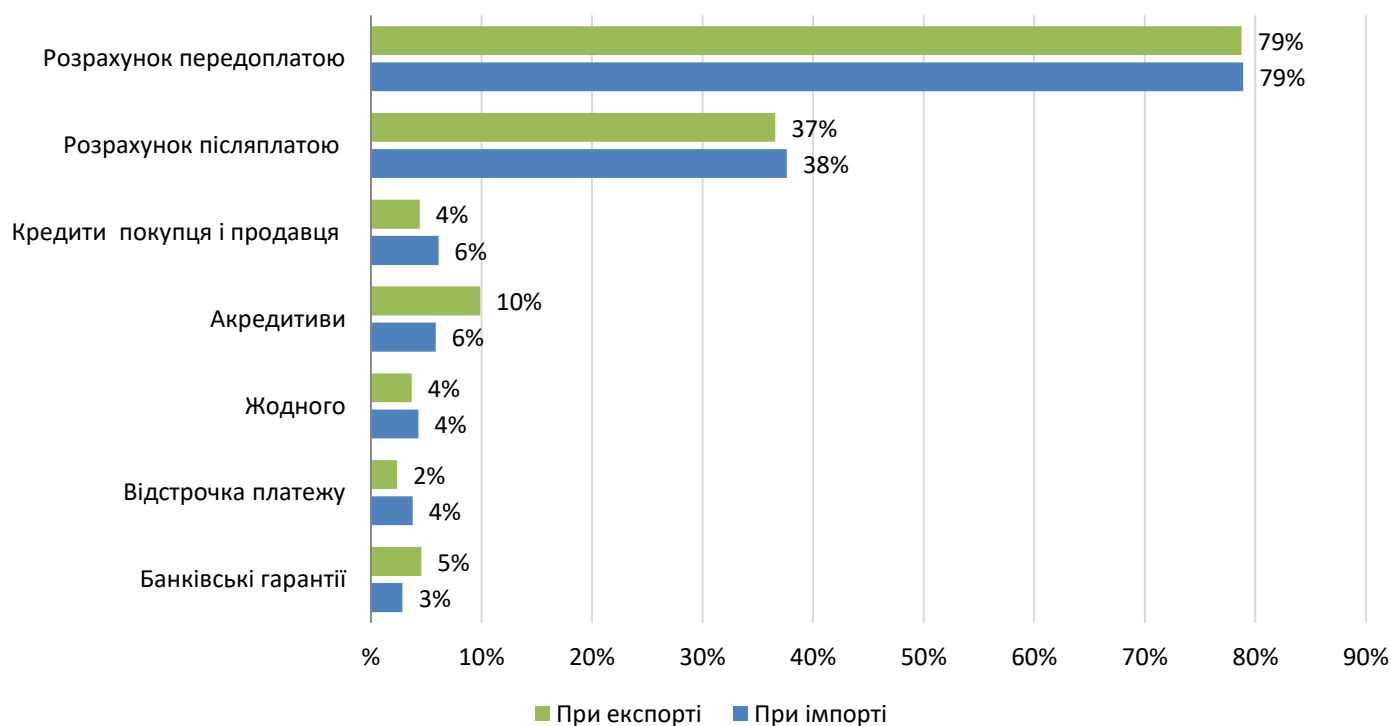
6. Фінансування зовнішньоекономічної діяльності

6.1. Інструменти фінансування ЗЕД

Як демонструє опитування, підприємства користуються схожими інструментами фінансування ЗЕД при імпорті та при експорті. Найпоширенішим інструментом фінансування ЗЕД є передоплата всієї або частини суми. Таким чином розраховується 79% опитаних як при імпорті, так і при експорті. Наступним найбільш поширеним способом оплати є післяплата – її здійснює 37% опитаних при імпорті та 38% – при експорті. Інші інструменти фінансування ЗЕД, такі як кредити покупця і продавця, акредитиви тощо – використовуються підприємствами набагато рідше.

За результатами другої хвилі опитування передоплата та післяплата також були найпоширенішими способами фінансування ЗЕД. Так, у 2016 році 80% опитаних експортерів та 79% опитаних імпортерів повідомили про те, що розраховуються передоплатою, а 39% експортерів та 38% імпортерів – післяплатою.

Рис. 79. Інструменти фінансування ЗЕД, % опитаних³³

Між підприємствами різних розмірів не спостерігається істотної різниці у частоті розрахунків передоплатою ні при експорті, ні при імпорті. Однак деяка відмінність є у розрахунках післяплатою: при експорті мікро- та малі підприємства здійснюють їх частіше за інших, тоді як при імпорті післяплата дещо більш поширена серед великих підприємств. Так, якщо про розрахунок післяплатою при експорті повідомили 43% мікропідприємств та 39% малих, то серед інших категорій підприємств за розміром відповідна частка не перевищує 36%. А 42% великих підприємств зазначили, що розраховуються післяплатою при імпорті, тоді як для інших груп підприємств за розміром відповідна частка знаходиться в діапазоні від 36% до 38%. До того ж, як при експорті, так і при імпорті частота користування акредитивами збільшується із зростанням розміру підприємств.

У секторальному вимірі спостерігається відмінність між сільськогосподарськими підприємствами та підприємствами інших галузей у користуванні двома основними способами фінансування – передоплатою та

³³ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

післяплатою. Так, при експорті с/г підприємства рідше від інших користуються передоплатою, але частіше – післяплатою. Так, якщо при експорті 59% с/г підприємств здійснюють передоплату, то відповідні частки серед інших груп підприємств за галуззю становлять від 73% до 80%. І разом з цим, 52% с/г підприємств розплачуються післяплатою, тоді як серед інших груп підприємств ці частки не перевищують 39%.

У розрахунках при імпорті с/г підприємства також порівняно рідше роблять передоплату. Про це повідомили 61% з них, в той час як для інших секторів ці частки вищі: передоплатою розраховуються 83% промислових підприємств, 77% торговельних та 70% підприємств сфери послуг. Але у рівні розрахунків післяплатою суттєвих секторальних відмінностей між опитаними імпортерами не виявлено.

Серед експортерів та імпортерів у різних регіонах також можна помітити відмінності у тому, якими інструментами фінансування ЗЕД вони користуються. Так, при експорті найчастіше здійснюють передоплату підприємства Запорізької (97%), Дніпропетровської (92%) та Харківської (91%) областей. Частка експортерів, що користуються післяплатою, найвища у Хмельницькій (75%), Івано-Франківській (69%) та Рівненській (64%) областей. А у Донецькій, Дніпропетровській та Полтавській областях були зафіксовані найвищі частки опитаних, що використовують акредитиви при експорті (відповідно, 21%, 20% та 19%).

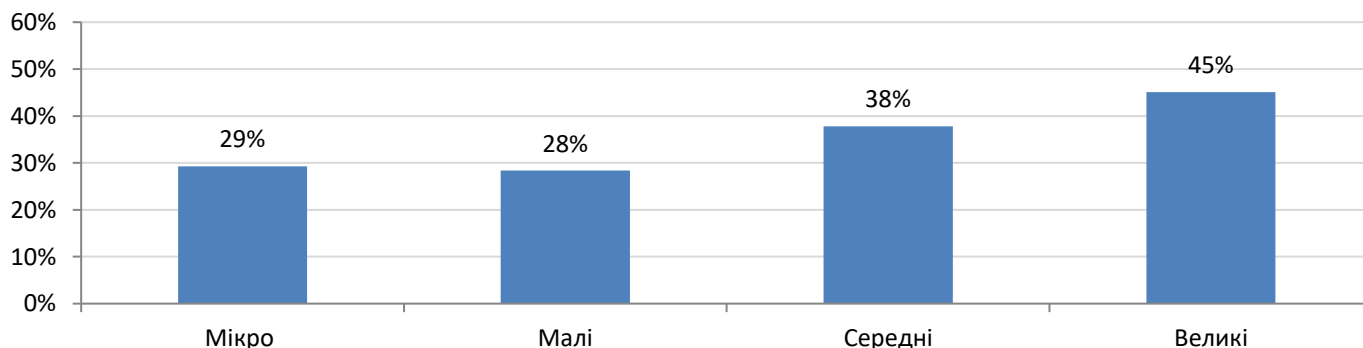
Про розрахунок передоплатою при імпорті найчастіше повідомляють у Запорізькій (96%), Тернопільській (94%) та Луганській (92%) областях. А післяплатою частіше від інших розраховуються імпортери Хмельниччини (75%), Львівщини (68%) та Рівненщини (67%). А імпортери Донецької та Луганської областей порівняно частіше користуються акредитивами (по 15% імпортерів у кожній з цих областей).

6.2. Страхування

Опитування показує, що третина (33,5%) підприємств використовують страхування при здійсненні операцій із зовнішньої торгівлі. У 2016 році відповідна частка була приблизно такою ж: 34,4%³⁴. Підприємства, що поєднують імпорт та експорт, частіше від інших страхують свої зовнішньоекономічні операції. Зокрема, 42% таких підприємств повідомили про те, що використовують страхування порівняно з 30% підприємств, що здійснюють лише імпорт, та 24% тих, що займаються лише експортом.

Найвища частка суб'єктів господарювання, які користуються зовнішньоторговельним страхуванням, — серед великих підприємств (45%). Середні підприємства використовують страхування рідше – про це повідомили 38% з них. Найнижчий показник страхування зовнішньоекономічних операцій – серед мікро- та малих підприємств: 29% та 28% з них відповідно користуються страхуванням.

Рис. 80. Використання страхування при здійсненні операцій зі зовнішньої торгівлі (за розміром підприємств), % опитаних

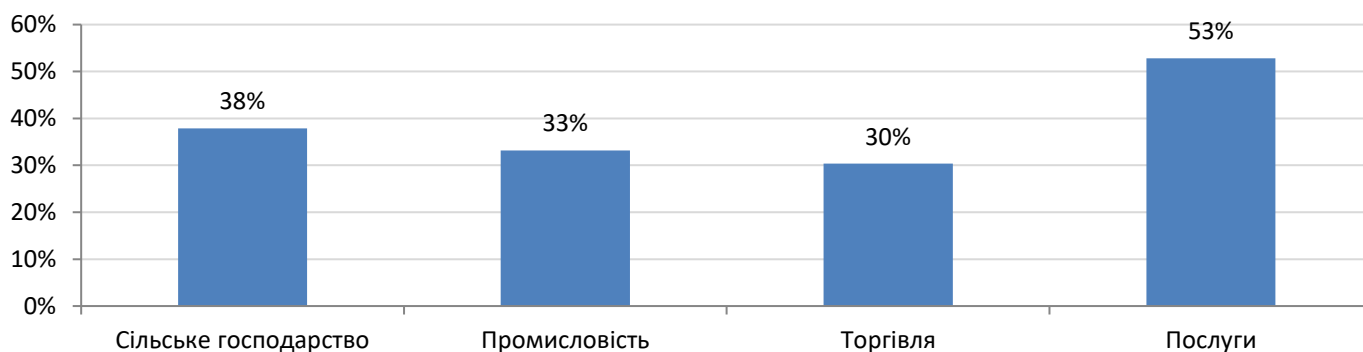

У секторальному вимірі підприємства галузей сільського господарства, промисловості та торгівлі користуються страхуванням приблизно на однаковому рівні: про це повідомили від 30% до 38% підприємств цих галузей.

³⁴ 32,5% у 2016 році з врахуванням респондентів, що не дали відповіді на це запитання.

Натомість підприємства сектору послуг відрізняються від інших вищим рівнем страхування ЗЕД: більше половини цих підприємств (53%) страхують зовнішньоекономічні операції.

Рис. 81. Використання страхування при здійсненні операцій зі зовнішньої торгівлі (за сектором діяльності), % опитаних

У регіональному вимірі лідерами використання страхування при здійсненні ЗЕД є Луганська (62%), Донецька (59%) та Одеська (48%) області. Водночас найменшою мірою страхування операцій ЗЕД поширене серед підприємств Рівненської (13%), Вінницької (15%) та Волинської (16%) областей.

Більшість підприємств, які використовують страхування при здійсненні ЗЕД, повідомили, що не стикаються з жодними труднощами під час оформлення страхування як при експортних, так і при імпорتنих операціях. Так, у 89% підприємств не було труднощів при страхуванні експортних операцій і така ж частка опитаних не стикалися з жодними проблемами при страхуванні імпорту. Інші опитані найчастіше вказують на такі проблеми при страхуванні, як суттєві витрати коштів та часу. Зокрема, 5% експортерів та 7% імпортерів повідомили про значні фінансові витрати при страхуванні, а 6% експортерів – на значні витрати часу на цей процес. Для імпортерів обсяг часу, необхідного на оформлення страхування, був меншою перешкодою – про значні витрати часу повідомили тільки 2% з них.

6.3. Міжнародні платежі

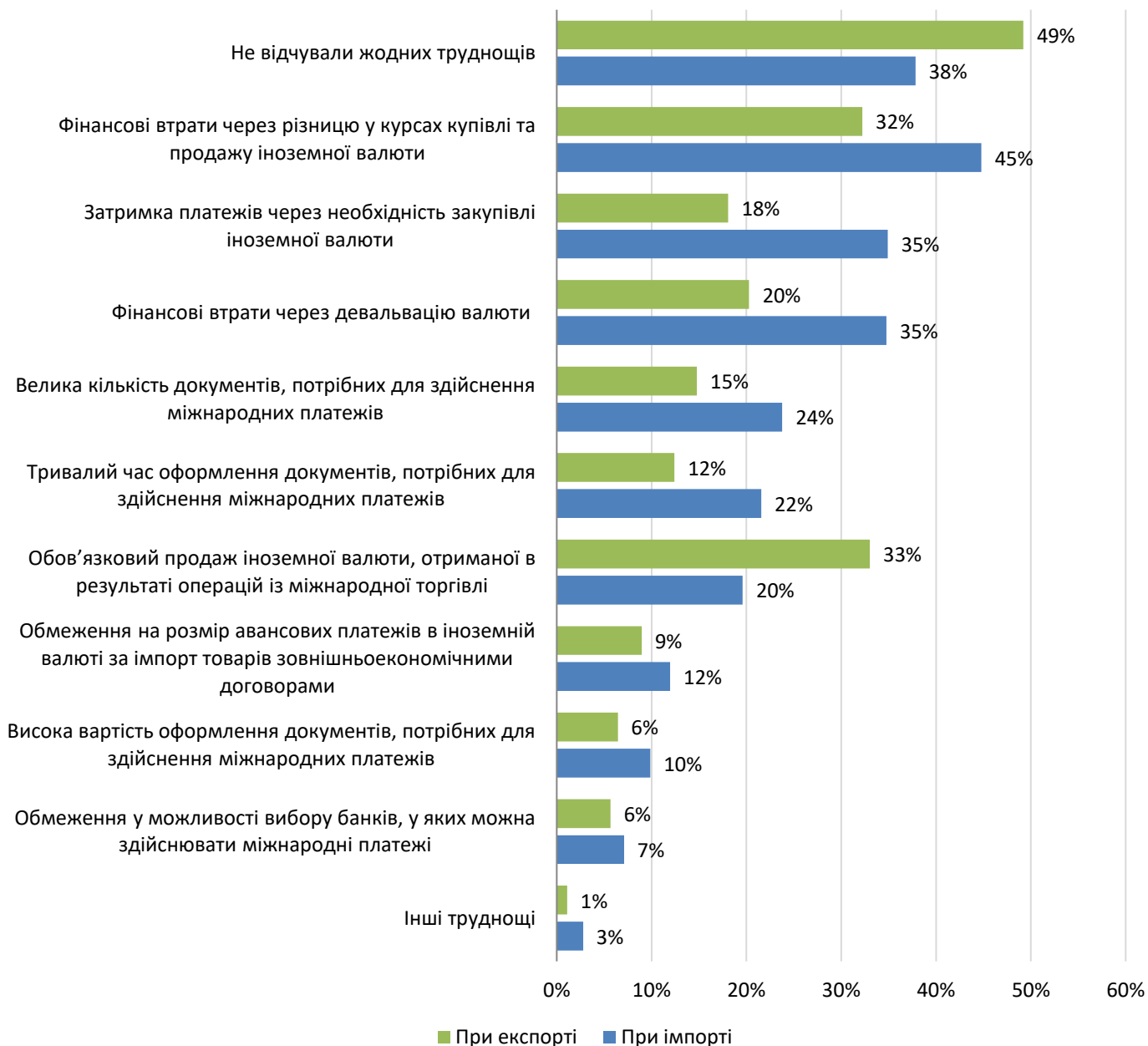
Опитані підприємства повідомляють про ряд труднощів, з якими вони стикаються при здійсненні міжнародних платежів. В цілому імпортери повідомляють про такі труднощі частіше за експортерів. Так, якщо майже половина експортерів (49%) не відчували жодних труднощів при здійсненні міжнародних платежів, то серед імпортерів ця частка менша: 38%.

Найпоширеніша проблема імпортерів, яка пов'язана з міжнародними платежами, – це фінансові втрати через різницю у курсах купівлі та продажу іноземної валюти. З нею стикалося 45% підприємств при здійсненні імпорту. Втрати коштів через різницю курсів валют також є одною із основних проблем, з якими стикаються експортери при здійсненні чи отриманні міжнародних платежів. Але при експорті актуальність цієї проблеми порівняно менша: про неї повідомляє 32% експортерів. Ще одна проблема, яка належить до найбільш гострих з точки зору експортерів – це обов'язковий продаж іноземної валюти, отриманої в результаті операцій із міжнародної торгівлі. З нею стикається третина підприємств (33%) при експорті. Натомість імпортери повідомляють про таку ж проблему рідше: із труднощами через обов'язковий продаж іноземної валюти стикається 20% з них.

Іншими вагомими труднощами для імпортерів, пов'язаними із здійсненням чи отриманням міжнародних платежів, є затримка платежів через необхідність закупівлі іноземної валюти та фінансові втрати через девальвацію валюти (з обома проблемами стикалося 35% імпортерів), велика кількість документів, потрібних для здійснення міжнародних платежів (24%) та тривалий час оформлення документів, потрібних для здійснення міжнародних платежів (22%). На ці ж перешкоди найчастіше скаржаться опитані експортери, але меншою мірою. Так, лише 12% експортерів повідомляють про те, що для оформлення документів, потрібних для здійснення

міжнародних платежів, замало тривалий час, а лише 15% – про те, що для цього потрібно було надати велику кількість документів. Подібно до цього, 18% експортерів стикалися із затримкою платежів через необхідність закупівлі іноземної валюти, а 20% з них – із фінансовими втратами через девальвацію валюти, що менше, ніж відповідні частки імпортерів.

Рис. 82. Труднощі під час здійснення чи отримання міжнародних платежів, % опитаних³⁵

Між підприємствами різних розмірів можна побачити відмінності в оцінці основних перешкод, пов'язаних із здійсненням або отриманням міжнародних платежів, але ці відмінності по-різному стосуються експортерів та імпортерів. Так, якщо між експортерами різних розмірів немає суттєвої різниці у тому, який відсоток з них стикався з труднощами, пов'язаними з міжнародними платежами, (від 44% до 54% експортерів повідомили, що не відчули жодних труднощів при здійсненні чи отриманні цих платежів), то серед імпортерів частка підприємств, що стикалися з такими перешкодами, зростає із зменшенням їх розміру.

³⁵ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Рис. 83. Основні труднощі під час здійснення чи отримання міжнародних платежів (за розміром підприємств), % опитаних

Так, якщо 53% великих підприємств-імпортерів не відчували труднощів при сплаті чи отриманні міжнародних платежів, то для середніх підприємств відповідна частка зменшується до 42%, для малих – до 38%, а серед мікропідприємств вона складає лише 28%.

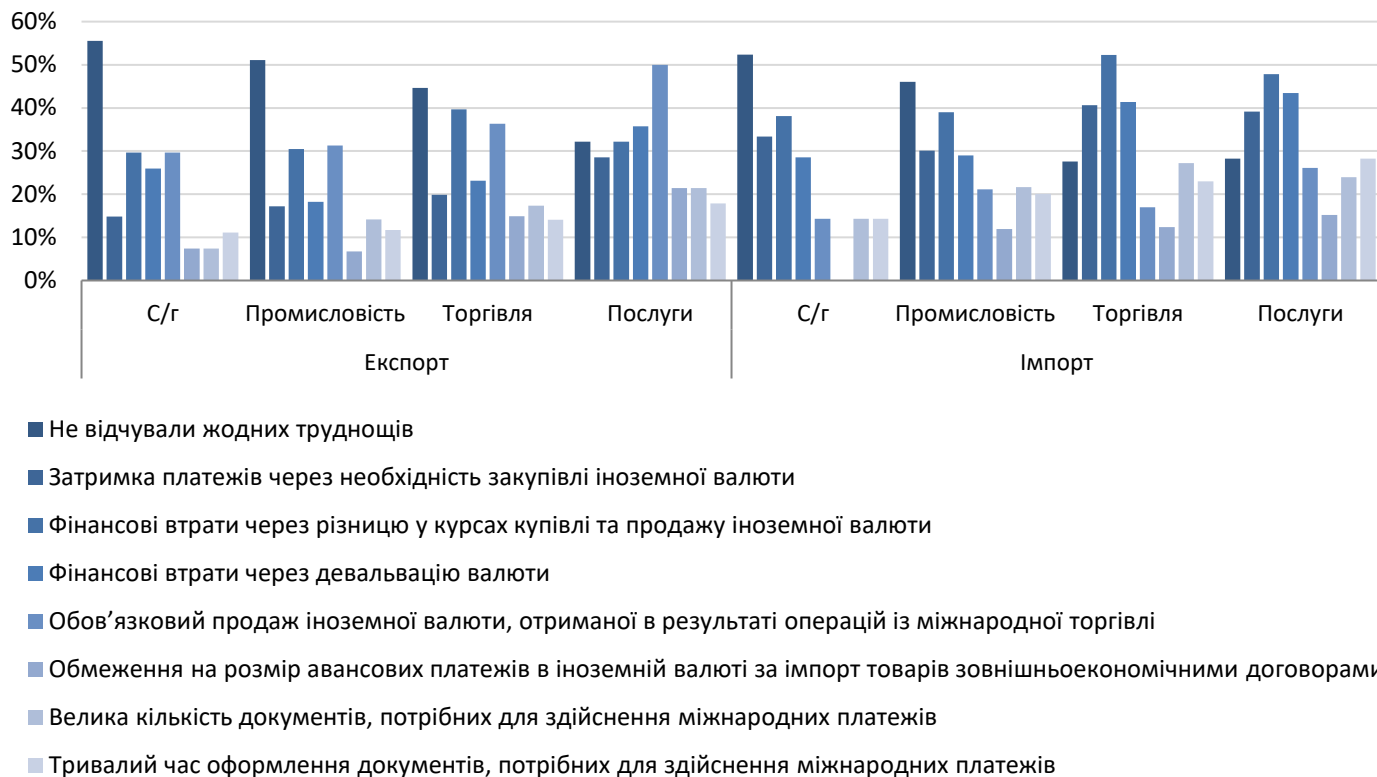
Імпортери меншого розміру частіше скаржаться на затримку платежів через необхідність закупівлі іноземної валюти. З такими затримками стикаються 41% мікро- та 35% малих підприємств при імпорті порівняно з 32% середніх та 27% малих. Крім цього, мікро- та малі підприємства імпортери частіше від підприємств-імпортерів більшого розміру повідомляли про те, що втрачали кошти через різницю у курсах купівлі та продажу іноземної валюти та через девальвацію валюти. З іншого боку, імпортери середнього та великого розміру частіше від мікро- та малих зазначають таку проблему, як обов'язковий продаж іноземної валюти, отриманої в результаті операцій із міжнародної торгівлі.

Мікропідприємства-експортери, навпаки, рідше від інших підприємств, що здійснюють експорт, повідомляють про затримки платежів через необхідність закупівлі іноземної валюти. З такою проблемою стикалися лише 12% з них, тоді як для інших категорій експортерів за розміром відповідні частки коливаються від 19% до 22%. Про фінансові втрати у зв'язку з різницею в курсі валют найбільшою мірою повідомляють підприємства-експортери малого (36%) та середнього (34%) розміру, а про втрати коштів через девальвацію валюти – малі підприємства-експортери (26%). А в оцінці такої перешкоди, як обов'язковий продаж іноземної валюти, отриманої в результаті операцій із міжнародної торгівлі, середні підприємства-експортери відрізняються від інших тим, що відсоток опитаних, які повідомляють про цю перешкоду, серед них найменший (28%).

У галузевому розрізі сплата та отримання міжнародних платежів відбувається легше для сільськогосподарських та промислових підприємств як при експорті, так і при імпорті. Так, 56% с/г підприємств повідомили про те, що не відчували труднощів із міжнародними платежами при здійсненні експорту, а 52% с/г підприємств – при імпорті. З труднощами при здійсненні міжнародних платежів під час експорту не стикалися 51% промислових підприємств, а під час імпорту – 46%. Частки підприємств у сфері торгівлі та послуг, для яких здійснення чи

отримання міжнародних платежів відбулося без жодних перешкод, помітно менші. Зокрема, про відсутність проблем з такими платежами при експорті повідомили 45% торговельних підприємств та 32% сфери послуг, а при імпорті – 28% торговельних підприємств та така ж частка підприємств сфери послуг.

Рис. 84. Основні труднощі під час здійснення чи отримання міжнародних платежів (за сектором діяльності), % опитаних

І при імпорті, і при експорті підприємства, що працюють у секторах торгівлі та послуг, частіше повідомляють про затримки платежів через необхідність закупівлі іноземної валюти. При здійсненні експорту з цією перешкодою стикаються 20% торговельних підприємств та 29% підприємств сфери послуг, а при імпорті – 41% підприємств у сфері торгівлі та 39% у сфері послуг. Підприємства цих же галузей частіше від інших повідомляють про фінансові втрати при здійсненні імпорту через різницю у курсі валют та через девальвацію валюти. Але якщо йде мова про експорт, то торговельні підприємства частіше від інших втрачають кошти у зв'язку з курсом валют (40%), а підприємства сфери послуг – через девальвацію валюти (36%).

Опитування показує, що частина українських підприємств користується такими інструментами фінансування міжнародної торгівлі як акредитиви, банківські гарантії та кредити покупця і продавця. Однак найбільш поширеними способами розрахунків при міжнародній торгівлі є розрахунок передоплатою та розрахунок післяплатою.

Третина опитаних підприємств використовує страхування для здійснення операцій із зовнішньої торгівлі. Розповсюдженість страхування цих операцій збільшується із зростанням розміру підприємств. При цьому деякі підприємства, що страхували свої операції із ЗЕД, повідомили про значні витрати коштів та часу на цей процес. Приблизно половина експортерів стикалися з певними труднощами під час здійснення або отримання міжнародних платежів. Серед імпортерів ця частка ще вища – майже дві третини з них повідомляють про такі труднощі. Найпоширенішими проблемами, пов'язаними із міжнародними платежами, для опитаних підприємств є фінансові втрати через різницю у курсах купівлі та продажу валюти та через девальвацію валют, а також затримка платежів через необхідність закупівлі іноземної валюти та обов'язковий продаж іноземної валюти.

7. Захист інтересів бізнесу

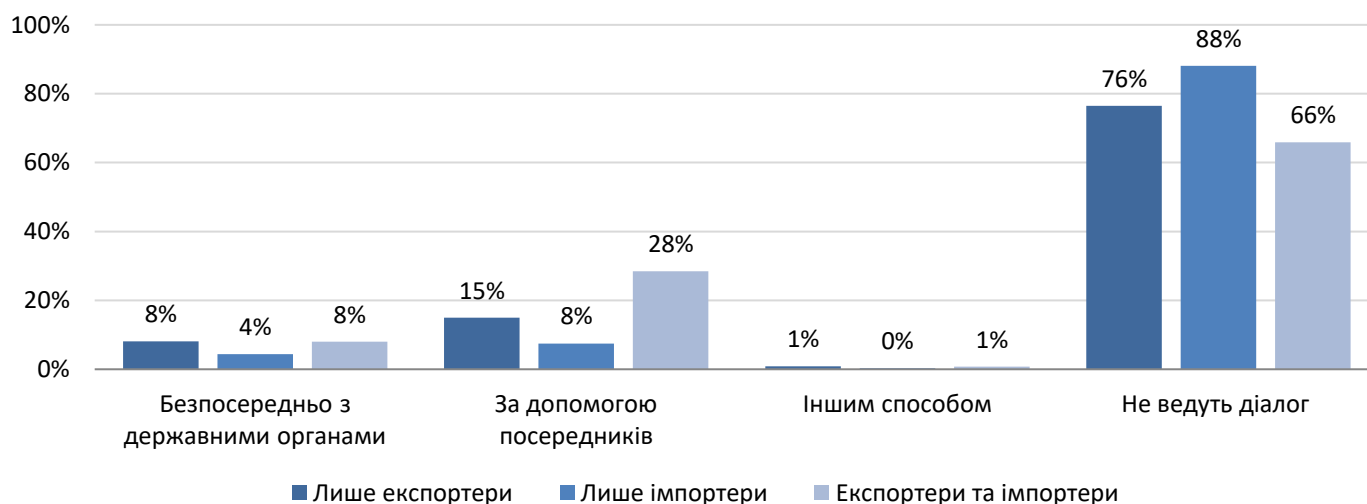
7.1. Бізнес-асоціації

7.1.1. Як бізнес веде діалог з державними органами щодо спрощення процедур торгівлі

Підприємства, що взяли участь в опитуванні, зазначали, чи вони залучені до діалогу з державними органами щодо спрощення процедур торгівлі, і описували, яким саме чином відбувається цей діалог. До такого діалогу залучене одне із чотирьох опитаних підприємств (76% опитаних повідомили, що не беруть участі у діалозі з владою у жодній формі). Більш поширеним способом комунікації з владою є ведення діалогу за допомогою посередників, тобто через бізнес-асоціації чи торгово-промислові палати (ТПП). 18% підприємств, що взяли участь в опитуванні, використовують цей спосіб. Менша частка підприємств – 7% – ведуть діалог безпосередньо з державними органами.

Найактивнішими у діалозі з владою є підприємства, що поєднують експорт та імпорт – приблизно третина з них відповіли, що ведуть такий діалог. Ці ж підприємства частіше від інших здійснюють комунікацію з владою через посередників, таких як бізнес-асоціації чи ТПП, – про це повідомили 28% цих підприємств, тоді як 8% з них контактують безпосередньо з державними органами. Виключно експортери меншою мірою залучені у діалог з владою щодо спрощення процедур торгівлі – 76% з них повідомили, що не ведуть його. Підприємства, що здійснюють лише експорт, також більше схильні спілкуватися з владою через посередників. 15% з них віддають перевагу цьому способу, а 8% – прямій комунікації з органами влади. Найменше спілкуються з владою ті підприємства, що здійснюють лише імпорт. 88% з них повідомили, що не ведуть діалогу з владою жодним способом, в той час як 8% спілкуються з органами влади через посередників, а 4% – контактують прямо.

Рис. 85. Ведення діалогу щодо спрощення процедур торгівлі (за видом діяльності підприємств), % опитаних

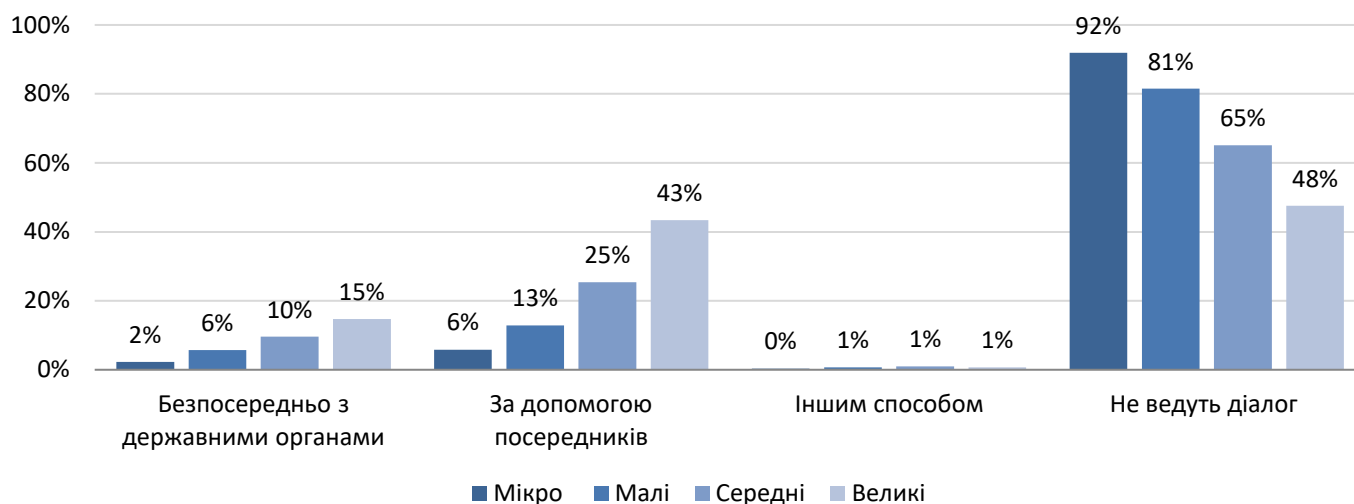

Із збільшенням розміру підприємств зростає частка тих, що ведуть діалог з владою – як безпосередньо, так і через посередників. Більш, ніж половина великих підприємств залучені до діалогу з владою: лише 48% з них повідомили, що не ведуть такого діалогу. Ця частка вища для середніх підприємств: 65% з них не спілкуються з органами влади. Серед малих та мікро-підприємств спілкування з владою поширене ще менше: 81% та 92% з них відповідно не залучені у діалог з органами влади у жоден спосіб.

43% великих підприємств спілкуються з владою за допомогою посередників. Це помітно більша частка у порівнянні із підприємствами менших розмірів: для середніх підприємств вона зменшується до 25%, для малих –

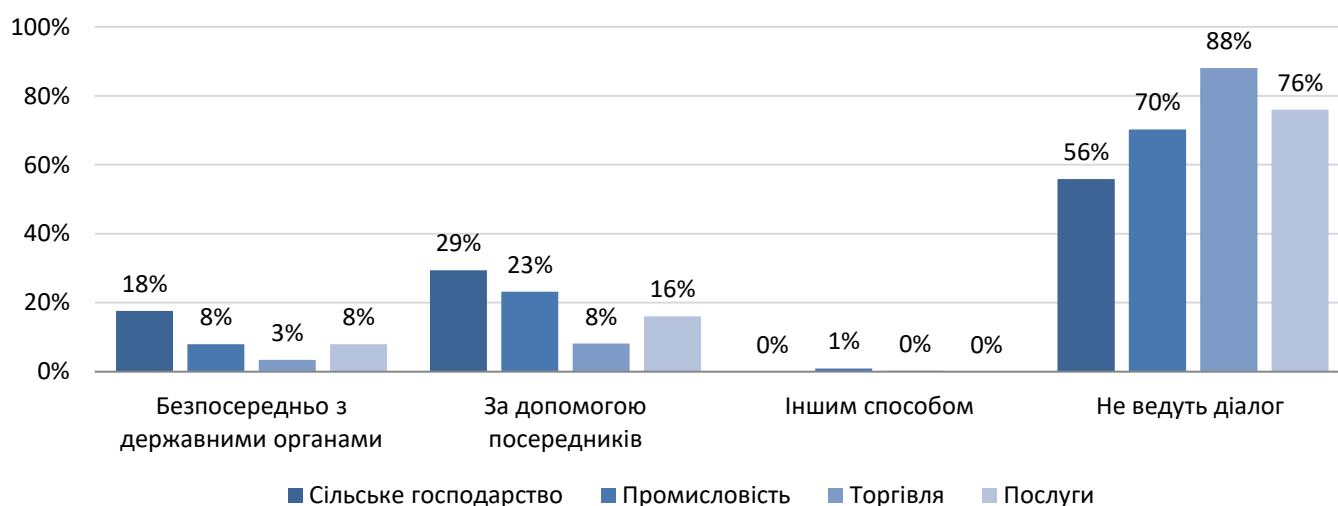
до 13%, а для мікропідприємств – до всього лише 6%. Подібна тенденція прослідковується і в розповсюдженості ведення діалогу безпосередньо з державними органами: частка підприємств, що користуються таким способом спілкування з владою, зменшується з 15% великих підприємств до 10% середніх, 6% малих та лише 2% мікропідприємств.

Рис. 86. Ведення діалогу зі сприяння торгівлі підприємствами (за розміром підприємств), % опитаних

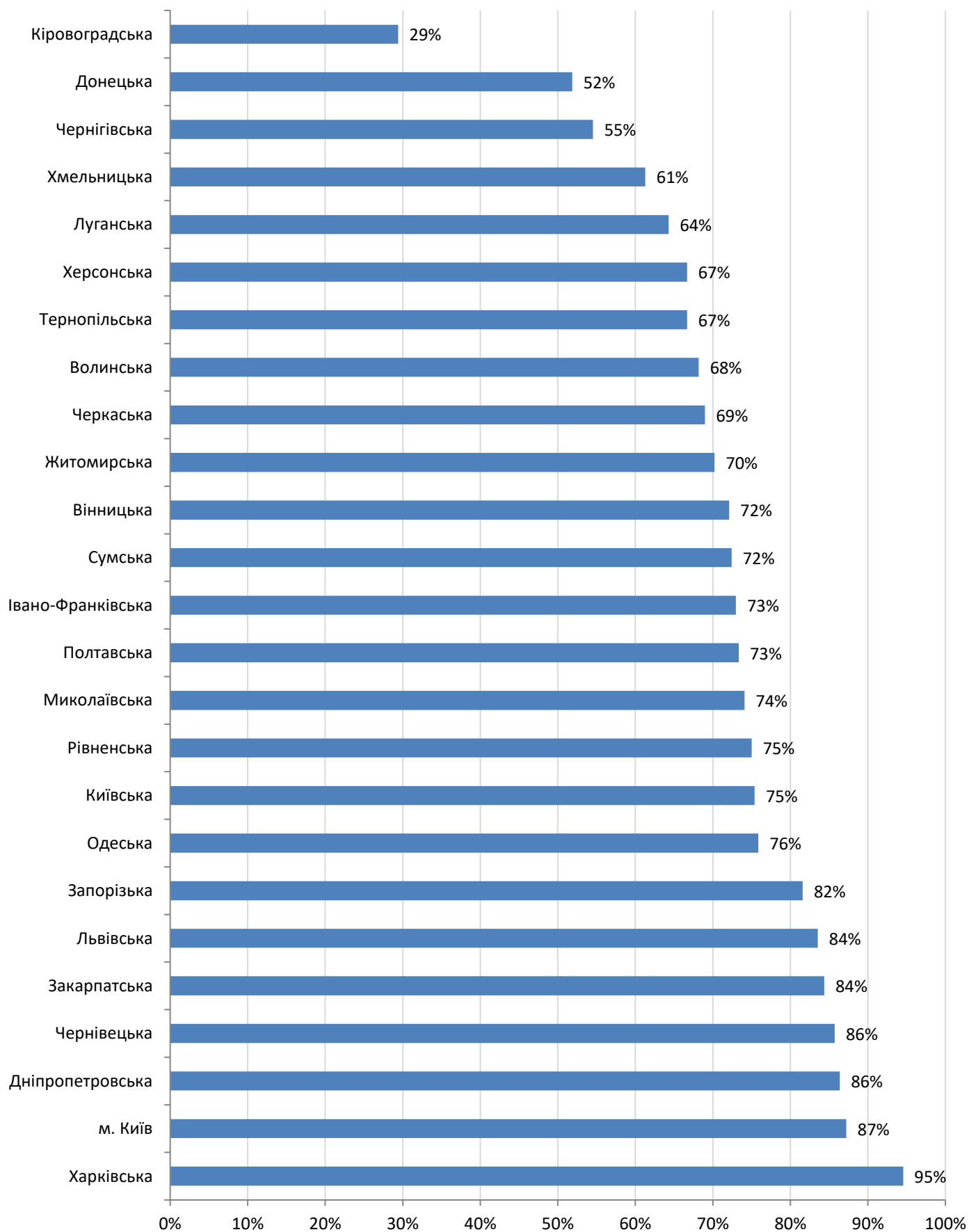
Сільськогосподарські підприємства найбільш активно залучені до діалогу з владою з питань спрощення торгівлі. 29% здійснюють його через посередників, а 18% – безпосередньо з органами влади. Це більше, ніж відповідні частки серед інших категорій підприємств за сектором діяльності. Найменше залученими до такого діалогу є торговельні підприємства: 88% не проводять його взагалі, а частки торговельних підприємств, що проводять цей діалог через посередників, ((8%) та прямо (3%) – найменші порівняно з підприємствами інших галузей. Промислові підприємства та підприємства сфери послуг приблизно однаковою мірою залучені у діалог з владою: його здійснює близько одна четверта опитаних цих секторів.

Рис. 87. Ведення діалогу зі сприяння торгівлі підприємствами (за сектором діяльності), % опитаних

Кіровоградська область – це регіон, де учасники ЗЕД найактивніше спілкуються з владою. Лише 29% підприємств області повідомили, що не ведуть діалогу з владою щодо спрощення торгівлі. Областями-лідерами за часткою підприємств, що ведуть такий діалог, також є Донецька та Чернігівська, де майже половина опитаних контактує з владою з питань спрощення торгівлі. Натомість у Харківській області 95% підприємств не залучені до діалогу з владою у жодний спосіб, через що ця область займає останнє місце у регіональному рейтингу.

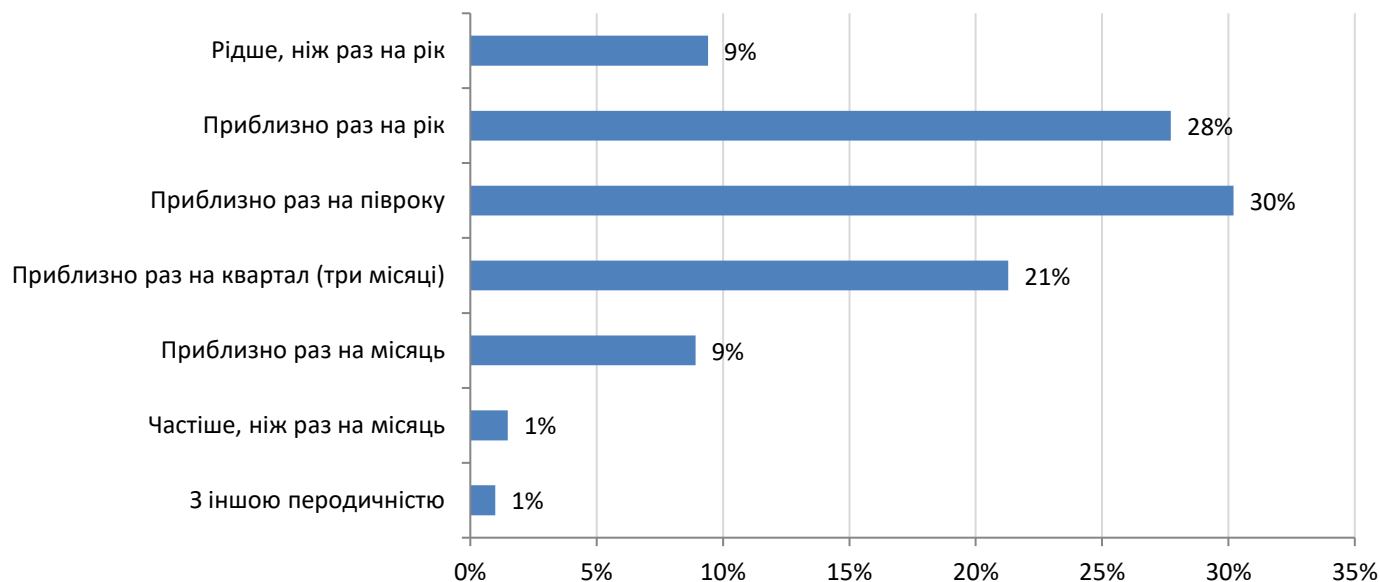
Рис. 88. Частка підприємств, що не ведуть діалогу зі сприяння торгівлі з органами влади (за регіоном)

7.1.2. Частота заходів у рамках діалогу між бізнесом та владою

Опитані підприємства проводять зустрічі з органами влади, щоб обговорити спрощення процедур торгівлі, прямо або через посередників з періодичністю від одного разу на квартал (три місяці) до одного разу на рік. Так, 21% підприємств, що проводять такі обговорення з державними органами, зустрічаються з ними приблизно раз на три місяці, 30% – приблизно раз на півроку, а 28% – приблизно раз на рік. Частіші зустрічі менш поширені: лише 9% підприємств проводять їх раз на місяць і лише 1% – частіше, ніж раз на місяць.

Рис. 89. Частота зустрічей та обговорень в рамках діалогу з державними органами щодо спрощення процедур торгівлі, % опитаних

Підприємства, що здійснюють лише експорт, переважно проводять такі зустрічі раз на півроку (37%) або раз на рік (33%), тоді ті, які лише імпортують, найчастіше організовують такі зустрічі з періодичністю раз на півроку (43%). А підприємства, що здійснюють як експорт, так і імпорт, приблизно однаковою мірою зустрічаються з органами влади з частотою раз на квартал (27%), раз на півроку (23%) або щорічно (26%).

Мікропідприємства, що обговорюють питання спрощення торгівлі з органами влади, як правило, проводять такі зустрічі раз на півроку (45%) або раз на квартал (23%). Така ж частота зустрічей найбільш поширена серед малих підприємств: 28% з них зустрічаються з органами влади приблизно раз на півроку, а 26% – раз на рік. 38% середніх підприємств проводить зустріч із владою приблизно раз на рік, але одне з чотирьох цих підприємств (24%) повідомило про те, що такі зустрічі відбуваються раз на півроку, і така ж частка опитаних – щоквартально. Одне з трьох великих підприємств (33%) відвідує зустрічі із владою раз на півроку, і дещо менші частки цих підприємств зустрічаються з владою раз на рік (23%) та раз на квартал (21%).

У секторальному розрізі можна побачити, що сільськогосподарські підприємства, як правило, проводять зустрічі з владою раз на півроку або раз на рік (по 36%). Дещо менша частка с/г підприємств зустрічається з владою щоквартально (21%). Приблизно рівні частки промислових підприємств проводять такі зустрічі раз на рік (30%), раз на півроку (26%) та раз на квартал (24%). А серед торговельних підприємств та підприємств сфери послуг найбільш поширена періодичність таких зустрічей – це раз на півроку (43% та 40% відповідно).

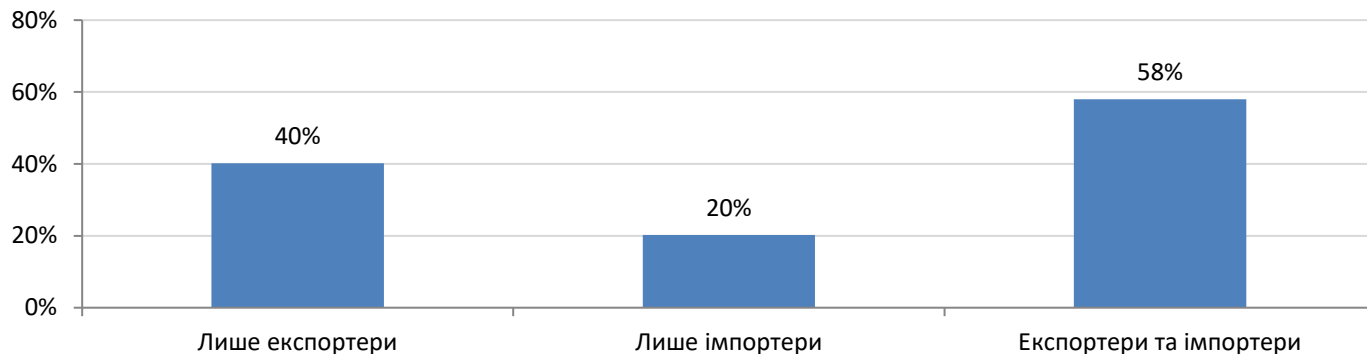
7.1.3. Членство в бізнес-асоціаціях

Менше половини опитаних підприємств (41%) є членами бізнес-асоціацій, включаючи торгово-промислові палати, спілки роботодавців, спілки малих підприємств тощо. У 2016 році відповідна частка була подібною: 45%. Серед підприємств, які є членами бізнес-асоціацій, більшість (73%) входять до однієї бізнес-асоціації, а 22% є

членами двох. Членство у трьох чи більше бізнес-асоціаціях – значно менш поширене: 4% підприємств, які входять до бізнес-асоціацій, є членами трьох таких об'єднань, а менше двох відсотків загалом повідомили про членство у чотирьох, п'яти та більше бізнес-об'єднаннях.

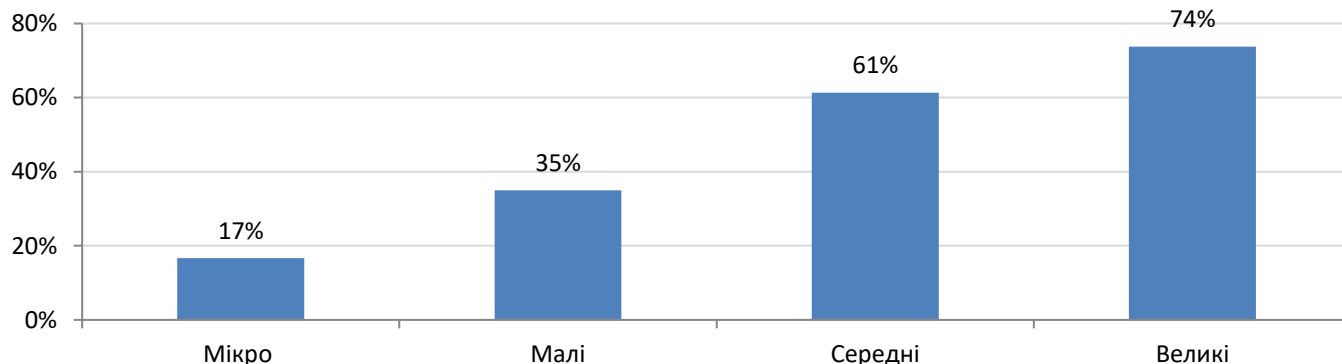
Більше половини підприємств, що поєднують імпорту та експорт, (958%) беруть участь у діяльності бізнес-асоціацій. Це більше, ніж відповідні частки виключно експортерів (40%) та виключно імпортерів (20%).

Рис. 90. Членство у бізнес-асоціаціях (за видом ЗЕД), % опитаних

Членство у бізнес-асоціаціях зростає із збільшенням розміру опитаних підприємств. Так, три з чотирьох великих підприємств (74%) повідомили про участь в одному чи більше бізнес-об'єднанні. Для середніх підприємств відповідна частка зменшується до 61%, а для малих – до 35%. Серед мікропідприємств лише 17% входять до бізнес-асоціацій.

Рис. 91. Членство у бізнес-асоціаціях (за розміром підприємств), % опитаних

У розрізі за сектором діяльності показник участі у бізнес-асоціаціях приблизно однаковий для промислових та сільськогосподарських підприємств, більше половини з яких (52% та 53% відповідно) повідомили про участь в таких об'єднаннях. Найменший відсоток членів бізнес-асоціацій – серед торговельних підприємств (20%).

Рис. 92. Членство у бізнес-асоціаціях (за сектором діяльності), % опитаних

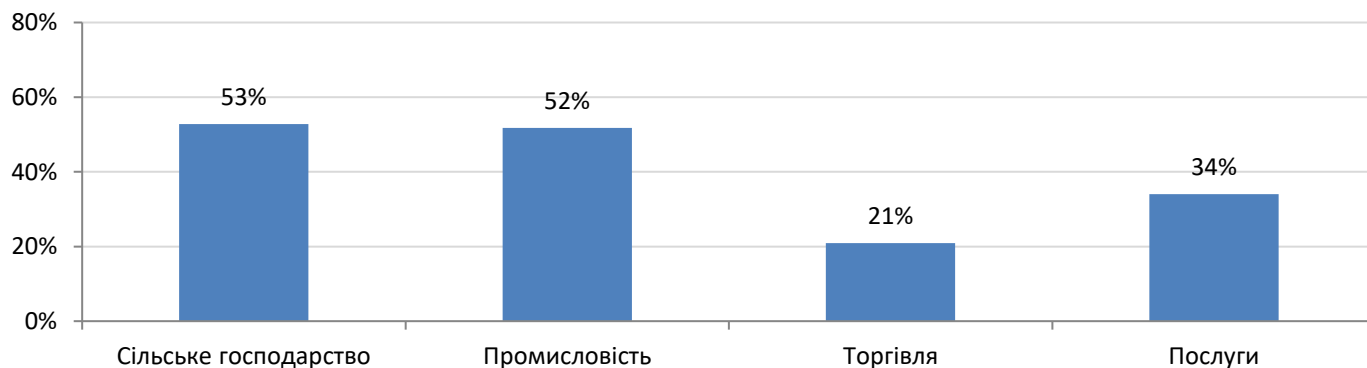
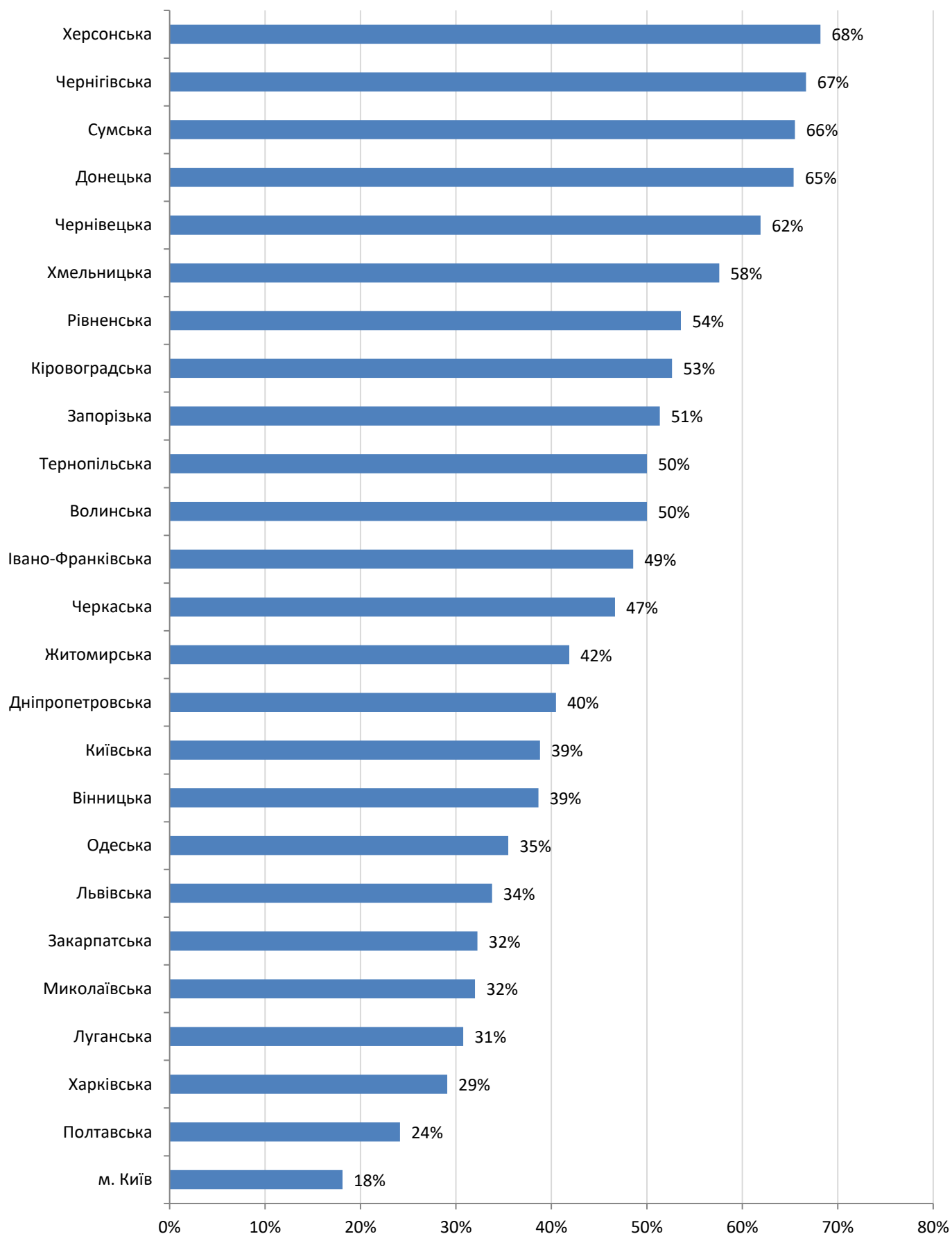

Рис. 93. Членство у бізнес-асоціаціях (за регіоном), % опитаних

У регіональному вимірі найбільше підприємств-членів асоціацій знаходиться в Херсонській (68%), Чернігівській (67%), Сумській (66%) та Донецькій (65%) областях. Найменший відсоток опитаних, які є членами бізнес-асоціацій, – у м. Києві: він складає лише 18%. Досить низький рівень залучення опитаного бізнесу до ділових об'єднань і у Полтавській області, де тільки одне із чотирьох опитаних підприємств (24%) є членом однієї чи більше бізнес-асоціацій.

7.1.4. Послуги бізнес-асоціацій

Інформаційні послуги залишаються найбільш поширеними послугами, які опитані підприємства отримують від бізнес-асоціацій: у 2017 році 58% підприємств, які є членами цих асоціацій, повідомили, що отримують від них інформацію, включаючи статистичну інформацію, інформацію про ринки, про зміни в законодавстві тощо. У 2016 році підприємства також найчастіше повідомляли про отримання інформаційних послуг від ділових об'єднань – відповідна частка опитаних складала 66%³⁶. Наступним за поширеністю видом діяльності бізнес-об'єднань є проведення навчання (тренінгів, семінарів) для їхніх членів. 46% опитаних у 2017 році (52% у 2016-му) повідомили про те, що їхня бізнес-асоціація надає їм послуги з навчання.

Рис. 94. Послуги, що надаються бізнес-асоціаціями, % опитаних³⁷

Приблизно одне із чотирьох підприємств-членів бізнес-асоціацій користується такими послугами цих організацій, як допомога у пошуку нових торговельних партнерів за кордоном (28%), допомога при вирішенні конфліктних ситуацій при здійсненні експортно-імпортних операцій (26%) та допомога в пошуку нових торговельних партнерів в Україні (24%). У 2016 році відповідні частки респондентів склали, відповідно, 35%, 28% та 27%. Дещо менш поширеним є отримання юридичної допомоги від бізнес-асоціацій (її отримували 20% підприємств у 2017 році та стільки ж у 2016-му). А адвокацію та відстоювання інтересів через ділові об'єднання здійснюють лише 15% підприємств (17% у 2016 році).

³⁶ Результати 2016 року були перераховані без врахування респондентів, які не дали відповіді на це запитання.

³⁷ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Серед опитаних підприємств, що відрізняються видами ЗЕД, спостерігається деяка різниця у тому, які послуги бізнес-асоціацій для них актуальніші. Зокрема, підприємства-експортери частіше звертаються до бізнес-асоціацій для пошуку нових торговельних партнерів закордоном. Цією послугою бізнес-асоціацій користуються 32% підприємств, що лише експортують, та 31% тих, що поєднують експорт з імпортом. Для порівняння, серед виключно імпортерів ця частка вдвічі менша: 14%. Подібна ситуація і з допомогою при вирішенні конфліктних ситуацій при здійсненні експортно-імпортних операцій: ця послуга більше актуальна для виключно експортерів (31%) та тих, що поєднують експорт з імпортом (28%), ніж для тих, що мають лише імпорт (14%).

Натомість виключно імпортери частіше за інших використовують ділові об'єднання для отримання інформаційних послуг. Про це повідомили 64% виключно імпортерів у порівнянні з 58% підприємств, що мають як імпорт, так і експорт, та 53% виключно експортерів. Разом з цим, серед виключно експортерів – найбільша частка підприємств, що відстоюють свої інтереси за посередництвом бізнес-асоціацій. Вона складає 20%, тоді як серед інших груп підприємств за ЗЕД – не перевищує 15%.

Для мікропідприємств членство у бізнес-асоціаціях більшою мірою, ніж для решти опитаних, є шляхом захисту власних інтересів: 20% з них користуються адвокаційними послугами бізнес-асоціацій. Натомість підприємства більшого розміру частіше проходять навчання за допомогою ділових об'єднань (53% великих та 50% середніх підприємств) та шукають за їх посередництвом нових торговельних партнерів закордоном (31% великих підприємств і така ж частка середніх). Крім цього, великі підприємства порівняно частіше звертаються до бізнес-асоціацій за допомогою при вирішенні конфліктних ситуацій, що виникають при здійсненні експортно-імпортних операцій, (38%), тоді як середні і малі підприємства більше користуються інформаційними послугами таких об'єднань (62% та 59% відповідно).

З точки зору сфери діяльності підприємства сфери послуг відрізняються від інших більшим попитом на інформаційні та адвокаційні послуги бізнес-асоціацій. Так, для 71% підприємств сфери послуг членство у бізнес-асоціаціях надає можливість отримати інформацію щодо ринку, законодавства та інших аспектів ведення бізнесу, тоді як для інших груп підприємств за сектором відповідна частка не перевищує 58%. А 24% підприємств сфери послуг здійснюють захист інтересів через бізнес-асоціації, в той час як серед підприємств інших галузей не більше 16% опитаних використовують своє членство у ділових об'єднаннях з цією метою.

Також підприємства сфери послуг та сільськогосподарські підприємства порівняно часто вдаються до послуг бізнес-асоціацій для вирішенні конфліктних ситуацій, пов'язаних із операціями ЗЕД, – про це повідомили відповідно 41% та 42% цих підприємств. Для підприємств двох інших галузей ці показники нижчі: такими послугами бізнес-асоціацій користуються 26% промислових та 20% торговельних підприємств. Натомість промислові та торговельні підприємства частіше шукають нових закордонних торговельних партнерів через бізнес-асоціації. Про це повідомили 29% підприємств, що представляють сектор промисловості, та 28% – торгівлі. А с/г підприємства частіше від інших отримують від ділових об'єднань послуги з навчання (63%) та юридичну допомогу (26%).

Регіональний розріз опитаних підприємств³⁸ показує, що можливостями для отримання інформації від бізнес-асоціацій найактивніше користуються підприємства Кіровоградської (100%), Черкаської (86%) та Сумської (79%) областей. У числі лідерів за рівнем проходження навчання через бізнес-асоціації – Черкаська (86%), Чернігівська (69%), Запорізька (68%) та Херсонська (67%) області. Бізнес-асоціації найчастіше допомагають підприємствам у пошуку торговельних партнерів за кордоном підприємствам у Черкаській (57%) та Кіровоградській (50%) областях, а з вирішенням конфліктів – у Житомирській (44%), Хмельницькій (42%) та Донецькій (41%).

³⁸ Луганську, Миколаївську та Полтавську області було виключено з регіонального аналізу цього питання через надто малу наповнюваність підвибірки.

7.1.5. Готовність платити за послуги бізнес-асоціацій

Усім респондентам, незалежно від того, чи є їхнє підприємство членом бізнес-асоціацій, було запропоновано зазначити, за які послуги бізнес-асоціацій вони готові отримати на платній основі. Приблизно третина підприємств (32%) повідомили, що готові платити бізнес-асоціаціям за захист прав бізнесу. Досить істотним є попит на консультації: 29% підприємств заплатили б за консультації з питань експорту, а 28% – з питань імпорту. Приблизно одне з п'яти підприємств готове платити за тренінги: 22% – з питань експорту, а 20% – з питань імпорту.

При цьому 26% підприємств повідомили, що не готові платити за послуги бізнес-асоціацій, а 11% не змогли визначитися з відповіддю. Ці частки зменшились у порівнянні з 2016 роком, коли 33% підприємств не були готові платити за послуги бізнес-асоціацій, а 14,5% не дали відповіді на це запитання.

7.1.6. Представлення інтересів бізнес-асоціаціями

Опитані підприємства, які входять до бізнес-асоціацій, висловили свої побажання щодо того, яким чином вони очікують від цих об'єднань представлення своїх інтересів у питаннях, які стосуються вироблення і реалізації державної політики. Близько половини цих підприємств очікують, що бізнес-асоціації представлятимуть їхні інтереси через ініціацію нових нормативно-правових актів та змін до існуючого законодавства (56%), надання коментарів до проектів законів та нормативних актів (49%) та проведення зустрічей з представниками органів влади. Ці ж способи представлення інтересів бізнесу були найбільш бажаними для учасників опитування у 2016 році, де цих дій від бізнес-асоціацій очікувало, відповідно, 69%, 68% та 66% опитаних підприємств³⁹.

Рис. 95. Шляхи представлення інтересів підприємств бізнес-асоціаціями, % опитаних⁴⁰

³⁹ Результати 2016 року були перераховані без врахування респондентів, які не дали відповіді на це запитання.

⁴⁰ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

42% підприємств, що входять до ділових об'єднань, вважають, що представляти інтереси слід через публікацію статей в пресі, а 40% – шляхом участі в публічних заходах. У 2016 році такі напрями адвокації підтримувало, відповідно, 57% та 51% опитаних. Дещо менші частки респондентів вважають, що з метою представлення інтересів бізнесу бізнес-асоціації повинні публікувати заяви та відкриті звернення (38%, у 2016 році – 51%) та брати участь у діяльності громадських рад (27%, у 2016 році – 36%). А частина опитаних, які є членами бізнес-асоціацій, тим не менше вважають, що таким об'єднанням не слід жодним чином представляти інтереси підприємств у питаннях, що стосуються вироблення і реалізації державної політики. Частка таких підприємств склала 8% у 2016 році та 11% у 2017-му.

Підприємства, що здійснюють лише імпорт, відрізняються як від виключно експортерів, так і від тих, що поєднують імпорт з експортом, більшою підтримкою усіх перелічених способів здійснення адвокації в рамках ділових об'єднань. Так, більше половини підприємств, що здійснюють лише імпорт, очікують від бізнес-асоціацій проведення зустрічей з владою (54%), публікації матеріалів у пресі (54%) та участі у публічних заходах (52%). Виключно експортери та підприємства, що здійснюють як імпорт, так і експорт, меншою мірою підтримують ці заходи. Також виключно імпортери частіше за інших висловлюються за те, щоб бізнес-асоціації публікували заяви на захист інтересів бізнесу та брали участь у діяльності громадських рад.

Однак підтримка таких способів адвокації, як ініціація змін до законодавства та надання до нього коментарів, є однаково високою як серед виключно імпортерів, так і серед підприємств, що здійснюють імпорт та експорт. Так, по 60% підприємств обох груп вважають, що бізнес-асоціації повинні ініціювати зміни до законодавства для захисту інтересів бізнесу, тоді як серед виключно експортерів ця частка менша: 42%. Подібно, 53% підприємств, що лише імпортують, та 55% тих, які експортують та імпортують, підтримують надання коментарів до законодавства діловими об'єднаннями. Серед виключно експортерів відповідний показник складає лише 33%.

Серед підприємств різних розмірів, які входять до бізнес-асоціацій, спостерігаються деякі відмінності у тому, які заходи для представлення інтересів бізнесу вони вважають необхідними. Великі підприємства надають більшій ваги, ніж підприємства меншого розміру, зустрічам з представниками влади (цей спосіб адвокації підтримують 58% великих підприємств, тоді як серед інших груп підприємств за розміром – не більше 47%) та публікації заяв від імені бізнес-асоціацій (за це висловлюється 48% великих підприємств і не більше 39% в інших групах опитаних за розміром).

Крім цього, приблизно третина великих підприємств підтримує ідею участі бізнес-асоціацій у громадських радах – серед менших підприємств за це висловлюється приблизно одне із чотирьох підприємств у кожній категорії. Мікропідприємства на рівні з великими вважають, що бізнес-асоціаціям слід ініціювати зміни до законодавства. Такої думки дотримується 61% мікро- та 60% великих підприємств у порівнянні з 55% середніх та 50% малих. Малі підприємства, у свою чергу, дещо більше від інших підтримують публікацію статей у пресі: цей спосіб представлення інтересів бізнесу імпонує 46% представників малого бізнесу, тоді як серед інших груп підприємств за розміром відповідний показник знаходиться в межах від 39% до 42%.

Сільськогосподарські та промислові підприємства частіше від підприємств інших галузей підтримують підготовку коментарів до законодавства бізнес-асоціаціями (50% с/г підприємств та 50% промислових) та проведення зустрічей з владою в рамках діяльності таких об'єднань (по 50% підприємств в обох секторах). Промислові підприємства більше від інших зацікавлені у представленні власних інтересів шляхом подання законодавчих ініціатив – таку діяльність бізнес-асоціацій підтримують 59% представників цього сектору, тоді як серед інших галузей відповідна частка опитаних не перевищує 50%.

У свою чергу, підприємства сфер торгівлі та послуг висловлюють активнішу підтримку захисту інтересів через пресу – за публікацію бізнес-асоціаціями матеріалів з цією метою виступають 53% підприємств сфери послуг та 50% – торгівлі. Крім цього, торговельні підприємства більше за інших зацікавлені у участі в громадських радах.

У регіональному вимірі⁴¹ можна побачити, що імпортери та експортери різних регіонів, що входять до бізнес-об'єднань, відрізняються очікуваннями щодо адвокаційних заходів, які, на їхню думку, повинні здійснювати ці об'єднання. Так, у просуванні змін до законодавства найбільше зацікавлені підприємства Черкаської (73%), Хмельницької (72%) та Тернопільської (70%) областей. Також у Хмельницькій та Черкаській областях були зафіксовані найбільші частки підприємств, які очікують від бізнес-асоціацій проведення зустрічей з владою для захисту інтересів бізнесу (67% та 64% відповідно).

Надання коментарів до законодавства частіше від інших підтримують респонденти Львівщини (65%), Черкащини (64%) та Волині (60%). Відстоювання позиції бізнесу через пресу знаходить найбільшу підтримку в опитаних Тернопільської (60%) та Черкаської (55%) областей. У цих же регіонах (64% підприємств Черкаської області та 60: Тернопільської), а також у Вінницькій області (57%) бізнес частіше, ніж в інших, вважає за потрібне брати участь у публічних обговореннях для захисту інтересів бізнесу. А у Рівненській та Хмельницькій областях порівняно більші частки опитаних вважають, що бізнес-асоціаціям слід публікувати заяви та звернення (цей спосіб адвокації підтримують 60% підприємств Рівненщини та 56% Хмельниччини).

7.2. Роль громадських рад у просуванні питань спрощення торгівлі

У 2017 році підприємства вже вдруге оцінили діяльність громадської ради при Міністерстві економічного розвитку й торгівлі (МЕРТ) у питаннях, які стосуються процедур спрощення торгівлі. Кожен опитаний оцінив діяльність цієї ради за п'ятибальною шкалою, де оцінка «1» відповідає негативній оцінці громадської ради, а «5» – позитивній.

Результати оцінки показали, що половина опитаних не знайомі з діяльністю громадської ради при МЕРТ. Решта респондентів у середньому оцінили діяльність цієї ради на рівні дещо вищому за середній: на 3,1 бала за шкалою від 1 до 5. Оцінки діяльності громадської ради при МЕРТ практично не змінились з 2016 року, коли половина підприємств оцінила її в середньому на 3,0 балів, а інша половина не знала про такий орган.

Крім цього, як і в 2016 році, у 2017 році підприємства дали оцінку діяльності громадської ради при МЕРТ в питаннях, які стосуються процедур спрощення торгівлі, у порівнянні з минулим роком. Більшість опитаних (72%) не помітили змін у діяльності ради у 2017 році порівняно із 2016 роком. Разом з цим, одне із чотирьох підприємств (24%) вважає, що її діяльність покращилась, тоді як 5% вважають, що погіршилась. Подібні результати були отримані і в 2016 році, коли 69% підприємств вважали, що діяльність громадської ради в цих питаннях не змінилась у порівнянні з 2015 роком, 23% оцінили цю діяльність як таку, що покращилась, а 8% підприємств натомість вважали, що вона погіршилась.

Якщо для оцінок діяльності ради у порівнянні з минулим роком використати шкалу від -1, що означає погіршення діяльності, до +1, що відповідає покращенню діяльності, то середній бал у 2017 році становить 0,19, що дещо більше за відповідний бал у 2016 році, який склав 0,16.

Підприємства, що здійснюють різні види ЗЕД, відрізняються своїми оцінками діяльності цього органу. Найкращі оцінки надали виключно експортери: вони оцінили діяльність громадської ради в середньому на 3,3 бала. Ті ж, що здійснюють лише імпорт, надали найнижчі оцінки: в середньому 2,8 бала. Експортери та імпортери оцінили громадську раду на рівні, що відповідає середньому у вибірці: на 3,1 бала у середньому.

⁴¹ Закарпатську, Кіровоградську, Луганську, Миколаївську, Одеську та Полтавську області було виключено з регіонального аналізу цього питання через надто малу наповнюваність підвибірki.

Що ж до оцінки змін діяльності громадської ради при МЕРТ за попередній рік, то підприємства, що здійснюють лише імпорт, відрізняються від інших нижчими оцінками: їхні оцінки складають в середньому +0,15 за шкалою від -1 до 1, тоді як виключно експортерів – +0,21, а експортерів та імпортерів – +0,20.

Таблиця 5. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2017 році та порівняння з її діяльністю у 2016 році (за видом ЗЕД)

Вид ЗЕД	Середня оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ, балів (від 1 до 5)	Середня оцінка змін діяльності громадської ради при МЕРТ у 2017 р. порівняно з 2016 р., індекс (від -1 до 1)
Виключно експортери	3,3	+0,21
Виключно імпортери	2,8	+0,15
Експортери та імпортери	3,1	+0,20

Із збільшенням розміру підприємств поступово покращуються як їхні оцінки діяльності громадської ради при МЕРТ, так і оцінка змін у її діяльності у порівнянні з 2016 роком. Зокрема, якщо мікропідприємства оцінили діяльність цієї ради в середньому на 2,8 бала, то малі і середні – на 3,1 бала, а великі – на 3,3 бала. Індекс оцінки змін у її діяльності збільшується з +0,10 за шкалою від -1 до +1 для мікропідприємств до +0,19 для малих та +0,22 для середніх і сягає +0,27 для великих підприємств.

Таблиця 6. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2017 році та порівняння з її діяльністю у 2016 році (за розміром підприємств)

Розмір підприємств	Середня оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ, балів (від 1 до 5)	Середня оцінка змін діяльності громадської ради при МЕРТ у 2017 р. порівняно з 2016 р., індекс (від -1 до 1)
Мікропідприємства	2,8	+0,10
Малі підприємства	3,1	+0,19
Середні підприємства	3,1	+0,22
Великі підприємства	3,3	+0,27

Підприємства різних видів діяльності практично не відрізняються оцінками діяльності громадської ради при МЕРТ: представники усіх галузей оцінили її в середньому на 3,0 або 3,1 бала. Якщо ж говорити про оцінку змін її діяльності за останній рік, то найкращі оцінки надали промислові підприємства: в середньому на +0,22 за шкалою від -1 до +1, тоді як підприємства сфери послуг надали найнижчі оцінки: в середньому +0,10.

Таблиця 7. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2017 році та порівняння з її діяльністю у 2016 році (за сектором підприємств)

Сектор підприємств	Середня оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ, балів (від 1 до 5)	Середня оцінка змін діяльності громадської ради при МЕРТ у 2017 р. порівняно з 2016 р., індекс (від -1 до 1)
Сільське господарство	3,1	+0,18
Промисловість	3,1	+0,22
Торгівля	3,0	+0,16
Послуги	3,0	+0,10

З точки зору регіонального розподілу підприємства Донецької області відрізняються високими оцінками діяльності громадської ради (середній бал – 3,4), тоді як найнижчі оцінки в середньому поставили у Запорізькій (2,6) та Тернопільській (2,7) областях, а також у Києві (2,8). Підприємства Запорізької та Тернопільської областей також найнижче оцінили зміну діяльності громадської ради при МЕРТ порівняно з 2016 роком. Середній індекс оцінок у цих регіонах дорівнює нулю з шкалою від -1 до +1. Найвищі оцінки змін у діяльності громадської ради при МЕРТ були зафіксовані у Сумській області (значення середнього індексу складає +0,47). Областями з порівняно високими оцінками змін діяльності цього органу є і Рівненська (+0,36), Черкаська (+0,32) та Дніпропетровська (+0,31).

Таблиця 8. Оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ у 2017 році та порівняння з її діяльністю у 2016 році (за сектором підприємств)⁴²

Регіон	Середня оцінка діяльності громадської ради при МЕРТ, балів (від 1 до 5)	Середня оцінка змін діяльності громадської ради при МЕРТ у 2017 р. порівняно з 2016 р., індекс (від -1 до 1)
Вінницька	2,9	+0,24
Волинська	3,1	+0,20
Дніпропетровська	3,1	+0,31
Донецька	3,4	+0,06
Житомирська	3,2	+0,20
Закарпатська	3,0	0,24
Запорізька	2,6	+0,00
Івано-Франківська	3,3	+0,07
Київська	3,3	0,28
Кіровоградська	-	-
Луганська	-	-
Львівська	3,0	+0,13
Миколаївська	2,9	+0,08
Одеська	3,3	+0,18
Полтавська	3,0	+0,18
Рівненська	3,3	+0,36
Сумська	3,3	+0,47
Тернопільська	2,7	0,00
Харківська	3,3	+0,23
Херсонська	-	-
Хмельницька	3,1	+0,17
Черкаська	3,1	+0,32
Чернівецька	3,3	-
Чернігівська	3,3	+0,20
м. Київ	2,8	+0,12

⁴² У цих запитаннях для низки областей неможливо розрахувати середні бали (позначено пропуском у таблиці) через недостатню наповнюваність підвибірки.

У підсумку, одне із чотирьох опитаних підприємств підтримує діалог зі спрощення процедур торгівлі з органами влади. Більшість з цих підприємств спілкуються з владою через посередників, таких як бізнес-асоціації та торгово-промислові палати. 41% підприємств входять до бізнес-асоціацій. Що більшим є розмір підприємства, тим більше ймовірно, що воно залучене у діалог з владою з питань спрощення торгівлі та бере участь у діяльності бізнес-асоціації. Сільськогосподарські та промислові підприємства частіше входять до бізнес-асоціацій, ніж торговельні та підприємства сфери послуг.

Серед послуг, які надають підприємствам бізнес-асоціації, найбільш поширена – це надання інформації та проведення семінарів і тренінгів. Приблизно дві третини опитаних підприємств готові платити за послуги бізнес-асоціацій, зокрема за захист прав бізнесу та консультації з питань експорту чи імпорту. Підприємства, що входять до ділових об'єднань, очікують, що ці об'єднання ініціюватимуть зміни до законодавства, готуватимуть коментарі до законодавства та проводитимуть зустрічі з представниками органів влади з метою захисту інтересів бізнесу.

Половина опитаних не знайома з діяльністю громадської ради при Міністерстві економічного розвитку й торгівлі. Решта оцінює діяльність цієї ради на середньому рівні: на 3,1 бала за шкалою від 1 до 5. Найвищі оцінки діяльності ради надають виключно експортери та підприємства великого розміру. При порівнянні діяльності громадської ради за минулий рік більшість респондентів не відмічають змін. Серед решти респондентів відсоток тих, хто вважає, що робота ради покращилася, перевищує відсоток тих, хто вважає, що її робота погіршилася: значення відповідного індексу за шкалою від -1 до +1 складає +0,19.

8. Отримання інформації

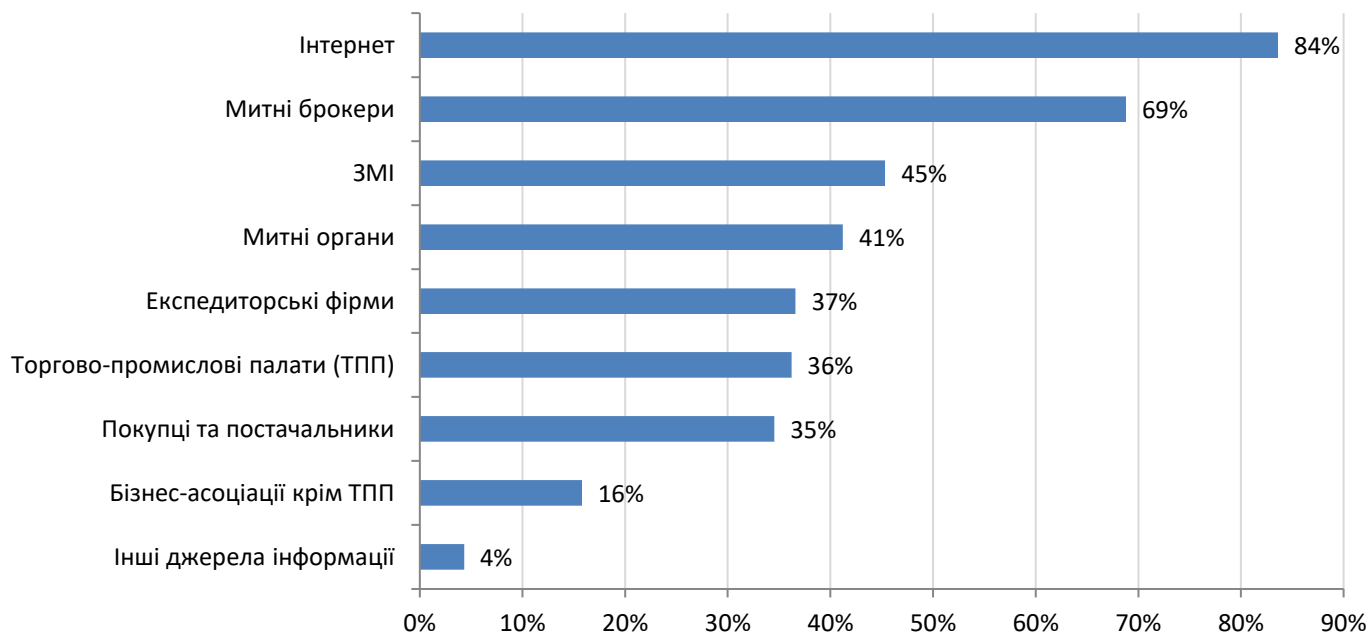
Для дотримання норм та вимог ведення економічної діяльності, а також адаптації до бізнес-середовища в Україні та країнах-партнерах необхідним є постійне надходження на підприємство інформації нормативного та ринкового характеру. Це охоплює інформацію про експортно-імпортні процедури, документальні вимоги, технічні регламенти, стандарти на продукцію, транспортні та логістичні послуги тощо.

Інформація про ці питання в Україні та інших країнах надходить до підприємств із різних джерел: як зі ЗМІ та мережі Інтернет, так і від митних органів, торгово-промислових палат (ТПП) та покупців і постачальників. Учасники опитування вказали, з яких саме джерел вони отримують інформацію щодо питань зовнішньої торгівлі в Україні та в країнах-партнерах.

8.1. Отримання інформації в Україні

В Україні опитані експортери та імпортери переважно дізнаються про нормативні та ринкові питання, що стосуються ведення ЗЕД, з мережі Інтернет. Вона є джерелом інформації для 84% підприємств. Дві третини опитаних (69%) дізнаються про експортно-імпортні процедури від митних брокерів. Досить поширеними джерелами інформації в Україні для опитаних підприємств є ЗМІ (45%) та митні органи (41%). Приблизно третина опитаних дізнається про актуальні питання ЗЕД від експедиторських фірм (37%), торгово-промислових палат (36%) та своїх покупців чи постачальників (35%). Менш поширеним є отримання інформації від інших бізнес-асоціацій крім ТПП.

Рис. 96. Джерела інформації в Україні, % опитаних⁴³

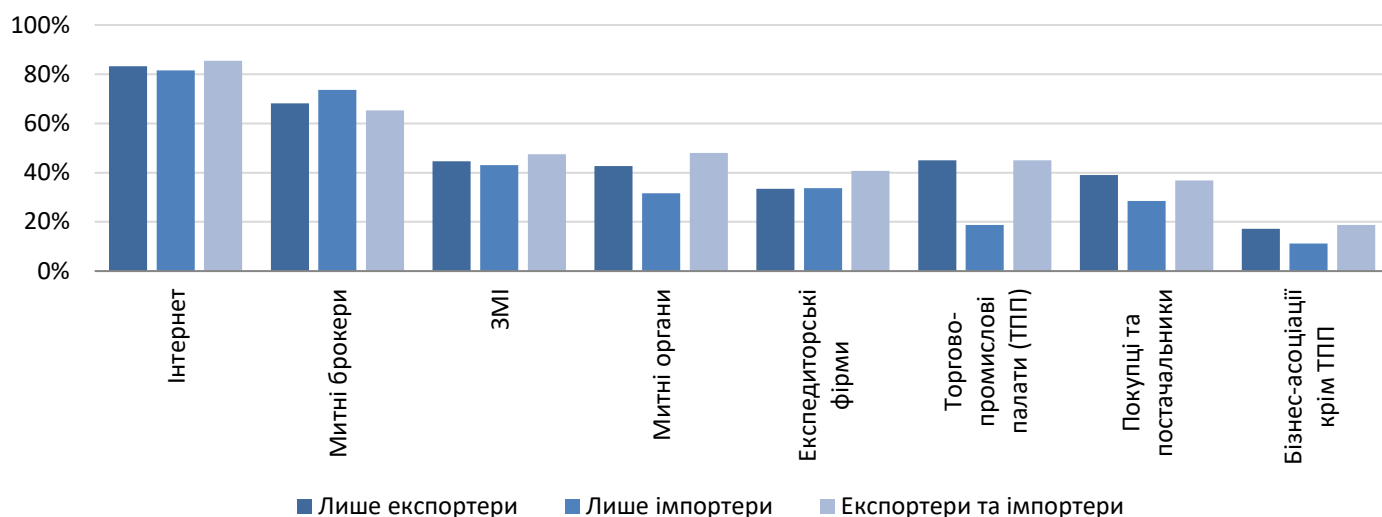

Порівняння джерел інформації за видом ЗЕД опитаних підприємств показує, що підприємства, які здійснюють лише імпорт, рідше від інших отримують інформацію, що стосується зовнішньої торгівлі, від ТПП, митних органів та покупців чи постачальників, але частіше – від митних брокерів. Так, в той час як 45% підприємств, що здійснюють експорт та імпорт, та така ж частка тих, що здійснюють лише експорт, назвали ТПП серед своїх джерел інформації в Україні, серед виключно імпортерів відповідна частка склала лише 19%.

⁴³ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

32% виключно імпортерів повідомили, що отримують інформацію від митних органів, а 28% – від своїх покупців чи постачальників. Відповідні показники вищі як для виключно експортерів, так і для підприємств, що поєднують експорт та імпорт. Разом з цим, для 74% виключно імпортерів джерелом інформації в Україні є митні брокери. Це більше за відповідні частки виключно експортерів (68%) та підприємств, що здійснюють імпорт та експорт (65%).

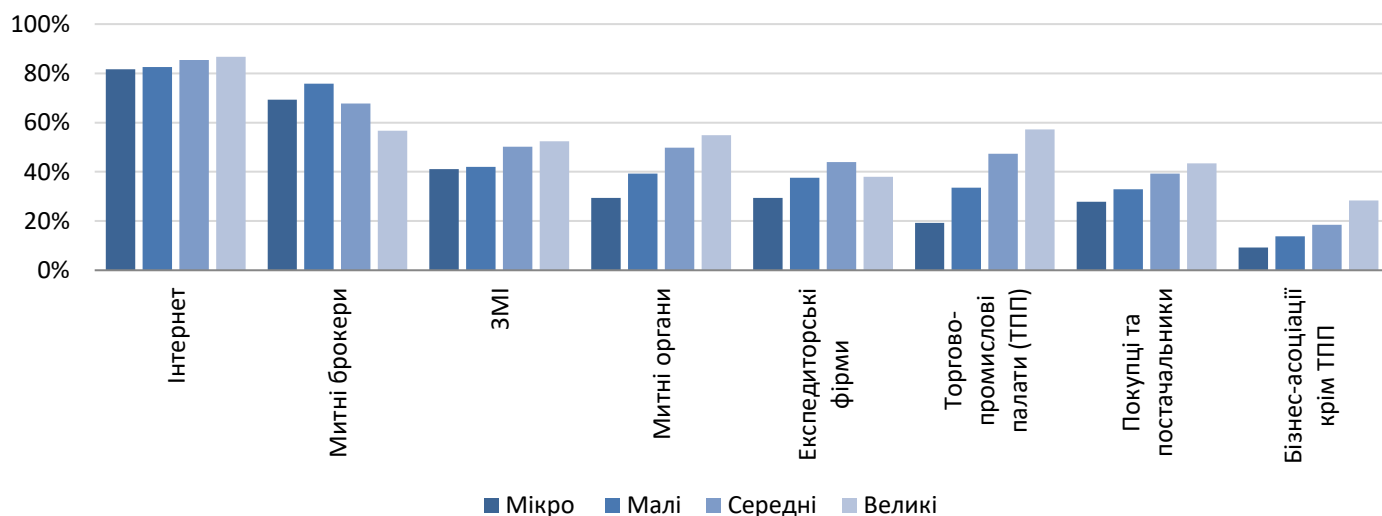
Рис. 97. Джерела інформації в Україні (за видом ЗЕД), % опитаних

Що більшим є розмір підприємств, тим частіше джерелами інформації для них виступають митні органи, ТПП, покупці чи постачальники, а також інші бізнес-асоціації крім ТПП. Так, якщо серед мікропідприємств 29% опитаних отримують інформацію від митних органів, 19% – від ТПП, 28% – від покупців чи постачальників, а лише 9% – від інших бізнес-асоціацій, то для великих підприємств відповідні частки становлять 55%, 57%, 43% та 28%.

Разом з цим, підприємства менших розмірів частіше отримують інформацію щодо торговельних питань від митних брокерів, ніж великі підприємства: 57% великих підприємств вказали на брокерів як на джерело інформації в Україні, тоді як для інших категорій підприємств за розміром відповідні частки складають 68% і більше.

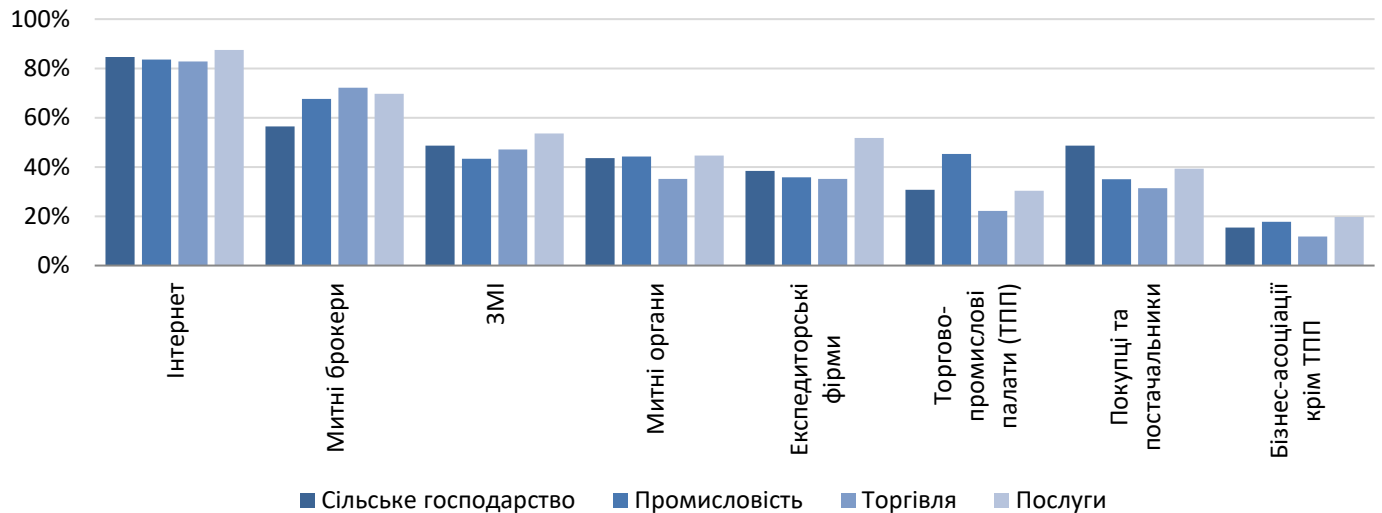
Рис. 98. Джерела інформації в Україні (за розміром підприємств), % опитаних

У розрізі за сектором можна побачити, що підприємства сфери послуг частіше від інших отримують інформацію від експедиторських фірм, промислові підприємства – від ТПП, а сільськогосподарські – від покупців і постачальників. Так, більше половини підприємств сфери послуг (52%) назвали експедиторські фірми серед своїх

джерел інформації в Україні. Для підприємств інших галузей відповідна частка не перевищує 38%. 45% промислових підприємств отримують інформацію від ТПП, тоді як серед інших груп опитаних за секторами ця частка знаходиться в межах від 22% до 31%. А 49% с/г підприємств назвали своїм джерелом інформації в Україні покупців та постачальників, в той час як серед підприємств інших галузей максимальне значення відповідного показника – 39%.

Рис. 99. Джерела інформації в Україні (за сектором діяльності), % опитаних

Регіональне порівняння показує, що різні джерела інформації неоднаково поширені серед підприємств різних областей. Так, мережею Інтернет для отримання інформації в Україні найактивніше користуються у Херсонській області, де усі опитані назвали її своїм джерелом інформації. Високий рівень використання інтернету для отримання інформації щодо процедур торгівлі зафіксований і в Одеській (94%), Чернігівській (92%), Запорізькій (89%) та Вінницькій (89%) областях. До митних брокерів за інформацією найчастіше звертаються підприємства Івано-Франківської (79%) та Черкаської (79%) областей. ЗМІ найбільшою мірою використовуються для отримання інформації про торгівлю у Чернігівській області (64%). Інші області, де досить суттєва частка опитаних дізнається про процедури торгівлі зі ЗМІ – це Одеська (54%), Тернопільська (52%) та Рівненська (52%).

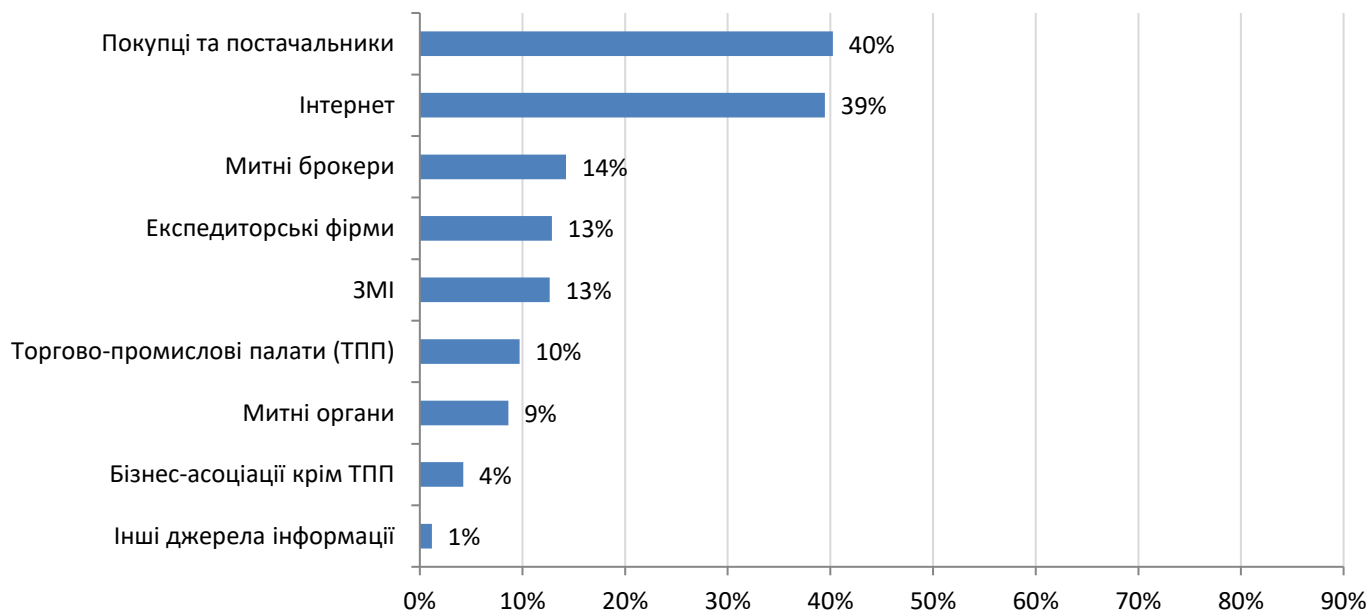
До митних органів за інформацією найбільше звертаються у Волинській (64%), Івано-Франківській (61%) та Чернігівській (60%) областях. Експедиторські фірми найчастіше виступають джерелом інформації для підприємств Тернопільської (52%), Чернігівської (48%) та Донецької (46%) областей, а також Києва (45%). У Донецькій області підприємства частіше, ніж в інших, звертаються за інформацією до ТПП (71% підприємств), тоді як у Сумській області – до покупців та постачальників (52%).

8.2. Отримання інформації в країнах-партнерах

Рівень використання закордонних джерел інформації щодо процедур торгівлі – нижчий порівняно із використанням українських джерел. Найбільш поширеними джерелами серед закордонних для опитаних підприємств є покупці та постачальники та мережа Інтернет. З цих джерел отримують інформацію, відповідно, 40% та 39% опитаних, що менше, ніж частка підприємств, які користуються цими джерелами в Україні.

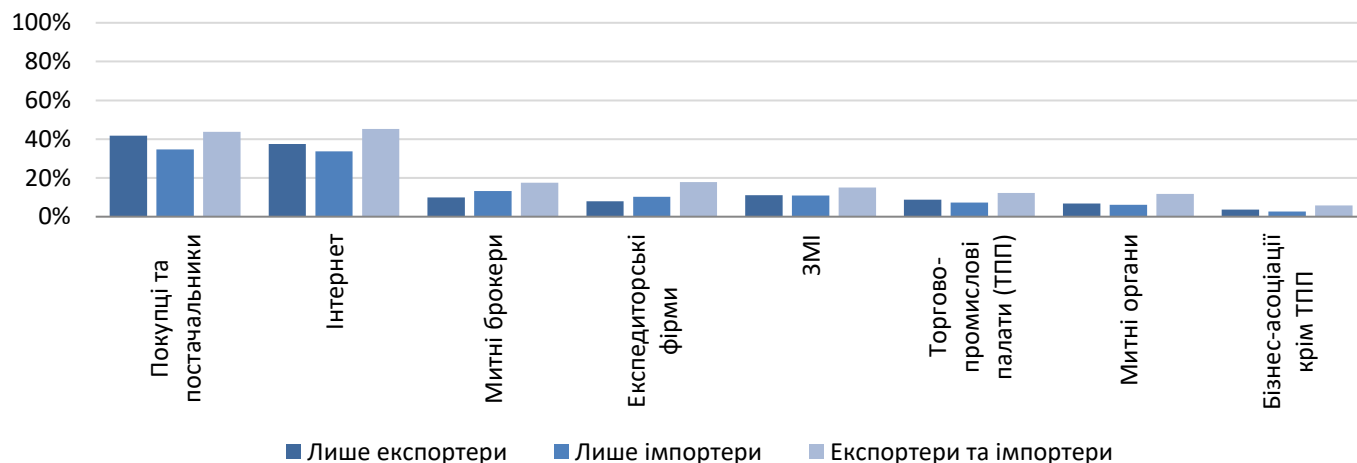
Іншими закордонними джерелами інформації користується значно менше опитаних. Зокрема, митних брокерів серед джерел інформації закордоном назвали 14% підприємств, експедиторські фірми та ЗМІ – по 13%, а ТПП – 10%. А 9% опитаних отримують інформацію щодо процедур торгівлі від митних органів в країнах-партнерах. Крім цього, більш, ніж третина опитаних (39%) вказали, що не користуються жодними із перелічених джерел інформації у країнах-партнерах.

Рис. 100. Джерела інформації у країнах-партнерах, % опитаних⁴⁴

Підприємства, які займаються одночасно імпортом та експортом, активніше черпають інформацію із закордонних джерел, ніж ті, що лише експортують або імпортують. Скажімо, в той час як приблизно третина виключно імпортерів (34%) і дещо більше виключно експортерів (37%) використовують мережу Інтернет як джерело інформації у країнах-партнерах, відповідна частка підприємств, які мають експорт та імпорт, складає 45%. Подібна тенденція спостерігається і щодо інших джерел інформації у країнах-партнерах.

Рис. 101. Джерела інформації у країнах-партнерах (за видом ЗЕД), % опитаних

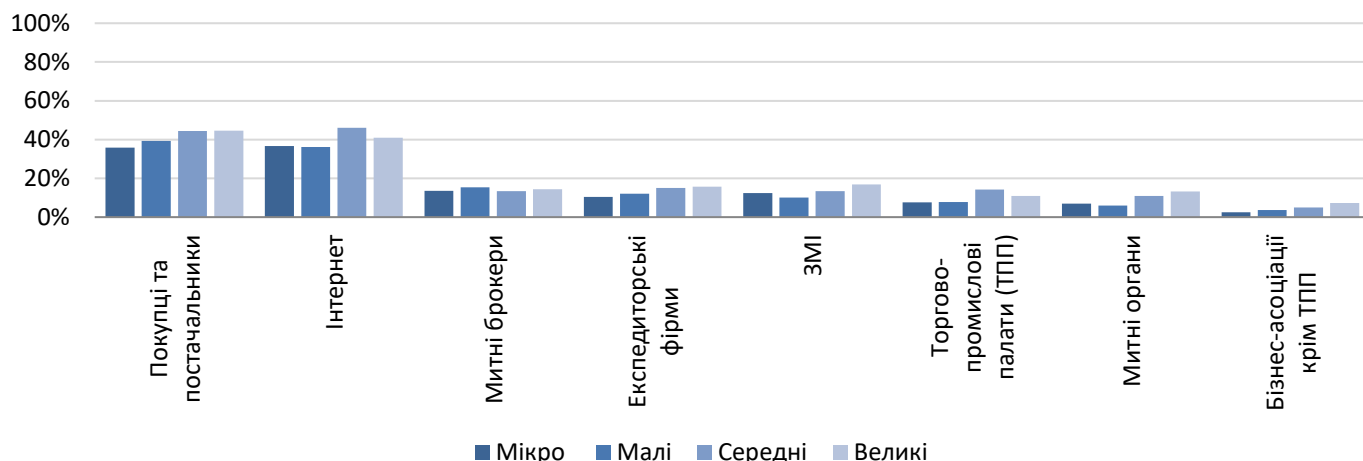

Великі та середні підприємства частіше користуються переліченими джерелами інформації у країнах партнерів, ніж підприємства меншого розміру. Це особливо помітно на прикладі мережі Інтернет, якою користуються 46% середніх та 41% великих підприємств як джерелом інформації про процедури торгівлі у країнах-партнерах, а також у випадку покупців та постачальників, від яких у країнах-партнерах отримують інформацію 36% мікропідприємств, в той час як для великих підприємств відповідна частка зростає до 45%.

Порівняння підприємств різних видів діяльності показує, що між ними немає суттєвої різниці у використанні більшості джерел інформації у країнах-партнерах. Однак щодо найпоширеніших із цих джерел є деяка різниця.

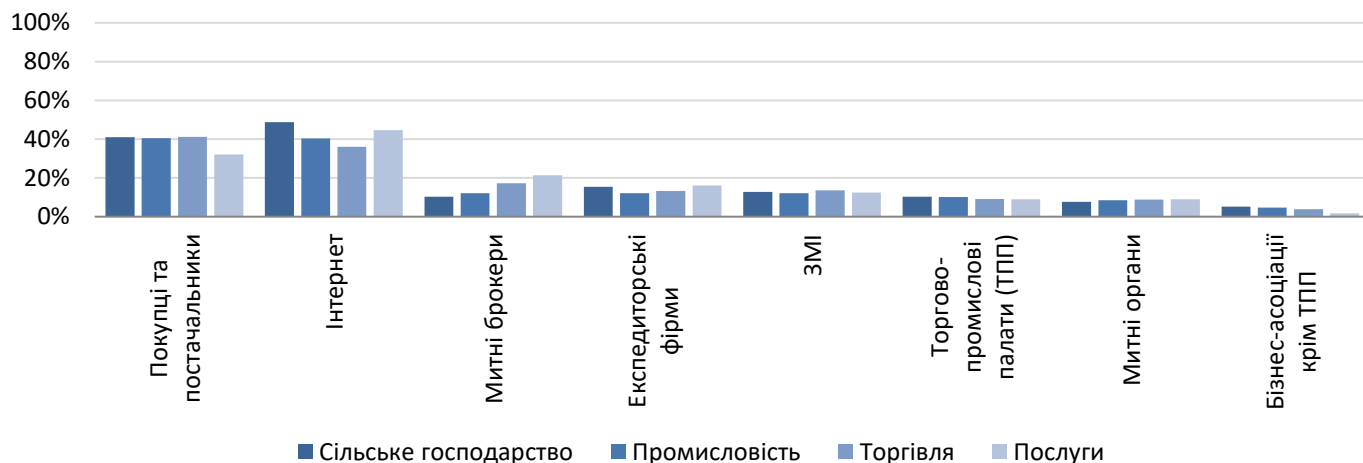
⁴⁴ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Рис. 102. Джерела інформації у країнах-партнерах (за розміром підприємств), % опитаних

Зокрема, підприємства сфери послуг не настільки часто, як інші, отримують інформацію від покупців та постачальників у країнах-партнерах. Відповідна частка для цих підприємств складає 32%, тоді як для інших груп підприємств за сектором – знаходиться в межах 40%-41%. Мережею Інтернет як джерелом інформації у країнах-партнерах найактивніше користуються сільськогосподарські підприємства (49%), а найменш активно – торговельні (36%).

Рис. 103. Джерела інформації у країнах-партнерах (за сектором діяльності), % опитаних

Експортери та імпортери з різних регіонів, де було проведене опитування, неоднаковою мірою користуються джерелами інформації у країнах-партнерах. Інформацію від покупців та постачальників закордоном найчастіше черпають підприємства Івано-Франківської (55%), Київської (51%) та Херсонської (50%) областей. Мережу Інтернет як джерелом інформації про процедури торгівлі у країнах партнерах більше від інших використовують опитані Кіровоградської області (62%). Від митних брокерів цю інформацію найчастіше дізнаються підприємства Київської (25%), Кіровоградської (24%) та Івано-Франківської (24%) областей, а також Сумської (23%) та Харківської (22%).

Експедиторські фірми у країнах-партнерах найчастіше виступають джерелом інформації для опитаних Луганської (20%), Кіровоградської (19%) та Тернопільської (19%) областей, а ЗМІ – для підприємств Тернопільської (22%), Київської (22%) та Чернівецької (19%) областей. Найвищі частки опитаних, для яких джерелом інформації у країнах-партнерах є ТПП, були зафіксовані в Чернігівській (24%) та Сумській (19%) областях, а тих, для яких таким джерелом інформації є митні органи, – на Закарпатті (18%) та на Львівщині (16%).

8.3. Використання урядових порталів

Опитані підприємства вказували, чи вони користуються урядовими інтернет-порталами для отримання актуальної інформації, що стосується ведення бізнесу. Найпопулярнішими веб-сайтами серед опитаних підприємств є сайти Державної фіскальної служби (ДФС) та Кабінету Міністрів. Сайтом ДФС часто або іноді користуються 71% підприємств, а сайтом Кабміну – 51%. Близько половини опитаних користуються сайтами Міністерства фінансів (51%), МЕРТ (51%), сайтом системи онлайн-закупівель ProZorro (50%) та сайтом Верховної Ради (49%). Крім цього, 18% підприємств вказали, що користуються сайтом «Державна підтримка українського експорту» (ukrexport.gov.ua), а 15% – іншими сайтами, серед яких сайти Міністерство юстиції, Державної споживчої служби, Національного Банку України тощо.

Рис. 104. Використання урядових порталів в мережі Інтернет, % опитаних⁴⁵

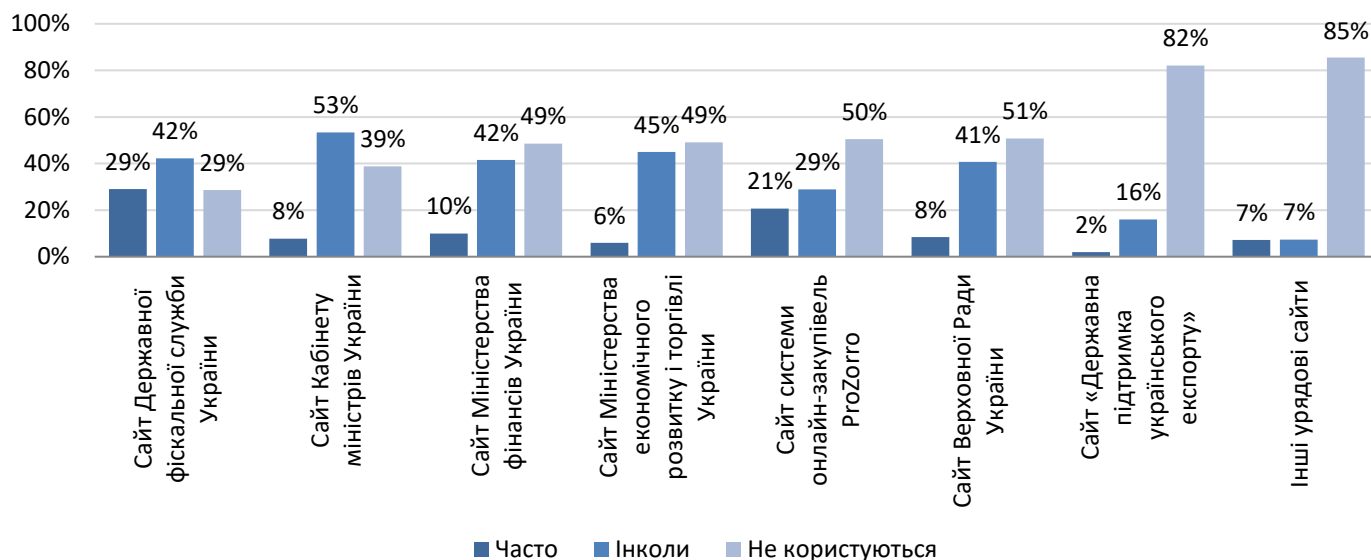

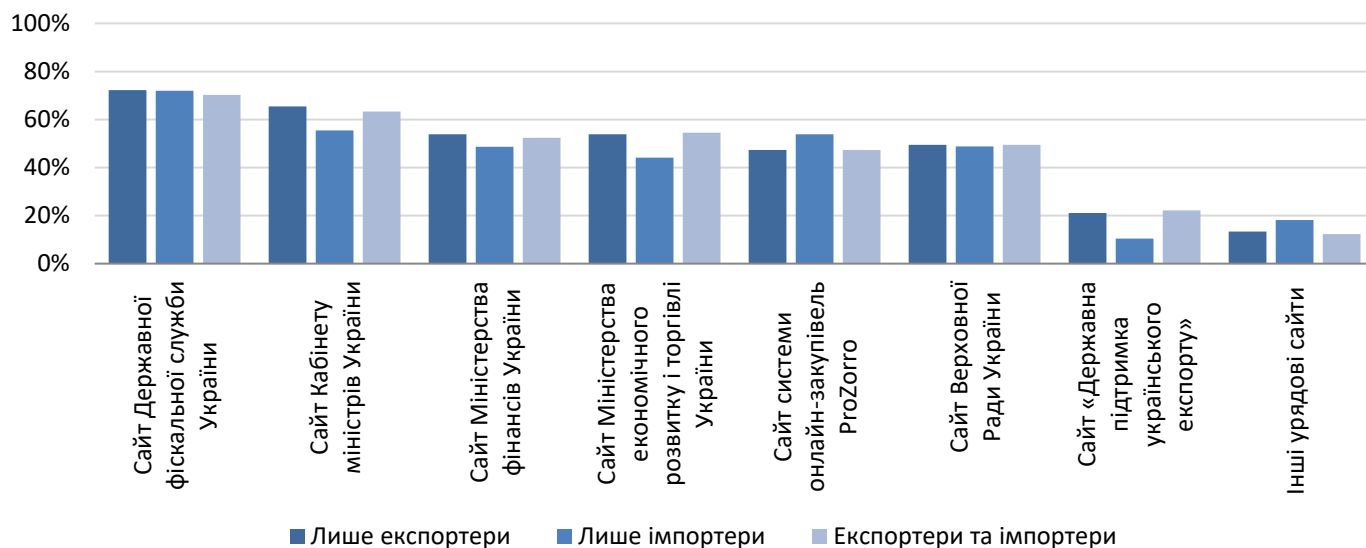
Рис. 105. Використання урядових порталів в мережі Інтернет (% опитаних, що використовують їх часто або іноді)

⁴⁵ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

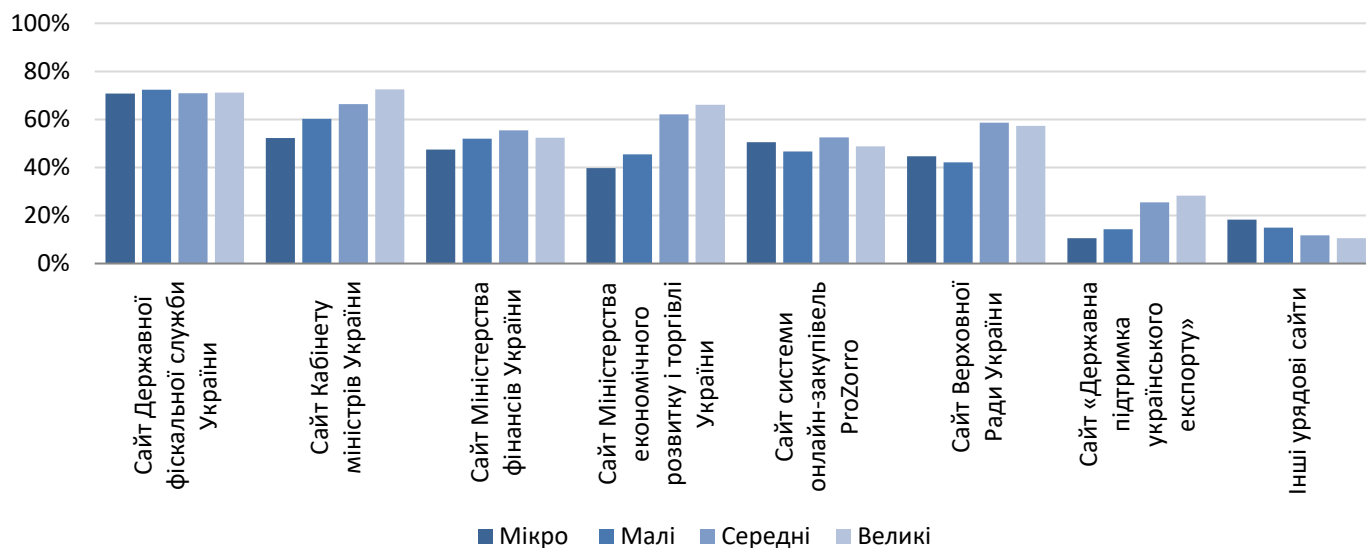
Порівняно з 2016 роком частота використання урядових порталів практично не змінилася. Суттєві зміни торкнулися лише сайту системи онлайн-закупівель ProZorro, популярність якого зростає: у 2016 році ним користувалися лише 36% опитаних.

Рис. 106. Використання урядових порталів (за видом ЗЕД), % опитаних

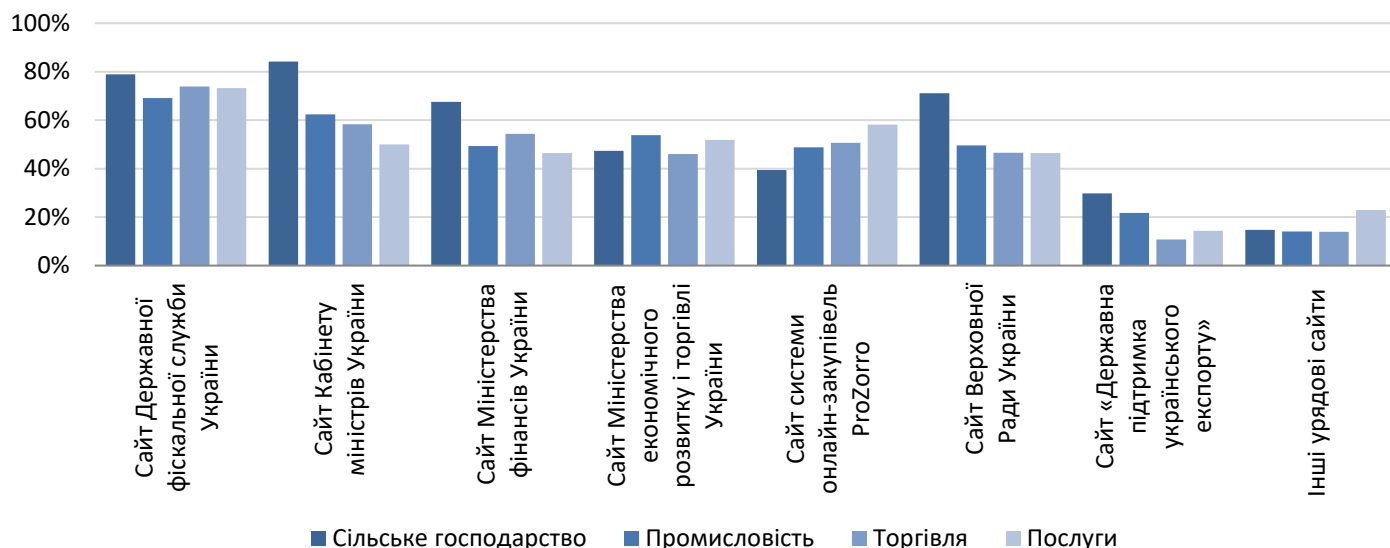
Підприємства, що здійснюють лише імпорт, дещо рідше користуються веб-сайтами Кабінету Міністрів та Міністерства економічного розвитку та торгівлі, але частіше від інших використовують сайт системи онлайн-закупівель ProZorro – ним користується 54% цих підприємств. Також виключно імпортери очікувано не настільки часто користуються сайтом «Державна підтримка українського експорту», як виключно експортери (21%) чи ті, що поєднують імпорт та експорт, (22%). Однак навіть серед них 10% повідомили про використання цього сайту.

Рис. 107. Використання урядових порталів в мережі Інтернет (за розміром підприємств), % опитаних

Із збільшенням розміру підприємств зростає частка опитаних, що користуються окремими урядовими порталами. Це, зокрема, сайти Кабінету Міністрів, МЕРТ, Верховної Ради, а також сайт «Державна підтримка українського експорту». Якщо 52% мікропідприємств користуються сайтом Кабміну, то для великих підприємств ця частка складає вже 73%. Приблизно дві третини великих (66%) та середніх (62%) підприємств користуються сайтом МЕРТ, в той час як для мікро- та малих підприємств ці частки істотно менші: відповідно, 40% та 45%.

Рис. 108. Використання урядових порталів в мережі Інтернет (за сектором діяльності), % опитаних

Подібна ситуація і з сайтом Верховної Ради, який використовують більше половини середніх та великих підприємств, а частка підприємств, які ним користуються, у категоріях меншого розміру не перевищує 45%. Крім цього, 28% великих підприємств користуються сайтом «Державна підтримка українського експорту», в той час як для мікропідприємств відповідний показник становить всього 11%.

У галузевому представленні сільськогосподарські підприємства виділяються на фоні інших частішим відвідуванням ряду урядових порталів. Це, зокрема, сайт Кабінету Міністрів, яким користуються 84% цих підприємств, сайт Міністерства фінансів (68%), Верховної Ради (71%) та сайт «Державна підтримка українського експорту» (30%). А сайтом системи онлайн-закупівель ProZorro найчастіше користуються підприємства сфери послуг (58%), тоді як частка с/г підприємств, які його відвідують, найменша порівняно з іншими: 39%.

При регіональному порівнянні виділяється ряд областей, де підприємства особливо активно користуються окремими урядовими порталами. Так, про користування сайтом ДФС найчастіше повідомляють у Херсонській (88%) та Івано-Франківській (82%) областях, а сайтом Кабінету Міністрів – в Одеській (77%) та Івано-Франківській (76%). Сайт Мінфіну найбільше відвідують респонденти Луганської (73%) та Чернігівської (64%) областей, а сайт МЕРТ – представники Рівненської (68%), Хмельницької (64%), Запорізької (63%) та Одеської (63%) областей. Про відвідування сайту системи онлайн-закупівель ProZorro частіше від інших повідомляють підприємства Запорізької (65%) та Чернігівської (60%) областей, а сайту Верховної Ради – підприємства Чернівецької (67%) та Рівненської (65%) областей. Сайт «Державна підтримка українського експорту» найчастіше використовують підприємства Тернопільської області (38%).

Отже, підприємства користуються значно ширшим спектром джерел для отримання необхідної інформації про процедури в Україні, ніж в країнах-партнерах. В Україні джерелом такої інформації найчастіше є мережа Інтернет та митні брокери, тоді як закордоном – покупці та постачальники і, знову-ж таки, мережа Інтернет. Підприємства більшого розміру користуються більшою кількістю різноманітних джерел для отримання інформації – як в Україні, так і в країнах-партнерах. Серед українських урядових порталів, якими найчастіше користуються опитані підприємства, найпоширенішими є сайти Державної фіскальної служби та Кабінету Міністрів. Сільськогосподарські підприємства, як правило, частіше за інших користуються урядовими порталами. Винятком є лише сайт системи онлайн-закупівель ProZorro – він найбільш популярний серед підприємств сфери послуг.

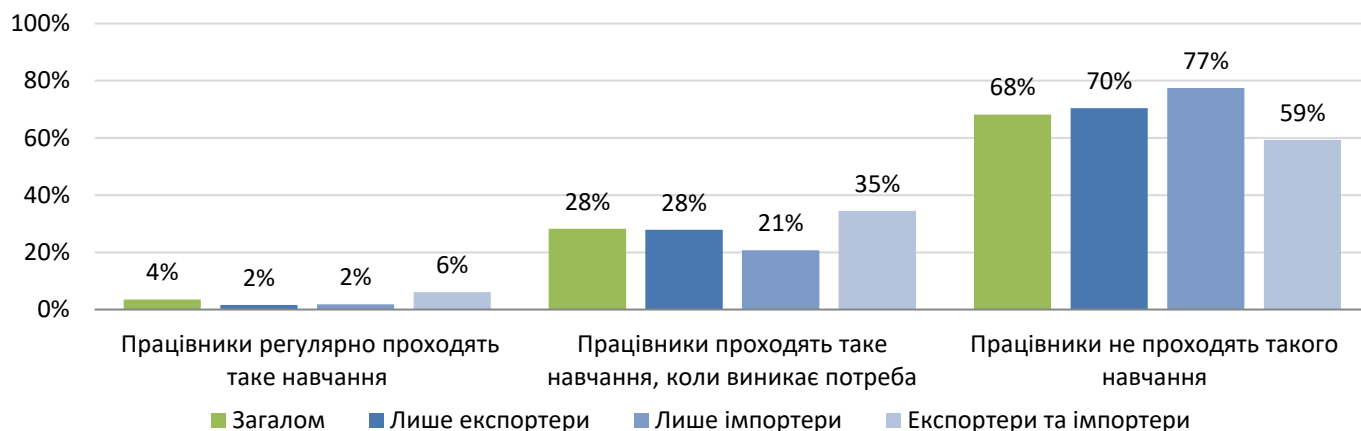
9. Тренінги та навчання

9.1. Практика навчання працівників підприємств щодо ЗЕД

Працівники більш ніж двох третин опитаних підприємств (68%) не проходили навчання з питань, які стосуються здійснення зовнішньоекономічної діяльності, зокрема спрощення процедур торгівлі. 28% підприємств повідомили, що їхні працівники проходять таке навчання, коли виникає потреба, а 4% – що їхні працівники регулярно проходять таке навчання. Це співвідношення практично не змінилось з 2016 року, коли 65% підприємств повідомили, що їхні працівники не проходять навчання із зазначених питань, 31% вказали, що їхні працівники проходять таке навчання при потребі, а 5% – регулярно.

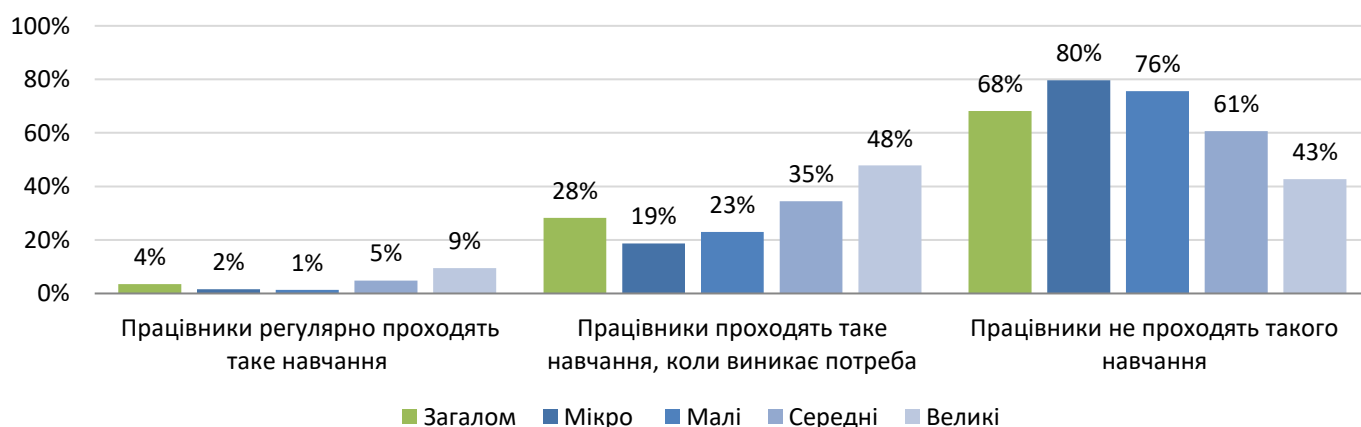
Найчастіше навчання для працівників забезпечують ті підприємства, що поєднують імпорту та експорту. 35% з них навчають працівників при потребі, а 6% – регулярно. Працівники підприємств, що займаються виключно імпортом, найрідше проходять навчання, що стосується ЗЕД: 77% таких підприємств повідомили, що їхні працівники не проходять його взагалі.

Рис. 109. Проходження навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за видом ЗЕД), % опитаних

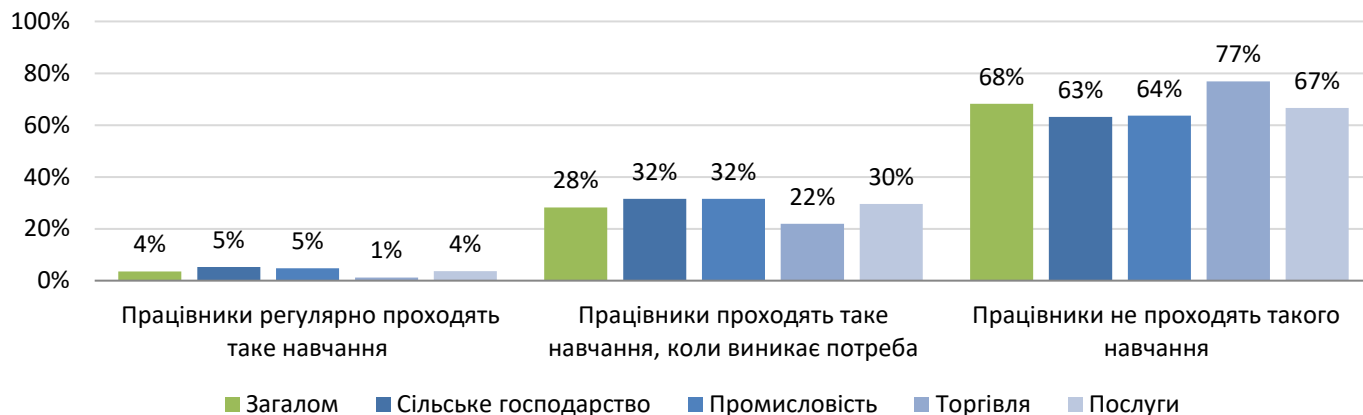
Із збільшенням розміру підприємств збільшується відсоток тих, де працівники проходять навчання з питань зовнішньої торгівлі. Зокрема, більше половини великих підприємств (57%) повідомили, що їхні працівники проходять таке навчання – регулярно або при потребі. Для середніх підприємств ця частка зменшується до 39%, а для малих – до 24%. Лише одне з п'яти мікропідприємств (20%) навчає своїх працівників. Працівники усіх груп підприємств за розміром частіше надають навчання працівникам при потребі, ніж регулярно.

Рис. 110. Проходження навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за розміром підприємств), % опитаних

Між підприємств різних секторів немає значущої різниці у тому, чи проходять їхні працівники навчання з питань ЗЕД. На фоні інших відрізняються лише торговельні підприємства: лише 23% їхніх працівників проходять таке навчання, тоді як для підприємств інших галузей відповідний показник знаходиться в межах 33%-37%.

Рис. 111. Проходження навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за сектором діяльності), % опитаних

З точки зору регіонального розподілу опитаних підприємств, областями, де працівники найчастіше проходять навчання, є Хмельницька (53% підприємств), Запорізька (49%) та Тернопільська (48%). А найрідше таке навчання проходять працівники опитаних підприємств Івано-франківської (19%), Чернівецької (19%) та Львівської (20%) областей.

9.2. Хто проводить навчання

Найчастіше тренінги та навчання для працівників підприємств із питань ЗЕД проводиться торгово-промисловими палатами (ТПП) – вони проводили навчання для 60% опитаних підприємств (67% у 2016 році⁴⁶).

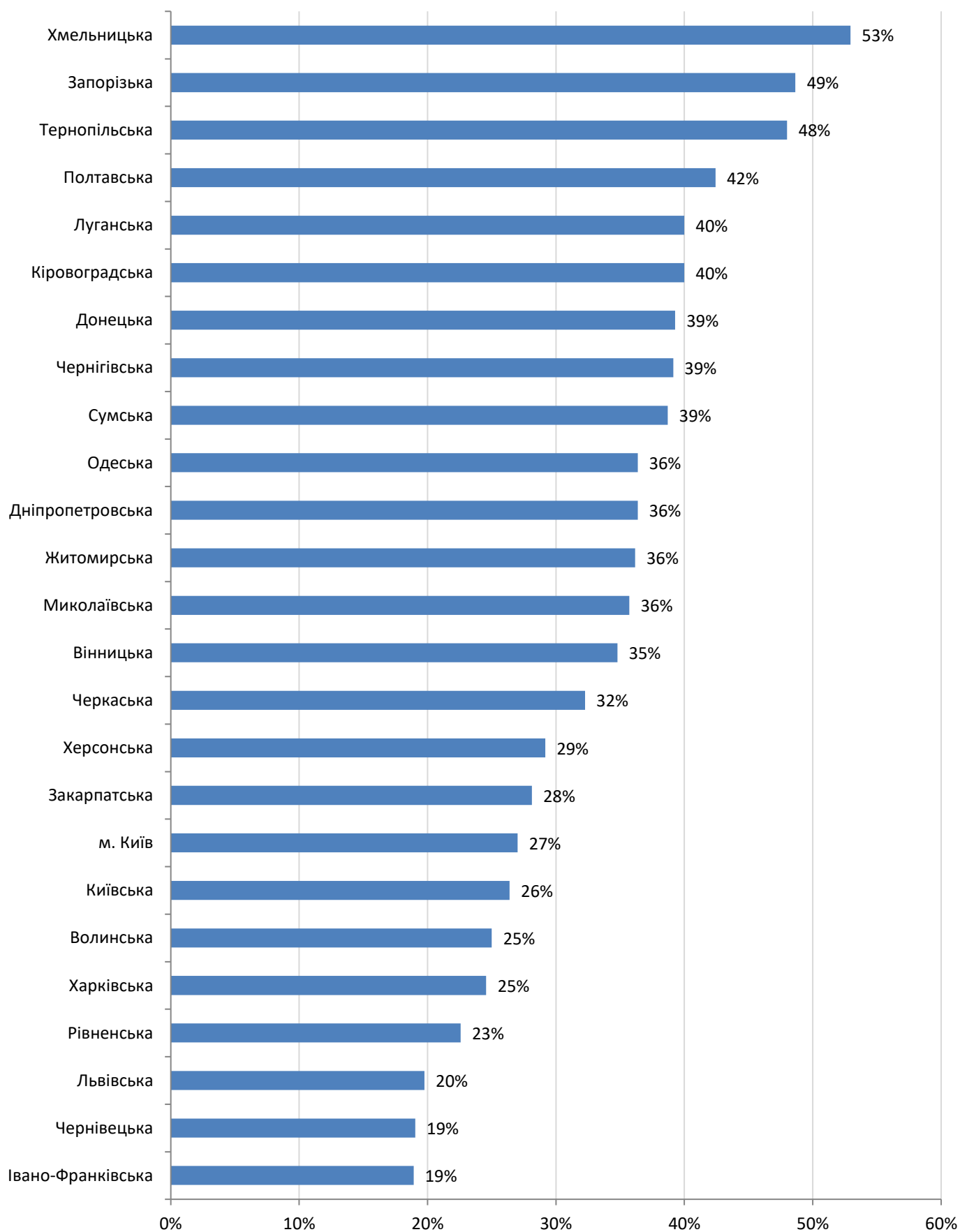
Рис. 112. Інституції, які проводили навчання підприємств щодо зовнішньоекономічної діяльності, % опитаних⁴⁷

⁴⁶ Дані за 2016 рік були з кориговані з виключенням респондентів, які не відповіли на це запитання.

⁴⁷ Сума відсотків перевищує 100, оскільки респонденти могли обрати більше, ніж один варіант відповіді.

Рис. 113. Частка підприємств, працівники яких проходять навчання щодо зовнішньоекономічної діяльності (за регіоном), % опитаних

Для 28% опитаних тренінги та навчання проводилися Державною фіскальною службою (37% у 2016 році), для 24% – незалежними експертами (28% у 2016 році), а для 20% – бізнес-асоціаціями (25% у 2016 році). Серед інших інституцій, які проводили для їхніх працівників навчання з питань міжнародної торгівлі, опитані підприємства також називали органи місцевого самоврядування (11%, у 2016 році – 18%), Міністерство економічного розвитку й торгівлі (8%, у 2016 році – 11%), міжнародні організації та інші організації та державні органи.

В результаті, працівники більш ніж двох третин опитаних підприємств не проходили навчання з питань, які стосуються здійснення зовнішньоекономічної діяльності, зокрема спрощення процедур торгівлі. Із зменшенням розміру підприємств зменшується ймовірність проходження такого навчання їхніми працівниками. Навчання з питань торгівлі найчастіше проводять для підприємств торгово-промислові палати. Крім того, таке навчання проводять Державна фіскальна служба, а також бізнес-асоціації, незалежні експерти та громадські організації.

Додаток 1. Деякі числові результати дослідження, що використовувалися при побудові агрегованого показника оцінки роботи митниці

Таблиця 9. Показники, що характеризують роботи митниці, регіональний розріз

	Кількість опитаних, осіб	Оцінка роботи митниці, балансовий індекс	Часові витрати експорт, балансовий індекс	Часові витрати імпорт, балансовий індекс	Оцінка технічного оснащення митниці, балансовий індекс	Важливість неформальних зв'язків на митниці, % опитаних	Експортери, що стикались з проблемами, % опитаних	Імпорттери, що стикались з проблемами, % опитаних	Корупція на митниці - загалом проблема, % опитаних
Вінницька	47	0,37	0,41	0,41	0,43	26,2%	13,2%	23,3%	24,4%
Волинська	25	0,2	0,38	0,25	0,20	41,7%	19,0%	30,8%	52,4%
Дніпропетровська	45	-0,02	0,39	0,31	0,33	44,2%	20,0%	27,8%	42,9%
Донецька	28	0,52	0,16	-0,11	0,32	32,1%	12,5%	20,0%	16,0%
Житомирська	49	0,29	0,26	0,21	0,35	48,8%	12,2%	41,4%	21,7%
Закарпатська	33	0,32	0,42	0,16	0,30	18,2%	21,4%	22,7%	25,8%
Запорізька	38	0,13	0,29	0,16	0,32	27,0%	17,2%	34,8%	30,3%
Івано-Франківська	38	0,38	0,43	0,46	0,44	25,0%	21,9%	17,2%	16,7%
Київська	73	0,06	0,41	0,29	0,31	33,8%	17,1%	32,3%	26,9%
Кіровоградська	21	0,45	0,47	0,64	0,50	21,1%	25,0%	29,4%	11,1%
Луганська	15	0,21	-0,11	-0,10	0,55	16,7%	27,3%	46,2%	15,4%
Львівська	83	0,18	0,40	0,31	0,29	34,2%	25,0%	37,7%	30,4%
Миколаївська	30	0,2	0,18	0,39	0,20	45,8%	14,3%	36,4%	3,7%
Одеська	35	0,11	0,38	0,42	0,29	33,3%	13,6%	24,1%	27,3%
Полтавська	34	0,32	0,53	0,29	0,45	28,1%	28,6%	17,2%	15,6%
Рівненська	31	0,42	0,17	0,19	0,50	36,7%	16,0%	23,8%	24,1%
Сумська	31	0,37	0,39	0,20	0,50	26,9%	12,0%	37,5%	22,2%
Тернопільська	27	0,21	0,50	0,77	0,11	34,6%	28,0%	22,2%	20,8%
Харківська	59	0,09	0,35	0,38	0,38	39,3%	8,6%	13,3%	26,8%
Херсонська	24	0,26	0,27	0,40	0,48	36,4%	27,8%	21,4%	22,7%
Хмельницька	34	0,47	0,42	0,52	0,50	27,6%	16,7%	37,5%	21,9%
Черкаська	33	0,44	0,37	0,30	0,29	25,8%	31,8%	21,7%	21,9%
Чернівецька	21	0,03	0,24	-0,27	0,44	57,1%	22,2%	33,3%	16,7%
Чернігівська	24	0,43	0,33	0,15	0,43	34,8%	29,2%	28,6%	16,0%
м. Київ	140	-0,05	0,41	0,33	0,23	29,1%	20,0%	34,1%	25,4%

Рис. 114. Результати факторного аналізу: матриця факторних навантажень, коефіцієнти кореляції з «головним компонентом»

	Component
	1
Оцінка роботи митниці	,802
Оцінка технічного оснащення митниці	,747
Корупція на митниці загалом проблема	-,742

Extraction Method: Principal Component Analysis.

a. 1 components extracted.

Рис. 115. Рейтинг регіонів за компонентами агрегованого показника оцінки роботи митниці: оцінка ефективності роботи митниці

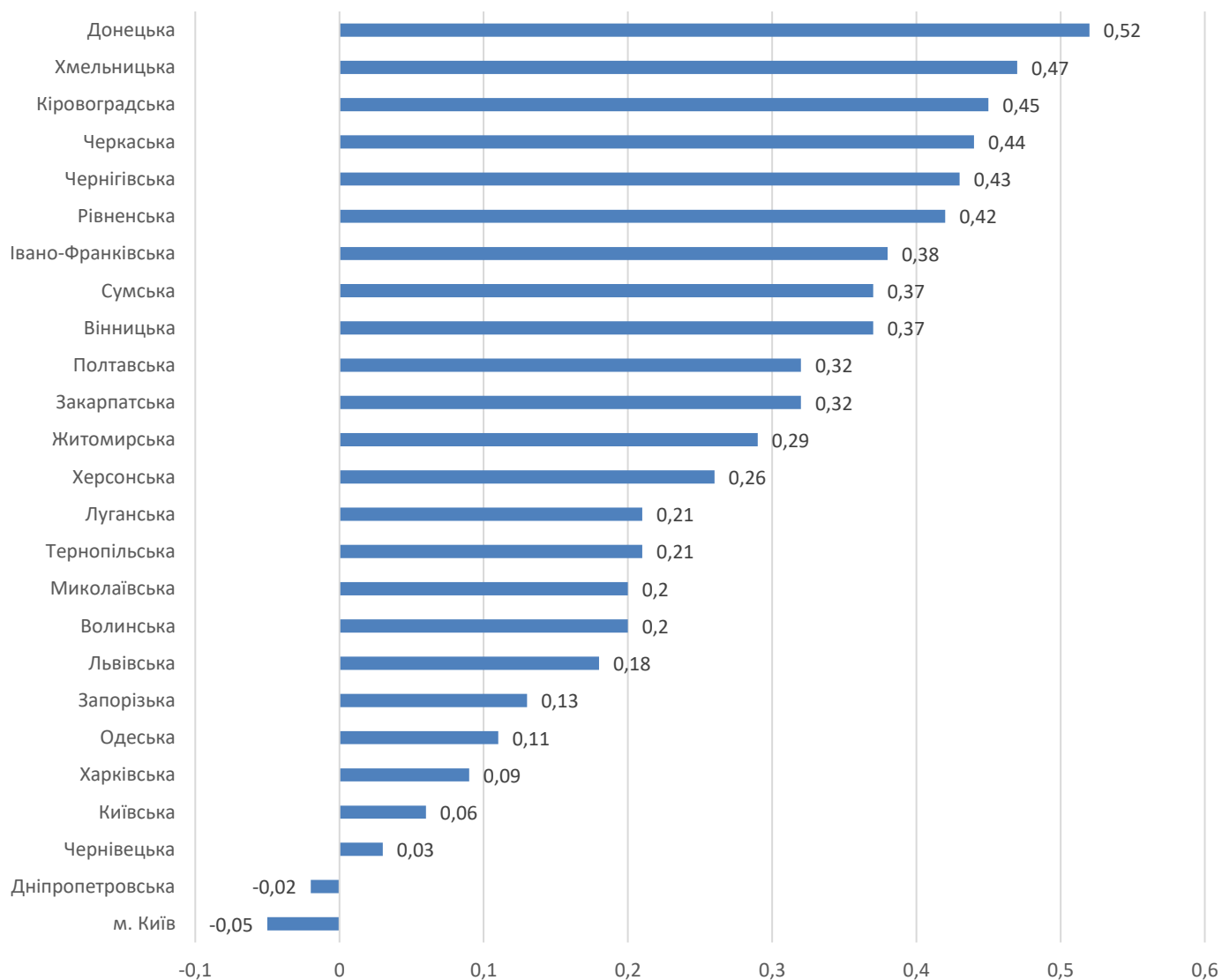

Рис. 116. Рейтинг регіонів за компонентами агрегованого показника оцінки роботи митниці: оцінка технічного оснащення митниці

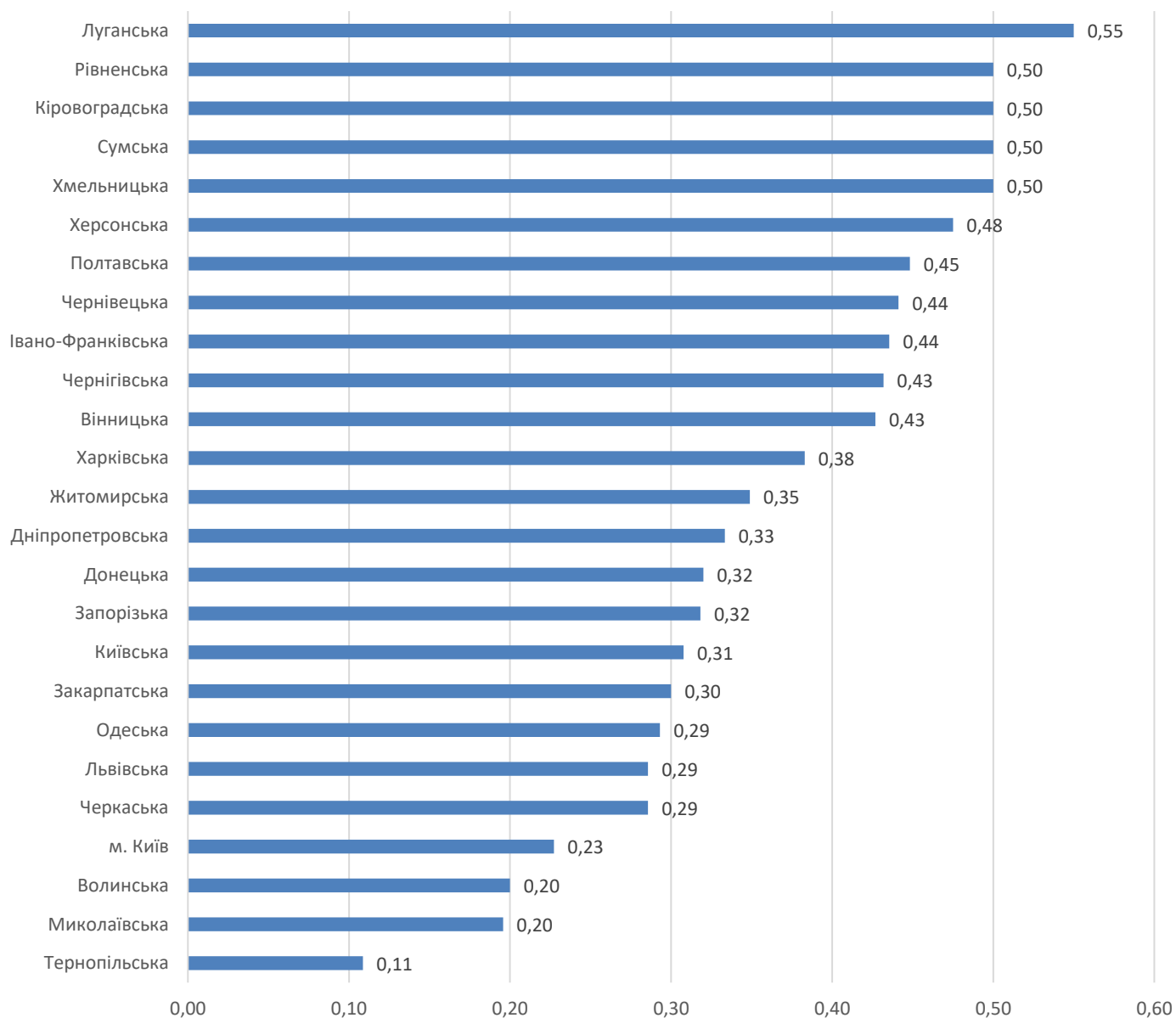

Рис. 117. Рейтинг регіонів за компонентами агрегованого показника оцінки роботи митниці: корупція на митниці – проблема

